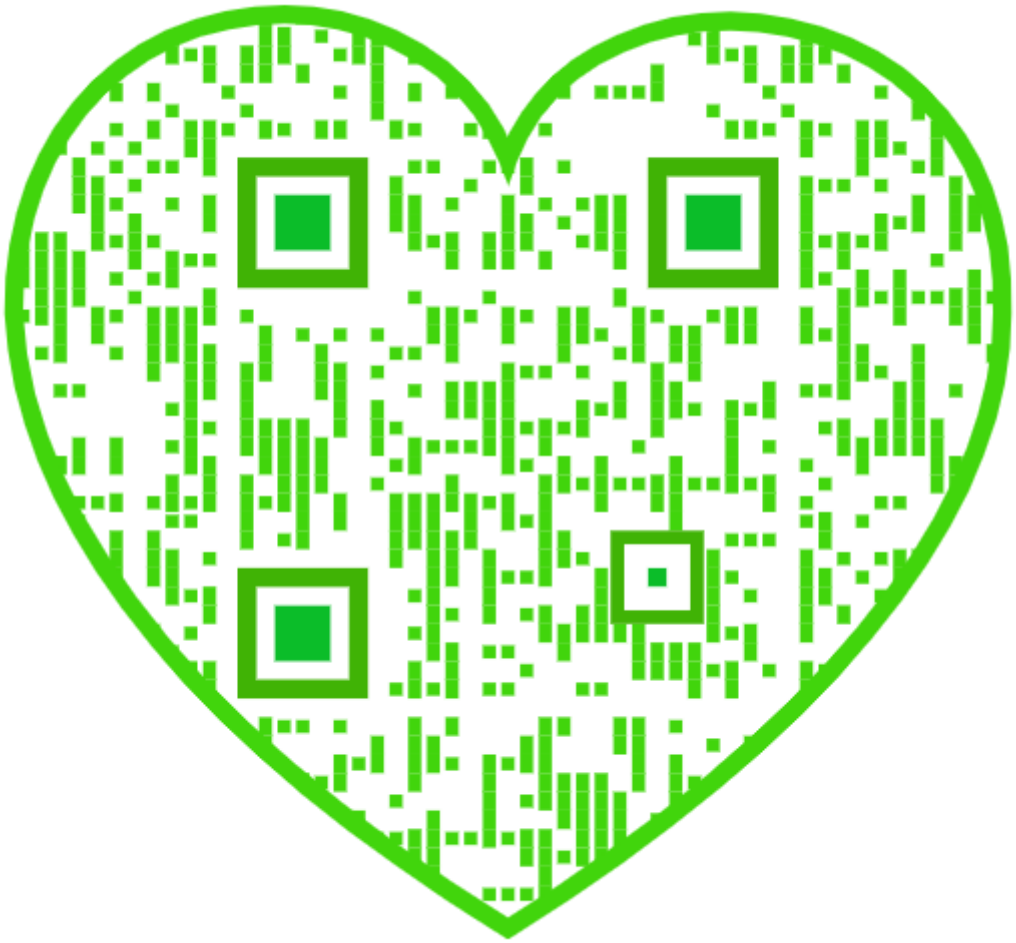
De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 4

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 4. J.B. Wolters, Groningen 1910

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008191001_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

Accent.
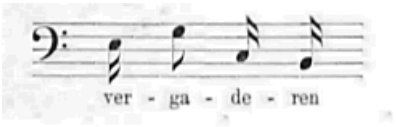
I.
Het woordaccent.

Ik spreek een woord uit: *vergaderen* b.v. De nadruk of de klem valt op -*ga*-. D.w.z. -*ga*- vraagt den spreker een grootere inspanning van articulatie, en biedt aan den hoorder meer kracht van geluid.

Het verschil van inspanning is door vergelijking gemakkelijk waar te nemen, als we het eerst kunstmatig onderdrukken en zooveel mogelijk de vier lettergrepen met gelijke kracht uitzeggen: ver-ga-de-ren; de lettergrepen hangen niet aan elkaar, het voelt aan als gehakt stroo. Spreken we het nu weer gewoon uit, dan voelen we een toe- en afnemen der inspanning: één articulatie-beweging met drie perioden: het aanzetten, het doorzetten en het aflaten.

De kracht van trillingsgeluid is nog makkelijker proefondervindelijk te constateeren. Ga op een 100 meter afstand staan in de open lucht en laat uw vriend *vergaderen* zeggen. En als hij niet roept, hoort gij niets dan de lettergreep -*ga*-. -*Ga*- heeft dus **de klem**. We geven dat aan met een ‘accent aigu’: vergáderen.

Maar bovendien valt op -*ga*- ook **de toon**, d.w.z. de hoogste toon. Slaan we de piano of het harmonium open, of strijken we op de viool de *d* of *re* aan, en reciteeren we nu op die *d* of *re* het woord *vergaderen*, er goed oplettend dien toon gedurende de vier silben correct zuiver aan te houden, dan bemerken we, dat het zoo toch eigenlijk niet goed, niet gewoon uitgesproken is. Spreken we het gewoon uit dan zullen we na eenige oefening hooren dat het thema van dit en dergelijke woorden gevoegelijk zóó kan genoteerd worden

Kleine verschillen zijn hierbij niet uitgesloten, maar bij alle af-

wijkingen zal in het beschaafde Nederlandsch toch -*ga*- steeds het hoogste zijn, en we mogen dus besluiten dat -*ga*- den **toon** heeft. We geven dat aan met een puntje bovenaan vóór den betoonden klinker: verg·aderen.

Nu is het in onze beschaafde omgangstaal regel, dat **klem** en **toon** op dezelfde lettergreep samenvallen, en dat drukken we dan kort en goed uit met te zeggen, dat die lettergreep den **klemtoon** heeft. Dit is evenwel niet in alle talen zoo, en verderop zullen we zien, dat de juist genoemde regel ook bij ons uitzonderingen toelaat. We moeten dus een algemeen woord hebben, voor het feit dat één der lettergrepen van een woord op de een of andere manier (door klem of toon of wat anders) over de andere domineert; welnu, dit woord bestaat en heet *accent*.

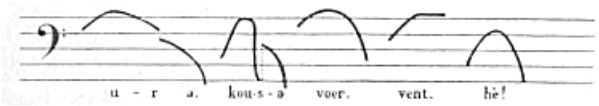
De klem of nadruk kunnen we dus ook *intensiteits-accent* of *dynamisch accent* noemen. Den toon noemen wij in dezelfde lijn van gedachte: *het muzikaal accent*. Zoo valt b.v. in de Fransche tweelettergrepige namen als *Paris*, het muzikaal accent op de eerste en het intensiteitsaccent op de tweede lettergreep: we zouden dit aan kunnen geven door te schrijven *P*·a*rís*.

We hebben gezegd dat accent iets is waardoor een lettergreep domineert. Nu kàn dat domineeren zich uitstrekken over het heele woord; maar als het woord lang is, dan kunnen er ook **bij-accenten** opkomen die, zelf gedomineerd door het hoofdaccent, toch over één of meer nòg zwakkere silben in kracht of toonhoogte of in beide uitsteken. Nemen we b.v. *vergaderingen* of *overhandigen. -Ga*- en -*han*- domineeren het heele woord, zij hebben het hoofd-accent, maar -*ing* domineert over -*er*- en -*en* en *o*- domineert over -*ver-. -Ing* en *o*- hebben dus een bijaccent. Het dynamische bijaccent geven wij aan door een ‘accent grave’: vergáderìngen, òverhándigen. Het muzikale bijaccent wordt aangewezen door een punt midden voor den klinker dus: v·erg·ader·ing.en, ·overh·andigen; en soms heeft het z'n nut eene bizondere lage silbe nog te noteeren met een punt ònder aan de lijn. Zoo zouden we het eerste woord ook ver·gader·ing.en kunnen schrijven. Met alles compleet: verg·áder·ìng.en, ·òv.erh·ándig.en.

Tot nog toe beschouwden we elke lettergreep als een ondeelbare eenheid. Wij lieten het voorkomen alsof een lettergreep die in een woord het accent had dan ook in haar geheel door kracht of toonhoogte boven de andere uit moest steken, en alsof een lettergreep die geen accent had dan ook in haar geheel gelijkelijk door een andere moest overheerscht worden. Dit nu is alleen het geval wanneer het accent **enkelvoudig** is, d.w.z. wanneer de toonhoogte of de

geluidskracht gedurende die lettergreep ongeveer gelijk blijft. Daartegenover staan evenwel de **samengestelde accenten**, m.a.w. er zijn gevallen dat de toonhoogte of de geluidskracht in den loop van een lettergreep merkbaar verandert: dat dus slechts het ééne deel van die lettergreep domineert over het heele woord, of bij een minder geaccentueerde silbe domineert over de andere helft van de lettergreep. Om dit laatste geval heeft men deze samengestelde accenten dan ook *lettergreepsaccenten* genoemd, een benaming die evenwel om het eerste geval, dat er schijnbaar door wordt uitgesloten, misschien minder aanbeveling verdient.

Om nu met de toonhoogte te beginnen zijn er in onze beschaafde omgangstaal vele voorbeelden van zulke samengestelde accenten. Wil men dat beter inzien, dan behoeft men de door VERSCHUUR uitgetelde trillingsgetallen der op een phonograafrol gesproken woorden slechts in een muzikale notatie aanschouwelijk te maken. Ik kies daartoe het systeem van MARICHELLE, gelijk het door SCRIPTURE is vereenvoudigd.

Deze woorden zijn gesproken in 't Noord-Bevelandsch dialekt, en misschien wel ietwat te scherp gearticuleerd, maar een groote reeks proeven, die ik zelf op de beschaafde omgangstaal en verschillende dialekten genomen heb - en waarvan de resultaten elders zullen gepubliceerd worden - hebben mij tot de overtuiging gebracht dat deze voorbeelden voor ons tegenwoordig Nederlandsch allesbehalve abnormaal mogen heeten.

Of de toon der eerste lettergreep van ‘*u*re’ met zijn geringe stijging en daling reeds voor een samengesteld accent moet gehouden worden, hangt vooral hiervan af of deze bolle vorm die in VERSCHUUR's dialekt algemeen is misschien een contrast vormt tot een eventueelen hollen vorm (met eene daling in het midden) in andere dialecten. Is dit niet het geval, dan moeten wij van dit klein verschil afzien daar de proeven met voor 't oor zuiver gezongen vokalen op den phonograaf geleerd hebben, dat dergl. kleine afwijkingen ook bij artistieke zangers herhaaldelijk voorkomen. De tweede silbe echter van ur*e* heeft onmiskenbaar een samengesteld accent, zij valt toch van e tot Fis. ‘Kouse’ heeft in beide silben sterk geprononceerde intervallen: *kou-* is stijgend-dalend, -sə is dalend (men merke op, hoe de toon tusschen de beide

silben weer omhoog is gesprongen). De woorden *voer* en *vent* heb ik opgenomen om te doen zien dat ook in onze taal het bekende verschil tusschen **slepende** en **stootende** betoning een rol speelt, terwijl de uitroep *hè*! mijns inziens een goed staaltje is van gevoelsaccentueering.

Het dynamisch accent nu wisselt ook binnen de silbengrens al bijna even sterk. Alleen is hier het experimenteel onderzoek om de vele moeilijkheden nog niet zoover gevorderd.

Vooreerst moeten wij hier een toenemend en een afnemend accent onderscheiden. Van een ander standpunt heeft men dit paar ook *sterk en zwak gesneden accent* genoemd. Een toenemend accent toch houdt op het einde van den klinker plotseling op, en ‘scherp gesneden’ is daar althans een sprekende term voor. Misschien zou de bekende tegenstelling **crescendo** en **decrescendo** nog de beste naam zijn voor dit verschil. **Decrescendo** hebben in het Nederlandsch bijna alle echte lange klinkers en diftongen. **Crescendo** alle schielijk uitgesproken op zich zelf staande monosyllaba: goed! stom! daar! hij! ik!

Ten tweede komt het voor, dat één lettergreep twee toppen heeft, waartusschen dan natuurlijk eene vermindering van geluidskracht te hooren is. Sommigen willen in die vermindering dan een silbengrens zien, en maken dus van elke tweetoppige lettergreep twee lettergrepen. Mij lijkt dit evenwel Prinzipienreiterei. Overgangen zijn er toch overal, maar zoolang theoretische redenen ons niet beslist dwingen de in zwang zijnde verdeelingen omver te halen, vind ik het altijd 't verstandigst aan de onderscheidingen van 't naïeve taalgevoel vast te houden. Welnu, gedwongen worden we hier allesbehalve, er pleit toch evenveel vóór als tegen; wij blijven dus spreken van silben met tweetoppig dynamisch accent. Soms is de eerste top het sterkst, soms de tweede. Het eerste geval komt in onze beschaafde omgangstaal veel meer voor dan men denken zou. Heel duidelijk b.v. in den groet: Daag! vooral van meisjes onderling. Maar verder ook in allerlei één-silbige lange woorden, vooral die op een nasaalof liquida + muta uitgaan. In het woord *b***a***a***r***d* b.v. hoort men bij de meeste sprekers in de tweede helft der *aa* eene sterke geluidsvermindering, die bij 't aantrillen der *r* voor een nieuwe krachtgolf wijkt. Het muzikaal accent van *d***a***ag* is meest dalend-stijgend, dat van *b***a***a***r***d*: dalend; men ziet dus reeds hier, dat niet alles even eenvoudig is in ons Hollandsch accent.

De samengestelde muzikale accenten laten zich in aansluiting bij de enkelvoudige accenten zeer gemakkelijk aangeven door de drie punten te vervangen door een ‘accent aigu’ bij stijging, door een

‘accent grave’ bij daling, door een ‘circonflexe’ bij stijging - dus b.v. ·ur \ə, k^ous \ə, v\ oer, v/ent, h^è!

Het crescendo en decrescendo-teeken boven het woord kunnen we overnemen uit de muziek dus b.v. koei, goed, terwijl de tweetoppige lettergrepen misschien het beste met een ‘accent aigu’ op den sterksten en een ‘accent grave’ op den zwaksten top kunnen gekarakterizeerd worden.

Dus b.v. D᷈áàg en b\áàrd met muzikaal en dynamisch accent.

II.
Het redeaccent.

Alles wat we tot nu toe gezegd hebben geldt de uitspraak van afzonderlijke woorden, zoo gewoon mogelijk gezegd, zonder er iets bizonders in te leggen; en dit heet met een geleerden term: *het lexikaal* accent (gelijk men een woord uitspreekt in een lexikon of woordenboek) of beter **het woord-accent**. Daartegenover staat nu het *zinsaccent* of **het rede-accent**. Hiervoor toch houden wij niet meer uitsluitend rekening met de lettergrepen van een enkel woord, maar wij gaan na, welke woorden met hun geaccentueerde lettergrepen of deelen van lettergrepen over de geaccentueerde silben van de andere woorden domineeren. En om nu hierbij liefst zoolang mogelijk alle getheoretizeer over zin- en constructie-definitie van de baan te houden, lijkt ons de tweede -term **rede-accent** de meest geschikte.

Als algemeen beginsel kunnen we nu vooropstellen, dat het redeaccent uit den aard der zaak hooger en sterker moet zijn dan het gewone woord-accent, daar het toch alle gewone woordaccenten moet kunnen overvleugelen. Wij hebben dus zoowel voor het dynamisch als voor het muzikaal accent een nieuw teeken noodig, dat zoo mogelijk reeds in z'n uiterlijken vorm deze hoogere functie aangeeft, en we vinden daartoe voor het dynamisch accent reeds een verdubbelde ‘accent aigu’ in gebruik: *één màn - vóór de póort - Hèb je prét gehàd? - őf ik prét gehád hèb*! Voor het muzikaal accent kunnen we in aansluiting bij de drie punten voor het woordaccent niets beters kiezen dan voor een zeer hoogen toon een punt voor den klinker maar nu bóven de letterlijn, en voor een eventueel zeer lagen toon een punt ónder de letterlijn. ‘*M·am·a, J·an pl·aagt m.e’ - ‘J·an sch·ei .uit*’ eventueel J´an schei ¸uit.

Gaan we nu even na, waarom het redeaccent op het ééne woord valt en niet op het andere. Het is een algemeen bekend

psychologisch feit, dat als wij meerdere voorstellingen en beamingen (ideeën) tegelijkertijd in ons hoofd hebben, deze toch onderling in duidelijkheid en belangrijkheid verschillen, zoodat er ééne van hen in het stralend middelpunt van het bewustzijn praalt, en de overigen daaromheen zich met een schemerende belichting moeten tevreden stellen. Nu is er in de taal een algemeen streven om het woord dat die voornaamste voorstelling of beaming vertolkt, ook met bizondere kracht en toon uit te spreken, er met andere woorden het redeaccent op te laten vallen; en iedereen heeft al dikwijls opgemerkt dat tengevolge daarvan, juist dezelfde zin door het verleggen van den klemtoon naar een ander zindeel een geheel andere beteekenis krijgt. Het zindeel dat zoo het redeaccent draagt noemt men dan dikwijls het psychologisch praedicaat; maar men moet met dezen term voorzichtig zijn, daar verschillende schrijvers hem in zeer uiteenloopende beteekenissen gebruiken. De wijdstrekkende toepassingen van dit beginsel hebben V.D. BOSCH en MEIJER in de accentoefeningen van hun Lees- en Taalboek zeer verdienstelijk uit doen komen. De ‘nieuwheidsklemtoon’ of ‘Variabilität’ van Behaghel, de klem van nieuwe samenstellingen op het bepalende deel, de traditioneel geworden klemtoon in constructies als lidwoord + *zelfst.nw.*, voorzetsel + *zelfst.nw.*, voornw. + *werkwoord*, hulpww. + *hoofdww.*, onderwerp + *gezegde*, gezegde + *nominale aanvulling*, de tegenstellingsnadruk of het contrastaccent, 't zijn alle slechts variaties op hetzelfde thema.

JESPERSEN heeft verder op een tweede beginsel gewezen, dat hij liefst éénheidsnadruk zou genoemd willen hebbən. 't Bestaat hierin, dat als meerdere woorden samen eigenlijk maar ééne aanschouwing, één begrip, ééne beaming beteekenen, de klem over de eerste woorden heenspringt om op het laatste woord met al zijn kracht neer te komen. Hierop berust de klem op het laatste deel van oude samenstellingen, al of niet aan een geschreven, en op vaste constructies, bijvoegl.nmw. + *zelfst.nmw.*, zelfst.nmw. + *zelfst.nmw.* enz.

Onwillekeurig beginnen kinderen en onopgevoede menschen bij 't lezen elken nieuwen zin op een hoogen toon, die dan met een onverbiddelijke eentonigheid tot de punt afdaalt. Deze gewoonte berust op het princiep der tonaliteit, dat alle soorten van muziek en taal beheerscht: De daling naar den grondtoon is een behoefte van het menschelijk spreekorgaan. En nu moge de beschaving en de opvoeding door minder sterk werkende tendenzen te prikkelen hierin wat variatie brengen, de zinsmelodie houdt tot vaste wet: bij 't absolute einde omlaag. Ook het intensiteits-accent gaat dezelfde wegen, het slot klinkt zacht uit.

Wordt de menschelijke taal door opvoeding of beschaving wat omvangrijker, dan ontwikkelt zich uit een soort sparingsgevoel de wet der geleidelijke stijging bij het begin, zoodat de hoogste top van toonhoogte en geluidskracht in het midden, iets tegen het einde ligt.

Hieruit krijgt de hoogste top van lieverlede de beteekenis van iets onafs, iets onafgeslotens. De menschen zijn zich de natuurgewoonte min of meer bewust geworden: dat een hoogere toon geen einde is. JESPERSEN haalt hiervoor een merkwaardig staaltje aan: 'Je krijgt een m·ark, en geen p·enning m.eer' zegt A. tegen B. en de diepe diepe daling op *meer* verduidelijkt zeer welsprekend zijne stemming: Nu is het uit, ik wil er niets meer over hooren. Maar nu herneemt B: 'g.een p·enn·ing m·eer...' Híj beschouwt de zaak nog volstrekt niet als afgedaan, zijn toon gaat voortdurend omhoog, als om een antwoord af te dwingen, want de meesten onzer voelen een organische antipathie om te blijven staan in de hoogte. En zetten wij nu, gelijk wij misschien bij het lezen al instinctmatig gedaan hebben, achter het laatste *meer* een vraagteeken, dan beseffen wij hoe hiermee de psychologische oorzaak van den algemeen-menschelijken vraagtoon is blootgelegd.

Daarom ook verandert met den muzikalen toon óók de nadruk in *J·an en allem.an*, tot *J.an en allem·ans vriend*. Wat eerst het einde der constructie was dus laag wordt nu het einde van het midden, dus hoog. Op hetzelfde beginsel berust het accent-verschil van de substantieven en de daaruit door de uitgangen *-ig, -isch, -lijk, -baar, -zaam, -loos* afgeleide adjectieven. Na de adjectieven komt toch zoo goed als altijd nog een substantief. De hooge toon moet dus verder naar achteren vallen. In andere gevallen verspringt alleen het muzikaal accent. Zoo kunnen wij dikwijls naast *v·ad.er* ook *v·ad·er en moeder* hooren. In den zin: *Nu komen we aan Vondel ons grootste dichtergenie*, zullen de meesten de tweede lettergreep van VONDEL op een hoogeren toon uitspreken dan de eerste.

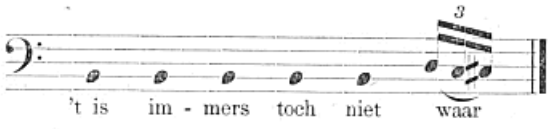
Met het onafgeslotene, het tegendeel van de eindelijke rust, hangt nog eene andere beteekenis van den hoogen eindtoon samen: krachtsontwikkeling, hartstocht, streven, kortom alle levendige emoties. Bij deprimeerende emoties: ongeloof, verachting, ontevredenheid, nederige vraag daarentegen trekt de eindtoon omlaag als tot een zucht. Soms wordt zelfs in deze beide gevallen de heele constructie er hoog of laag om uitgesproken.

Niet altijd en overal blijft voor al deze tegenstellingen het contrast van hoogen en lagen toon voldoende; en er ontwikkelen zich voor al deze beteekenisverschillen drie verschillende reeksen van intervallen.

Bewegen zich de beslist rustige enunciatie, de afgesloten mededeeling meestal in de tonen van het groote c-Dur-akkoord; de vraagtoon, de hartstochtelijke uitroep nemen de intervallen van het septiem-akkoord op den dominant, terwijl de deprimeerende gevoelens vooral graag de kleine terts verkiezen en verder de heele mineur-scala doorloopen.

Men ziet het hier duidelijker dan ooit: wil de studie van het muzikaal accent vooral van het muzikaal redeaccnt vooruitgaan, dan kunnen we ons niet bij een elementair teekenstelsel van puntjes en lijntjes bepalen, maar moeten wij alle soorten van zinsmelodie in de gewone muzikale noteering trachten vast te leggen. Dat men het met een goed gehoor hier een heel eind in brengen kan, hebben PIERSON en STORM bewezen. En dat dit ook voor onze taal met vrucht kan worden toegepast zou ik reeds met een groote reeks van eigen proeven kunnen bewijzen. Daarvoor is het hier evenwel niet de plaats, en ik wil met één voorbeeldje volstaan.

Door personen van verschillende dialekten liet ik dezen zin zeggen, '*t is immers toch niet waar*? met de beteekenis: Ik hoop toch van niet, maar ik ben er heusch bang voor. En wat bleek nu? Dat bij allerlei verschil van woordaccent het typische rede-accent bij allen ongeveer hetzelfde was, en wel het tamelijk gecompliceerd thematje:

Men moet evenwel hierom niet denken, dat het rede-accent met noodwendigheid uit de wetten der menschelijke natuur eens voor goed zou kunnen afgeleid worden. Want hoe gelijk wij ook allen zijn, we verschillen toch ook allen. En daarom verschilt ook min of meer ons aller rede-accent. Elk vogeltje zingt zooals het gebekt is. En ieder kent toch in z'n omgeving monotone naast polyphone sprekers, menschen die nooit buiten het interval van een kwart of kwint uitkomen, en anderen, die niets kunnen zeggen of ze doorloopen anderhalve gam. En als er ergens nu een nauw aaneengesloten groep van onderling sterk gelijkende individuen samenleeft, dan ontwikkelt zich onder hen ook een typische vorm van het rede-accent. In dit of dat dialekt zingen ze zoo, zegt dan de buitenstaander. Net of hij zelf niet zong! Alleen klinkt zijn eigen zangetje voor hem als ‘de natuurlijke spreektoon’, en zoo gaat het overal: 't ons eigene lijkt ons licht 't gewone, 't alleen natuurlijke. Van wetenschappelijk standpunt uit is het nu

van 't hoogste belang dat zingen, dat zangetje, dat toontje van de verschillende dialekten nauwkeurig te noteeren. Daartoe is natuurlijk een buitenstaander het best geschikt. Deze moet eerst zoo'n dialekt een tijd lang hebben hooren spreken, en dan ten slotte de normaletypische melodie trachten te noteeren van minstens zeven gevallen: 1° De vraagzin met een vraagwoord. 2° De vraagzin zonder vraagwoord. 3° Een eenvoudige interessante mededeeling. 4° Een uitroep van verwondering of blijdschap. 5° Een uitroep van verdriet. 6° Een verontwaardigd antwoord. 7° De gewone groetformules als: ‘Goeien morgen, goeien dag, goeien avond samen, goeien middag Koos, wel thuis, eet smakelijk, slaap wel’. Jammer dat onze dialect-grammatica's hier tot nu toe geen rekening mee gehouden hebben. Een enkele weinig zeggende opmerking van BOEKENOOGEN en VERSCHUUR was het eenige wat ik vond. Iets meer reeds geeft in 't voorbijgaan LOGEMAN die twee Vlaamsche jongens afluisterde: ‘zie daar zijn ze aan 't tr·ekk.en. - ·Ahwel l.aat z·e tr.ekk·en - antwoordde zijn kameraad met de eigenaardige afwisselende laag- en hoogtoon, die men het Vlaamsche zangetje noemt’.

III.
Het rhythme.

We spreken niet in woorden maar in constructies en zinnen. Uit de constructie hebben de woorden zich van lieverlede losgemaakt maar 't blijven toch meest nog abstracties. Zoo is het ook met het woordaccent. Het rede-accent is eigenlijk het eenige primaire concrete taalverschijnsel. En het woordaccent is er slechts een min of meer kunstmatig afgebroken fragmentje van. De meeste werkwoorden en zelfst. naamwoorden hebben gaandeweg als hun eigen dalenden toon aangenomen, wat hun oorspronkelijk alleen in pausa, d.w.z. op het einde van den bevestigenden zin toekwam; woorden die bijna altijd in het midden der constructie voorkomen als adjectieven en voorzetsels hebben meest als woordaccent ook een hoogeren soms zelfs een stijgenden toon, hebben m.a.w. het middelste stukje van het op- en afgaand redeaccent bewaard; uitroepen en versterkingswoorden, die in den zin meestal met pathetisch accent voorkomen, ten slotte dragen, ook als lexikaal woord uitgesproken, meestal nog kennelijke sporen van hun gevoelsbeteekenis zoowel in toon als klem, en eveneens ten slotte de woorden die meest in tegenstelling tot een ander worden gebezigd. Als wij nu dus het eigenlijk wezen en de diepere gronden van het

accent willen navorschen moeten wij met het rede-accent beginnen. Daartoe moeten we eerst weer eenige proeven doen.

Nemen we eens een metronoom, zetten die op een snelheid van vier slagen in de sekonde ongeveer, en luisteren we nu naar zijn getiktak. Heel spoedig merken we, dat we niet elken slag afzonderlijk meer hooren, maar dat ze zich tot twee of drie in groepen verbinden, en dat telkens de eerste of de laatste der groep ons ook geaccentueerd lijkt, iets sterker of hooger, meestal beide tegelijk.

Nu nemen we een lichten houten hamer, een voorzittershamer b.v. en kloppen daarmee op een houten tafel, zooveel mogelijk regelmatig twee à drie slagen in de seconde een halve minuut lang. En wat zal elk der aanwezigen aanstonds opmerken? dat we willens of onwillens rhythmisch kloppen. We kloppen in groepen van twee of drie en accentueeren regelmatig den eersten of laatsten slag. En dat het hier niet als daarzooeven een louter subjectief rhythme is, daarvan overtuigt ons de vergelijking met den even opnieuw aangezetten metronoom onmiddellijk, en kunnen we desnoods met allerlei praecisie-instrumenten allerduidelijkst demonstreeren. Dezelfde proef lukt voor allerlei menschelijke waarnemingen en bewegingen, men denke slechts aan dorschen, rijst stampen enz. en hieruit volgt, dat wij een reeks snel op elkander volgende waarnemingen of bewegingen onwillekeurig rhythmisch scandeeren.

Nu zijn onze taalbewegingen ook zulk een snel op elkander volgende reeks. Zouen deze dus ook aan dien rhythmischen drang gehoorzamen? ROUSSELOT heeft met zijn fijn-registreerende instrumenten de proef genomen. Hij nam zich voor zonder eenig accent papapapapapapapapapa te zeggen. En het gevolg? Zijne instrumenten registreerden heel duidelijk p.à p·á p.à p·á p.à p·á enz. Hij had dus zijns ondanks tòch klem en toon gegeven aan alle even silben, en de onevene in klem en toon omlaaggedrukt, hij had tòch onwillens over telkens twee syllaben de laatste laten domineeren in geluidskracht en hoogte van toon. Deze proef trouwens kunnen we elk oogenblik herhalen, als we ten minste aan een gezond organisme een beetje beweeglijkheid van gevoel en levendigheid van apperceptie paren, en zoolang wij inderdaad de silben silben laten zijn, d.w.z. er geen afzonderlijke woordjes van maken, door een pauze gescheiden, en elk door een nieuwe wilsakt verwekt, maar ze inderdaad als ééne reeks met voldoende snelheid uitspreken. Dan zal elk aandachtig luisteraar telkens opnieuw verklaren, dat we rhythmisch spreken en wel zeer opvallend.

O zeker, niet altijd zullen het zuivere jamben zijn, er zullen trippelvoeten bij komen, dactylen en anapaesten, zware spondaeën zullen er

tusschen dreunen, maar nooit zullen er twee even beklemde en gelijk betoonde silben vlak op elkander volgen, nooit zullen er meer dan drie lettergrepen zonder eenige klem of bijtoon het rhythmisch geheel komen storen.

Welnu juist gelijk het met deze lettergrepen zonder beteekenis gaat, zoo gaat het nu met alle taaleenheden van een voldoend aantal lettergrepen. En omdat alle woorden nu stukjes, fragmentjes van een zin of constructie zijn, daarom is er in elk woord één lettergreep die domineert door klem of toon of beide. Nu hebben weliswaar gelijk wij reeds zagen in onze overbeschaafde talen in kenmerkende tegenstelling tot een vroegere periode alle woorden een onbeweeglijken klemtoon geërfd, maar willen wij natuurlijk spreken, en willen wij levende taal schrijven, dan hebben wij onze woorden zóó te kiezen en bijeen te passen, dan hebben wij onze constructies zóó te wenden, dat onze woordenrijtjes aan de rhythmenwet gehoorzamen getrouwelijk en net.

En nu begrijpen wij ook wat de ‘numerus’ is dien CICERO zoo in den redestijl roemt. Nu begrijpen wij, waarom koude botvoelende naturen toch altijd weer zulke houterige pinnen van zinnetjes schrijven. Nu begrijpen wij, waarom de poëzie een rhythme zoekt, dat eigenlijk alleen in graad van volkomenheid den natuurlijken taalval overtreft.

O zeker, met onze rhythmewet is niet alles verklaard, wat in de accentleer onze aandacht trekt, maar zij is het fundament, waarop alle verdere détailverklaring moet steunen en voortbouwen.

Zeer fijn heeft WUNDT, heeft TH. LIPPS, hebben JESPERSEN, SVEDELIUS en BOURDON de verschillende bovengenoemde accent-tendenzen uit den aanleg der menschelijke psyche trachten te verklaren. Ik heb dat alles bijeengezet in mijne *Principes* en hier en daar nog iets nieuws uit eigen observatie toegevoegd; maar geen dezer verklaringen kan op zich zelf bestaan, zij berusten alle op reeds voorhanden differencieering, zij veronderstellen alle de rhythmewet als eerste grondbeginsel.

Als nu evenwel accent in z'n diepste wezen rhythme is, dan komt de bekoring bij ons op, nog meer taalfuncties als accent te gaan opvatten, en wel op de eerste plaats: de kwantiteit. De bovenaangegeven proef met beteekenislooze silben, heeft ROUSSELOT voor de kwantiteit herhaald met hetzelfde gevolg, zoowel voor konsonanten als voor vokalen. Hier zien we dus het eerst dat ook konsonanten een accent kunnen hebben, of m.a.w. kunnen domineeren over de konsonanten hunner omgeving. En wat sterker is, mejuffr. C.A. SQUIRE heeft in haar proeven op Amerikaansche en Duitsche kinderen kunnen constateeren, dat het kwantiteitsrhythme meestal op veel

jonger leeftijd optreedt dan de differencieering in intensiteit en toonhoogte. En als we dan van EBBINGHAUS leeren dat de gevoeligheid van ons oor voor kwantiteitsverschillen en toonhoogten veel fijner is dan voor afwijkingen van intensiteit, dan rijst in ons niet zonder reden het vermoeden, dat het kwantiteitsrhythme in de oudste Indogermaansche talen zich pas langzamerhand met het muzikaal accent verbond, om ten slotte bij voortgaande verfijning voor den klemtoon te wijken: *om organisch-psychologische redenen*. Dan begroeten wij het als een vooruitgang dat de Fransche phonetici en linguisten van een 'accent temporel' zijn gaan gewagen, iets wat door PIPPING, ZWAARDEMAKER, GALLÉE en vele anderen met instemming werd begroet. Ik bespaar het mij voor een volgende gelegenheid op de kwantiteitsverschijnselen in onze taal nader in te gaan, maar ik wilde hier even den draad verder afwikkelen, waarlangs het woord *accent* in mijne opvatting langzamerhand een breeder beteekenis gekregen heeft, dan men daaraan gewoonlijk toekent.

In het begin van dit opstel gaf ik al aan, dat het dynamisch accent niet alleen bestaat in akoustieke geluidskracht, maar ook en zelfs vooral in strafheid van articulatie. Strafheid van articulatie is bij konsonanten veel sterker voelbaar dan bij vokalen, en inderdaad bewijzen de proeven van ROSENGREN - die phonograafrollen omgekeerd liet afloopen en woorden als sórragis, áttigas, sibyĺle, kyĺmaga niet terughoorde als sigarrós, sagittá, ellýbis, agamlýk, maar als sigárros, sagítta, ellybís, agámlyk - ten duidelijkste dat het intensiteitsaccent hier niet op de vokalen maar op de konsonanten valt. De proeven van FORCHHAMMER, ZWAARDEMAKER en ROUSSELOT toonen aan, dat het intensiteitsaccent op de konsonanten óók uit grooter voluum van exspirium bestaat. Door strafheid nu van articulatie en grooter exspirium worden verschillende soorten van consonanten onderscheiden. Zoo kwam ik tot het vermoeden dat het verschil tusschen v en f, tusschen p en pp dikwijls geheel en al op dezelfde lijn stond als het onderscheid tusschen een syllabe met bij- en hoofdtoon. De geniale silbentheorie van LLOYD, die ik in mijne Hollandsche editie nog niet kende, bevestigde dit vermoeden tot in z'n uiterste consequenties, daar zoo toch de heele bouw der silben ook één beweging vertoont met drie perioden: het aanzetten, het doorzetten en het aflaten. Ten slotte bracht het innig verband tusschen toonhoogte en vokaalkleur mij ertoe ook voor de articulatieplaats van klinkers en medeklinkers hetzelfde te bevroeden. En hiermede was alle klankdifferencieering op denzelfden voet gebracht.

Om nu mijn heele hypothese: dat alle normale klankcombinaties

en klankveranderingen met de accentdisposities en accentveranderingen op ééne en dezelfde lijn staan, te bewijzen ben ik alle soorten van beide zijden gaan doorzoeken, en nu openbaarde zich een treffend parallellisme. De rhythmewet vond haar toepassing in den *quantitatieven en qualitatieven Ablaut* (tiktak) de *diftongeering* der vocalen, en de *dissimilatie* bij de konsonanten. En zoo waren deze drie begrippen, die totnogtoe psychologisch onverklaarbaar waren, met één slag in de groote reeks van bekende en verstaanbare accentverschijnselen ingelijfd. En toen nu verder ook de inertie en anticipatieverschijnselen bij de accenten zich zonder eenige moeite lieten overeenbrengen met al de bekende *progressieve* en *regressieve assimilaties*, met *Umlaut* en *Vokaalharmonie*, toen ten slotte bij de poëzie van velerlei volken de kwantiteit, het kleur- en sonoriteitsaccent in de versmaat denzelfden rol bleken te spelen als bij ons de klemtoon, toen was voor mij persoonlijk aan alle twijfelingen een eind gemaakt.

De critici hebben het zich met dit hoofdresultaat van mijn laatste boek wel wat gemakkelijk gemaakt. Het houdt toch geen steek met Prof. COLINET te zeggen, dat alleen het dynamisch en het muzikaal accent het woord of de constructie één maken. Het Indogermaansch heeft zeker een tijdperk doorloopen dat de kwantiteit domineerde. In de Oeral-altaïsche talen maakt dezelfde of de gelijksoortige klinkerkleur het hoofdwoord met z'n suffixen tot één. In vele Altaische en Dravidische talen mag een tenuis alleen aan het begin van het woord staan, midden in het woord worden zij tot media: mogen wij dus het articulatieaccent hier niet als princiep van eenheid aanzien? KLUYVER had waarschijnlijk alleen m'n twee laatste voorloopige hoofdstukjes, die niet meer over accent handelen, op 't oog (daaraan ontleent hij althans zijn voorbeelden), toen hij opmerkte dat als men z'n formules maar abstract genoeg maakt ze vanzelf alles moeten omvatten. Trouwens ik werkte in m'n automatische wetten niet met abstracties maar met psychologisch deugdelijk gestaafde realiteiten. Nog minder hout snijden de hoofdaanmerkingen in LOGEMANS laatste experimenteel allerverdienstelijkste studie over *Tenuis en media* aan mijne accentleer gewijd. Meent schrijver heusch, dat ik die voor de hand liggende bezwaren niet gezien en overwogen heb? Dan heeft hij bepaald een slecht geheugen. Laat hij m'n boek (liefst de Fransche editie) nog eens aandachtig lezen, en dan komt hij vanzelf het antwoord op al zijn bezwaren tegen. Eenzelfde antwoord moet ik geven aan HERMANN PAUL, die het mij tot grief maakt, dat ik de heele taalontwikkeling ‘restlos’ uit eenige weinige algemeene wetten zou willen afleiden. Herhaaldelijk toch heb ik ook buiten mijn vier hoofdwetten allerlei

psychologische tendenzen in het krijt gebracht, gelijk men zelfs uit dit kleine samenvattend artikeltje kan nagaan. Neen, willen de linguisten mijn accenttheorie toetsen, dan moeten zij nagaan of de parallel die ik getrokken heb tusschen accent- en klankverschijnselen op realiteit of begoocheling berust, en laten zij den psychologisch-philosophischen grondslag van mijn redeneering dan liever overlaten aan mannen van het vak. Maar laten de psychologen zich dan daartoe ook eerst op de hoogte stellen, wáár het mij eigenlijk om te doen was, opdat het hun niet als KARL BÜHLER verga, die m'n heele vierde boek doorstudeerde zonder te merken, wat nu eigenlijk het nieuwe[1)] was, dat ik vóór alles zocht te betoogen, en het bewijs van mijn parallellisme voor een onhandige vorm van redactie heeft gehouden.

JAC. VAN GINNEKEN.

Vruchten van het oude taalonderwijs.

'Kort geleden nog moest ik lezen, dat er iemand had geschreven: "het bedrag der (!) kredietbrief"; maar in wèlken toestand zouden wij niet geraken, wanneer er ooit *officieel* werd geschreven: "Ik schrijf U deze (!) brief, om U op deze (!) slag voor te bereiden!" Dan: *wel te rusten, o mijn Neerlandsch*!. . . . . .

Aan allen, die nog hart hebben voor een Nederlandsche schrijftaal op *wetenschappelijken* grondslag, zou ik vriendelijk in overweging willen geven, of het niet mogelijk zou zijn, de *uitspraak van de bewuste* **n** - d.i. de verbuigings-n in lidwoord, voornaamwoord en bijvoegelijk naamwoord! - *alom te doen herleven* of, mocht dit onmogelijk zijn, althans *voor een nauwgezette spelling te zorgen*.'

Deze tekenende citaten zijn ontleend aan de brochure *Vriend of Vijand van het Nederlandsch*? door de Rotterdamse koopman B.Th.K. Schumann.

1) In konsequente toepassing van het bovenvermelde beginsel over Prinzipienreiterei, is het mijn streven niet, aan het woord *accent* zijn oude beteekenis te ontnemen; maar zoolang er geen nieuw woord voor mijn nieuwe opvatting bestaat, zal men mij - hoop ik - wel veroorloven, hiervoor den naam te bezigen van het naastverwante begrip, vooral ook omdat het accent-begrip zelf er niet weinig in helderheid op wint. Misschien heeft het evenwel z'n nut hier mede te deelen, dat ik van plan ben bij een eventueele nieuwe systematizeering mijner accent-theorie het woord *dominant* te gebruiken als algemeene naam voor klem, toon, lengte, kleur, sonoriteit en articulatie. Voor de *klem-* en *toondominanten* zal ik dan getrouw aan het spraakgebruik het woord *accent* reserveeren. Het nog maar half ingeburgerde *kwantiteitsaccent* kunnen we dan missen, en *kwantiteitsdominant* zal den weg bereiden voor *kleur-, articulatie-* en *sonoriteitsdominanten*.

Roemer Visscher.

Een schier gans verborgen leven, met zichtbare trillingen nog, aan het oppervlak.

Een hoog en laag, en droef en blij, zingen van alle tonen der liefde, en daar doorheen, de windvlaag van de rage ener smoorlike, doodlike verliefdheid, met het meeklotsen en deinen van de golven van een smartelik hopen en een vertwijfelend berusten.

En daarna de ‘slag’. Het afrafelen van de draad, waaraan heel de hope van 't leven hing.

En daarop - na een ons duister proces, - het zich zelf terugvinden als vrij man, die de blijheid van z'n vrijheid geniet, en sterk voelt het onbevooroordeelde genot, waarmee hij de zon ziet spelen met de watergolfjes, de wind met de wimpels, de wolken met de schaduwen, de stormen des levens en de wisselvalligheid van de Fortuin met de verlangentjes en de gedoetjes der mensekindertjes.

Voor hem is een nieuwe werkelikheid geboren. Een nieuw objectief ligt open voor hem. En elk figuurtje en elk beweginkje mist niet z'n indruk te geven op z'n gladgestreken evenwichts-ziel.

Ook het verledene. Maar, niet ongestraft.

Dáár doemt in hem op het schijn-leven van voorheen, en prikkelt z'n werkelikheidszin. Overmoedig grijpt hij in z'n amoureus stemmingsleven, tracht het te vulgariseren, blijft soms oorspronkelik, maar buitelt 't meest over 't originele heen tot de dwaaste en koddig-triviaalste platheid.

Hij wil de dwaasheid kritiseren, wat in z'n diepste innerlijkheid nooit dwaasheid was en.... faalt.

Hij wil, als weleer, een roemer nemen, jaagt die door 't keelgat, verbrijzelt het glas, dat de scherven rondvliegen, en - wondt zich de hand.

Hij gaat de straat op. ‘Zwiep’, gaat z'n narre-zweepje tegen kokette, pronkerige, fatsoenlik-doende meiden; sarkasties-spottend wil hij ze zeer doen, gebaren en toespelingen makende, totdat ook hierin het zeer z'n oude wonden wee doet, en 't striemen, van een plaagziek kittelen, een zinloos kiekeboe wordt.

Want altijd, als de overspannen veer van 't overmoedige zelfbeproeven verslapt, wordt weer in hem bewust, de werkelikheid van z'n vervlogen liefde-leven, ontdaan nu van de heftigheid en de onrust, de dronkene blijdschap en de knagende weedom, - maar tans zich in 't verleden verliezende als een dromerig landschap in stil-droeve verkwijning, - en ook deze vergankelikheid vraagt de eerbiediging, die dierbaar geworden afgestorvenen toekomt.

Totdat, met een rustig bezonken nabetrachting, hij de gezamenlike, door z'n zielestormen verward dooreengemengelde brouille van waarheid en schijn, van ernstig pogen en ijdel bejagen, op kalme wijze laat spiegelen in de eenvoudigste dingen om hem heen, en in de doodgewone levensopenbaringen van ieders onmiddellike omgeving; en hij in die simpele dingen blijvende waarheden verzinnelikt ziet, en hij fieguren tekent, die hij vergeesteliken wil, en ze met korte bijschriften en verklaringen voorziet; -

Om dan ten slotte, en als tot een afscheid, deze en al de bonte afdrukken van z'n levensstemmingen, dooreen te werpen tot een nevelig beeld, waarin zich het licht en de schaduw van één verleden pleegt op te lossen; dit samenraapsel bij voorbaat, als bestemd om in de vergankelikheid der dingen op te gaan, van 't cijfer O te voorzien; maar dit dan ook, waar ook geborgd of hoe ook verwerkt, uitdrukkelik aanvaard te willen zien als de brabbelpraat van één der millioenen stervelingen, die voor zich tot de erkenning wist te komen, dat de som van de wereldse kennis, de wereldse begeerten en de wereldse bemoeingen zich oplost in 't ijdele Niet; en die nog met stervende hand, de zotskap omhoog zou willen houden ter waarschuwing van hen, die zich, het Wezen ziende in de Schijn, aan die Schijn zouden vergapen.

Zulk een man was ROEMER VISSCHER, de onvermoeide Momus, met de waarheids-spiegel.

De vriend en medestander van HENDRIK LAURENSZ, die dezelfde schijnwereld projecteert tegen het muurvlak van Plato's grot.

‘Spel,’ noemden z'n tijdgenoten en nakomelingen z'n manier van doen; ‘moe gespeeld’ noemde men z'n geëindigd leven.

Zeker, was het z'n streven geworden: van de ernst wou hij gekheid maken. Voor hem was 't een behoefte geworden, eigen ernst, eigen wee zelfs, door het glas van de spot te zien.

De Eeuwigheid van de Liefde? Pas op, wat Venus bindt, zal de knuppel scheiden! -[1)]

1) Minne-Poppen 2.

De nederlaag van een versmading, een doodwonde voor de ziel? Let wel, een blauwe scheen brengt de buitensporigheden tot hun ware verhouding terug![1)]

De vrouw een heilig wezen, slechts knielend te vereren? Wees voorzichtig, de hoge prijs van die andere zal haar een maatstaf voor uw eigen onwaarde zijn![2)]

Is uw liefste een schat? Ja, mèt een schat![3)] - Is ze een roos? Ja, in je voet![4)] - Gebruikt ze odeurs? Ja, om een luchtje![5)] - Wast ze zich schoon? Schoondochter, ja![6)]

Vrouwenverering en vrouwenverguizing, zingen, disharmonies, hun koor. Door de ode dringt een sarrende lach, door 't gegichel fluistert de stem der aanbidding. Samen dragen deze uitingen één naam: ‘Quicken’, moppen, noemt hij ze, meer passend dan roemdragend. 't Zijn er dan dikwels ook moppen naar: kwinkslagen, die bij roemers horen; woordspelingen bij flessen- en glazenkout. Er zijn er bij van 't allergoedkoopste allooi: gesel - esel; trouw - rouw; Muzen - muizen; Hopman - ‘hop’-man; een jachtspel op de verschillende betekenissen van ‘behoed’; ‘spelden’ (ook voor ‘spellen’ gebruikt); ‘aantrekken’; ‘haar’; ‘zeer’; ‘zoo’; ‘vasten’; ‘kussen’; ‘kan’; ‘want’; ‘bokken’; ‘bot’; ‘graven’; ‘maaltijd’; ‘bevrijen’; een glas op een zekere ‘Nel’, die ‘klaar’ wil wezen, en toch Nel blijft; op een andere meid, aan wie na haar dood 't ‘eeuwige leven’ beloofd is, en desondanks aan 't ‘eeuwige leven’ (ongedierte) sterft; op iemand die ‘rein boek’ houdt, omdat hij nooit inboekt;[7)] quolibets bij de hoop, gewaagde[8)], dubbel gewaagde[9)] en uiterst gewaagde[10)]; onverstaanbare, voor wie zich de moeite ontzegt te gaan neuzen in de Topografica Obscoena[11)] of vreemd staat tegenover enkele landhuishoudkundige termen[12)]. Soms leerzame notities, die de naar economiese

1) Tepel-wercken: Het Lof van een Blaeuwe Scheen.
2) Bl. Scheen, str. 21, 22.
3) Quicken II, 17.
4) V, 3.
5) V, 21.
6) VI, 17.
7) Verg. I, 1; 3; 7; 54; II 7; 31; 43; 59-61; III, 1; 7; 8; 33; 38; 53; 58; IV, 7; 15; 21; 23-25; 36; 40; 44; 58; V, 3; 26; 30; 38; 44; 47; 57; VI, 6; 17; 27; 32-34; 36; 41; 42; 44; 46; 50; VII, 3; 7-10; 12; 14; 16; 19; 21; 26; 42; 45. Het equivoque neemt toe. Verg. z'n ‘Quick’ VII, 1:

> Als ghy krijght brabbelingh van mijn Musen soet,
> Hendrick, soo seght ghy, byloo dat is seer goet,
> Uw werck verbetert altijdt noch in 't lest:
> Dat 's te seggen, oude Narren zijn de best.

8) VII, 42. Zie ook I, 12; IV, 23.
9) VII, 45.
10) VII, 8.
11) VI, 37.
12) V, 44.

biezonderheden vorsende onderzoeker onderricht, dat men een speelschuit kon huren voor een schelling[1]; aan een koppelaarster tien kronen, waarvan vijf op voorhaud, betaalde[2]; hoe een lekkerbek smulde[3] en een kokette zich oppoetste[4] of zich voorzag uit andere fondsen[5]; wat men een bedelaar, bij de aalmoes toevoegde[6]; hoe ieder in z'n bedrijf, z'n winst door kleinigheden zocht te vergroten[7]; hoe de toenmalige appelsoorten heetten[8]; welk bier het gezochtste was[9]. Daarbij vallen tevens eigenaardige zegswijze te noteren: als iemands leer touwen, de nachtegaal temmen, een kamerkatje wiegen, en dergelijke. Doch dan ineens, onder al die zetten op vrouweneer en vrouwen-lichtzinnigheid, het schimpen op poppekramerij en 't opzettelike slikwaden door gezochte trivialieteit, komt uit de diepe ondergrond van z'n wezen omhoog, als een weemoedige herinnering aan vervlogen idealen,

't En is niet waer dat men door liefd mach sterven,
Of ick was al doodt en over langh begraven,
Door 't groot verdriet dat mijn hert quam deurkerven.
't En is niet waer, dat door seer loopen en draven,
Een Vrijer mach gonst van zijn Lief genaken,
Of ick had al rust, en dorst niet meer slaven.
't En is niet waer, dat men door stadigheydt mach raken,
Tot vergeldinge van ontelbare droevige nachten,
Na dien sy mijn liefde soo heel kan wraken.[10]
- - - - - - - - - - - - - -

Of hij heeft liefgehad?
Hoor, hoe hij haar beeld meenam naar den vreemde:

Met brandende liefde, groote moeyten en onrust,
Ben ick over zee gezeylt, na ons lieffelijck scheyen,
Door golven en baren, die niet hebben geblust,
Het vyer dat deur twee oogen, twee oogen deed schreyen,
Hopende van wederkeeren den tijdt te verbeyen,
Dat ghy sult seggen tegen my, en anders geen,
Ghy zyt myn Lief, en ick uw Maet alleen.[11]

En of na lange, lange onrust en' dobberende vertwijfeldheid, de kansen gunstig stonden?
Helaas, niet voor hem was de prijs:

1) V, 35.
2) V, 40.
3) V, 28.
4) V, 21; VI, 17.
5) II 7.
6) V, 32.
7) V, 37.
8) V, 50.
9) II, 14; V, 34.
10) III, 35.
11) IV, 10.

Geluck werdt u Vrouwe met u schoon Lief,
Ghy zijt nu te vreden, als genaeckt de nacht,
En hebt my gelaten een verdrietigh ongerief,
Na dat ick na troost langh hadde gewacht:
Een ander is gekomen die voor hooft-som en pacht.
My schenkt suchten, duchten en jammer groot,
Godt geef dattet van u altijd werde belacht:
Dan een oprecht Vriendt wordt bekent ter noodt.[1)]

Onmiddellik daarop, in z'n bundel, vulgariseert hij hetzelfde thema, en de edel-droeve stemming, springt, hop, hopsa! in 't narrepak:

't Is verloren gefloten, als 't Paert niet wil pissen,
't Is verloren gebeden, als de Vrecke niet wil missen,
't Is verloren geseylt, als de wind niet voegen wil,
't Is verloren gewieght, als 't kindt niet wil slapen,
't Is verloren kan seggen, als de Vogel niet wil gapen,
't Is verloren geven, als d' ontfanger niet genoegen wil,
't Is verloren vrede maken, als men weder wroegen wil,
't Is verloren dat men den blinde met een brandende kaers leydt,
't Is verloren 't hert leggen, daer een ander de naers leydt.[2)]

Carpe diem! In vino vita. Kom, m'n vrind, het Waardhuis in!

De Pis-bekijckers zeggen, dat niet langh sal dueren
Mijn leven, Hendrick: maer wat acht ick dat,
Wy moeten doch allegaer de doodt besueren,
En vroegh of laet treden het bebaende padt:
Komt helpt my dan uytdrincken een vol vat,
Dewijl men te voet niet derwaerts mach trecken,
Soo sal 't ons, als 't uyt is, een schuyt verstrecken.[3)]

Wat is ten slotte de liefde?.... Niet dan brandende rasernye, Die met roock vervult de fantasye, Met een sus, met een kus, met een boert, met een swink:[4)] Een droom, anders niet.

Kom mee, de straat op.

Daar is mooi Neeltje, die om gunstig af te steken, expres met ouwe wijven omgaat.[5)] Neeltje, waar koop je je borsjes?[6)] - Uit de weg voor Canjaert met z'n honderd vaders. Ha, ha, die Canjaert wou zeggen, dat Hendrik en Roemer maar malle poëten zijn.[7)] - Dag Jannetje, heb je al beet?[8)] - Daar heb je Jorden ook, die nooit koekoek wou wezen![9)] -

1) II 56,
2) II, 57.
3) III, 37.
4) II, 53, *swinck* = 'gebaar'.
5) I, 53.
6) II, 7. Zie ook I, 36, 52: IV, 6.
7) I, 57; III, 53.
8) II, 30, III, 43. Verg. nog II, 9; V, 42; VI, 7.
9) VI, 47; 55; 59. Verg. nog V, 14; I, 47, 48; III, 5, 43.

Ruimte asjeblieft, Daar heb je Kapitein Linther! Hm, hm, één twee, één twee....[1] - Lijs, lieve Lijs, is 't waar dat Joost je om je centen vrijt!....[2] - Kom liefste, mag ik eris?.... Nou dan, een zoen is ook goed!....[3] - Kijk Mieuwes 'eris stappen! Ook al om de meiden. En Dirk ook. En Marten, en Jaap. Alles wil vrijen, alles wil er in vliegen; och God, allemaal willen ze die lange, lieve, mooie, pijnlike, eindeloos-rusteloos lijdensweg op! Hier Herman, wees gewaarschuwd:

> Ghy weent, ghy lacht, ghy sijt verblijt en bedroeft,
> Ghy loopt, ghy rust, ghy sijt rijck, en ghy behoeft,
> Ghy sijt verwondert Harmen, wat u dus doet ontsinnen,
> Sulcks is 't gemeene leven van al de geen die minnen.[4]

Ja Harmen, liefde is last. ‘Een ander meer dan hem selven beminnen, Met ydel hoop voeden lijf, ziel en sinnen,..... Sich selven voorbeelden veel vreemde grillen, Leven na de regel van eens anders willen,.... Kleynen loon en danck voor arbeydt groot, Dat is huyden der Minnaers dagelijcks Broodt.’[5]

Maar 't is alleen de Liefde niet, die zorgen baart. Zie rondom u het eindeloos jagen van de met beslommeringen beladen mensheid. Zie ze snellen naar geld en goed. Als Acteon worden ze door de honden van hun eigen begeerten verscheurd. Waarom laten ze zich niet genoegen met wat de natuur als behoefte predikt? Hoe velen branden hun vleugels in de vlammen van de Schijn! Hoe tragies die strijd om 't bezit!

> O Rijckdom, Moeder van alle quaet,
> Wijf van valsche verradery,
> Dochter van sorgh, Suster van haet,
> Voedster van alle schelmery,
> U te hebben dat doet vreesen,
> En niet te hebben droevigh wesen.[6]

De school der Liefde, die Roemer doorworsteld heeft, vinden we vrij wel in z'n ganse loop terug in z'n Sonnetten-krans, die hij, heel puristies, ‘Tuyters’ genoemd heeft.

Want bij hem is z'n dodelike verliefdheid niet alleen geweest een hoogtijd van vrouwen-verering, en een cultus van edele gevoelens,

1) I, 6.
2) IV, 4; II, 42.
3) II, 42.
4) Rommelsoo II, 31.
5) Quiken IV, 34.
6) Rommelsoo I, 60.

die aan z'n geestesleven een hogere verheffing, en aan z'n verwachtingen in de toekomst, een ruimer en vager horizon en een feërieke bekoring gaven; een geestestoestand, zoals zo velen hebben gekend, waarin de driften òf geadeld worden herboren, òf hun intensiteit en acute openbaringen ingewisseld worden tegen het eeuwig geloof aan een eindeloze idealiteit, - bij hem is z'n liefde-proces ook geweest een voortdurende school van zelf-analyse, een vlijtige waarneming van een geheel nieuw bestaan in een ongekende stemmingssfeer, een aanhoudend pogen om zich in woorden de fasen zijner gesteldheid bewust te worden, die hij, onverschrokken sterk door het hem bemoedigende levensvuur, daarna stijf-volhardend door z'n trouw aan z'n gevoelsrichting, tot het uiterste doorlopen zal; ook dan nog, als z'n gevoelens, niet langer gesterkt worden door voedsel van buiten, nòch langer te dragen zijn door de geknakte eigenliefde, en door de gewaarwordingen de klachten breken, die in een gedempter toonaard, ondanks zijn beroep op de eindeloosheid van z'n verlangens, allengs de onmacht van z'n lijdensvreugde openbaren....

Niet alle de twee en twintig sonnetten zijn vermeldenswaard; wij geven er de merkpalen van, uit z'n Icarus-weg.

Die twee bruyn-oogen, twee lichten van mijn leven,
Op my blixemende haer stralende blyheyt,
Hebben soo zeer beknelt myn jonge vryheyt,
Dat ick gewilligh haer gevangen ben gebleven.
Haer liefde heeft mijn reden soo t' onder gedreven,
Dat ick versuft in haer schoonheydt t' aenschouwen,
So hertneckig myn beloofde woort sal houwen,
Dat ick na ander te sien my niet sal begeven.
Geen ander sporen sullen my wandelen doen,
Geen ander kiekens sullen uyt dees eyeren broen,
Noch tot geen ander Sanctin myn devocy strecken.
Mijn tonge geen ander schier noemen kan,
Mijn penne en inckt niet anders dan
Haar lof op papier en willen trecken.[1)]

Als het groote oogh dat alle dingh verfrayt
In de *Tweelingen* rijst, alle boomen bloeyen,
De groene velden met grove aren vloeyen,
De kanten der rivieren zijn vol bloemen gesprayt,
Maer wanneer dattet vluchtigh weder drayt,
Door den wegh des *Schutters* die neder valt
Soo komt terstondt een heel ander gestalt,

1) Tuyters, 22.

Dat alle de aren en bloemen afmayt.
Desgelijcks als 't oogh van mijn Goddinne blinckt,
In mijn hert, mijn hert overvloedig voortbringt,
Een vermakelijck bloeysel van seker nopen.
Soo haest sich dan die stralen verliesen,
Des belovenden voor-jaers bloemen vervriesen,
Voor den Ooghst afmaeyende mijn wanckelijck hopen.[1)]

Vrij, los van reden, een slaef van rasery
Soo loop ick ter jacht na een al te wilden Dier,
Als nu op een Bergh, nu langhs een Rivier,
Nu in het bosch van jonge dwasery,
Ick besigh voor een leyseel een lange dasery,
Voor een Brack heb ick een bernende lust.
Ick gebruyck voor Honden, sorgh, pijn, onrust,
Jammer, verdriet, en visevasery.
Dese siende hoe sy meer in 't jagen verstijven,
Hoe sy meer en meer te rugge blijven,
Soo keeren sy den kop om my te beschaden.
Als hongerige reeckels grettigh om eten,
Reppende haer muylen met groote beten,
Verscheuren haer Meester sonder genaden.[2)]

Altijdt de bergen op haren top niet dragen,
Des geduerigen Winters sneeuwige vacht:
Altijdt zijn de Goden soo niet bedacht,
Met dreygende blixem de menschen te plagen.
Altijdt de zee met onverbolgen wagen,
Door felheyt des winds, niet bestormt de strant:
Maer sorge my houdt met een wreede tant,
Altijdt, altijdt komt mijn herte knagen.
Hoe ick my meer om hem te verdrincken vermaen,
Hoe hy meer en meer wast en dapperder aen,
Om myn leven in onrust te houden hem stelt.
O Hercules, had uw dienstelijcke kracht,
Dit wrede Monster oock omme-gebracht,
Mocht door uw dertiende vroomheydt wel worden gestelt.[3)]

En toch, spijt z'n eigen ervaring, die z'n leed vruchteloos in de beker te ‘verdrinken’ zoekt, blijft z'n mening, dat de standvastigheid in de liefde de ware weg wijst; dat de aanhouder wint, en in de losse grond van de vrouwelike lichtvaardigheid de onverflauwde liefde het hechtste wortel schiet. Half ernstig, half verwijtend is z'n levensles:

1) Tuyters, 4.
2) id. 11, *dasery* = ‘toestand van zinneloosheid’.
3) id. 14, *onverbolgen* = ‘in-verbolgen’.

Om in de handel van Liefde wel te bedyen,
Is 't niet genoegh dat ghy seght met schoonen schijn,
Duysentmael meer dan ghy zijt verlieft te zijn,
Op haer volmaecktheydt, die u mach gebenedyen.
Neen, dan eerst voor al moet ghy leeren lyen,
En van een weygeren terstondt niet blijven versuft,
Een Vrouwe sal niet achten den haesten verbluft,
Dan den hertnecken stouten aenhouder in 't vryen.
Want gemeenlijck prysen wy aen een aer,
Dat wy aen ons voelen te gebreken,
Die blinde prijst het gesichte klaer.
Die stomme prijst voor al het spreken,
En die Vrouwen kennende haer wanckele sinnen,
Geen dingh meer dan gestadigheydt en beminnen.[1)]

Of, - dubbel overgehaald tot een scharrebiers-'Quick', immer nog lerend van de mannelike standvastigheid en de vrouwelike wisselzin:

Marry heeft al vijf Mannen getrouwt,
D'een na de ander en sy syn al gesturven:
Dierick heeft sesmael geweest gehouwt,
Mettet erf hebbben hem sijn Wijven bedurven:
Dierick en Marry sullen te samen trouwen,
Om te sien wie dat het veldt sal houwen.[2)]

Dit was z'n wezen.

De levenswijsheid zette hij, opgedirkt, de narrekap op.

En de omstander, door 't schrille contrast te onaangenaam getroffen, wendt ontsteld z'n hoofd af.

Doch uitgekleed op 't blote lijf, is de Waarheid steeds waarheid gebleven.

Vergeven we hem de gril, die hem een twede natuur was geworden.

Hij, die doolde als Acteon, door de doggen der zorgen verbeten, moest glossen slaan op zich zelf, om in de echo van z'n leed, trillende door de glazen, z'n Roemer te herkennen.

Men kent z'n 'Grafschrift'.[3)]

Zie het veelzeggende, korte, schier vertwijfelend rijmpje, waarmee hij, inleidend, z'n 'Brabbelingh' dekt:

1) Tuyter, 18.
2) II, 24.
3) Roemer Visscher rust hier binnen,
Moe gespeelt met Hollandtsch jock,
Want hy quicken by de schock
Schreef, en Popte met de sinnen,
Siend' al 's wereldts wetenschap
Aen, voor vulsel van de kap.

Vraeght yemandt, is Roemer uyt sijn sin
Dat hy met brabbeling maeckt vuyl sijn papier:
Soo vraeght hem weder meer noch min,
Wat sal hy doen? sal hy gaen te bier?
Wat leydt daer aen, als men moet rasen,
't Is soo goet in 't papier, als in de glasen.

Hij is gehuwd geweest, en de vader geworden van beroemde dochters. Maar hij was reeds 35 jaar, toen de echtknoop tussen hem en Aagjen Junsdochter van Campen gelegd werd.[1)]

Geboren in 1547, heeft Roemer Visscher al de stribbelingen meegemaakt, die z'n vaderland vóór, tijdens en na het Geus-worden beroerden. Veel er van is in de gedichten van iemand, die het druk met zich zelf had, natuurliker wijze niet te merken; schier 't enige is z'n ‘mop’ op de drie kruisen in 't wapen van Amsterdam; hij zou van kerkschenders en oproermakers, van gevallen van corruptie en rechtsverkrachting weten te vertellen; in één van z'n elegieën (‘Jammertjens’ genoemd) bestrijdt hij hetzelfde kwaad als waartegen VONDEL in z'n ‘Roskam’ te keer gaat; doch zoveel te meer, doet het weinige dat hij aanroert, vermoeden, dat er veel te verzwijgen viel. Doch des te breder wordt, bij dit gebrek aan kerkelik-polietiek meeleven, ons een kijk op 't openbare burgerlik en 't intiemere stadsleven gegund. Reeds merkten we met een enkel woord op, dat hij bepaalde, en wel ondegelike, oud-Hollandse tiepen chargeert: pronkers en leeglopers, Waalse kaligheid en Brabantse courtoisie. Ook Medici en Juristen, praktisijns altans, komen er slecht af; de *Miles gloriosus* slaat hij de veren van z'n hoed. Buitenlanders, en die waren er destijds wat, kan hij niet uitstaan. In de strijd der partijen kiest hij geen partij; wel is hem hinderlik de strijd als bron van verdeeldheid en geweld. Doch steeds voelbaar is z'n vriendschap voor Spieghel, die hij gestadig met ‘Hendrick’ aanspreekt en met wie hij, in een soort ‘vraag- en antwoorden-spel’ ook te midden van z'n grofste ‘Quicken’, in een gemoedelik-vriendschappelik kontakt blijft.[2)]

De degelike, tans bezonken aard, van deze oud-vaderlander, wiens werkzaamheid op het gebied der ‘Twe-spraek’, - het scheppen van een Nederlandse Spraakleer op grond van waarneming en studie, - nog altijd op een diepergaand onderzoek wacht, toont zich vooral in

1) Dr. KALFF. Gesch. der Ned. Letterk. IV, blz. 496.
2) Zie verder Dr. KALFF. Gesch. IV, blz. 498-500.

de verstandelik-beredeneerde *Emblemata*. Ze zijn uiterst eenvoudig, van opvatting alle, van tekening altans de twee eerste series, en zijn even beknopt geargumenteerd. Daardoor, en door het ruimte getal (drie 60-tallen met een ‘Beslagh’ toe en een 10-tal Amatoria als extra bijslag) geven zij wederom een geheel stuk nationaal leven te aanschouwen. Zeker, enkele uit de dierenwereld gegrepene, onmiddellik of niet-onmiddellik ontleend aan reeds bestaande verzamelingen,[1] dragen het merk van hun antieke afkomst (b.v. uit Phaedrus) in 't voorhoofd. Zo treffen we hier aan de ‘Phoenix’, ‘het hert aan de bron’; ‘de aap en de kat bij 't kastanjevuurtje’, ‘de ratteval’ met het beestje er vóór of er in, en ‘de schildpad’. Maar 't merendeel zijn in schepping en bewerking toch nationale elementen. Een handelshoofd (II, 22)[2] en een runderwei (II, 23) wijzen u de weg aan, waarlangs de bewoners van deze landen aan hun welvaart komen; de boerestand mist wel de grote handelswinsten, maar kent evenmin de aan de vaart verbonden zorgen en risico; de voordelen komen bij de veehouder wel niet zo spoedig, maar ze zijn ook van meer blijvende aard. Overigens draagt elke nering z'n ere; aan de geleerden het peilen der wetenschap, aan de schepelingen die van de verborgen klippen der zeeën (I, 15). Zelfs 't geringe werk van modderbaggeren houdt winsten in (I, 51). Niets van wat er geleerd kan worden, of 't komt te pas; zie slechts de zwemmer, die z'n leven dankt aan z'n oefening (III, 25); zo ieder slechts zo voorzichtig is, z'n krachten te meten voor hij z'n taak aanvaardt (III, 47); aanpakken is ook hier de boodschap (III, 13); zonder de moeite van 't karnen laat geen melk de boter los (III, 10). Weet echter, dat geen werk gedijen kan zonder voorbereiding (III, 8); beproef eerst de pees, voor ge schiet (III, 15); evenwichtige vleugels eerst maken het pijlschot zeker (III, 31). Leer bouwen op eigen kracht; de eekhoorn richt, drijvend, zijn eigen koers (II, 15); de ongeoefende schipper, die, te water geraakt, zich op de luchtzakken verlaten moet (III, 19), aardt de hoveling, die, als een bedelaar, waaraan de krukken ontvallen (I, 17), bij de ontstentenis van de vorstelike

1) Zie Dr. A.G.C. DE VRIES. De Nederlandsche Emblemata. Amst. 1899. De prentjes zijn van Claes Jansz. Visscher. (Dr. KALFF. Gesch. ibid. 501).

2) De proza-bijschriften en de twee-regelige rijmpjes zijn, de een van Roemer Visscher, de andere van z'n dochter Anna. Daardoor ontstaan afwijkingen in de verklaringen of leringen. Roemer, de koopman, verkondigt: hier moet je wezen, om voorspoed te zien. Anna waarschuwt in rijm: waar blijft, bij dit bejagen van rijkdom, 't genot van de rust? - Dit laatste was kenmerkende Renaissance-‘cant’. - Zie vooral de sterke afwijking tussen de nuchtere vader en de moraliserende dochter bij I, 6. (*Sans autre guide*)

genade, in de drek der ellende valt. Zie u dus zelf te bedruipen, al zij 't ook op water en brood; beter een vink geplukt dan stil gezeten (III, 5); alle negotie geeft wat, maar rusten roest (I, 22); 't leert bukken voor de stormen der tegenspoeden (II, 6; III, 27) en de tering zetten naar de nering (I, 38). Beperk nu evenzo tot het nodigste: voor de weelde kunt ge altijd nog later zorgen (I, 32); denk er om, dat voor de dans meer nodig is dan twee schoenen (I, 37); 't is een dwaas die z'n geld aan schelpen besteedt (I, 4; 5); want veel meer lof komt een molensteen toe dan een karbonkel (I, 18); zelfs een waardeloze ton is als baken een toevlucht voor allen (I, 31). Daarom is alle waarde betrekkelik: een kleine lamp geeft het licht, dat ons voor een struikeling over een groter lantaarn behoedt (I, 23); 't verachte zwijnshaar, schoont, als een borstel, het uitgezochtste laken (II, 46). Doch wat nooit in waarde vermindert, is de tijd; telt de uren (I, 44) en spaar uw kolen in de pot (III, 49); zo ge uw kous aantrekt, bezuinig door zekere langzaamheid de door drift te verspelen tijd (I 50); vlij met overleg uw voet in uw schoen (III, 33); schik u naar de omstandigheden, om ook het heden te dienen (I, 16). Doch bejaag nimmer wat te hoog voor u is; de struis moge zweten, opvliegen kan hij niet (II, 39); klein zeil voeren, doet 't langste varen (III, 7); doch 't hoogmoedig opgetuigd speeljacht kantelt (III, 4); genoeg toch is meer dan kronen en scepters (II, 7); wie jong hoveling wil zijn, is oud verschoveling (II, 59); de hoogste torenspitsen dreigen het eerst te vallen (III, 44); de eerzucht, die met de leeuw wil spelen (III, 6), bedenkt niet, dat 't slechts aan de leeuw ligt, te spelen, zolang het hem lief is (II, 24), en de meerdere zorgt wel buiten de regen te blijven (I, 54). Daarom vertrouw niet te veel; de hand tussen hamer en aambeeld te steken, wordt met verdrukking gestraft (II, 55); geef u niet aan de Fortuin, met haar wankelbaar voetstuk (III, 55). Maar wel, wees gij zelf vertrouwd; laat uw trouw de sleutel van uw plicht zijn (I, 56) en los eerst uw woord aan degeen die u 't ter goeder trouw gaf (I, 43). Wijk niet af van uw koers (II, 56); schuw de letterknecht, die u leert de Schrift averechts te lezen (III, 46); vlied de snoevende krijgsman (I, 47), die door z'n onrustig leven het hart van een haas zal krijgen (III, 29); wacht u voor pronkers; veel gevlag belooft weinig vis (III, 52), en volle vaten bommen niet (I, 33); niet hoe veel, geldt hier, maar hoe eêl (I, 21); wie speelt met raketten, vangt geen vis in z'n netten (I, 8); en waar geen deugd in is, zult ge niets oirbaars halen (III, 58). Mijd twistzoekers: 't is lichte eer, die lamme leden brengt (I, 7); ban vooral uit uw huis de tweedracht, en schuim het van ongerechtigheden (III, 50); leer

uw kinderen de rechte weg, voor slinkse paden (II, 40); ontzie niet de grond hunner harten te keren; 't ploegijzer zuivert en maakt de bodem gereed voor 't zaad (I, 3); houd recht hun gedragslijn (I, 34) en standvastig hun wil (I, 29); zuiver hun harten (I, 19); geef voor de wind van goede lering voedsel aan de ingeschapen vonk der deugd (I, 2); God is overal, ook waar we hem niet zien (I, 1); zo zijn snoeimes hakt in uw hart, is 't niet om u pijn, maar de plant uws geloofs nieuwe kracht te geven (III, 41). Hij is 't kompas des levens (I, 6); straks dooft de levenslust (I, 24); de baan ligt voor ons, naar welks eind we ons allen spoeden (I, Besluyt); elk heeft z'n gestelde tijd (I, 24); laat dan het einde goed zijn (I, 60).

Zeker, grijs-geworden, rusteloze, ten slotte toch tot bezonken kalmte gekomen strijder, - E l c k s i j n T i j d t .

Voor ons snort, gedreven door de nooit rustende zweep, een draaiende tol; een ander ligt er naast, uitgeraasd....

't Is werkelik zo.

Men moet niet levendiger het leven van den mensche in 't grof af-beelden oft af-malen, dan met deze Sinnepop gedaan is; want elck heeft sijn tijdt in 't loopen, in 't woelen, in 't vergaren van rijkdommen, in 't regeeren van landen en luyden, in 't verwerven of bejagen van eere en glorie, soo wel in krijghsluchtige saken, als in geleertheydt ende konstige wercken. Als die loop dan uyt is, en de mensch gedreven wordt van den levendigen geest, soo verlaet hij het draeyen en woelen, of om beter te seggen, het draeyen verlaet hem, en hij scheyter uyt, laet de wereld staen, daerse staet, en kruypt onder een kleyn heuvelken swarte aerde, dan seydt men anders niet dan:

Fuit, non est plus.

Hy heefter geweest, en isser niet meer.[1)]

Waarom wenscht ghy om weder te stryen,
Dat ghy in de Werelt wilt zijn herboren?
Om te minnen, en druck te lyen?
Kondt ghy daer voordeel in besporen?
Seker my dunckt hy slacht de dooren,
Die tweemael een harde noot wil kraken,
En deur den wegh wil gaen daer hy te vooren,
Met nauwer noodt kost deur geraken.[2)]

1) Anna's bijschrift luidt:
Vol arbeydt is ons tijdt, noch wenscht men, ja elck lust
Dit dwarligh drayen dol, voor stillen sachte rust.
2) Quiken, VII, 37.

Hij mocht er trots op zijn, de worstelaar, al ging 't soms ook ‘te nauwernood’, de eindpaal van z'n weg te hebben bereikt.

Op de rozelaar, - een beeld van hèm, - van z'n liefde-leven waren de vergankelike knoppen en bloemen al lang weggevallen. De dorens der smarten zaten er nog, maar verborgen en beschaduwd onder nog glanzend groen.

J.K.

Het maken van ‘flinke zinnen’.

In een schoenwinkel was eens een handige bediende, die zo direkt de uitrusting van elke koper, welke ook, wist te voltooien met 'n juist passend schoeisel, zo maar op 't oog. Zijn patroon dacht n.l., dat men zich nooit genoeg kon oefenen en dat vooral door averechts te handelen de kunst de hoogste volkomenheid bereikte. Hij gaf daarom de bediende een paar nieuwe schoenen in de band en ging met hem de straat op, hem opdragende 'n mens te zoeken, waar dat paar goed voor was. 't Waren toevallig 'n paar ‘vetleren’: hij had expres geen keus willen maken; en toen nu de arme jongen lange tijd de voeten van alle voorbijgangers had bekeken, meende hij eindelik *de* man gevonden te hebben en hield 'n officiertje staande om de proef te nemen. Tableau!

Maar diepzinnige of verheffende gedachten houden evenmin van aanrandingen door onnozele jongelui, en toch moeten ze er maar aan: gedachten over geloof, over deugd, over de ziel, over de hele maatschappij, alles om wille van een daarbij passend woord. Wat raad? De leerling met zo'n woord uitgestuurd, om een verheffende gedachte te zoeken, tracht ons te bedriegen: hij spaart zijn eigen lieve gedachten, snuffelt onderweg wat klinkende woorden bij elkaar en als hij bij ons terugkomt, dan ‘leutert’ hij maar wat.

Ik zou niet zo'n minachtend woord durven te gebruiken om een arbeid te qualificeeren, die door zo vele anderen voor schoon wordt gehouden; maar 't werd me gegeven door iemand met veel ervaring in onderwijszaken. ‘Man’, zei mij eens die directeur van een gunstig bekende inrichting, ‘bij mij maken ze zinnen waar je van *omver valt*. Je moet ze leren *leuteren*’. . . . . .

- Albert Verwey schrijft ook wel eens losse zinnen waar ‘iets in zit’. Dat doet hij natuurlik niet naar aanleiding van een los woord, maar omgekeerd, gedreven door een gedachte. ‘Eenzame volzinnen’ noemt hij ze. Een er van is deze: *Ik vind alleen die menschen goed, die dag aan dag werken aan iets wezenlijks*.

Zou A. Verwey, de fijne stijlist, onze kwekelingen ook ‘goed’ noemen, als hij ze bezig zag met flinke zinnen maken? Die frases kunnen toch met hun gemaakte geestdrift moeilik de oprechtheid bevorderen, en met hun onnatuurlik denkproces bezwaarlik de natuurlike geestesgroei. En daarom kan men die stijloefening moeilik ‘iets wezenlijks’ noemen, terwijl de echte stijloefening wèl zo mag heten, omdat deze de jonge mens waarlik *vormt*.

(Uit ‘Flinke zinnen’ door F.H. in *De Katholieke School* van 11 Nov. 1909.)

?

Twee opstellen.

Deze keer wil ik 't alleen hebben over zulke opstellen, die door onze kwekelingen gemaakt worden naar aanleiding van 'n gedicht.

Tegenwoordig gebruiken m'n leerlingen daarvoor ‘Bouwstoffen WALSTRA’ voor een 80-tal opstellen door D. BOSWIJK en W. WALSTRA. Niet, omdat ik dat boekje zo goed vind; integendeel.

Deze week werd nummer 6 gemaakt, ‘Het Verloren Kind’. De tekst is maar kort; daarom kan ik die hier laten afdrukken.

Het verloren kind.

Een hulpeloos jongsken, twee zomers pas oud,
Verdwaalt uit zijn dorpjen naar 't eenzame woud.
Zijn ouderen zoeken hun liev'ling zoo lang;
Geen tocht in hun leven viel ze immer zoo bang.
En vriend en gebuur maakt zich op uit het dal,
Door 't woud klinken voetstap en kreet overal.
Veraf rolt de donder; 't geboomt' schudt de wind;
Luid weeklaagt de moeder: ‘mijn kind! mijn kind!’
De bliksems verlichten den donkeren nacht;
De regen plast nêer met geweldige kracht.
Drie dagen, een eeuwigheid! zoeken ze reeds,
Drie nachten - nog mist men den lieveling steeds.
‘Mijn kind is verloren, verloren!’ Van smart,
Van wanhoop en angst breekt het moederlijk hart.
Den vierden dag gaat om een welkome buit,
Om rijshout te gâren, een sprokkelaar uit.
En als hij in 't diepst van het woud dringt, daar schiet
Een ree langs hem henen, die schuchter ontvliedt.
Hij worstelt zich heen door de takken - wat schrik!
't Verlorene kind doet zich op aan zijn blik.
Het ademt, gevlijd op het mollige mos,
Maar mat en verzwakt en verschoten van blos.
De ree, die heur jongen zoo liefderijk voedt,
Zij had het gezoogd en het zorgvol behoed.
Der ouderen hart slaat met dankbaren klop,
De moeder heft juichend haar lieveling op.

S.J. VAN DEN BERGH.

Ik zal van twee leerlingen 't opstel hier laten volgen, 't slechtste, van Anna, en 't beste, van Coba. Misschien interesseert dat de lezer meer, als ik eerst de eer heb gehad iets van de jonge dames te vertellen.

De eerste, Anna, uit 'n dorpje van de gemoedelike Meierij, is 'n doodgoed kind; de eenvoud en de openhartigheid zelf. Als ooit Buffon met z'n ‘Style est l'homme même’ gejokt heeft, dan is 't hier: 't opstel van dit eenvoudige schaap is gekunsteld als PLUIM, officieel als TERWEY, eigenwijs als DEN HERTOG. Maar als men d'r hoort spreken, niet schrijven, ja dan is le style tegelijk l'homme. D'r stem is eentonig, 't smakelik ritme van 't springlevende bakvisje zit er niet in; d'r gang is meer die van 'n vlijtige baker dan van 'n pedant onderwijzeresje; d'r gezicht is 'n anachronisme, zoals veel vrouwegezichten in de Brabantse dorpen, zo iets als de figuren van Quinten Matsys, vooral van z'n eigen vrouw. Buffon heeft hier meer dan gelijk: d'r gezicht is niet mooi, d'r gang niet, d'r stem niet, d'r gesproken taal ook niet. Maar daarom is die taal niet slecht! Dat zou zijn, als Anna onopzettelijk anders sprak dan ze dacht of voelde, of omgekeerd zo zuiver persoonlik dat ik d'r niet kon begrijpen. Maar d'r opstel! dat is slecht. Toch heeft 't kind betrekkelik veel gelezen, dat weet ik; maar dat is voor haar juist 'n ongeluk geweest, want de taal van die boeken deugde niet. Ze had nooit andere dingen moeten lezen als b.v. *Op Hoop van Zegen* van Heyermans. Ik bedoel, om de taal; de inhoud laat ik er buiten; wie die niet bevalt, kan nog wel andere boeken vinden. Dat boek viel me toevallig in, omdat ik 't tegenwoordig bestudeer. Daar heb je b.v. die Jo! 'n Enige meid! Jammer dat 't later mis met d'r loopt! ‘Ze kan toch zo lollig klesse!’ Zelf net zo goed als Saart. ‘U mot 'r hoore!’ Maar al de boeken die Anna heeft gelezen, wemelen van auteurstaal en spraakkunstetaal, en daar is d'r weinig krachtige natuur in verdronken. Ik krijg nu niets dan onnatuur van d'r te lezen. Vooral nu ze die wonderlike geschiedenis van dat kind met die ree moest vertellen. Hier is d'r opstel.

Het verloren kind.

Een tweejarig jongske had het ongeluk in het bosch te verdwalen. Zoodra de ouders hun lieveling misten, ontstelden zij en talmden geen oogenblik om hun kind te gaan opsporen. Veel buren *wien het ongeval ter oore was gekomen*, kwamen hun te hulp en in allerlei richtingen doorkruisten zij veld en akkers, maar tevergeefs. Al hunne moeiten, *aangewend om het verdwaalde knaapje te vinden*, leidden tot niets en tot overmaat van ramp kwam er nog een hevig onweer opzetten. Wat er nu omging in het ouderhart, dat is gemakkelijk te

begrijpen. Zij stelden zich den hulpeloozen toestand, *waarin hun kind zich moest bevinden*, levendig voor den geest en hadden zij tot hiertoe nog een weinig op goede uitkomst gehoopt, nu was hun hart gebroken en hun geringe hoop geheel vervlogen. Reeds drie dagen waren voorbij gegaan en ieders gevoelen was, dat het vermiste knaapje wel den hongerdood moest zijn gestorven; misschien was het hieraan nog ontkomen, maar welk een schadelijken invloed zoo niet den dood moest het gure weer op het knaapje hebben uitgewerkt!

Den vierden dag zou er eindelijk eens uitkomst komen. Het gebeurde n.l. dat een jongen, die in het bosch hout sprokkelde, een hert zag voorbij vliegen. Hij wilde daar meer van hebben en sloop het daartoe stilletjes in de struiken achter na. Spoedig stond hij plotseling stil, want een onbeschrijfelijk tafereel boeide hem.

Daar lag nu het vermiste knaapje in het mos en de ree, die hij zooeven gezien had, voedde het. De ouders waren spoedig van de vondst in kennis gesteld en konden zij spoedig het weergevonden kind, alhoewel zeer ziek en afgetobd, aan hun hart drukken.

Anna schrijft heel grammaticaal: ‘Veel buren, *wien* het ongeluk ter oore was gekomen.’

Dat zegt zo wel niemand, maar de spraakkunst zegt 't, en dat is voor de gehoorzame Anna genoeg; en gehoorzamen doet ze graag, uit principe: ze weet dat ze er de hemel mee verdient. Daarom komt 't haar ook zo uitstekend te pas dat de vrijgevochten Hollanders voor de kerkelike dogma's taalkundige dogma's in de plaats schoven: *haar* symbolum des geloofs is nu tweemaal zoo lang, en haar kroontje in de hemel *ruim* tweemaal zo mooi.

Voor we d'r werk verder in biezonderheden nagaan, zullen we Coba is voor de dag laten komen; dan kunnen we beter vergelijken.

Coba is meer dan 'n gewoon meisje. Andere meisjes zijn volgzaam, weinig geniaal. Als ze oorspronkelijk zijn, dan is 't meer in de toepassing van de conventie van haar tijd. Met veel smaak kiezen ze bij de stoffeerder 'n met bloempjes doorstikt groen tapijt voor - de weide in de lente, en als 't taalwerk dat meebrengt, spreiden ze met veel gratie 'n witte lijkwade over de velden in de winter. Dat hoort zo, ziet u; 't staat in alle boeken. Maar Coba is anders. D'r vader en d'r moeder zijn allebei van de Zuidhollandse eilanden, en dezelfde warse geest die daar in de Alva-tijd heerste, zit haar nog in 't bloed. Wat ze zelf ziet en hoort, dat vindt ze waar; en als de boeken 't anders zeggen, dan krijgt ze 't land. Als ze in de winter in de drukke straten van d'r geboortestad niets ziet dan vuile modder met witte sneeuwrandjes vlak langs de huizen, dan denkt ze niet aan 'n wit kleed dat ergens op 'n afgelegen veld ligt, waar ze nooit komt. En

als ze 's winters avonds over straat hard naar huis loopt omdat d'r oren afvriezen, dan denkt ze niet aan 'n ‘stuurse vent’, of aan 'n Winter-koning die als 'n ordinaire politieagent met boeien rondloopt om de grachten te kluisteren en naar 't bureau te brengen; hoogstens zou ze aan d'r broertje of zusje denken, die d'r 'n keer zo geniepig met de nagels in 't randje van d'r oren heeft geknepen. Voor die fraaie stijlversieringen heeft ze geen aanleg. Ik vrees dat 't 'r later in de wereld nu en dan slecht zal gaan: ze is veel te weinig vormerlik, veel te kortaf, veel te waar, veel te afkerig van schijnschoon. 'n Reuzevlinder-strik, die haar niet staat, steekt ze niet in d'r haar, al is 't ook mode. Ze zal zich vijanden maken; maar als ze autoriteiten treft die geen belang bij de schijn hoeven te hebben, of hoog genoeg staan om 't gewriemel van de jaloerse poppetjes daarbeneden te overzien, dan zal ze nog wel iets goeds kunnen doen.

Coba maakt veel taalfouten. Als ze later kennis krijgt, en dan 'n in brief schrijft dat ze veel van 'm houdt, dan schrijft ze ‘houdt ik’ zeker met 'n *t*, eenvoudig uit gewoonte, omdat ‘houdt’ in de 3^{e} pers meer voorkomt dan in de 1$^{e.}$ Ze gaat veel te recht door zee om de rechte lijn van d'r gedachten te verbreken door zigzaglijntjes van spraakkunstige overwegingen. Ze is 'n bewijs, dat de moderne taalbeschouwing de stijl ten goede komt en dus ook de taalwetenschap de grote massa beter, want natuurliker maakt.

Als ik Coba niet voortdurend voor 't eksamen waarschuw, dan schrijft ze massa's zinnen zonder onderwerp of gezegde en denkt zeker, zoals in de conversatie: ‘'n goed verstaander heeft maar 'n half woord nodig.’ Maar anders! O, ‘ze ken toch zo lollig klesse!’ Ten minste, als ze mag zeggen wat 'r interesseert. Anders niet. Laatst moest ze 'n opstel maken naar aanleiding van *Begrafenis* (V. Loveling. Het Paraphraseeren. Koenen. Wolters Gron.) Ze had niets af. Ik zeg tegen d'r: Schrijf dan maar wàt, al is 't nog zo weinig; en toen kreeg ik 't volgende: ‘D'r werd 'n hooge militair begraven. Met veel plechtigheid, zooals dat hoort. Maar o! wat waren d'r weer veel bij die 'r niets van meenden! Alleen die ouwe knecht, was echt bedroefd. Je had 'm moeten zien, de stumperd! Toen ze allemaal al lang weg waren, zat ie nog op 't graf te huilen.’ Dat was alles.

Lezen doet ze niet heel veel. Vandaar misschien dat ze zo natuurlik schrijft. Een en ander over de geschiedenis van de dag, 'n geillustreerd tijdschrift of zo iets, wil 'r wel in bij d'r, maar van m'n raad om ook is meer boeken te lezen, neemt ze weinig notitie. En met opstellen over *De beste stuurlui staan aan wal* b.v., hoef ik helemaal

niet bij d'r aan te komen. Maar als ik d'r dwing en d'r dan wat help, krijg ik iets veel frisser dan van de anderen. Deze behelpen zich met 'n opeenstapeling van banaliteiten, en dat is ze te vergeven. Moesten ze opgeleid worden voor predikant, en dus reeds op jeugdige leeftijd op gezette dagen en uren, zelfs als 't hart niet tot spreken dwingt, 'n geruime tijd over 'n zelfde onderwerp kunnen uitweiden, ja dan was 't goed, dat ze nu vast leerden zich kunstmatig te bezielen door 'n wil die naar omstandigheden weet te handelen. Maar wat noodzakelik is voor A, is misschien verkeerd voor B, en daarom is 't voor mij nog niet bewezen, dat de retoriese stijloefeningen van de oude latijnse school in onze kweekschool moeten overgebracht worden. BOSWIJK en WALSTRA maken misschien propaganda voor de Vrije-Vrouwenvereeniging, dat ze onze meisjes zo oefenen in redenaarsstijl? Me dunkt, dat die emancipatie wat vroeg komt.

Wat voor Coba d'r toekomstige positie goed is? Dat ze prettig weet te vertellen; dat ze met d'r fantasie de kindertjes 'n half uur kan stil praten. Tapijten voor de weide hoeft ze niet te weven en en ook geen wit kleed om de ‘sluimerende aarde’ onder te dekken. Coba moet met d'r fantasie helkleurige rokjes en broekjes en vuurroode kapjes en petjes weten te maken voor de jongetjes en meisjes, die ze later in de school aan haar kindertjes ten voorbeeld zal stellen. Daarom heb ik ze gedwongen, eens veel van dat kind met die ree te vertellen. Niet pasklaar voor de school, dat zou te flauw zijn. Wie aan volwassenen goed weet te vertellen, zal van zelf door de omgang met kinderen wel de juiste schooltoon aanleren.

Hier is d'r opstel.

Het verloren kind.

Bij een dorp lag een mooi bosch. 's Zondags gingen de dorpelingen er weleens naar toe en vooral voor de kinderen was zoo'n wandelingetje erg aardig. Ze konden dan hollen om en tusschen de boomen, over de greppels springen, in één woord zich eens lekker doodmoe maken. En als er dan wat uit 't trommeltje of valiesje kwam, dan was dat 'n traktatie als op sinterklaas. Dus was 't geen wonder, dat ook in de week dat bosch de kinderen aantrok. De grooteren gingen er dikwijls spelen, maar voor de kleinen was 't verboden terrein. Verderin was 't een echt doolhof; daarbij was 't uren lang en breed, en veel verhaaltjes deden de ronde over kinderen die verdwaald of door beren en wolven waren opgegeten en dus nooit weer bij Moeder waren teruggekeerd, alles natuurlijk tot schrikwekkend voorbeeld voor kleine kleuters. Toch was er nu weer een kind verdwaald, en omdat 't bij de buren en verder in 't heele dorp niet te vinden was, gingen ze in 't bosch aan 't zoeken. Iedereen had medelijden met de arme moeder. 't Mensch ging te keer van geweld! ‘Mijn Jantje, arm Jantje, och m'n kind! help me toch! help me toch! Hebben

ze 't nog niet! och God, geef me toch m'n Jantje terug!' Zoo was 't zonder ophouden. En telkens als ze iemand tegenkwam die in 'n andere richting had meegezocht, maar zonder Jantje, dan begon de scène opnieuw. 't Was om er zelf akelig van te worden. 's Avonds toen de vader thuis kwam en van 'n buur 't nieuws hoorde, stak ie een stallantaarn aan, leende er nog een paar bij de boeren en ging zoo gauw ie kon, ook 't bosch in; z'n vrouw stuurde ie maar naar huis. 't Mensch moest toch wat rust hebben. Hij zou ze zeker van nacht of anders morgen vroeg d'r Jantje meebrengen, daar kon ze gerust op zijn. En zoo wat gekalmeerd maar toch nog snikkende en huilende ging ze met een paar buurvrouwen naar huis. Misschien dat ze van vermoeienis een oogenblikje geslapen heeft, maar veel in geen geval, dat spreekt. Maar 's morgens kwam ook de vader met een paar buren zonder kind terug. Toen de moeder weer aan 't zoeken. En zoo ging 't nog een dag door, tot ze ten slotte den moed opgaven. Van gemeentewege werd er gedregd, de marchaussee stelde ook alles in 't werk, maar vruchteloos.

Den derden dag vond een jager 't kind toevallig in een dicht boschje met struikgewas. Hij was een ree nageloopen en zoo in dat warnet van takken terecht gekomen.

Denkelijk was ook 't kind een jong van de ree nageloopen, want midden op een klein open plekje in dat struikgewas lag 't rustig bij een jong te slapen. Hoe de ouders gesteld waren, toen ze hun kind nog levend terug zagen, dat zal ik maar niet vertellen. Men kan zich dat best begrijpen.

Vooral de moeder was gek van blijdschap. Ze kuste z'n matte oogen, z'n bleeke wangen, zooals alleen 'n moeder dat kan. 'Arm schaap!' zei ze, 'wat zie je d'r toch uit! Wat heb je toch zeker 'n gebrek geleden!' En als ze 't dan weer wat melk of bouillon gaf, dan was 't: 'Maar we zullen je wel weer gauw opknappen!' De vader was in 't schaftuur niet van 't bedje af te slaan, en ik geloof niet, dat er op de heele wereld een paar menschen waren, zoo gelukkig als toen die twee.

Laten we nu is vergelijken.

Anna begint zo: Een tweejarig jonkske etc., precies wat de eerste twee dichtregels inhouden. Alleen schrijft ze *bosch* voor *woud*; 'n streep aan de balk! Maar ga de andere woorden is na! 'Ontstellen', 'opsporen', enfin, ik zal zelf nog op een en ander attent maken. Maar al verandert men al haar ongewone woorden en uitdrukkingen in gewone, dan deugt 't opstel nog niet: Ze heeft 't stuk niet met d'r fantazie beleefd en daarom kon ze niet goed vertellen ook. Maar we waren aan 't begin! Een ander schreef zo: Voor 't open raam van 'n boerewoning zat eens een moeder te breien. Ze keek met plezier naar haar kind, dat voor 't huis zoo aardig aan 't spelen was enz. Ik heb die taktiek in de klas geprezen, omdat de lezer daardoor zich voor moeder en kind geïnteresseerd had reeds vóór 't ongeluk, waardoor 't meevoelen later des te inniger zou zijn.

Coba vindt zelf 'n oorzaak van 't ongeluk: 't bos trekt de kleintjes. Daarna laat ze zoeken eerst bij de buren, verder in 't hele dorp en dan direkt in 't bos. Maar Anna laat veld en akkers doorkruisen en vergeet dat ze zelf gezegd heeft, dat 't kind in 't bos verdwaald is. Of liever, dat is ze niet vergeten, maar ze schrijft in eens de hele uitdrukking *veld en akkers doorkruisen* zo maar op, alleen met 'n vaag idee van *buitenshuis verloren en overal zoeken*. En voor dat vaag idee was de uitdrukking *veld en akkers doorkruisen* net goed, omdat die uitdrukking ook nooit in d'r geest 'n scherp omlijnd beeld heeft voortgebracht.

't Hele opstel is trouwens meer 'n abstract verslag dan 'n concrete gedetailleerde vertelling; niet uit berekening, maar uit beeldend onvermogen: ze zou van 'n bos vertellen, en prevelt kalmpjes van ‘veld en akkers.’ Als dit kind uit de school in 't volle leven werd overgeplaatst, zou 't ‘'n stille’ zijn, niet omdat ze zo erg subjectief, maar zo weinig objectief is. En juist die natuur wordt door de retoriese opstellen niet beter maar slechter. 't Realistiese verhaal of de realistiese beschrijving zou 'n krachtig middel zijn om haar uit haar hutje op de hei onder de mensen te brengen, ogen en oren wijd open te zetten, in elk geval haar trage voelhorentjes zo ver mogelik in de stoffelike wereld uit te steken. Maar de retoriese hulp van BOSWIJK en W. bij veel opstellen (men zie b.v. Nummer 4, waar staat: ‘Beschrijf het kleed waarmee de aarde nu van haar boeien verlost, zich tooit, - het lentekleed,’) die retoriese hulp is voor onze kwekeling 'n welkom middel om de schijn te redden en rustigjes te volharden in d'r onzakelike subjectiviteit.

Dat *veld en akkers* in Anna d'r opstel niets meer dan *overal* betekent, zou ik 'n semasiologiese *fout* willen noemen, omdat hier van de gemiddelde betekenis te sterk wordt afgeweken en zelfs verkeerde voorstellingen worden gewekt: de lezer gaat aan 't vlakke veld denken terwijl ie vruchteloos moest mee helpen zoeken in 't labirintiese bos. Dat ten minste eischen de feiten, ook de levendigheid van 't verhaal. Daarom is hier ook 'n *artistieke* fout gemaakt, want er moest wijl 't 'n hoofdmoment gold, duidelijk gelocaliseerd worden en dat heeft Anna, die met haar ‘veld en akkers’ *overal* bedoelde, niet gedaan. Dat die bedoeling werkelik zo was, is niet enkel gissing van me, maar ik heb dat uit haar eigen mond gehoord.

Dergelike semasiologiese fouten vindt men ook als 't hele zinnen geldt. In 'n soortgelijk opstel over *De Ganzen* van BOGAERS (Het Paraphraseeren - KOENEN) schreef er een, dat 'n taalgeleerde aan de gepikeerde ganzen vroeg: ‘Waart gij het niet, die Rome van den

dwingeland verloste?’ Ik meende de feiten concreet genoeg en tevens zo besproken te hebben, dat de schrijfster onmogelik aan 'n dwingeland kon denken, wel aan 'n troep vijandelike klimmers. Maar nu herinnerde ik me 'n zin uit m'n afschuwelike dictees: ‘Waart gij het niet, die Nederland van den dwingeland verloste (zonder persoons-t!) en bevrijdde?’ Die zin bleek met 'n slechts vage gedachte in 't hoofd van de schrijfster te zijn blijven hangen, en was nu toepasbaar op ontelbare gevallen van veroverings- of heerszucht. Vooral voor zulke leerlingen blijken dictees om wille van een moeilike spelling niet alleen verband te houden met zelf bedwang en gesoigneerdheid (zie *De Katholiek* Jan. - Febr. '09) maar ook 'n middel te zijn tot psychologies bederf.

In 't begin van 't opstel schrijft Anna achter ‘alle moeite’ de stadhuiszin ‘aangewend om 't verloren knaapje te krijgen.’ 'n Ezel die dat niet wist! Maar Anna moest minstens twee bladzijden vol krijgen en als ze dus weinig weet, moet ze dikwijls de bekende waarheid schrijven. De andere zinnen die ik ook meen, dat alleen dienen om te rekken, zijn cursief gedrukt. (In 'n opstel over 'n spreekwoord of in paedagogiese opstellen zou ik er veel meer gevonden hebben.) De eerste, nl. ‘wien 't ongeval enz.’, kan ook 'n zeer officiele maar voor 'n verhaal ook zeer slechte zin zijn voor: ‘Ze was 's bij de buren gaan horen’, *ze* d.i. de bedroefde moeder zelf en niet 'n.... enfin A. noemt helemaal geen persoon. Maar Coba komt die gedienstige buren in 't bos tegen, midden in d'r activiteit; de stadhuis-bijzin kan ze missen. Ze is te vol van de feiten zelf. Anna zegt, dat ‘de ouders zich levendig den toestand van hun kind voor den geest stelden’; 't was beter geweest als ze dat zelf gedaan had. Wat ze wel deed? 'n Zin uit d'r studieboeken afschrijven: ‘Wie 'n opstel wil maken, moet zich alles levendig voorstellen,’ ook wie in de school boeiend vertellen wil; dat staat in haar pedagogiek-boek. Ze kent de theorie beter dan 't leven; ze weet wel dat 't hart van de bedroefde moeder uit vier kamers bestaat, maar niet dat 't toen van angst bonsde. Ze vergeet ook 't onweer niet, net zo min als de dichter. Maar Coba heeft de donder en bliksem niet nodig om de aandacht van de lezer met hels kabaal wakker te houden. 'n Moeder die d'r kind kwijt is! Net iets voor haar. Nu zal ze niet ‘lollig klesse,’ maar huilen, hard meehuilen. ‘M'n Jantje! Och m'n kind enz.’ Anna zegt dat 't moederhart was gebroken enz. Natuurlijk, zulke termen horen officieel bij 'n verlies dat beschreven, maar niet gevoeld wordt. Men ziet, Anna gebruikt ook true; niet in de oorspronkelikheid van de opzet, maar in de keus van de banaliteiten. Ze gaat zelfs van hongerdood spreken, en zo niet van honger dan toch van 't gure weer zal 't knaapje wel dood zijn (let wel ‘knaapje,’

want ‘jongetje’ is niet roerend genoeg) Coba ziet niets van 't knaapje; ze ziet des te levendiger de moeder en de vader; en daar sjouwt ze mee rond; ze loopt ook naar de marechaussees, ze helpt stallantaarns halen en ze ziet de moeder met troostwoorden in slaap te krijgen; maar niet met auteurswoorden. ‘Schiet op!’ zou je zeggen. ‘Heb je zoo weinig hart voor dat mens, dat je je nou nog als 'n kwast aanstelt?’

Ik vroeg aan Coba waarom ze niet net als Anna, 't kind door 'n sprokkelaar liet vinden. Toen zegt ze: ‘Wel, 'n sprokkelaar gaat toch zo ver niet en 't kind zal toch wel erg ver verdwaald zijn.’ De ander keek toen net of ze wilde zeggen: ‘'t Hoeft toch niet werkelik gebeurd te zijn! 't Is toch maar 'n oefening in 't stellen!’ Eén keer wordt Anna werkelik deelnemend en dan spreekt ze d'r eigen taal: ‘Hij wilde daar meer van hebben.’ Dat was toen ze plotseling 'n hert voorbij zag vliegen; dat schijnt ze dus tamelik intens gezien te hebben. Of dat ook 't geval is waar de ree de rol van min waarneemt, kan ik niet zeggen. Wel spreekt ze van 'n onbeschrijfelik en boeiend tafereel, maar 't geval is zo wonderlik, dat ook bij minder dan halve indenking 'n zweem van verrassing ontstaat, die tot de gebruikte retoriese termen recht geeft. Tot 'n realistiese behandeling leent 't feit zich in elk geval moeilik. Coba heeft er zich dan ook doorgeslagen, wijselik met d'r ogen dicht. Heel dit gedeelte van 't verhaal wijst er op, dat ze er geen weg mee wist. Ze heeft er trouwens helemaal niet aan gedacht, dat 't kind niet ouder dan twee jaar mocht zijn. Ze las slecht, omdat ze zelf zo nadacht; net haar natuur.

Voor te eindigen moet ik op 'n paar punten terugkomen.

Ik schreef: ‘Coba maakt veel taalfouten.’ Maar uit d'r opstel blijkt van niet. Ik geef namelik enorm veel diktees. De eerste jaren was Coba bij die dressuur eenvoudig ontembaar. Maar nu kent ze de kunstjes. Tot ze later weer vrij is.

Verder. De vlotste en natuurlikste schrijfster in m'n vierde cursus is 'n West*brabantse* en hoort toevallig tot de weinigen, die zich even principieel gedragen als Anna. Maar d'r hele uiterlik is aardiger. Wel is d'r stem erg gedempt, maar d'r levendigheid weet dat slechte instrument soms heel artistiek te bespelen.

PH. J. SIMONS.

Moerdijk.

Een zeventigste verjaardag.

In November 1839, juist zeventig jaar geleden, verscheen de Camera Obscura. En nu, November 1909, hebben we vóór ons de 25e druk. De uitgevers hebben gemeend aan deze uitgaaf een biezondere waarde te geven door er bij te voegen een aantal uitspraken omtrent de Camera. De reeks begint met een stuk uit de bespreking in de Vaderlandsche Letteroefeningen, maar geeft verder meest hetgeen levende schrijvers of geleerden in antwoord op het verzoek van de uitgevers ten beste gaven. Het trof me bij het doorbladeren dat geen enkel onderwijsman door de uitgevers is uitgenodigd, of het moest zijn dat BOLKESTEIN als zodanig bedoeld is. Dan heeft die de bedoeling echter niet begrepen, want hij wijst op de waarde van de Camera uit kultuurhistories oogpunt.

Deze terzijdestelling van de onderwijswereld bij een boek dat toch, naast *volks*boek, zozeer een *school*boek is, het meest algemeen-gebruikte schoolboek in ons land, is symptomaties voor de geringschatting die het Nederlandse volk gevoelt voor de mannen en vrouwen aan wie het een deel van de verzorging van zijn kinderen toevertrouwt gedurende een groot deel van de jaren dat de grondslagen van hun toekomst worden gelegd.

In dit opstel wil ik proberen het door de uitgevers van de Camera, ten minste schijnbaar, overbodig geachte: een waardering van de Camera als schoolboek.

Hoe kameleonties de elkaar jaarliks opvolgende lijsten van benodigde Nederlandse boeken op veel scholen ook zijn mogen, als de Camera er eenmaal opstaat zal hij er niet makkelik van verwijderd worden. En, oppervlakkig lijkt het mal, het is in de meeste gevallen juist voor de derde klas dat men de Camera geschikte lektuur vindt. Ik herinner me dat, een paar jaar geleden, deze keus bespot werd. Me dunkt ten onrechte. De derde klas van een vijfjarige H.B.S. geeft de inleiding tot de historiese literatuurbehandeling in de vierde en vijfde; en als zo'n inleiding kan de Camera uitstekend dienst doen. Het boek behandelt dingen die min of meer binnen de gedachtekring

van de leerling liggen, op een eenvoudige manier. De eigenschappen die het tot een volksboek gemaakt hebben, zijn aanbevelingen ook voor een schoolboek.

Een andere aanbeveling is dat het boek uit afzonderlike stukken bestaat. Natuurlik vormen ze, doordat ze van één schrijver zijn in één periode van zijn ontwikkeling, een geheel in eenzelfde toon; maar de Camera vormt door zijn kompositie een overgang van het schoolleesboek tot grotere letterkundige werken. Daarbij komt dat de 'verhalen' niet te boeiend zijn, zodat de leerling het niet kwalik neemt als de leraar de lektuur onderbreekt voor een bespreking. En ook de analyse van een stuk als geheel valt de leerling niet te moeilik, zodat de Camera uitstekende stof geeft tot bestudering van de kompositie van een opstel. Wat het laatste betreft, de lezing van stukjes als *Het Water* kan leren hoe uiterst moeilik dergelijke algemene onderwerpen zijn, al zijn fabriekanten van stijlboekjes nog zo vrijmoedig in het opgeven, en scheutig in het verschaffen van schemas, voor zulke opstellen.

Uiterst waardevol zijn ook de nareden tot de verschillende uitgaven. De bestudering er van geeft de leerling een verder kijkje op HILDEBRANDS aard. Zo het na de lektuur van de 'Haarlemmerhout' of van 'de familie Stastok' nog nodig mocht zijn, kan de narede van de eerste druk hun overtuigen, dat HILDEBRAND geen satiriese bedoelingen heeft gehad. Wanneer de biograaf van BEETS (CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, *Leven van Beets*, bl. 74) vreest dat de geest van BUSKEN HUET een verderfelike invloed heeft op de verklaarders van de Camera 'die in grooten getale met de Camera in de hand de schoollokalen rondwandelen', dan moet ik bekennen, dat ik de indruk krijg van een stem uit een (voor mij altans) grijs verleden. Ik betwijfel ook of men de leerlingen innerlik zou kùnnen overtuigen van de satiriese bedoelingen van HILDEBRAND. Wat mezelf aangaat, bij de beschrijving van de Zondagswandelaars uit de Amsterdamse achterbuurten (in de 'Haarlemmerhout') lees ik graag een stuk uit een moderne realist (b.v. VAN HULZEN, *Ontredderden*), om de leerlingen te laten zien hoe de hedendaagse schrijver krities staat tegenover de maatschappij, terwijl HILDEBRAND niet alleen geen satiriese bedoelingen heeft, maar helemaal niets wil aàntònen.

De nareden geven ook een blik in de werkplaats van de schrijver, die voor jonge lezers leerzaam is. En ze kunnen tegelijk zelf eens nagaan of het wel juist is wat de schrijver in de narede van de derde druk opmerkt: dat de toen voor het eerst opgenomen stukken wel 'niet beter of slechter' zouden zijn als de andere. De vergelijking

van ‘Gerrit Witse’ (met zijn tekenend ‘Cetera desunt’) en de Familie Stastok of Nurks brengt wel onveranderlik tot een hogere waardering van het werk in de eerste druk. En het inzicht dat BEETS geen novellist was, hoeft hun dan waarlik niet gesuggereerd te worden.

Met het totnogtoe gezegde is de waarde van de Camera voor de school echter niet voldoende geschetst. Want de ervaring heeft me geleerd dat het boek ook een uitnemend *taalboek* is. Misschien zal iemand tegenwerpen dat de Camera toch te goed is om als taalboek dienst te mogen doen. Dat kan ik echter niet toegeven. Daar is niets ‘te goed’ voor. En BEETS zelf zou de laatste zijn om het af te keuren dat zijn werk dienstbaar gemaakt werd aan het kweken van eerbied voor de moedertaal. Daartoe is het niet nodig zijn Ode aan te halen, of zijn bekende lofrede op de moedertaal in het Gidsopstel; evenmin de misschien minder bekende peroratie van het *Gesprek met Querulus*: ‘Er moet’, zeide Querulus, met een gloed die zijne oogen glinsteren deed, ‘er moet, mijn vriend, by alle wijzen en goeden een steeds levendiger gevoel van *piëteit* ontwaken voor de Vaderlandsche, voor de Moedertaal, en zulks op grond van al wat er aandoenlijks en heiligs ligt in deze namen zelve; op grond van den eerbied, dien men der zaak als gave Gods, als uiting van den geest, als product der geschiedenis, als rentegevende erfenis van vereerenswaardige voorgeslachten, en als band van gemeenschap met dien kring van naasten, voor wien men in eene eerste plaats geroepen is te leven en te arbeiden, verschuldigd is. Dan wanneer ten haren opzichte onkunde als ondeugd, en verwaarloozing als heiligschennis zal worden beschouwd, dan voorzeker zal het Vaderland, en niet slechts de vaderlandsche Taal, schoone en heerlijke dagen te gemoet gaan.’

Sprekender nog is misschien de ‘oppermansarbeid’ die BEETS op zich nam (en verrichtte!) voor de opbouw van het grote Woordenboek van DE VRIES.

Als men de Camera op de boekelijst zet, kan men er op rekenen dat een aantal leerlingen ‘huiseksemplaren’ meebrengt. Zo werd mijn aandacht gevestigd op de verschillende lezingen in de opvolgende uitgaven. Over de varianten in de eerste dertien drukken heeft Dr. DYSERINCK geschreven in de *Gids* van Desember 1881. Hij veroorloofde zich daarbij ook een bescheiden opmerking over de drukfouten die de opeenvolgende uitgaven in steeds groter aantal ontsierden. BEETS heeft bij het korrigeren van de drukproeven van de veertiende uitgaaf een grote opruiming gehouden, door de eerste druk weer als

grondslag te gebruiken. Ook later heeft hij steeds zorgvuldig gewaakt voor een korrekte druk. Het schijnt dat de historie voor de *uitgevers* van de Camera echter geen leermeester geweest is, want in de laatstedruk vertoont zich de werkzaamheid van het drukfoutenduiveltje op onbehoorlike wijs. Ofschoon ik de 25e druk niet nauwkeurig heb nagegaan, vrees ik toch dat men het niet nodig gevonden heeft de laatste door BEETS herziene uitgaaf ten grondslag te leggen. Zo is in het verhaal van Nurks sedert de 23e druk (misschien ook al vroeger) de 'vertreding', waarvan de Zondagswandelaars zich de hele week spenen moeten, geworden tot *overtreding*. De leraar heeft dus volstrekt geen reden om 'de laatste druk te eisen.' Maar ook om gewichtiger reden dan om de drukfouten. Het is me namelik gebleken dat de varianten uitstekend materiaal zijn voor taalonderwijs.

Wanneer de stijloefening zich zal ontwikkelen uit de leesles, is het van groot belang dat de leerling niet het gevoel heeft dat de leraar er allerlei wetenswaardigheden 'bijsleept'. Zo is het te begrijpen dat V.D. BOSCH en MEIJER in het derde deel van hun *Lees- en Taalboek* veel dialektiese teksten, uit CREMER en CONSCIENCE, hebben opgenomen. Nog natuurliker is het de veranderingen te bespreken die BEETS in de opvolgende drukken van zijn Camera aanbracht, als de leerlingen die verschillende lezingen voor zich hebben. En een voordeel boven de dialektiese teksten is, dat de leerlingen in de varianten van de Camera materiaal hebben dat ze zèlf, wel onder de leìding, maar niet op grond van ìnlichtingen van de leraar, kunnen verwerken.

Het interessantst zijn de lexikologiese varianten. Zo werd de *goede* krulhond (bl. 28 van de Volksuitgaaf) tot een *goedige*; 'Amsterdamsche juffrouwen en heeren uit een manufactuur-winkel, die zich op dien merkwaardigen dag *ten minste* voor staatsjuffers en kamerheeren van Z.M. den koning wilden gehouden hebben' tot *op zijn minst* (ib.); een kastje *opendeed* wordt verdeftigd tot *opende* (bl. 41); evenzo *dominó- de* tot *domino speelde* (bl. 44); *uitscheidde* tot *besloot* (bl. 66); *puimsteenkleurde* tot *puimsteenkleurige* (bl. 75). *Hette* wordt 'verbeterd' tot *hitte* (bl. 104), *bel* tot *schel* (bl. 38 en vaker). Belangrijker dan deze is de vervanging van 'Franse' woorden door 'Nederlandse'. In het 'Bijvoegsel' bij de 14e druk (1883) spreekt HILDEBRAND daar uitdrukkelik over. De theorie die hem bij deze veranderingen leidde had hij 25 jaar vroeger al in het openbaar uitgesproken, nl. in het *Gesprek met Querulus*: 'Vooreerst', antwoordde Querulus, 'moet ik u zeggen dat ik den naam (d.w.z. bastaartwoorden) onbeleefd en ongepast vind. Is iemand een bastaart, omdat hy een vreemdeling is? of omdat hy zich aan een nederlandsche familie vermaagschapt? Laat

ons dan zeggen *uitheemsche woorden*. Welnu van deze is misbruik en gebruik. - Gebruik: goed, wettig, onvermijdelijk, gebruik wanneer deze vreemdelingen gezegd kunnen worden reeds zoo lang in ons midden verkeerd te hebben, dat zy als geheel ingeburgerd moeten worden beschouwd, en men hen ontmoetende al zoo weinig er aan denkt dat zy van vreemde afkomst zijn, als zulks het geval is by de ontmoeting van menig lid der Waalsche Gemeente.' En iets verder: 'Trouwens veel beter dan de mislukte poging om het vreemde woord door het juiste inlandsche te vervangen, is het moedig besluit het maar zonder blikken of blozen te gebruiken. Niets verschrikkelijker dan de averechtsche uitvindingen van onhandigheid, en, *sit venia verbo*, school-vossige wijsheid. Wilt gy uwe hoop op den *goeden uitslag* van eene of andere onderneming te kennen geven, en wil deze eenvoudige hollandsche uitdrukking niet uit de pen of over de lippen komen, omdat het vreemde *succès* in den weg zit: gebruik dit dan liever, bid ik u, dan dat gy my met uwe *hoop op welslagen* aan boord komt! Is *kind van de rekening* ditmaal te plat, *slachtoffer* wat plechtig, *speelbal* in uw verband het rechte niet: zeg of schrijf dan maar weder *dupe*, opdat wy u volkomen verstaan. Kunt gy het met *standpunt* niet doen, schoon dat van de honderd malen dat gy het woord *positie* verkiest, misschien zestigmalen het geval zou zijn, gebruik *positie* en schrijf niet *stelling*, dat de overige veertig maal even ongepast is.... En geef my uw woord, mijn waarde vriend, dat gy er nooit toe zult komen om met professor N. zaliger een *circulaire* een *omloopbrief*, met het Burgerlijk Wetboek een *hypotheek* eene *onderzetting*, of met dezen en genen een *muziekstuk* een *toonstuk* te noemen.'

Zo is de theorie, waarmee BEETS ook in de hedendaagse taalwetenschap zich vertonen mag. En de praktijk? HILDEBRAND schrapte *gedecideerd* (*beslissend*: bl. 20; *vast besloten*: bl. 37); *geographisch* (*aardrijkskundig*: 22); *qualiteit* (*hoedanigheid*: 24); *generatie* (*geslacht*: 24); *visite* (*bezoek*: 27); *medaille* (*eerepenning*: 29): *inpertinentie* (*onhebbelijkheid*: 31); *discussie* (*redewisseling*: 39), *familiaar* (*gemeenzaam*: 45), *repartie* (*weerwoord*: 257); verder *phrase, speciaal, pedant*(*erie*), *autoriteit, psychologie, reputatie, conform, confusie, reciteeren, conversatie, nonchalant, rendezvous, particulier, voile, pauze, editie, coquette, melancholiek, discours, receptie, conscientie, aesthetica, dateeren, intonatie, rhytme, dispuut, courant, partner, e.a.* Ik hoef niet te betogen dat theorie en praktijk niet volkomen overeenstemmen. Een enkele maal is het geschrapte vreemde woord tegenwoordig minder gebruikelik, ofschoon niet onbekend: *gêne* (*bemoeilijking*: 22), *attachement* (*gehechtheid*: 81), *coup* (*streek* 83), *gemanqueerde* partij (*mislukte* p.: 83). Bepaald ongebruikelike vreemde

woorden vindt men in de eerste druk van de Camera heel weinig. De enige die ik opgemerkt heb, zijn *épithètes* (*bijvoeglijke naamwoorden*: 21), ofschoon dit toch eigelik maar een kwestie van taal*vorm* is, daar we wèl *epitheton* gebruiken; *enthusiasmus* (*geestverrukking*: 29), maar we zeggen wèl *enthousiasme*; *systema* (*beginsel*: 46) maar we zeggen wèl *systeem*. Weinig gebruikelik nù zijn de volgende geschrapte woorden: iets onrustigs en *gedecontenanceerds* (iets *schichtigs* en *onrustigs*: 116); dat *traag empressement* (dien *schoorvoetenden ijver*: 251); *exigeance* (*vrijpostigheid*: 253).

Een bepaalde verbetering is de verandering, zover ik zien kan, hoogstens in drie gevallen: op bl. 31 is de '*faculteit* op de rest van 't heelal met verachting neer te zien' veranderd in *bevoegdheid*; op bl. 48 veranderde H. 'de dringende *sollicitatie* van den jongeling met den leverkleurigen pantalon, die nu zichzelven voor een achtentwintig aan "Hastok" verkoopen wilde' in *aanzoeken*; op bl. 249 de galanterieën van Mevrouw Stork tot *aangenaamheden*. Daarentegen schijnt het me onweersprekelik dat de verandering in sommige gevallen nadelig geweest is voor de tekst: in de eerste druk was HILDEBRAND de *cavalier* van Cristientje, later de *ridder* (bl. 73), ofschoon we niet vernemen waartoe Christientje de bescherming van H. nodig had; zo is *disperatie* een betere uitdrukking van Pieters gemoedstoestand (bl. 75) dan *vertwijfeling*; en lijkt het me dat we wel kunnen zeggen dat Hatelings *positie* als eenlopend gezel meebracht dat hij graag uit eten ging, maar niet *toestand* (bl. 249). Interessant is de verandering van *modernisering* tot *vernieuwerwetsching* (bl. 58) in verband met het behoud met het werkwoord *modernizeeren* in de voorafgaande alinea.

Ik vermoed niet dat de laatste omstandigheid HILDEBRAND ontsnapt is. Hij wist heel goed dat hij een vreemd woord op de ene plaats geschrapt had, en het op een andere had laten staan (Na Vijftig Jaar, bl. 122 v.). En terecht sprak hij ook in latere drukken van de '*economie* van een paar eenvoudigen, die tegen 't reglement van den kastelein aan, een halve flesch voor hun beiden bestelden' (bl. 32), en van het *fabriceeren* van breedvoerige tabellen van de Instituten (bl. 43)[1)].

Het is duidelik dat een bespreking van de lexikologiese varianten van de Camera een ongezochte gelegenheid biedt om verscheiden kanten van het vraagstuk van de vreemde woorden te beschouwen. En op deze wijze behandeld, interesseert het vraagstuk de leerlingen.

1) Terloops merk ik op dat de Camera geen Germanismen vertoont. Of is *in 't geheel* (bl. 60) een vertaling van *überhaupt*? Het Woordenboek vermeldt de uitdrukking niet. De ongewone woorden en zinswendingen die in de poëzie van BEETS geen zeldzaamheid zijn, mogen ook op grond van deze waarneming voor Germanismen gehouden worden, of voor archaïsmen (vgl. Leven van Beets, bl. 170).

Minder talrijk dan de lexikologiese, zijn wat men stylistiese veranderingen zou kunnen noemen. Op bl. 43 stond oorspronkelik: ‘Hij las Luc. X, en bijzonder trof mij, *in die omgeving* en uit dien mond, het 21ste vers...’; later (al in de 4e druk) heette het: *in dezen kring*; op dezelfde bladzij werd ‘krijt aan zijn keu *doen*’ tot *strijken*; op bl. 245 werd ‘de Blaak die.... er nog al heel *vrolijk en plaisirig* uitzag’ tot *opwekkelijk en pleizierig*.

Meer grammaties is de verandering van *wanneer* tot *als* op 49 (laatste regel) en 50 (2e regel); op bl. 20: ‘Maar ik *zou* bijna overtuigd zijn’ tot ‘Toch *kon* ik bijna overtuigd zijn’ (al in de 4e druk); op bl. 82 werd ‘tot aan het midden toe’ veranderd in ‘tot het midden’, waarmee te vergelijken is de verandering ‘van dat oogenblik af aan’ tot ‘van dat oogenblik’ op bl. 48. Blijkbaar uit gehoorzaamheid aan een spraakkunstregel is in ‘neef zei dat *het* een heele lieve achterkamer was’ *het* veranderd tot het on-Nederlandse *deze* (bl. 39). Zo is ook te verklaren het weglaten van *om* in zoodat het de zaak van de 4de klasse des Koninklijken Nederlandschen Instituut worden zal, om daaromtrent een prijsvraag uit te schrijven; eveneens de verandering op bl. 248 van *waarvan* tot *op wie*. Klaarblijkelik op grond van een (mij onbekende) spraakkunstregel is het bezittelik voornaamwoord door het lidwoord vervangen op bl. 28: Als ik er zóó eentje had, deed ik het een steen om *zijn* (*den*) hals; evenzo op bl. 43: Hij had een slaapmuts op *zijn* (*het*) kale hoofd; en bl. 105: De heer Bruis was ondertusschen nog warmer dan warm geworden, waar zijn ongeduld en de jas over *zijn* (den) arm niet weinig aan toebrachten.

De spellingvarianten leveren weinig belangrijks op, al is het misschien de moeite waard op te merken dat in de geschiedenis van Keesje een aantal dialektiese vormen eerst later zijn ingevoerd. Het is echter niet altijd met zekerheid uit te maken of een verandering niets dan een spellingwijziging is. Zo dacht ik oorspronkelik dat de verandering van *veel* tot *vele* in de eerste alinea van Nurks (regel 10) een misschien toevallige was. Maar sedert ik geleerd heb het verschil te appreciëren tussen *veel appels* en *vele appels* (N.T., Nov. 1909) twijfel ik. Heeft dit ‘verschil’ misschien ook HILDEBRAND bekoord, en heeft hij daarom in de eerste regel van de alinea *veel menschen* onveranderd gelaten?

Ik hoop dat ik er in geslaagd ben mijn lezers te overtuigen van de waarde van de varianten van de Camera. Een uitgaaf met opgaaf van de varianten zou, dunkt me, een nuttig werk zijn. Wel is waar zou een deel van het spontane van een behandeling van de verschillende lezingen zo verdwijnen, maar men kan toch ook niet verwachten elk jaar leerlingen met eerste en vierde uitgaven te hebben.

E. KRUISINGA.

Iets over de metafoor.

Vrij algemeen verbreid is de mening dat de metafoor 'eigenlik' een soort 'beeldspraak' is, die *zelfs* in de meest gewone taal doorgedrongen is. Die mening wordt door de stijlleer gesterkt. HASSELBACH[1] wijst er op 'dat wij ons allen zelfs in de meest alledaagsche taal en bij de doodeenvoudigste onderwerpen onbewust van figuurlijke taal bedienen.' HERINGA[2] stelt in zijn voorbeelden van de metaphora de dichter- en auteurstaal voorop. En nog onlangs schreef POELHEKKE[3]: 'De taal, ook die van het dagelijksch leven, is vol van beeldspraak.' Ook uit de voorbeelden ('de pooten van een stoel, de voet van een berg') blijkt dat hij voornamelik het oog heeft op de zogenaamde metafoor. Hier te lande wijst men bij voorkeur op het bekende opstel van SIMON GORTER over *Beeldspraak*. De Duitsers beroepen zich op de uitspraak van JEAN PAUL: 'Die Sprache ist ein Wörterbuch vergilbter Metaphern.'

De verrassende ontdekking dat ieder mens zijn hele leven onbewust zich van 'beeldspraak' bedient, werd helaas door de wetenschappelike kritiek sinds lang zo onbarmhartig ontleed, dat er niet veel van overbleef. H. PAUL stelde in het licht dat de metafoor 'mit Notwendigkeit aus der menschlichen Natur fliesst und sich geltend macht nicht bloss in der Dichtersprache, sondern *vor allem* auch in der volkstümlichen Umgangssprache'[4], dat de metafoor een van de voornaamste middelen was, om nieuwe voorstellingskomplexen namen te geven. Deze beschouwing bracht verheldering. De algemene taal wemelt niet van verbleekte 'beeldspraak', maar de beeldspraak wortelt in

1) *Beknopte Stijlleer* (1908), blz. 50.
2) *Nederlandsche Stijl* I (1906), blz. 50.
3) *Woordkunst* (1909), blz. 10.
4) *Prinzipien der Sprachgeschichte*, § 68-69.

de algemeen-menselike neiging tot metaforiese naamgeving. Onder de ruime naam ‘metafoor’ (letterlik: over-dracht) werden nu door PAUL alle betekenisovergangen saamgevat, die berusten op een vergelijking, op gelijkenis of overeenkomst. De overgangen zijn zo velerlei, dat een volledige groepering en opsomming haast onmogelik is. De aanleiding kan b.v. zijn: overeenkomst in uiterlike vorm, de overeenkomst tussen uitgestrektheden in ruimte en tijd, de verwantschap tussen zinnelike gewaarwordingen, door verschillende zintuigen ontvangen. Bovendien worden de namen voor handelingen in de ruimte overgedragen op geestelike verrichtingen, en worden termen voor menselike handelingen overgebracht op verrichtingen van levenloze voorwerpen.

Het is duidelik dat in deze ruime opvatting van de term ‘metafoor’ de eigenlike beeldspraak nauweliks teruggevonden wordt. Maar tegelijk wordt het begrijpelik, dat WUNDT zich niet verenigen kan met deze vage term, die alleen ter groepering, en niet ter verklaring van de verschijnselen dient. Hij trachtte op psychologiese gronden een splitsing te brengen onder de verschillende betekenisovergangen, die PAUL metaforen noemde. De term ‘metafoor’ - een erfstuk uit de oude retorika - verwierp hij niet, maar hij behield die voor een deel van de verschijnselen. De nieuwe indeling had dit grote voordeel, dat daarmee tegelijk een psychologiese verklaring beproefd werd. WUNDT's beschouwing is dus zeer geschikt om vage denkbeelden te verhelderen. Daarom lijkt het mij niet overbodig, daarvan een beknopte uiteenzetting te geven, die de hoofdzaken in 't licht stelt[1)].

Het zijn voornamelik twee groepen van verschijnselen waarop WUNDT niet langer de naam ‘metafoor’ wil toepassen:

1º. de betekenisverandering door ‘complicatie’,

2º. die gevallen van ‘naamgeving’, waarin een bestaand woord verbonden wordt met een nieuwe voorstelling, maar zò, dat *bij het ontstaan* van die verbinding die naam *als rechtstreekse aanduiding* gevoeld wordt.

I. Onder ‘complicatie’ verstaat men de verbinding van voorstel-

1) In de vorige jaargangen vestigde ik een paar maal de aandacht op dit punt (*De psychologiese beschouwing van de betekenisverandering*, in *De N.T.*I, 28-31, en *De behandeling van figuurlike taal*, in *De N.T.* III, 49), maar blijkens de aangehaalde leerboeken is de nieuwere beschouwing nog weinig doorgedrongen.

lingen of bestanddelen van voorstellingen op verschillend zintuigelik gebied[1]. Wanneer b.v. de voorstelling van de reuk van een bepaald gerecht zich verbindt met die van de smaak en van het uiterlik voorkomen, dan ontstaat een complicatie. Door hun verschillende oorsprong heeft een eigenlike versmelting van deze voorstellingselementen niet plaats. Maar al is de verbinding in wezen los, toch is begrijpelik dat hetzelfde gerecht *zoet* of *zuur* kan *ruiken* en *smaken*. Nog een stapje verder gaan we, als we zeggen dat een pudding *lekker* ruikt, *lekker* smaakt, en er *lekker* uit ziet. Maar ook zonder dat ze op hetzelfde voorwerp betrekking hebben, kunnen er complicaties bestaan tussen voorstellingen op verschillend zintuigelik gebied. *Schel, hel, scherp* en *dof, hard* en *zacht*, worden zowel voor geluids- als voor gezichtsindrukken gebruikt; een kleur kan *warm* en *koud* zijn, en zelfs *sterksprekend* of *schreeuwend*. Wij spreken over de *toon* van een schilderij, en over de *kleur* van muziek (vgl. het Duitse *Farbenton* en *Klangfarbe*).

In de tweede plaats kan er een complicatie tot stand komen tussen gewaarwordingen en bepaalde voorstellingen van voorwerpen, werkingen of toestanden, waardoor de naam van die voorwerpen, werkingen of toestanden overgedragen wordt op de gewaarwording. Zo zijn waarschijnlik de meeste kleurnamen ontstaan. *Bruin* hangt samen met branden, *zwart* met een woord dat ‘vuil’ betekent. Misschien is er een meer verwijderd verband tussen *geel* en gloeien, *groen* en groeien. Maar we behoeven niet naar de grijze voortijd terug te gaan, als we zien dat de kleurnamen *oranje, violet, purper, rose, terracotta, paille* enz. een soortgelijke oorsprong hebben. Als de taalwetenschap leert dat *bitter* met bijten samenhangt of *wrang* met wringen, dan denken we dadelik aan een overeenkomstige overgang in een *snijdend* geluid of de *prikkelende* smaak van een *pikante* saus[2]. De samenhang van *voelen* met de (hand)*palm*, van *horen* met *oor* is sinds lang verduisterd. Maar dat *ruiken* zowel geur afgeven, als die geur waarnemen betekent, toont ons een dergelijke overgang nog in de tegenwoordige taal.

In de derde plaats worden de benamingen van uitwendige indrukken overgedragen op subjektieve gemoedstoestanden. Men spreekt van een

1) Voor ons doel kunnen we met deze verklaring volstaan. Wie het verschil van de psychologie van HERBART en WUNDT op dit punt wil nagaan, vindt een beknopte en heldere uiteenzetting in DELBRÜCK's *Grundfragen der Sprachforschung*, blz. 23-27.

2) Een *bitter* verwijt staat naast een *scherp, stekelig* of *bijtend* vernuft.

koele ontvangst, een *warme* liefde, een *bittere* stemming, *zoetje* woordjes en *scherpe* verwijten. Het is begrijpelik dat het nauwe verband tussen de psychiese toestand en de fysiese indrukken die er mee samengaan, ook in de taal tot uitdrukking komt. Dat in allerlei talen woorden voor ‘trillen, sidderen, beven’ ook een gevoel van vrees aanduiden, ligt voor de hand. Evenzo dat angstgevoel samengaat met een gewaarwording van een druk, een beklemdheid, van iets nauws, iets engs. We zien dat dus evengoed bij een oud woord als *angst*, waarin men niet licht het woord *eng* herkent[1)], als in allerlei termen die nog dageliks zouden kunnen ontstaan: in de *druk*, in de *benauwdheid* zitten, *er tussen* zitten, een *beklemd* gevoel, *drukkende* zorgen[2)]. Juist het feit dat dezelfde komplikatie telkens opnieuw opduikt, bewijst ons dat er in de verbinding iets noodzakeliks is. De etymologie leert dat *verbolgen* en *gebelgd* in verband staan met belgen = opzwellen (vgl. blaasbalg), maar met dezelfde overdracht zeggen wij nog: maak je niet dik! ‘Iets niet 'kunnen *velen*’ betekent oorspronkelik: niet kunnen opbergen, maar die betekenisovergang wordt herhaald in: iets niet kunnen *slikken, verduwen, verkroppen*. Denk verder aan *overwegen* naast ‘wikken en wegen’; aan *schrikken* (eig. springen) naast: aarzelen en terugdeinzen.

Tot een afzonderlike groep (‘secundäre Complicationen’) brengt WUNDT de benamingen van verstandelike verrichtingen en algemene funkties van de geest, als *begrijpen, verstaan, onthouden, waarnemen, voorstellen, herinneren* enz. Opmerkelik is dat daaronder zoveel termen zijn, die uit de Latijnse termen vertaald zijn, terwijl die op hun beurt tot de Griekse teruggaan; een bewijs dat zulke woorden hun oorsprong vonden in de behoefte aan wetenschappelik denken.

Het onderscheid met de vorige groep is dat de oorspronkelike betekenis van het woord niets van de latere bevat, en dat omgekeerd de afgeleide betekenis gewoonlik niet meer, of zeer vaag, als verwant met de oorspronkelike, zinnelike betekenis wordt gevoeld. Maar ook hier moet er een tussentoestand geweest zijn, waarin het begrip èn zinnelik èn geestelik tegelijk was. WUNDT wijst er op, hoe natuurlik dat is. Want als we ons een stoffelik voorwerp willen *voorstellen*, dan is immers, ook psychologies opgevat, een poging ‘ein ursprünglich wirklich gegenüberstehendes Object in der Erinnerung gegenüberstehend zu denken.’ Hij had ook uit de taal zelf bewijzen kunnen

1) Vgl. ook het woord *eng* in jonge-meisjes-taal.
2) Denk aan de betekenis die *lastig* nog in VONDEL's taal heeft: als een *last* drukkend. Het etymologies verband met *last* is nu verbroken.

aanhalen, hoe ook deze komplikatie telkens opnieuw ontstaat en uitgedrukt wordt. Buiten alle Latijnse termen om, en zonder de geschooldheid van het wetenschappelik denken, konden uitdrukkingen ontstaan als: ik kan hem nog precies voor me halen; dat staat me niet voor (vgl. voor de geest halen). Synoniem met ‘iets begrijpen’ gaat men zeggen: iets vatten, snappen, te pakken hebben, beet hebben, en zelfs: voelen. Tegenover onthouden staat: kwijt zijn. De verborgen etymologie van ‘zich herinneren’ komt weer voor den dag in: zich te binnen brengen; 't wil me niet invallen, to binnen schieten, enz.

Waarom wil nu WUNDT al deze betekenisovergangen niet langer met de naam metafoor bestempelen? Voornamelik omdat men op het *ogenblik van ontstaan* zich niet bewust was dat er een *overdracht* plaats had. Voor de metafoor is nodig dat de overdracht opzettelik geschiedt, ‘zum Zweck der stärkeren sinnlichen Gefühlsbetonung eines Begriffs geschaffen sei.’

Maar nu is het duidelik dat er moeielik een scherpe grens te trekken is tussen deze komplikaties en de *verbleekte metaforen*. Wic denkt bij: een boeiend boek, hoogdravende taal, een gloeiende toast, bezitten, enz. nog aan het ‘overdrachtelike’ van de tegenwoordige betekenis? En omgekeerd kan een woord als *begrijpen* op het reflekterende denken de indruk maken van een opzettelike, bewust toegepaste overdracht. Op dat in-elkaar-vloeien heeft WUNDT nadrukkelik gewezen, maar dat verhinderde hem niet om tussen de komplikaties, in oorsprong natuurlik, en de metaforen, in oorsprong willekeurig, om hun verschillende wording, een grenslijn te trekken.

Van belang is intussen de opmerking dat in de natuurlike komplikaties het uitgangspunt ligt voor het ontstaan van de metafoor, en tegelijk de verklaring voor de indruk die de goed-gevonden metafoor op ons maakt, en voor zijn onmiddellike verstaanbaarheid. De eigenaardige werking van de metafoor zou onverklaarbaar zijn, als die in de oorspronkelike wetten van de voorstellings-verbindingen, zoals we die bij de komplikaties leerden kennen, geen aanknopingspunten vond.

C.G.N. DE VOOYS.

(*Wordt vervolgd*).

Stijl.

Er is enige jaren geleden een Frans werk verschenen, dat stijllessen geeft naar aanleiding van handschrift-verbeteringen van grote schrijvers.[1] 't Is een interessant boek om de talrijke voorbeelden van stijl-wijziging die 't bevat, van bekende Fransen: BOSSUET, CHATEAUBRIAND, FLAUBERT etc. Die stijl-wijzigingen zijn vooral tweeërlei: de schrijver ziet opnieuw de idee of de situatie, en dikwels - maar niet altijd! - beter, scherper, inniger, en de uitdrukking van zijn vizie wordt mooier; of: hier en daar worden, terwille van ritme of harmonie, woorden verschikt of woorden vervangen door synonymen.

De eerste soort van stijl-arbeid is hoogst merkwaardig. We zien hoe FLAUBERT vijf, zes maal zijn werk herschiep, en het àl vaster, àl saamgedrongener van vorm wist te maken. Een worsteling met 't woord van de allergrootsten.

Dikwels is stijl-verandering volkomen idee-verandering, en dat schijnt ALBALAT niet te begrijpen. ROUSSEAU vergelijkt ergens de wetenschap bij een bodemloze zee, vol klippen; maar in volgende redakties van dezelfde zin wordt de naar wetenschap begerige mens vergeleken bij een kind, dat spelend aan 't strand schelpen zamelt, en er telkens verwerpt voor andere, mooiere, tot het eindelik, moe van 't zoeken, alles wegwerpt, en met lege handen thuis komt.

Men kan de tweede zin toch niet, zoals ALBALAT doet, een ‘ontwikkeling’ van de eerste noemen. De vizie is een geheel nieuwe.

't Betoog dat ALBALAT aan de voorbeelden verbindt, de moraal van 't schone lied, is zonderling. De voortreffelikste eigenschappen van een goed schrijver, zegt ALBALAT, zijn saamgedrongenheid, eenvoudigheid, welluidendheid en vooral: *oorspronkelikheid*, en die eigenschappen, dus ook oorspronkelikheid, moet men trachten te verkrijgen door arbeid.

Immers, ook de grote meesters hebben hard gewerkt.

Oorspronkelikheid te verkrijgen door arbeid! Wat 'n bedriegelikmooie leugen! De oorspronkelikheid die de biezondere schrijver kenmerkt, is een even innig bestanddeel van zijn wezen als de kleur van z'n ogen of de klank van z'n stem. En ogenkleur of stemmeklank verkrijgt men niet door arbeid.

1) ANTOINE ALBALAT: Le travail du style enseigné par les corrections manuscrites des grands écrivains.

Men legt u een bladzijde proza voor. Na enige zinnen gelezen te hebben, roept ge uit: POTGIETER! of: MULTATULI! of: VAN DEYSSEL! Ge hebt 't beeld, 't geluid herkend, dat van die alléén is. Maar ge zult honderd andere bladzijden lezen van honderd andere schrijvers, die u niets zeggen van de maker. Ze kunnen van Piet zijn of van Paul, maar waarom ook eigenlik niet van Hein? Of ge herkent 't geluid van VAN DEYSSEL of van MULTATULI, maar zoals een Wagnerouverture gereproduceerd wordt door een draaiorgel.

Vooral dergelijke *valse* kunst, waardeloze nadoenerij, kweken stijlmeesters als ALBALAT, die ook in andere boeken de goedgelovige lezer voorspiegelt, dat hij zich een stijl kan vormen ‘naar verkiezing’, een beschrijvende stijl of een ideeënstijl (vermakelik, die onderscheiding!), als hij maar goed afkijkt van de grote dichters en prozaïsten.

't Enige wat m.i. 't voorbeeld van werkelik goede auteurs kan leren aan de duizende jonge mensen, die geen geboren kunstenaar zijn, - en voor die zijn toch dergelijke stijllessen bestemd, de zeldzame anderen zoeken zichzelf wel een weg - is dit: Tracht u altijd zo zuiver mogelik in te denken in 't geval dat ge op papier gaat brengen, wat 't ook is, een eenvoudige mededeling of een schokkende gebeurtenis, 't doet er niet toe, koncentreer uw gedachten zo scherp mogelik dáárop, tracht 't te zien, en dàt alléén, dan zal uw woord misschien onvolkomen, maar toch zeker benaderend, - in ieder geval - en dat is 't belangrijkste - *oprecht* weergeven wat ge te zeggen hadt.

M.i. moet 't leren stellen en stileren - 't hele onderwijs door - daarop gericht zijn. Men behoeft maar enige van onze meest gebruikte stijlboekjes te doorbladeren, om onmiddellik te zien, hoe 't geheel anders gebeurt.

Men begrijpe mij wel. Ik vind 't uitstekend de stijl van allerlei auteurs, ook slechte, te bespreken met de leerlingen, maar dat moet niet gebeuren met de bedoeling van 'n ALBALAT. De enige *praktiese* bedoeling, naast 't esthetiese genot, mag zijn, de leerling de overtuiging bij te brengen, dat èchtheid, innig-zuivere overeenstemming tussen gedachte of vizie en de uitdrukking daarvan, 't eerste kriterium is bij 't waarde bepalen van stijl, en dat stijl die die toets niet kan doorstaan, zijn veroordeling in zich draagt.

Vooral bij 't beschouwen van Hollands proza zal 't dan dikwels blijken, hoe dat lijdt aan overtolligheid, aan overdaad, die de vizie van de auteur verslapt en verduisterd tot ons doet komen. We vragen: was zijn vizie werkelik zo onvolkomen? Misschien. Was ze

't niet, dan is zijn kunstenaarsvermogen niet sterk genoeg geweest om de essentiële keus te doen, die nodig is bij 't scheppen van kunst. Men vergelijke de woordenroes waarin QUERIDO zwelgt, een roes die ook ons benevelt en duizelig maakt als een slechtwerkende flikkerende kinematograaf, bij de sobere tot de eenvoudigste vorm gekondenseerde, maar voor-altijd de verbeelding treffende, beschrijvingen van 'n FLAUBERT of 'n MAUPASSANT.

Door zulk vergelijkend beschouwen zal vanzelf de bewondering komen voor hen die hun eigenaardige kijk tot een zuivere - en daardoor schone - uitdrukking hebben weten te verbeelden. Dan zal ook de gevoelige leerling begrijpen wat 't verschil is tussen hem en de kunstenaar. Dat dichtēr-zijn niet altijd is ànders-zien dan anderen. Maar wèl: inniger zien. En vooral: kunnen weergeven in klank en beeld wat ook anderen wel gevoelen, maar dat weergeven met innige hevigheid, zodat 't bekende zeldzaam wordt door 't persoonlik genie. En dat niet alleen in verzen, maar ook in muziek, en in kleuren.

't Stijlveranderen dat bestaat in 't harmonieuzer rangschikken van de woorden, 't vermijden van herhalingen, och, dat is maar een bijkomstig, onbelangrijk versieren, wat ook ALBALAT en z'n geestverwanten mogen zeggen. Eigenlik is die vrees voor herhalingen, en dat zoeken naar synonymen, om de stijl door afwisseling zogenaamd mooier te maken, vrij belachelik. We hebben hier weer te doen met het traditionele rhetoriek-begrip, dat in de geschreven taal de eigenschappen van de gesprokene niet duldt. Is ‘van de zoon van de moeder’ heus geschreven altijd minder mooi dan ‘van de zoon der moeder’? M.i. hangt 't gebruiken van 't zelfde woord geheel af van 't moment van uiting, en daardoor ook van 't ritme van de zin. En synonymen moeten werkelik overeenstemmen met de nuances van ons denken en voorstellen. Anders zijn 't hinderlike versierselen van klatergoud, getuigen eer van armoe dan van rijkdom.

Il y a des lieux où il faut appeler Paris, Paris, et d'autres où il la faut appeler capitale du royaume, zegt PASCAL in een beroemd geworden zin, en hij verdedigt de herhalingen, als 't vervangen van een woord door een ander de zin zou schaden[1)].

1) Quand dans un discours se trouvent des mots répétés, et qu'essayant de les corriger, on les trouve si propres qu'on gâterait le discours, il les faut laisser, c'est la marque; et c'est la part de l'envie, qui est aveugle, et qui ne sait pas que cette répétition n'est pas faute en cet endroit; car il n'y a point de règle générale (Pensées).

Dat was ook de mening van de grote stylist RENAN, die volgens mededelingen van zijn schoonzoon JEAN PSICHARI[1)], 't 'zoeken' van synonymen, 't vervangen van *pourtant* door *cependant*, als 't woord in de zin al voorkomt, van *fonder* door *établir* enz., dwaas vond, omdat dat toch nog herhaling bleef: de lezer zou niet dupe worden van dit kleine bedrog; juist door de herhaling te willen vermijden, vestigt men er de aandacht op.

Maar, wanneer 't nodig scheen, een herhaling weg te nemen, 'zocht' hij niet naar synonymen, hij trachtte de dingen weer opnieuw te zien. 'De *stijl* bestond eigenlik niet voor hem, 't voornaamste was de *idee*.'

Wat RENAN deed, moeten ook wij doen, als we vrezen ons onduidelik te hebben uitgedrukt, en we moeten 't ook onze leerlingen leren: de dingen weer innig trachten te zien, *revenir voir au fond des choses*.

P. VALKHOFF.

Boekbeoordelingen.

Een Bijdrage tot de Practijk van het Nieuwe Stelonderwijs. - Toelichting bij de Prentschriften voor korte Opstellen, door A.J. Schreuder, Directeur van het Instituut 'Klein Warnsborn' te Arnhem. Vier Prentschriften à 12^5 ct. - Haarlem, H.D. Tjeenk Willink & Zoon. 1909.

Dit werk is uit de praktijk ontstaan.

'Van de oprichting van mijn school af, nu zes jaar geleden, heb ik veel opstelletjes laten maken van plaatjes en in de laatste jaren maakte ik in de hoogere afdeelingen daarbij een ruim gebruik van plaatjes uit den Nederlandschen Kunstkalender van de firma Tjeenk Willink te Haarlem. Ik liet den uitgever van dien kalender eens zien, welk gebruik van zijn plaatjes bij ons onderwijs gemaakt werd, en zoo werd de wenschelijkheid en mogelijkheid besproken, een deel dezer plaatjes in afzonderlijke uitgave verkrijgbaar te stellen. Oorspronkelijk was het denkbeeld, de plaatjes op losse vellen uit te geven of in uitscheurboekjes en ze de leerlingen zelf in de schriften te laten plakken, zooals bij ons gebeurt. De uitgever gaf er echter de voorkeur aan, de plaatjes in de schriften af te drukken. Daardoor is een nette uitgaaf ontstaan, dìe ook voor klassikaal gebruik

1) In de *Annales politiques et littéraires*.

groote voordeelen boven losse plaatjes heeft en toch slechts weinig hooger in prijs behoefde te komen.

Wij hebben ons bepaald tot een viertal schriften.' - -

De directeur van 'Klein-Warnsborn' stelt in de rij van z'n steloefeningen het 'briefschrijven' bovenaan. Trouwens, het schrijven van brieven, op een instituut, *is* een stuk leven Het ontspringt onmiddellik uit de behoefte tot gedachteverkeer. De stof is genomen uit eigen ervaring; niet minder gewichtig is 'het emotioneele element'. 'Het is bekend', merkt de hr. SCHREUDER terecht op, 'dat een geestesinhoud met een levendigen gevoelstoon zich het duidelijkst en krachtigst vermag te openbaren (de uitersten buiten rekening gelaten).' Bij de meeste kunstmatige steloefeningen ontbreekt doorgaans dit gevoelselement. Vandaar de onnatuurlikheid van de nagemaakte schoolbrieven. Het echte-brievenschrijven sluit zich bovendien onmiddellik aan bij het latere leven: 'wie geen schrijver van beroep is, schrijft zelden wat anders dan brieven.'

Als de tweede soort oefeningen noemt de hr. SCHREUDER het vertellen van meegemaakte voorvallen (schoolwandelingen, schoolreizen, gebeurtenissen uit ons dagelijksch leven) en ook van lantaarnvoorstellingen.[1)] Ook deze vervallen nagenoeg als bruikbaar materiaal voor de lagere school. Dan blijven er nog over als toepassingen: 'het schriftelijk weergeven van een leesles of een vertelling,' - iets wat de bewerker niet gaarne doet, omdat men dan steeds de taal van het boek en van de onderwijzer terugkrijgt; - verder: 'opstellen naar aanleiding van gegeven zaakonderwijs': een steloefening van een twijfelachtig gehalte, omdat 'deze min of meer massieve kennis die vloeibare bewegelijkheid mist, die voorwaarde is voor vrije spontane uiting,' en 't gevoelselement er te weinig, het woord van de onderwijzer daarentegen te veel aanwezig is. Maar 't meeste heil ziet de hr. SCHREUDER - na het briefschrijven en het reisverhaal, te weten - in de 'verhalen in prentjes', of liever, omdat hier niet bloot het opbouwen van verhaaltjes naar aanleiding van opeenvolgende plaatjes bedoeld wordt, maar ook het weergeven van *één enkele* prentvoorstelling, 'het maken van korte opstelletjes bij plaatjes.' De 'prentschriften' geven dus iets anders dan VAN STRIEN met z'n 'series'

1) Op latere leeftijd, wanneer de vorm vrijer is geworden, om verworven kennis weer te geven, kan uitstekend en veelzijdig zaakonderwijs het stelonderwijs ongetwijfeld tot hoger peil opvoeren, omdat 'het den geest rijk stoffeert,' (blz. 9).

geeft. Maar de bedoeling is dezelfde en het principe eveneens. Ook in SCHEUDER's ‘Toelichting’ vinden we terug, wat we als meest karakteristieke in het werk van SCHARRELMANN (Jaarg. II, blz. 186-196) en VAN STRIEN hebben genoemd. Uitvoerig is daar de betekenis van het nieuwe stelonderwijs weergegeven, met voorbeelden aangetoond, hoe *temperament* en *verbeelding*, onder de vlag van de *onbevangenheid*, in het vrije verhaal het tot de meest verrassende uitkomsten brengen. Wij menen dus genoeg te doen, met naar bovenstaande artiekel te verwijzen, en laten tans de hr. SCHREUDER zelf aan 't woord.

‘We beginnen er (met de “prentschriften” n.l.) reeds in de laagste afdeeling mee. De eerste plaatjesschriften bevatten “opstelletjes”, bestaande uit een paar uitdrukkingen of een paar korte zinnetjes. Naarmate de schrijfvaardigheid toeneemt, worden ze langer en de inhoud meer afwisselend. Het opstel wordt eerst in het klad gemaakt, in een afzonderlijk opstellenschrift, dat ook bewaard blijft, en waarin dus ook behoorlijk werk moet gemaakt worden. De “taal”-fouten (eigenlijk spelfouten) worden met een potloodstreepje voor aan de kantlijn aangewezen en door de kinderen zelf of door den onderwijzer verbeterd, al naar gelang; soms wordt de volgorde der zinnen wat gewijzigd, soms ook eenige andere wijzigingen voorgeslagen. Overigens wordt weinig of geen aanmerking gemaakt, tenzij dan van zakelijken aard; zooals het kind schrijft is het goed. Daardoor blijft behouden de natuurlijke schrijfdurf. Al stellende leert het kind béter stellen; niet de aanmerkingen en de voorschriften van den onderwijzer brengen hem vooruit, maar het voortdurend doen. Het kind moet vrijuit zijn gang kunnen gaan, zonder bij het schrijven geremd te worden door de gedachte, of het zoo wel goed zou zijn. Er wordt in de school trouwens veel te veel aanmerking gemaakt, en sommigen schijnen te meenen, dat taal- en stijlonderwijs synoniem is met het nauwgezet opsporen van fouten. Liefhebberij en durf, de onmisbare voorwaarden voor echte steloefening, blijven bewaard en worden versterkt, wanneer het kind raak mag schrijven, dan krijgt men de beste opstellen.

Men versta me wel, ik bedoel natuurlijk niet een maar raak leuteren. Er moet inspanning zijn. Maar als het kind zijn best gedaan heeft om een “fijn” opstel te schrijven, dan moet deze gezegende innerlijke voldoening weerklank vinden in de medeverheugenis van den onderwijzer en niet door allerlei aanmerking gedempt worden.’

Natuurlik, moet bij deze vrije uitbotting van de levensgeesten heel

het grammaties pantser in schubben vallen. Men oordele, ook hier weer. De ervaring steunt de logika: er is in deze geen verbeterd onderwijs mogelik, dan met de tegelijktijdige opruiming van een berg vol oud-roest.

‘Er is gevraagd, of de op deze wijze ontstane opstellen niet krioelen van “taal”-fouten. Men doet de droevige ervaring op, dat de kinderen na jaren z.g. “taal”-onderwijs nog geen behoorlijk stukje kunnen schrijven zonder allerlei grove fouten en verwondert zich dan, wanneer men ziet, dat z o n d e r dit z.g. “taal”-onderwijs de kinderen wel fatsoenlijk zonder al te veel fouten schrijven. Deze verwondering is echter misplaatst. Geen afdoender middel tot nekking van den schrijfdurf en den schrijflust dan sommige der meestgebruikelijke “taal”-onderwijs beoogen, doch louter spellingdressur. KLEINBENTINK en DE VRIES is mij het meest hinderlijke voorbeeld van dit soort.

Na korten tijd heeft taalwerk maken geen andere beteekenis voor de leerlingen dan het voorzichtig en listig rondscharreleu door een tuin vol met doornstruiken en warnetten. Kinderen, die met zulke taalboekjes zijn grootgebracht, leeren misschien de kronkelpaadjes van hun oefeningen zonder kleerscheuren doorsluipen, doch zoodra ze heusch hun eigen taal moeten gaan schrijven, raken ze de kluts in den taaldoolhof kwijt. Ik durf de paradox aan, hoe meer taaloefeningen, hoe meer fouten in de vrije opstellen. Het is echter geen paradox maar droeve waarheid. Dit soort taalboekjes zijn een ramp voor het taalonderwijs. Sedert ik nu al een jaar of zes, met gaandeweg al meer vrijmoedigheid, zoowat alle opzettelijke “taal”-oefening heb laten varen, ben ik er voortdurend meer overtuigd van geworden, dat het een averechtsche methode is, reeksen taaloefeningen te gebruiken. Er is maar één goede manier om een kind te brengen tot vaardig schrijven zonder fouten en die is: leer hem uitstekend lezen en laat hem heel veel opstellen maken. Dat mes snijdt aan twee kanten: 1e groote winst voor het heusche taal-en stelonderricht en het spellingonderricht teruggebracht tot zijn ondergeschikte tweederangs-positie, en 2^{e} veel betere uitkomsten voor het zuiver schrijven.’

Nog iets over de prentjes.

De bedoeling is, dat de ‘prentschriften’ klassikaal gebruikt zullen worden; en dat is in grote klassen, zal er iets van het uur terecht komen, ook noodzakelik. Maar dan ware, voor dit klassikaal onderwijs, eene andere keuze van plaatjes beter geweest. Waarom moesten deze nu juist genomen worden uit een ‘Kunstkalender’?

Een Kunstkalender toch bedoelt te geven een serie van prenten, die voor en na de aandacht hebben getrokken door hun ‘kunstwaarde’. Maar die ‘kunst’, welke aan deze prenten hun ‘waarde’ gaf, geeft daarom nog niet aan het tafereel het vermogen, prikkelend in te werken op de geest of 't gemoed. Zeer zeker, een zeer gebrekkige tekening kan emotie opwekken: een schreiend kind, b.v., of een vissersweduwe die naar de horizon staart. Maar het kunst-produkt en het objekt zijn twee. Natuurlijk zwijgen wij als de heer SCHREUDER op z'n ervaring wijst. Doch leiden in ‘Poes krijgt dansles’ (I, eerste plaatje) en ‘Vaders thuiskomst’ (III, zesde plaatje) Jan Steen's en Dusart's neiging tot illustratief bijwerk niet af? Hoe meer en hoe eerder het kind zich kan concentreren, hoe beter. Doch wat nood! De weg werd gewezen. Wie aan de collectie niet genoeg heeft, vindt er wel andere bij uit prospectussen, tijdschriften, prenteboeken, kalenders; in de tegenwoordige tijd valt het voor de zoekende niet moeielijk, binnen enkele weken een vrij grote hoeveelheid bijeen te zamelen. Ook deze kan men in de klasse uitreiken. Alleen, en dit geven we gaarne toe, heeft het klassikaal gebruik dit voordeel nog, dat men op deze wijze veel duideliker aan het licht ziet komen de persoonlike verschillen in de stijl van de leerlingen, in hun geestelik wezen dus.

De bedoeling is, dat de plaatjes niet vooraf besproken worden; wel kan de leerling over de zakelike inhoud het een of ander vragen; maar regel moet zijn, dat de leerling uit zich zelf tot klaarheid komt over de voorstelling, en er zich zelfstandig in verdiept In geen geval mag het een napraten worden van de onderwijzer.

Bij de keuze van de plaatsjes uit de Kunstkalender heeft de hr. Schreuder zich vooral laten leiden door de overweging, welk aandeel het gevoelselement heeft in de drang naar geestesuiting. Te veel, meent hij, is tot heden de aandacht geschonken aan uitsluitend ‘zakelike inhoud.’ Daarom geeft hij prentjes, die stemmingen en aandoeningen geven; natuurstemmingen b.v. als de ‘Avond aan het water’ (III) ‘de Vaart’ van Mauve en ‘de Molen’ van Grabriël e.a. in IV. Niet van alle kinderen mag men van zelf stemmingsuitingen verwachten. Met dit onvermogen diene men rekening te houden; daarom is hier en daar ook zakelike inhoud gegeven. In de 4 schriften is een zekere opklimming waar te nemen, die door de zakelike inhoud en het gevoelselement van de voorstelling worden bepaald.

Kinderen, die pas beginnen, moeten aangemoedigd worden. Sommigen durven niet goed aan te pakken; dan is een gezamenlik en enigszins

uitvoerig bespreken van 't plaatje gewenst; de kinderen maken dan, dat er veel meer van te vertellen valt, dan ze eerst meenden. Komt op deze manier de durf, dan kan dit gemeenschappelik overzicht der stof vervallen.

In geen geval wenst de bewerker met de leerlingen de *rangschikking* van de stof te bespreken. Dit moet de leerling vinden in de praktijk. Men kan b.v. als een kind in 'n ‘klad’-opstel driemaal op 't zelfde is neergekomen, hem voorstellen, om het in het net allemaal bij elkaar te nemen. Maar óók zal dikwels blijken, dat juist *deze schijnbaar onordelike behandeling zielkundig geheel juist is geweest*, vooral wanneer men let op de verschillende gevòèlswaarde der onderdelen. Daarom late men het kind niet te voren aan een schema binden. Men zal bij voldoende geestelike rijping het schema van zelf in de opstellen zien *ontstaan*. Het ordelik weergeven van een gedachtencomplex is slechts mogelik bij een vrij hoge geestelike ontwikkeling. Nu kan men de kinderen wel dresseeren op werken volgens een schema en dit noemen: ‘wennen aan het ordelik weergeven hunner gedachten,’ doch men vrage zich daarbij ernstig af, of het dit toch eigenlijk wel is. Hoofdzaak acht de bewerker daarom, dat de leerlingen zich er aan gewennen, om vóór ze met schrijven beginnen, zich in de voorstelling van 't plaatje verdiepen. Onder 't schrijven schieten de gedachten in vorm; nieuwe gedachten vallen in, die mede verwerkt worden; naderhand komt allicht weer een ‘ideetje,’ dat waarde heeft, en daarom ook nog, al is het niet op de ‘rechte plaats,’ neergeschreven wordt. Het kind voelt zelf wel, dat dit ‘zoeven vergeten’ was. Met de oude komt het dus gaandeweg wel terecht, en dit punt kan dus meer terloops en achteraf, dan opzettelik en voor ter sprake gebracht worden.

Aldus de hr. Schreuder.

Aan het slot van z'n ‘Overzicht’ geeft hij enige opstelletjes van leerlingen uit z'n hoogste klasse. Ze mogen gelezen worden. Het is de proef op de som, dat het stelonderwijs, in deze richting geleid, de vrijheid aan 't kind, en 't kind daar door aan zich zelve teruggeeft,

We wisten niet beter, of dit wordt ten alle tijde als het *doel* van de opvoeding geprezen.

J.K.

Uit de tijdschriften.
(November - Desember).

De Gids. Des.

Het artikel *Taalideeën* van P. VALKHOFF, geschreven naar aanleiding van de Kamerdebatten over de spelling, bevat als brede achtergrond een pleidooi voor de beschouwing van taal en taalonderwijs, die ook door ons tijdschrift wordt voorgestaan. Wij bevelen het in de aandacht van onze lezers aan. - CAREL SCHARTEN schrijft over *De letterkundige beteekenis van Albrecht Rodenbach*. Tussen de overschatting en de geringschatting van deze jonggestorven dichter kiest hij de middenweg. Hij wijst op de invloed van BILDERDIJK en van GEZELLE, maar tevens op het eigene in het werk van deze sterke individualiteit. ‘Een dichter van den Strijd, heeft hij waarlijk uitgemunt in twee zaken: in de schildering van den Strijd, en in het Strijd-Lied.’ Niet in het Drama schuilt zijn meest wezenlike verdienste. RODENBACH en PERK hadden ‘niets gemeen dan hun jong sterven.’ ‘RODENBACH's edel gemeenschapsgevoel staat tegenover PERKS verfijnd individualisme.’ Vlamingen als LEO VAN PUYVELDE en ANDRÉ DE RIDDER staan te veel onder de invloed van de induvidualitiese Nieuwe-Gids-richting, als ze het in RODENBACH als een gebrek vergoeliken dat hij niet modern-vers-gevoelig is, en als ze in VAN DE WOESTIJNE en zijn kring de voortzetting en de volmaking van RODENBACH's kunst willen zien. Integendeel: RODENBACH is ‘met zijn groot gemeenschapsgevoel en zijn zingen van en voor het volk, heel wat nauwer aan de toekomst verbonden dan die jongeren, in hun goudnevelige maar doodloopende vereenzaming. Het zal een leerling van RODENBACH moeten zijn, de jonge Vlaamsche zanger, die, van de *essentie* van *zijn* wezen doortrokken, de straks aangeduide leegte komt vervullen en een nieuwe poëzie aan Vlaanderen brengt.’ - J.N. VAN HALL bespreekt het breedvoerige werk *Het leven van Mr. Jacob van Lennep* door zijn kleinzoon JHR. Dr. M.F. VAN LENNEP (*Jacob van Lennep herdacht*). De beoordelaar is van mening, dat dit werk nodeloos uitgedijd is door bezonderheden en dokumenten van minder betekenis. Hele bladzijden zijn volgeschreven over ‘ephemeere voort-

brengselen van zijn speelsch vernuft.' Slechts twee episoden uit VAN LENNEP's leven komen door dit boek in een nieuw licht te staan: 'vooreerst zijn kennismaking met DA COSTA en de geloofscrisis, welke hij dientengevolge onderging; ten andere zijn verhouding tot MULTATULI en de uitgaaf van den *Max Havelaar*.' - G. KALFF wijst onder het opschrift *Zweden en Nederland* op een Zweedse dissertatie van OSCAR WIESELGREN: *Bijdrage tot de kennis van het zeventiend' ceuws drama in Zweden*, interessant voor de betrekkingen die tussen de toneellitteratuur van Zweden en Holland in die tijd bestonden.

De Beweging. Nov.

ALBERT VERWEY bespreekt in een rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* het jongste werk van VAN EEDEN: *Gedenkschriften van Vico Muralto*.

De Nieuwe Gids. Nov.

ALETRINO schrijft waarderend over het jongste werk van H. ROBBERS: *De gelukkige familie*.

Des. WILLEM KLOOS behandelt in de *Litteraire Kroniek* de *Gedichten* van ALBRECHT RODENBACH, maar polemiseert voornamelik tegen VAN PUYVELDE's boek over het Leven en Werk van de jonggestorven dichter. Hij vindt bij de levensbeschrijver 'algeheele onbevoegdheid' en 'inkonsekwentie', en verwijt hem dat hij de Vlaamse kunst verheft ten koste van de Noord-Nederlandse. Hoewel KLOOS zegt dat zijn eigen oordeel over de dichter RODENBACH het midden houdt tussen de overschatting en de afbreking, staat zijn oordeel feitelik zeer dicht bij dat van UYLDERT. Enkele aardige gedichten en regels worden aangewezen: 'wezenlijk gevoel valt (in het grootste deel van deze bundel) niet te bespeuren, want wat als zoodanig doorgaat, is niets dan een opgewonden jongensstemming, die zich uit in de traditioneele uitdrukkingen van alle officieele opwinding, en in onfraaie rijm-en-maat.' De sympathie van KLOOS geldt voornamelik 'de nobele jongen met mooie aspiraties.'

Groot-Nederland. Nov.

EDMOND VAN OFFEL schrijft over twee jonge Vlaamse dichters, GUSTAAF DE MEY en AUGUST VAN CAUWELAERT, van wie hij niet veel goeds kan vertellen.

Des. FRANS COENEN oordeelt in de rubriek *Dramatische Kunst* ongunstig over het jongste stuk, *Geuren*, van EMANTS. In de rubriek *Literatuur* schrijft ANNE HOLLEMA een uitvoerige, goed gemotiveerde afbrekende kritiek van SAMUEL GOUDSMIT's proza; in drie van zijn boeken toont hij de 'gezwollenheid, valse gevoelerigheid en bombast' van deze quasi-moderne kunst-taal.

Elseviers Maandschrift. Des.

H. ROBBERS bespreekt VAN EEDEN's *Nachtbruid*.

Europa. Nov.- Des.

DERK COSTER beoordeelt uitvoerig het proza van KAREL VAN DE WOESTIJNE.

Vragen des Tijds. Des.

B.H. PEKELHARING wijdt een artikel aan *Het woordenboek der nederlandsche taal*.

Van onzen tijd. Nummer XI-XII.

In de laatste bladzijden van een historiese studie *Een koning verliefd* bespreekt J.F.M. het gedicht van HOOFT: *Klaght van Koning Hendrik de Groote over 't afwezen van Marie van Montmorency*. STOETT hield dat voor een vertaling uit het Frans, op grond van HOOFT's *Brieven*. Maar uit diezelfde brieven haalt de schr. het bewijs dat het gedicht oorspronkelik is. Zijns inziens gaven BENTIVOGLIO's 'Verhalen', kort te voren verschenen, aanleiding tot HOOFT's verzen. - In de *Litteraire Kroniek* prijst TH. KWAKMAN *Uit het leven der dieren* van CAESAR GEZELLE, die hij 'een letterkundige Willem Maris' noemt - J.A. VAN LIESHOUT beoordeelt G.F. HASPELS' roman *Boete*: in de stijl van deze schrijver vindt hij 'zucht naar mooi-doenerij'. MARIA VIOLA kondigt de nieuwe uitgave aan van de *Werken van J.A. Alberdingk Thijm*. De schr. is van mening dat ALBERDINGK THIJM de kunst 'het gelukkigst gediend heeft door zijn beschouwende en critische geschriften. Van minder ingaande beteekenis en blijvende waarde zijn het novellistisch werk en de gedichten.' Toch is het Roomse element van THIJM's kunst een waarachtige winst geworden voor onze Nederlandse Romantiek. De bespreking eindigt met een paar mooie bladzijden over THIJM's novellistiese kunst, in 't biezonder over de *Vondelportretten*.

Jaarg. X. Nummer I. J.F.M. STERCK geeft onder het opschrift *Vondelingen* een akte en een testament, die ons 'den VONDEL doen kennen van het dagelijksch leven, in den kring van goede vrienden en geburen van de Warmoesstraat.'

Ons Tijdschrift. Okt.

R. MULDER bestrijdt de 'sociaal-demokratiese levensleer' van ADAMA VAN SCHELTEMA, zoals die in de bekende *Grondslagen* belichaamd is (*De roof van Scheltema*).

Nov. *In de Contramine* heet een artikel van L. BÜCKMAN over de TEN-KATE-bloemlezing van J. POSTMUS (*Lenteleven*) en in 't biezonder over het 'woord vooraf', waarin TEN KATE 'in het hooge gestoelte der eere' geplaatst wordt, en 'een man als VONDEL' genoemd. De schrijver confronteert dit oordeel met dat van twee oudere critici, BUSKEN HUET en POTGIETER (in de *Kritische Studiën* en de *Brieven*

aan Busken Huet), die bitter ongunstig over TEN KATE als dichter dachten.

De Boekzaal. Nov.

H. ROBBERS schrijft over de Nederlandse roman der laatste jaren, en verdedigt die tegen BOLLAND's verwijt van 'keukenmeidenlektuur', en tegen de geringschatting van zakenmensen. Hij betreurt dat schrijvers als COENEN, VAN DEYSSEL, EMANTS, HEYERMANS, NETSCHER, VAN NOUHUYS, de roman in de steek gelaten schijnen te hebben, of ten minste hun élan verloren.

De Boomgaard.

In de eerste aflevering van dit nieuwe tijdschrift komt o.a. een artikel voor van GUST. VAN ROOSBROECK over *De beteekenis vau Pol de Mont*, die daarin geëerd wordt als 'een mildhandige gedachten-zaaier', als 'de rechtstreeksche voorganger van het jongere geslacht dat nu aan het woord is.'

Dietsche Warande en Belfort. Nov.

J. VAN MIERLO maakt in een artikel *Eene Paraphrase van de Brieven van Hadewijch door Hendrik Mande* een interessante ontdekking bekend. Een bekend geschrift van MANDE, 'een devoet boexken vander volmaecster hocheit der minnen' blijkt niet anders te zijn dan een parafrase van HADEWIJCH's brieven. Alleen enkele ontbreken geheel of gedeeltelik, omdat MANDE ze van minder belang achtte of niet verstond. Intussen blijkt uit deze parafrase, dat MANDE in HADEWIJCH niets onrechtzinnigs vond. De schr. geeft enige proeven van de omwerking. Het talent van MANDE als proza-schrijver is z.i. overschat. 'Wie een tekst zoo verknoeien kan, zooals MANDE het met HADEWIJCH heeft gedaan, heeft blijkbaar geen gevoel voor wat vorm of taalschoonheid wel heeten mag.'

Des. HUGO VERRIEST schrijft over *Gezelle's zwijgen*.

Volkskunde. Afl. 10-12.

G.J. BOEKENOOGEN vervolgt zijn *Nederlandsche sprookjes uit de XVII^{de} en het begin der XVIII^{de} eeuw* (N°. 7-9), A. DE COCK zijn *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (plantennamen), de aanvullingen op zijn *Spreekwoorden en zegswijzen over de vrouwen, de liefde en het huwelijk*, en de *Geparodieerde sermoenen*. In de *Kroniek* wordt de Poesjenellenkelder te Antwerpen (marionetten-vertoningen voor het volk) beschreven. Een boekbeoordeling vestigt de aandacht op een nieuw boek van L. MAETERLINCK, *Les Misérecordes de stalles*, over het volkseigen werk van de 'Beeldesnijders' aan de kerkbanken, een pendant van zijn werk over de satyre in de M E. schilderkunst.

Museum. Nov.

J.W. MULLER bespreekt een studie over ‘een belangrijk en aantrekkelijk onderwerp’: *De Invloed, door Zuid-Nederland op Noord-Nederland uitgeoefend op het einde der XVI^{de} en het begin der XVII^{de} eeuw* (1908), door J.L.M. EGGEN, in 1905 door de Vlaamse Akademie bekroond. Het werk toont meer vlijt dan geest. ‘De dragers van dien veelbesproken invloed zijn vrij wel voltallig bijeengebracht en overzichtig opgesteld,’ maar het boek ‘is niet heel veel meer dan een vrij dorre, droge bio-bibliograflsche lijst, samengesteld uit de “nota's” uit tal van boeken, niet zelden zonder eenig verband, soms ook wel zonder recht verstand aaneengeregen of botweg achtereen afgedrukt.’ De schr. ‘blijkt de wijdte en de diepte van het vraagstuk niet geheel te beseffen.’ ‘Immers het geldt hier geen zaak van optellen en meten alleen, maar ook van wegen, vooral van *tegen elkander* afwegen.’ Waarschijnlik overschat de schr. de Zuid-Nederlandse invloed, doordat hij de invloed van andere ingekomene elementen (o.a. Overlandse, Franse, Engelse) buiten rekening laat. Ook op de rassen-kwestie, op de vraag ‘hoe ingeborenen en inkomelingen over elkander oordeelden’ gaat hij niet in. Kortom, dit ‘belangrijke, doch ook zeer omvangrijke vraagstuk is met deze inderdaad zeer verdienstelijke compilatie nog niet afgedaan en van de baan.’ - J. BERGSMA bespreekt de *Beknopte Nederlandsche Spraakkunst* door Dr. K. HOLTVAST, en keurt het af dat de schr. ‘twee heeren wil dienen.’ Dit is een zonderling verwijt, want de schr. zegt duidelik genoeg, dat hij niets liever zou willen dan één heer dienen, maar dat de gangbare spelling hem belet, de ‘grammaire raisonnée’ geheel buiten te sluiten. Wel blijkt uit de toon van deze recensie en uit enkele uitspraken[1)] dat de recensent een andere heer gekozen heeft dan de schrijver van deze spraakkunst.

Desember. C.G.N. DE VOOYS bespreekt het vierde deel van KALFF's *Geschiedenis der Ned. Letterkunde*.

Den Gulden Winckel. 15 Des.

F. BEZEMER (*Oude Boeken*) deelt een en ander mede over de 17de-eeuwse schrijver J. VAN PAFFENRODE. - JAN GRESHOFF spreekt vol waardering over een bundel verzen van JULES SCHÜRMANN. - G. VAN ECKEREN beoordeelt SCHARTEN's Gidskritieken, herdrukt in de bundels *De Krachten der Toekomst*.

1) O.a. zegt de recensent: Om een eenvoudige zaak ingewikkeld voor te stellen schrijft hij: ‘Het onvoltooide deelwoord gaat uit op *ende* of *ent* (gespeld *end*), het voltooide op *en* of *t* (soms gespeld *d*).’ Voor ieder die bij zijn leerlingen het besef levendig wil houden dat taal iets anders is dan letters, is dit de enig juiste formulering. De ‘eenvoudige’ voorstelling: het volt. deelw. gaat uit op *d* of *t*, is eenvoudig onjuist.

Paedagogisch Tijdschrift. Afl. 5.

G. BOLKESTEIN bestrijdt in een artikel '*De dienstbaarheid van de moedertaal*' de beschouwingen van P. VALKHOFF in onze vorige jaargang. Het onderwijs in de moedertaal moet z.i. dienstbaar zijn aan het belang van het *totaal-onderwijs*.

De Nieuwe School. Nov.

P.J. BOL beoordeelt uitvoerig de nieuwe boekjes van BOK, DOUMA en LEM: *Door Spreken tot Lezen*. Met de frisse boekjes zelf is hij ingenomen; met de methodiese grondslag en de toelichting kan hij zich niet verenigen.

Des. TH. J. THIJSSEN besluit zijn afbrekende kritiek op COLENBRANDER's toegelichte teksten 'Uit drie eeuwen'. Hij toont aan dat *De voorlichter Colenbrander* een kompilatie van weinig waarde geleverd heeft. - P.J. BOL beoordeelt ongunstig het *Eenvoudig Taalhoek voor de Volksschool* door J. STAMPERIUS. - De *Aanteekeningen* geven nog enige kritieke opmerkingen, gericht tegen de toelichting van de leesmethode van BOK, DOUMA en LEM.

De Amsterdammer. 28 Nov.

F. COENEN schetst naar aanleiding van de jongste roman van ROBBERS de ontwikkelingsgang van zijn talent in de drie boeken: *De Roman van Bernard Bandt, De Bruidstijd van Annie de Boogh*, en *De Roman van een gezin*. - J.H.R. schrijft over *Een nieuw portret van Vondel ontdekt, geschilderd door Ferdinand Bol*. In het volgende nummer betwijfelt de Vondelkenner J.F.M. STERCK of dit portret VONDEL wel voorstelt.

Over 'Taal en Spelling' bij Multatuli.

.... ''t Is onze gewone fout, dat we door 't *zien* van gedrukte woorden zoo afgeleerd hebben klanken te onderscheiden, die we niet terstond weten over te zetten in letters. Tracht eens het geluid van 'n kip na te bootsen. Dit zal je helpen in 't verstaan.'

En dan:

'Eenheid van *spelling*, gelijkvormigheid in de toekenning der geslachten, heeft met wezenlijke *taalstudie* niets te maken. Die zaakjes konden even goed op hoog bevel door 'n kommies van 't ministerie worden vastgesteld, als door 'n zoogenaamden taalkenner. Op weinig uitzonderingen na hebben we hier met louter conventie te doen, met luim zelf - en erger nog! - dikwijls met leugen.' Afschaffing is wel zoo verstandig!

Zie, dit zijn waarheden, die eerst in de laatste jaren door de menschen, die in dezen volkomen competent zijn, als onwrikbaar worden erkend en als richtsnoer bij het onderwijs en in de praktijk des dagelijkschen levens worden gebruikt.

Uit Dr. PRINSEN: *Multatuli en de Romantiek*.

Vokaal en konsonant.

De termen *vokaal* en *konsonant* behoren tot de meest gewaardeerde erfstukken van de Grieks-Latijnse spraakkunst. En dit zal nog wel lang zo blijven, zowel in de wetenschappelike als in de school-spraakkunst. En daartegen is ook geen bezwaar, als men maar met de termen duidelik afgebakende begrippen verbindt.

Een definitie wordt door de Griekse en Latijnse grammatici niet gegeven; wel wordt de opmerking gemaakt dat het verschil tussen vokaal en konsonant relatief is (Steinthal Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern II, 201). In hoofdzaak was basis van de indeling: de graad van hoorbaarheid, of ook de welluid endheid (sonoriteit); de indeling was dus **akoesties**, maar uiterst vaag gedacht. Bij de vertaling van de Griekse term *ἄφωνα* in *consonanten* speelde klaarblijkelik de gedachte aan de **funktie** van die klanken de hoofdrol.

De moderne fonetici hebben aan de overgeleverde onderscheiding een wetenschappelike grondslag trachten te geven. Zij die uitgaan van de artikulatoriese vorming van de klanken, bepaalden het onderscheid dan op grond van de stand van de spraakorganen. Een vokaal is dan **stem** (door de stembanden in trilling gebrachte lucht), gewijzigd door de stand van de spraakorganen boven het strottenhoofd, maar zó dat de mond een vrije doorgang vormt voor de luchtstroom. Konsonanten worden daarentegen gevormd door de luchtstroom ergens boven het strottenhoofd de doorgang te beletten, of door de luchtstroom door een zó nauwe opening te drijven dat er een duidelik waarneembare wrijving ontstaat. Uit de bepaling ‘duidelik waarneembare’ merkt men dat de ‘organiese’ definitie het niet afkan zonder hulp van de akoestiese indruk.

Volgens deze bepalingen stellen dus in *zaak, bete, vos*, enz. de *aa, e, o* vokalen voor, de *z, k, b, t, v, s* konsonanten. Moeilikheid geven de *ie, j* en de *oe, w* (b.v. in *bouwen*). Zo is het niet makkelik te bepalen of de *ee* van *zeeën* gevolgd wordt door een *ie*, of een *j*; evenmin of de *u* van *luw, uw* gevolgd wordt door een *oe*, of een *w*. De moeilikheid zit, zoals men gemakkelik inziet, in de definitie van

konsonant: de vraag of de klank een *ie* of een *j*, een *oe* of een *w* is, betekent immers of er ‘een duidelik waarneembare wrijving’ te konstateren is. Als we, uitgaande van de klinker *ie* in *niet*, de tong geleidelik hoger brengen bereiken we tenslotte de positie waarbij wrijving van de tong tegen het gehemelte duidelik waartenemen is, dus een konsonant *j.* Maar het spreekt vanzelf dat tussen de *ie* en de *j* een aantal klanken liggen waarbij het onmogelik is, of tenminste uiterst moeilik, te beslissen, of we **nog** een vokaal of **al** een konsonant horen.

Deze moeilikheid is niet verwonderlik; hij ligt immers in de definitie. Maar de moeilikheid bewijst niet de onbruikbaarheid van de definitie. Immers de theoretiese grens tussen vokaal en konsonant blijft bestaan. Dat het in enkele gevallen moeilik is tussen de twee te kiezen, is voor de taalkundige iets vanzelfsprekends; men kan het van nagenoeg alle spraakkunstige begrippen zeggen. Zo hoeft men niet de grens tussen zelfstandig naamwoord en adjektief, tussen adjektief en bijwoord te ontkennen, omdat er gevallen zijn waar de grenslijn is uitgewist.

Maar waar moet men de *l*'s in *lepel* toe rekenen? In geen van beide wordt in het Nederlands de luchtstroom tegengehouden, en evenmin hoort men een duidelike wrijving. De luchtstroom wordt in de mond niet tegengehouden, maar gaat vrij uit: dus is de *l* een vokaal.

Er zijn echter andere bezwaren. Waartoe behoren de neusklanken, b.v. in *man, zing*? Vokalen zijn het niet, want de luchtstroom gaat niet vrij door de mond. Konsonanten dan? Daartegen spreekt, dat er geen sprake is van een duidelik waarneembare wrijving (er is immers in 't geheel geen wrijving); evenmin wordt de luchtstroom tegengehouden, immers die kan vrij door de neusholte uitgaan. De bedoelde neusklanken zijn dus nòch vokalen nòch konsonanten. En nu is de moeilikheid niet toe te schrijven aan de onmogelikheid een grens te trekken, zoals dat het geval was bij de *ie, j* enz. Integendeel, de definities ‘gaan op’, en de neusklanken vallen er zonder twijfel buiten; deze neusklanken vormen dus een afzonderlike, derde soort van klanken.

Daar spraakklanken geluiden zijn, ligt het voor de hand ze in te delen naar de indruk die ze op ons gehoor maken. Wanneer we de akoestiese indruk van syllaben als *kat, pik, voet* trachten te ontleden, dan is het duidelik dat de door *a, i, oe* voorgestelde klanken van andere aard zijn dan de overige. Dit akoestiese verschijnsel onderzoekende bemerkt men gemakkelik, ook zonder kennis van geluidsleer,

dat de *a, i, oe* **muziekale** geluiden voorstellen, de andere klanken daarentegen **gedruis** zijn. De akoestiese definitie van vokaal en konsonant zou dus zijn: vokalen zijn muziekale klanken, konsonanten zijn gedruisklanken.

Maar ook hier zitten ons sommige gevallen in de weg. Ik hoef hier niet meer te praten over de *ie, j*, enz. Maar wèl over de *l*, b.v. in *lamp*. Het is niet makkelik uit te maken of dat een muziekale klank is of niet. En wat de neusklanken aangaat, die behoren zeker niet tot de gedruisklanken: het woord *neurieën* bewijst al dat *m, n, ng*, muziekale klanken voorstellen. Zo blijkt dat de indeling in tweeën op akoestiese even onmogelik is, als op organiese grondslag.

Nu heeft de fonetikus met klanken te doen als delen van grotere gehelen. Men zou dus kunnen onderzoeken of een twee-deling mogelik is naar de funkties van de als vokalen en konsonanten onderscheiden klanken. De beschouwing van de syllaben *kat, pik, man*, leert ons dat de funktie van de door *a, i* voorgestelde klanken is syllaben te vormen, terwijl de andere klanken de *a, i* begeleiden. Een syllabe zonder konsonant komt vaak genoeg voor, b.v. in *a-dem*; een syllabe zonder vokaal niet[1)]. Dus zou een funktionele definitie luiden: vokalen zijn de klanken die syllaben vormen, konsonanten zijn de klanken die vokalen begeleiden.

Allereerst is te bedenken dat een funktionele indeling geen algemeen fonetiese waarde heeft. Immers de funkties van de klanken behoeven in verschillende talen niet gelijk te zijn, en zijn het ook niet. De indeling moet dus voor iedere taal afzonderlik worden vastgesteld. In het Nederlands zouden natuurlik vokalen zijn de *a* (*vat*), *ā* (*vader*), enz.; konsonanten de *p, d* (*paden*), *f, k* (*flink*), enz. De vraag is nu: is het hier mogelik de *l* en de neusklanken hun vaste plaats aan te wijzen? In *lepel* is de eerste *l* natuurlik een konsonant. Maar de tweede *l* is hier een vokaal; immers de tweede syllable van [lēpl] is [pl], en daarin moet de *l* de funktie van vokaal vervullen. Dus behoort de **Nederlandse** *l* volgens de laatste indeling nu eens tot de vokalen, dan weer tot de konsonanten. En toch is voor ons gehoor de *l* in beide gevallen dezelfde klank. De funktionele indeling scheidt dus wat voor ons gehoor één is.

Hetzelfde geldt van de neusklanken. Zo is de *n* een konsonant in *naar, Jan, ander*; vokaal is de Oostelike uitspraak van *houden* [houdn]. Deze laatste uitspraak komt wel is waar niet in beschaafden-Neder-

1) Een klankgroep als *pst*, waar *s* 'vokaliese' funktie heeft, komt niet in aanmerking, daar we hier geen eigenlike syllabe hebben.

lands voor, maar het gaat toch niet aan afzonderlike indelingen te maken voor alle Nederlandse dialekten! En in elk geval heeft de *l* in het beschaafden Nederlands zowel vokaliese als konsonantiese funktie. En in de tweeklanken, b.v. in *meid, mooi, huis*, heeft het tweede deel eveneens konsonantiese funktie. Een indeling van de Nederlandse klanken naar de funktie zou dus onder de vokalen ook de *l, m, n, ng* rekenen, onder de konsonanten, behalve de *l, m, n, ng*, ook de *ie, oe, ü* (b.v. in het tweede lid van de tweeklank in *huis*).

Het is, hoop ik, duidelik geworden dat een indeling van de klanken in twee groepen op onoverkomelike moeilikheden moet stuiten. We hebben onderzocht de indeling naar de vormwijze (organiese indeling), naar de gehoorsindruk (akoestiese indeling), naar de dienst van de klanken (funktionele indeling). Welke vierde grondslag zou er kunnen zijn?

Als dus een indeling in vokalen en konsonanten als elkaar uitsluitende termen onmogelik is, moet de deling in tweeën opgegeven worden. Om de funktie van de klanken aan te geven zou men kunnen blijven spreken van **vokaliese** en **konsonantiese** funktie, of ook **sonantiese** en **konsonantiese**. Doet men het laatste dan komt de term **vokaal** vrij voor de indeling van de klanken naar hun aard of vormwijze; daarvoor zou men echter konsonant niet mogen gebruiken. Het is echter niet waarschijnlik dat de taalkundigen de term **konsonant** tot de funktionele betekenis zullen beperken: daarvoor is de term te ingeroest. Het enige dat te doen valt, zal wel zijn een definiëring van de termen die *prakties* bruikbaar is.

Zo heeft SIEVERS de klanken ingedeeld in twee groepen: *Sonoren* en *Gedruisklanken*. Basis is hier natuurlik de akoestiese indruk. Tot de sonoren behoren behalve de eigenlike **'vokalen'** ook de *l, m, n, ng, nj* (in *oranje*), de gerolde *r*, die als **liquidae** en **nasalen** worden samengevat. De niet-muziekale klanken omvatten de overige klanken, die men wel zal voortgaan **konsonanten** te noemen. Evenals bij de sonoren is ook hier een afdalende reeks; het meest met de sonoren verwant zijn de stemhebbende open konsonanten, daarop volgen de stemhebbende gesloten klanken, dan de geademde open konsonanten, eindelik de geademde gesloten konsonanten[1)].

Ook tegen deze indeling zijn natuurlik wel bezwaren in te brengen. In de eerste plaats zijn de vokalen niet allemaal even sonoor. Hoe

1) Bij de geademde gesloten klanken moet men natuurlik ingang en uitgang van de klank meerekenen, daar de gesloten konsonant op zichzelf niets is als een panze. Alleen als eindklank zou men de ontploffing die dan vaak gehoord wordt, kunnen beschouwen als deel van de gesloten klank zelf.

groter de mondopening, hoe groter de sonoriteit. Zo heeft de *a* van *vader* meer sonoriteit als de *ie* van *niet*. En de sonoriteit van de *ie* nadert die van de liquidae en nasalen, enz. De *l, m, n* aan het eind van een klankgroep klinkt vaak met een kleine ontploffing, en komt daarin overeen met de geademde gesloten medeklinkers; vgl. *tel, tam, ken*. Deze ontploffing verklaart waardoor het komt dat eigennamen als *Kam, Kamp* vaak 'verkeerd' gehoord worden, ook hoe *iemand* ontstaan is uit *iemen*, en een spelling als *rom slom*, zoals ik. onlangs ergens las voor *rompslomp*.

Totnogtoe is geen rekening gehouden met de klanken in het strottenhoofd gevormd, de stemband-konsonant die we horen als we een beklemde klinker uitspreken, en de klanken die met het teken *h* worden aangeduid. Akoesties behoren ze zeker niet tot de sonoren. Maar ze verschillen toch nog sterk van de andere gedruisklanken. Wat de *h*'s betreft, de stand van de organen boven de larynx, dus ook de klank van de *h* zelf, hangt af van de klinker die volgt: we spreken dus verschillende *h*'s in *ha, he, hie, hoe*. Dit is gemakkelik na te gaan als men die groepen tracht uit te spreken zonder aan de klinker toe te komen. Men merkt dan b.v., dat de lippen al bij de *h* van *hoe* gerond worden. Men zou de *h*'s van *ha, he, hie, hoe* geademde vokalen kunnen noemen. En noch de *h*, noch de stemband-konsonant worden op zichzelf als zelfstandige klank gehoord, m.a.w. ze mogen gerekend worden tot de overgangsklanken. En de overgangsklanken moeten bij een indeling van de spraakklanken buiten beschouwing blijven; een bespreking er van hoort thuis in de synthese, terwijl bij de analyse alleen hun vormwijze ter sprake hoeft te komen.

Het is niet nodig hier verder te spreken over de moeilikheid (i.c. onmogelikheid) te onderscheiden tussen zelfstandige en overgangsklanken; evenmin over de vraag, of we wel van spraak**klanken** mogen spreken, daar sommige elementen van de taal, de geademde klappers op zichzelf (d.w.z. zonder ingang en uitgang, b.v. het Groningse [kampm] 'Kampen', of *t* in het Engelse *vintner*) niets anders zijn als pauzen[1)]. Al deze bezwaren bewijzen slechts dat een algemene indeling van de spraakklanken, die alle zijden van de taal recht doet wedervaren, de akoestiese, de organiese, en de funktionele, onmogelik is.

Daarom is het voldoende, als de indeling prakties bruikbaar is. En nu is de indeling van SIEVERS in overeenstemming met de vormwijze

1) Tenzij men de opening van de neusholte-toegang hoort, maar dat geluid kan men rekenen als uitgang van de eerste nasaal.

van de klanken en ook met hun funktie: De sonoren worden gevormd zó dat de luchtstroom vrije doorgang heeft, de vokalen door de mond (bij gelijktijdige neus-opening krijgt men nasaalvokalen); de liquidae met nauwe doorgang voor de luchtstroom zonder echter wrijving te veroorzaken, de nasalen met vrije doorgang door de neusholte; de gedruisklanken worden zó gevormd, dat de doorgang voor de luchtstroom een ogenblik afgesloten wordt, of zó vernauwd, dat een wrijving gehoord wordt. En wat de funktie aangaat, de sonoren kunnen sonantiese of konsonantiese funktie hebben; de vokalen in hoofdzaak sonantiese, de liquidae en nasalen beide. De gedruisklanken hebben uitsluitend konsonantiese funktie. Ten slotte: deze indeling is ook in overeenstemming met de taalgeschiedenis; immers in de geschiedenis nemen de liquidae en nasalen eene middelplaats in. Vaak gaan ze over in vokalen, zo de *l* tot *oe* (Nederl. *oud* < *alt*, enz.), en ontwikkelen de sonantiese nasalen vokalen; sonantiese *m* in het Grieks tot *αμ* of *μα*, Germaans *um*.

Een spraakkunst van het Nederlands zal daarom goed doen de indeling van SIEVERS over te nemen.

E. KRUISINGA.

Voorbeelden van zogenaamde volksetymologie.

Naar aanleiding van het artikel in *De N. Taalg.* II ontvingen we van verschillende lezers nieuw materiaal. Dr. M. SCHÖNFELD te Tilburg wees op ‘de door echte Tilburgers gezegde uitdrukking “schreiende beens” = wijdbeens (vgl. het ww. schrijbenen)’. Aardige voorbeelden gaf Dr. E. BONEBAKKER te Semarang, uit de taal van Maleiers. Algemeen noemen daar de inlanders Sinterklaas: *Sienjo* (d.i. jongeheer) *Klaas*. Van de naam Bonebakker maken ze, door zinledige klankassimilatie met bekende inlandse woorden: *Boeloe*bakr, of *Boenoe*bakr of *Aboe* bakr (het laatste misschien met opzettelik-komiese verdraaiing. - In Soeroebaya was jaren geleden een advokatenkantoor van twee broeders Enschedé, door de inlanders uitgesproken als Ens*k*edé. Nu is *gedeh* in 't Javaans = groot. De jongere broer, die later in de firma kwam, heette weldra bij de inlanders *Ensketjil*, d.i. de kleine Ens. - Uit het Drents tekende ik nog aan: *hulpzelen* naast *heupzelen* (bretels). Een begripsassociatie, die in het Drents al tot klankassimilatie aanleiding gaf, is *vingerhoed* (in verband gevoeld met *hoeden* (= behoeden). Een andere begripsassociatie merkte ik op in *botvangen*, waarin de visnaam *bot* gevoeld werd (vgl. *slib*vangen).

Iets over nadruk.

Iedere Nederlander die Griekse en Latijnse verzen gelezen heeft, zal wel eens getroffen zijn door versregels waarin het metrum door afkapping of versmelting het toonloos worden eiste van een woord waarop, naar zijn mening, volgens het zinsverband grote nadruk moest vallen. Sommigen hebben in zulke gevallen de tekst willen verbeteren, de meesten hebben 't zich vermoedelik ontgeven en zijn voortgegaan met hun lektuur, waarin immers zo dikwels dingen voorkomen die men maar tot op zekere hoogte begrijpt. Dr. POUTSMA is nauwkeuriger geweest[1]. Hij heeft een groot gedeelte van de Griekse litteratuur doorgelezen om voorbeelden van zulk een eigenaardige geringschatting van wat wij onder nadruk verstaan te zoeken; ook de Latijnse schrijvers zag hij er op na. Voorbeelden vond hij in menigte; uit een groot aantal, zegt hij, geeft hij er ons te minste honderd.

Om de bedoeling van Dr. POUTSMA duidelik te maken is 't niet nodig dat ik iets aanhaal van wat hij bij Grieken en Romeinen heeft gevonden; twee citaten, door hem aan Franse schrijvers ontleend, zijn daarvoor voldoende. Ik zal er enige opmerkingen aan vastknopen, en alle beschouwingen ter zijde laten die ter verklaring zouden kunnen dienen van 't gebruik bij de Ouden.

In de Andromaque van RACINE leest men: ‘Elle en mourra, Phoenix, et j'en serai la cause.’ Dat klinkt ons vreemd; we zouden hier nadruk verwachten op de eerste persoon. Aan 't metrum ligt het niet, getuige de volgende passage, ontleend aan de Bourgeois Gentilhomme,

1) In de Mnemosyne van 1909 (XXXVII, 2, blz. 125-155) heeft Dr. A. POUTSMA een belangrijk opstel geplaatst over het verschil dat er bestaat tussen onze opvatting van nadruk en die van Grieken en Romeinen. Een inleiding op dit opstel, tevens een korte samenvatting van de inhoud, vindt men in het Sertum Nabericum, het album dat in 1908 door de beoefenaars der klassieke filologie aan prof. NABER op zijn 80ste verjaardag is aangeboden; dit kortere stuk bevat bovendien enkele opmerkingen over de nadruk in 't Frans en in Hollandse verzen.

en ook aangehaald door Dr. POUTSMA: ‘Comment, Monsieur, il vient nous dire des injures à tous les deux, en méprisant la danse que j'exerce et la musique dont il fait profession.’

Duidelik ziet men uit zulke voorbeelden dat sterke aksentuatie niet begeerd wordt; de hoofdreden daarvan is stellig gelegen in de verschillende aard van het Franse en het Nederlandse aksent. Wil men in een bepaald geval een woord sterk laten uitkomen, dan bedient men zich bij voorkeur van andere middelen dan wij, in de eerste plaats van omschrijving of herhaling. ‘Je ne me laisserais pas faire cela’, wordt ‘Moi, je ne me laisserais pas faire cela’, en, nog sterker, ‘C'est moi qui ne me laisserais pas faire cela’ (Guy de Maupassant). ‘Je vous citerai un seul exemple’ kan versterkt worden door te zeggen ‘je vous citerai un (seul) exemple, un seul’. Maar men kan 't zelfde ook langs andere weg bereiken, door 't langzamer uitspreken en zorgvuldiger artikuleren van de woorden waar 't op aankomt, en door verlenging van lange, of 't nog korter maken van korte lettergrepen. Van beiden een voorbeeld. Wanneer een Nederlander zegt: ‘wat hem vervolgt is angst vóór de angst’, dan legt hij alle nadruk op vóór, maar ik meen dat een Fransman bij het uitspreken van de woorden ‘la peur de la peur’ zich zal bepalen tot het zeer nauwkeurig weergeven van ‘de la’ zonder overwicht te leggen op ‘de’. Hoe men gebruik maakt van verlenging en verkorting kan ik 't best aantonen door een aanhaling uit het alleraardigste boekje van JEAN BLAIZE, *Pour bien lire et bien réciter*[1]. Daar leest men op bl. 97: ‘pour rendre un mot plus expressif, il arrive fréquemment qu'on augmente plus ou moins sa durée naturelle. C'est ce que fait un professeur pour la syllabe *hon* du mot *honte*, quand il gronde un élève: “Quelle honte”. En allongeant le mot *immense*, nous exprimous mieux l'idée de grandeur.’ Maar dat middel past men nooit toe bij een korte sylbe. ‘Si énorme, si merveilleux que nous paraisse un *coq*, nous ne disons pas en allongeant la voyelle de ce mot: “Le superbe coq!” Mais la brièveté d'une syllabe sert parfois, elle aussi, à l'expression. Si nous disons *vif* très vite, nous faisons mieux sentir ce que représente ce mot. De même pour le mot *net*.’ In de leesstukjes die dan verderop ter oefening worden gegeven, duidt de schrijver aan welke lange lettergrepen men ter

1) Uitgegeven bij ARMAND COLIN te Parijs in 1909, en voorzien van 24 gravures (naar foto's) die de gebaren en de houding weergeven waarop men bij lektuur en voordracht behoort te letten. De prijs is twee francs. Hoeveel nut zou bij ons een dergelijk werkje kunnen stichten, door een Hollander voor Hollanders geschreven.

wille van de nadruk moet verlengen, en welke korte men nog korter maken moet (blz. 100).

Iets dergelijks kent men ook wel in 't Nederlands, b.v. in een uitroeping als ‘wat vrēselik lief van je!’, maar algemeen is dat niet, en 't gaat veel meer dan in 't Frans gepaard met verhoging van toon en intensiteit. Beter kan men vergelijken de gewoonte van de Afrikaners om nadruk door rekking te weeg te brengen. De heer LE ROUX - naar ik hoop weldra Dr. LE ROUX - deelt mij mee dat 't woord *kaffer*, wanneer 't als scheldwoord of met minachting gebruikt wordt, gerekt wordt tot *kaaffer*, en dat een vader die een gebod aan zijn kind boos herhaalt, veelal niet zal uitroepen ‘daad'lik!’, met krachtig uitgestoten eerste sylbe, maar dikwels zonder enige verheffing van stem zal zeggen ‘daaat'lik.’ Een enkele keer, als uiting van ingehouden woede, horen wij iets dergelijks, maar regel is 't bij ons niet.

Een nadruk zoals wij die verlangen vinden de Fransen (en misschien ook wel de Afrikaners, die zich over 't luid spreken der Hollanders verbazen) lelik en een beetje barbaars; daarmee hangt samen hun verwondering, of liever hun ergernis, over enkele orthografiese gewoonten die in onze ogen al heel onschuldig zijn. Wij maken, gelijk ik meer dan eens van een Fransman hoorde, een te ruim gebruik van aksenten, van kursief en van gespatieerd, drie middelen die 't zelfde beögen. ‘Waarom, vraagt men, moet er nu een streepje op *wel* in “ik heb 't wèl gedaan”, of op *een* in “'k zal één enkel voorbeeld noemen”? Is 't eigenlik niet beledigend voor de lezer dat men zo weinig vertrouwen stelt in zijn vermogen om de bedoeling van de schrijver te begrijpen? Wat krijgt de tekst op die manier een zwaar en prekerig aanzien.’ De Duitsers gaan met deze opdringere duidelikheid nog verder. In de Fliegende Blätter worden onder de tekeningen de woorden waar de grap in schuilt dikwels met spatie gedrukt.

Niet alle Nederlandse schrijvers hebben een even grote voorliefde voor 't aksentueren van hun woorden; toch blijft de opmerking in 't algemeen genomen waar. Men vindt niet alleen docenten die behoefte gevoelen om de belangrijkheid van hun mededelingen uit te doen komen door hun mondelinge voordracht te begeleiden met potloodgetik, en, als ze schrijven, door onophoudelik nieuwe alinea's, kursiefschrift en streepjes te gebruiken (wat in een leerboek natuurlik zeer op zijn plaats kan zijn), maar ook dichters die er op gesteld schijnen dat de muziek van hun verzen van tijd tot tijd door een slag op de trom wordt gesteund. Een merkwaardig voorbeeld geeft daarvan de laatste Novemberaflevering van de Gids. In 't gedicht ‘Worstelingen’ van P.N. VAN EYCK telde ik 153 van streepjes voorziene woorden

op een tekst van 22 bladzijden. Soms volgen twee zulke woorden onmiddellik op elkander (zie b.v. blz. 192 en 193), 't geen voor mijn gevoel een onaangenaam staccato te weeg brengt; elders krijgt een woord er een hinderlike grammatikale nauwkeurigheid door, gelijk b.v. in deze verzen:

> En tracht je niet door Liefde hém te vinden,
> Die dóór de Liefde sterft of wordt gestoord?

Wat zou RENAN wel gezegd hebben van zoon zwaarwichtige orthografie? Van hem wordt verteld dat hij geen dubbele-punt gebruikte, behalve voor citaten, omdat hij zulk een aankondiging van zijn eigen woorden aanmatigend vond.

Uit dezelfde afkeer van sterke aksentuatie verklaar ik het verwijt van de Fransen dat wij, maar nog oneindig veel meer de Duitsers, te veel uitroepingstekens gebruiken. Sommige Nederlanders zetten achter de vocativus van hun brieven een uitroepingsteken, ook al loopt de tekst onmiddellik door; tegenwoordig bepaalt men zich gewoonlik tot een komma, en bewaart men 't uitroepingsteken voor de vocativus aan 't hoofd van een redevoering, waar 't woord meer op zich zelf staat. Bij ons plaatst men ook achter 't woord *halt* aan spoorwegovergangen geen!, maar de Duitsers doen dat wel. Zij voorzien ook mededelingen als ‘verboden toegang’, ‘verboden hier te baden’, ‘verboden hier te vissen’ enz. enz. van een uitroepingsteken. Men behoeft geen Fransman te zijn om dat wat schreeuwerig en eigenlik ook onlogies te vinden; de nadruk ligt immers al in de woorden ‘verboten’, ‘halt’, ‘nicht gestattet’.

Het zijn op zich zelf zeer onbetekenende kleinigheden die ik hier even ter sprake heb gebracht; doch uit kleinigheden als interpunktie en schrijfwijze leert men soms goed de eigenaardigheden van een volk kennen, omdat ze zo weinig 't gevolg zijn van 't redenerend verstand van een bepaald individu, maar gewoonlik 't uitvloeisel van gewoonten die de gehele gemeenschap van lieverlede heeft aangenomen.

D.C. HESSELING.

Iets over de metafoor.[1)]
(*Vervolg van blz.* 49).

In de tweede groep van betekenisovergangen, die volgens WUNDT ten onrechte als metaforen worden beschouwd, maakt hij een splitsing. Een gedeelte behandelt hij in het hoofdstuk van de ‘reguläre’ betekenisovergang, een ander rekent hij tot de ‘singuläre’.

Regulär is de overgang, als die op verschillende tijden bij allerlei individuen plaats kan vinden. De meeste mensen spreken van de *poten* van een tafel, omdat ze van jongs af met die naam vertrouwd zijn. Maar stel dat iemand nooit die benaming gehoord had, zou die dan niet van zelf bij hem op kunnen komen? En zou dat dan voor hem een ‘oneigenlike’ naam zijn, of een rechtstreekse aanduiding? Natuurlik weet ieder dat een tafelpoot er anders uitziet als de poot van een levend wezen, maar een paardepoot, een varkenspoot en een vogelpoot lijken ook niet veel op elkaar, en toch heeft er geen ‘overdracht’ plaats als we een lichaamsdeel van de een net noemen als dat van de ander. Het overheersende kenmerk, n.l. dat het de delen zijn waar het dier op staat, blijft hetzelfde. Daarom *staat* voor ons ook een tafel of een stoel op zijn *poten*. WUNDT spreekt in dit geval van betekenisverandering *met konstante overheersende voorstelling*. De psychiese voorwaarden zijn eenvoudig. Er bestaat een nauw verband tussen het woord en de overheersende

1) Onze aandacht werd er op gevestigd, dat we bij het eerste gedeelte van dit artikel veel gebruik hadden kunnen maken van Dr. VAN GINNEKEN's *Principes de Linguistique psychologique*. Onze bedoeling strekte niet verder dan een referaat van WUNDT's uiteenzetting. Ondertussen willen we niet verzuimen allen die van deze semasiologiese verschijnselen een dieper studie willen maken, naar het genoemde werk te verwijzen, in het biezonder naar het derde boek, waarin ‘le sentiment comme facteur de sémantique statique’ besproken wordt, en naar het vierde boek, hoofdst. IV: *Principes généraux de sémantique dynamique*. In het derde boek geeft de schr. belangrijke lijsten van voorbeelden, ook uit allerlei andere talen, van de besproken verschijnselen.

kenmerk in een zeker voorstellingskomplex. Heeft nu een ander voorstellingskomplex hetzelfde overheersende kenmerk, dan wordt hetzelfde woord gevoeld als de passende benaming voor het nieuwe voorstellingskomplex.

In 't biezonder zien we deze eenvoudige betekenisovergang bij namen van lichaamsdelen, die overgaan op verder af liggende objekten. Wij spreken van de *roet* van een glas, een toren, een berg, de *mond* van een kanon, een rivier, de *hals* van een fles, het *oor* van een kopje, de *rug* van een berg, de *tanden* van een zaag, de *tong* van een weegschaal, de *benen* van een driehoek, de *kop* van een distel, het *haar*, de *huid* van een plant, de *neus* van een schoen, de *armen* van een stoel, de *aderen* in marmer, enz.

Ook *zitten, liggen, staan, gaan*, oorspronkelik toegepast op het menselik en dierlik lichaam, worden in alle talen gebruikt voor toestanden of bewegingen van voorwerpen: het haar *zit* op het hoofd, het schip *ligt* in het water, de tafel *staat*, de wagen *gaat*. In het bewustzijn van degene die voor 't eerst zei: ‘de wagen gaat’, bestond geen onderscheid tussen de overeenkomstige beweging van dat ding en van levende wezens.

‘Singulär’ is de betekenisovergang, wanneer de oorsprong bij één individu te zoeken is. De duidelikste gevallen zijn de aanwijsbare willekeurige naamgevingen (b.v. *gas*). Maar ook de naamgeving op grond van een gelijkenis, die een opvallend origineel karakter draagt, die niet bij iedereen op zou kunnen komen, rekent WUNDT tot deze groep. Als voorbeelden noemt hij het Franse *lunette* (maantje) voor verrekijker, en *canard* (scheepje) voor eend. Maar ook de *kelk*, de *kroon*, de *katjes* bij de planten, de *naden* in beenderen.

Als we nu dit laatste voorbeeld vergelijken met troon*hemel*, het *gehemelte*, die WUNDT onder de voorafgaande groep van de ‘reguläre’ overgangen brengt, dan wordt het ons duidelik hoe moeielik de grens te trekken is. Of beter gezegd: er *is* geen scherpe grens. De mogelikheid dat een vernuftige vergelijking bij meer individuen onafhankelik van elkaar opkomt, is niet buitengesloten. En omgekeerd kan een vergelijking die ons achteraf gewoon lijkt, bij één individu zijn oorsprong hebben. WUNDT ziet dat zelf in, wanneer hij de paragraaf besluit: de vraag naar het ‘individuelle’ of ‘generelle’ ontstaan zal in de regel open blijven.

Mij werd dit vooral duidelik door de waarneming van kindertaal. Daar zien we de ‘naamgeving’ aan het werk. Alleraardigste individuele benamingen horen we uit de kindermond. Die namen uit de voorstellingswereld van een drie- of vierjarig kind hebben voor

volwassenen iets verrassend, maar ten onrechte denken ze daarbij altijd aan een biezondere vindingrijkheid.

Een kind noemde b.v. de bruine dennewortels langs een bospad: *korstjes*, een bruin, rond deurpaneel met parelrand: *taart*, de voelhorens van een slak: *snorretjes*, de konfituren op een taart: *groene zeep* en *bieten*, een schijfje ei: een *maantje van ei* (vgl. het bovengenoemde Franse *lunette*). Toen ze op een zonnige, winderige dag een man de straat zag vegen, zei ze: ‘Kijk, die man haalt stoom uit de straat!’ Een andere keer zag ze in 't bos een verdwaald hondje, dat ze anders elke dag tegenkwam in gezelschap van een oude dame. Vandaar de vraag: ‘Waar is de *moeder* van dat hondje?’

In al deze gevallen was de naam voor het kind de rechtstreekse aanduiding van een nieuwe voorstelling, die nog benoemd moet worden, en die het hoofdkenmerk gemeen had met een bekende voorstelling waaraan al een naam geassocieerd was. Het kind maakte niet een bewuste vergelijking tussen het opstuivende stof en de stoom; die stof *was* stoom, die immers net zo in wolken uit een lokomotiefpijp omhoog gaat. Dat hondje moest op de wandeling altijd bij die grotere dame blijven; die dame *was* dus een moeder, net zo goed als haar mamma.

Nu zal de opduikende voorstelling waaraan de nog niet benoemde zijn naam ontleent, natuurlik bij elk kind niet dezelfde zijn. Een kruisband om een krant noemt mijn dochtertje een *mofje*; een kind uit een ander gezin zei: *manchet*.

Maar diezelfde namen kunnen natuurlik ook elders ontstaan. Hoe meer de overeenkomst voor de hand ligt, hoe groter kans. Als een kind het haakje van een lorgnetkettinkje, met zijn duidelike oor-vorm, een *oortje* noemt, dan zal het waarschijnlik door honderd anderen, ook volwassenen, juist zo genoemd worden. Hetzelfde kind gaf aan de koperen gewichten van een gaskroon de naam *eikels*, terwijl het die nooit van anderen gehoord had. Dat woord zou men niet licht als een spontane vorming herkennen, omdat iedereen die eikelvormige gewichten zo zou kunnen benoemen. Uit deze voorbeelden blijkt dus duidelik, hoe moeielik het in veel gevallen is, de naamgeving op grond van overeenkomst naar de ‘reguläre’ of de individuele oorsprong te scheiden.

WUNDT bepleit dus een engere begrenzing van het begrip ‘metafoor.’ Het wezen van de metafoor, zegt hij, wordt ons het duidelikst, als we de grensgebieden nagaan. Aan de ene zijde wordt de metafoor begrensd door de bovengenoemde ‘reguläre’ betekenisovergang (de

poot van de tafel). Hier is geen bewuste overdracht: het woord wordt gevoeld als de adequate aanduiding van het voorwerp. Deze betekenisovergang *is nog geen metafoor*.

Aan de andere zijde wordt de metafoor begrensd door de vergelijking. Daarin zit wel een 'overdracht', - er wordt immers een verband uitgedrukt - maar de vergelijking bevat ook nog de oorspronkelike voorstelling. De vergelijking *is geen metafoor meer*.

De metaforiese uitdrukking staat natuurlik niet op zich zelf, maar maakt deel uit van een 'Gesammtvorstellung', en kan dus alleen in verhouding tot die 'Gesammtvorstellung' nader bepaald worden. Een woord dat door 'reguläre' betekenisovergang een nieuwe betekenis gekregen heeft (de *poot* van de tafel) wekt alleen de voorstelling van die nieuwe betekenis. Alle bestanddelen van de Gesammtvorstellung zijn dus gelijksoortig; die Gesammtvorstellung is homogeen.

Bij de vergelijking is het omgekeerd: twee zelfstandige 'Gesammtvorstellungen', die een of andere eigenschap gemeen hebben, worden in één verband samengebracht of tegenover elkaar gesteld. De uitwerking van die verbinding is een versterking van de uitdrukking.

Bij de metafoor nu wordt niet een zelfstandige voorstelling met een andere zelfstandige vergeleken, maar de metaforiese uitdrukking voegt zich als afhankelik bestanddeel in een andere, door een zin uitgedrukte 'Gesammtvorstellung.' Syntakties komt het metaforiese bestanddeel op één lijn te etaan met de andere delen van de zin. Maar de voorstellings- en gevoelswaarde is afwijkend. Het is een heterogeen bestanddeel, dat eerst door associatie met de eigenlike voorstelling, door de gehele zin gewekt, zijn eigenlike waarde krijgt. Die eigenlike waarde berust dus op een 'psychische Doppelwirkung.' Er heeft in één 'Gesammtvorstellung' menging plaats van 'disparate' bestanddelen. Wij zijn ons bewust dàt ze 'disparaat' zijn, maar tegelijk wordt gemakkelik door een associatie de homogene voorstelling gewekt. In die 'Doppelwerkung' bestaat juist 'das qualitativ wie quantitativ Eigenartige, extensiv wie intensiv Gesteigerte der Metapherwirkung.' De metaforiese uitdrukking omvat een groter deel van onze voorstellings- en gevoelswereld, en versterkt de indruk, wat betreft zijn voorstellings- en gevoelswaarde.[1)]

1) Geheel onjuist is dus de populaire definitie die meermalen (o.a. door RIJPMA, *Gids bij de studie der Nederlandsche Letterk.* II, 18) van de metafoor gegeven wordt: 'A wordt vergeleken met B en daarna B voor A in de plaats gesteld'. Als men het niet te nauw neemt zou dit opgaan voor de boven besproken 'reguläre' betekenis-overgang. Desnoods ook, achteraf beschouwd, voor de geheel verbleekte metafoor (zie beneden: blz. 81-82). Maar het wezen van de metafoor wordt er niet mee verklaard, allerminst van de metafoor in echte dichtertaal.

Zowel om zijn psychies karakter als om zijn ontstaan wordt de metafoor ten onrechte vaak als een ‘verkorte vergelijking’ beschouwd. Daarin zou opgesloten liggen dat de vergelijking ouder moet zijn dan de metafoor, en dat de vergelijking door de neiging om woorden uit te sparen tot een metafoor ineenkromp. WUNDT beschouwt omgekeerd de metafoor als een eenvoudiger psychies verschijnsel, en noemt de vergelijking ‘eine ausgeführte Entwicklung dessen, was die Metapher gewissermaszen noch im Zustund der Involution enthalten hatte.’[1)] Metafoor en vergelijking zijn in oorsprong ‘singulär’, maar de vergelijking draagt nog duideliker de stempel van individuele vinding.

Tussen de metafoor en de genoemde grensgebieden is niet altijd een scherpe grens te trekken. Er zijn, in 't biezonder tussen metafoor en vergelijking allerlei tussentrappen mogelik, van het enkele metaforiese woord tot de meest samengestelde uitdrukking, waarin maar een enkel begrip, of waar de samenhang op de eigenlik bedoelde voorstelling wijst. In het oude spreekwoord: ‘een ledig mens is des duivels *oorkussen*’ komt maar één metafories woord voor; het spreekwoord: ‘'t zijn niet allen koks die lange messen dragen’, bevat een geheel uitgewerkt beeld als vergelijking.

WUNDT knoopt hier een beschouwing aan vast over de werking van de metafoor in dichtertaal. Met treffende voorbeelden toont hij aan hoe ook daar de metafoor zich allereerst onderscheidt doordat hij een versterking van de gevoelsindruk bewerkt. De metafoor dient volstrekt niet altijd ter veraanschouweliking. Die veraanschouweliking kan hulpmiddel zijn, maar is geen hoofdzaak.[2)]

1) Dit wil evenmin zeggen dat het metaforiese woord in elk geval aan de vergelijking moet vooraf gaan. Natuurlik kan, wanneer een gelijkenis ons treft, zich dat eerst uiten in een vergelijking en dan in een woord, evengoed als omgekeerd. Dat blijkt ook uit kindertaal. Ik herinner mij een geval dat een kind, bij het zien van een prieeltje, zei: ‘Da's net een draaimolen’, terwijl ze een paar dagen later datzelfde prieeltje eenvoudig ‘draaimolen’ noemde.

2) Wij roeren hier dit punt maar terloops aan. Misschien komen wij er later, in een afzonderlik artikel, op terug, aan de hand van ERNST ELSTER's *Prinzipien der Litteraturwissenschaft* (1897). Voorlopig wijs ik op het mooie hoofdstuk over *Die metaforische Apperzeption*, (blz. 375-394), waarin ook veel litteratuur over het onderwerp genoemd wordt.

Tot de typiese metaforiese woorden behoren de spot- en scheldnamen. In de eerste plaats de dierennamen, op mensen toegepast, als *ezel, aap, varken, schaap, kalf, eend, uilskuiken, papagaai, kat, slang, serpent, bok, buffel, gans, keffertje*, enz., om een karaktereigenschap; of op grond van uiterlike overeenkomst: *ooievaar, kraai, molenpaard, nijlpaard, stokvis, sprinkhaan, beer, Paas-os, 'Haantje Kalkoen,'* enz.[1)] Hier is de dubbelwerking duidelijk: de spot of de geringschatting zit juist daarin, dat ook de oorspronkelike voorstelling gewekt wordt. Hierbij sluiten zich dan allerlei afleidingen aan, als: *bokkig, kattig, honds, ezelachtig*, en samenstellingen: *bokkesprong, kattekwaad, apeliefde, kalverliefde, slakkegang, slangelist, apetronie, arendsblik, wespetaille, vlindernatuur, krokodilletranen, schelvisogen, poes-lief*; en de werkwoorden als *naäpen, ijsberen*.

Een tweede groep vormen de voorwerpsnamen, die spottend of scheldend op mensen toegepast worden: *bonestaak, plank, hark, bierton, zoutzak, ouwe sok, ert* (*urt*), *lor, prul, smeerlap*, enz.

Een derde groep zijn de spotnamen van voorwerpen, die in bepaalde kringen, in jongens-taal, in volkstaal, in soldaten-taal, in jagerstaal, in studenten-taal, in 'boeven'-taal, naast de eigenlike naam ontstaan: *knol* of *raap* (= horloge), *volle maan* of *maneschijn* (kaal hoofd), *krentebaard, kaashoofd, rouwranden*, (vuile nagels,) *aardbei* (rooie neus), *vuurtoren* (roodharige), *een kale knikker, kachelpijp*, (hogehoed), *ezelsoor* (in een boek), *kinderkopjes* (hobbelige straatkeien), *pijpesteel* (magere hals) *koffiemolen* (lokaalspoor-lokomotief), *zwaluwstaart* (pandjesjas), *dopje, meloentje, kaasbolletje, rijstebol* (ronde herehoed), *driedekker, schuit, fregat, Dreadnought* (nieuwerwetse grote dameshoed); onder soldaten: *spuit* of *potlood* (geweer), *kaasmes* of *lat* (sabel), *brandemmertje* (sjako), *scheerkwast* (pluim), *sigarekoker* (leren tas), *strijkijzers, vioolkisten, sigarekistjes, stoomboten, schuiten, schepen, turftrappers, klompen* (schoenen), onder jagers: *zweet, wol, pluim*, onder studenten: *kast* (kamer): onder 'boeven': *paraplu*, (gevangenis). De veelheid van namen voor hetzelfde voorwerp wijst op de individuele oorsprong. Ieder weet uit zijn eigen omgeving hoe zeer die voorbeelden van speels volksvernuft te vermeerderen zijn. Elk oogenblik ontstaan er natuurlik nieuwe, terwijl andere vergeten raken, en na een aantal jaren zelfs

1) Waarom we spreken van 'een rare *sijs*' of van een *pekelharing* (zwak ventje: vgl. *garnaal, mug*), is niet zo duidelik. Schertsend zijn woorden als *hitje* (loopmeisje) en *kievil* (handelsreiziger) om hun beweging. Woordspelingen als *sabeldier* (officier), *dagvliegje* of *duizendpoot* (dagmeisje) behoren hier natuurlik niet toe.

opheldering behoeven, b.v. het woord *schorzeneeltje* (vlecht van een staartpruik) uit de Camera-tijd[1].

Wundt brengt in deze paragraaf ook woorden als *kraan* (hijswerktuig, om de oorspronkelike gelijkenis met een kraanvogel), *bok* (houten toestel, bij ons in het gymnastieklokaal bekend), *ezel* (om een bord of schilderij te dragen), *schapen*wolkjes, omdat hier de zeldzaamheid van de vergelijking een individuele oorsprong doet vermoeden.

De aandachtige lezer van het voorafgaande zal hier, met ons, een leemte ontdekken in WUNDT's uiteenzetting. Als grensgebieden van de metafoor wees hij alleen op de ‘reguläre’ betekenisovergang en de vergelijking. Hierbij zag hij over 't hoofd de vroeger behandelde ‘singulare’ betekenisovergangen op grond van gelijkenis (zie hiervóór blz. 76-77). Immers staan *kelk, kroon, katje* zo ver van *kraan* en *ezel*? Wil men in deze groep van voorwerpsnamen een scheiding blijven maken naar WUNDT's criterium, dan zou men telkens de vraag moeten stellen: is het waarschijnlik dat men zich bij het ontstaan van dit woord de *overdracht* van betekenis bewust was? Soms zal een antwoord mogelik zijn: de vergelijking kan zò vernuftig of opzettelik-grappig bedoeld zijn, dat de gedachte aan onbewustheid buitengesloten is. Maar in veel meer gevallen staan we voor een open vraag.[2] Hier is dus een grensgebied met sterk vervloeiende grenzen. Bij de behandeling in de klasse is er m.i. geen enkel bezwaar om deze hele groep metaforen te blijven noemen. De beste inleiding is dan een behandeling van de vergelijking, zoals K. VEENENBOS die gaf in de vorige jaargang van dit tijdschrift. Het ontstaan van het metaforiese woord uit de algemeen menselike neiging tot vergelijken kan men de leerling doen waarnemen in zijn eigen taal. Als een gladde ijsvlakte de voorstelling van een spiegel wekt, dan is het begrijpelik dat men die vergelijking evengoed legt in de zin: de ijsbaan was één spiegel, als in de vergelijking: ‘de ijsbaan was als een spiegel’, of in ‘spiegelglad.’ Wie telkens van mening verandert, wie met alle winden meedraait, *is* een *weerhaan*. Mevrouw Dorbeen *was* een *rammel* (vgl. *ratel*)

Van groot belang is het, er dadelik op te wijzen, hoe licht de voorstelling die door vergelijking de naam leverde voor de nieuwe voorstelling, zal geen *verbleken* en zelfs geheel *verdwijnen*, en hoe dit

1) Hildebrand: *Na vijftig jaar*, blz. 204.
2) Dat blijkt ook als we de boven gegeven voorbeelden uit kindertaal (blz. 77) nader bekijken. Wie zegt ons in welke gevallen het kind zich het *overdragen* van betekenis niet bewust was, en wanneer wel?

in allerlei graden, en individueel verschillend kan gebeuren. Een leerzaam voorbeeld is al dadelik water*spiegel*, dat synoniem wordt met water*peil*, en waarbij dus de voorstelling van een spiegel helemaal verdwijnt. Zo komt het dat we metaforen gaan ‘ontdekken’ in de *slang* van de waterleiding, de *boa* van een dame, de *koevoet* van de arbeider, de storm*ram*, de *haan* van het geweer, de *brug* van de gymnastiek, het *spionnetje* aan het raam. Maar die voorbeelden staan weer niet op één lijn. Bij de twee laatste zal men licht aan de brugleuningen en aan het spionneren blijven denken, terwijl niemand uit een hele klas bij de *slang* van de waterleiding ooit aan het verband met de diernaam gedacht had. Maar zolang het woord ook in zijn oorspronkelike betekenis blijft bestaan, kàn natuurlik de vergelijking weer bewust worden. Hoe gewoner de metaforiese betekenis wordt, des te meer verliest de metafoor zijn kracht. Toen het woord (gloei)*kousje* nieuw was, moet de bijgedachte aan *kous* veelvuldiger en levendiger geweest zijn dan nu. Voor een smid is *rattestaart* (een soort vijl), voor de grondwerker is *juffer* (heipaal) een rechtstreekse aanduiding, zonder enige metaforiese kracht. Wie die woorden voor 't eerst hoort, vindt ze ‘aardig’. Een Zuid-Hollander denkt bij *varken* (vloerstoffer) waarschijnlik nooit meer aan het dier; Drentse jongens zullen altijd lachen als ze dat woord horen.

Van belang is ook, op het verband te letten. Als ik zeg: ‘Na de storm was de grond met dennenaalden bezaaid’, dan zie ik in gedachten de glad-groene bedekking van de bodem, en denk ik niet aan de puntige naalden. Zeg ik daarentegen: ‘Ik wist niet dat zo'n dennenaald zo prikken kon’, dan is er veel meer kans dat dezelfde vergelijking, die eertijds de naam deed ontstaan, ons weer bewust wordt.

De metafoor is dus altijd een faktor van taalvorming geweest. Als de leerlingen dat inzien, zullen ze ook plezier krijgen in het verzamelen van woorden, door dergelijke naamgeving in vroeger tijd ontstaan. Vroeger wezen we al op de interessante groep van plantennamen.[1)] Daarnaast komen de namen van kleinere dieren in aanmerking, in 't biezonder van insekten, b.v. *mulder, molenaar, pastoor* (zwarte meikever) *koffiemolen* (in Leeuwarden = onzelieveheersbeestje), *hooiwagen*, (in Aalst: *horlogewerk*), veen*mol*, water*spin*, water*vlo*; namen van rupsen en vlinders: *uil, weeskind, doodshoofd*vlinder, *pauwoog, citroen-*

1) *De Nieuwe Taalgids* II, 242-243. Een aardige nieuw-vorming uit kindertaal is deze: een vierjarig meisje zag aan een gele bloem een spoor, die haar deed denken aan de slurf van een olifant, kort geleden door haar in een diergaarde bewonderd. Dadelik sprak ze van *olifants*bloem.

vlinder, *pijlstaart*rups; namen van duiven: *raadsheer, meeuw, ekster, non, pauwstaart*; verder namen als vleer*muis*, zee*paardje*, stekel*varken*.[1)]

Ook het aantal voorwerpsnamen is zeer groot. Denk b.v. aan de metaforiese betekenissen van *appel* (oogappel, denappel), van *peer*, van *naald* (dennenaald, haarnaald, gedenknaald), enz., of aan de talrijke namen die koks en banketbakkers bedacht hebben voor hun produkten (*kalfsoesters, kalfsogen, muisjes, kattetongen, tulband, halve maantjes, sneeuwballen, rumbonen, zand*gebak, enz.)

Eindelik zijn er ook gevallen, waarin de metaforiese werking een onmogelikheid geworden is, doordat het woord in zijn eerste betekenis uit de taal verdween. of nog maar aan enkelen als boekewoord bekend is, b.v. *bakermat, klaploper, belhamel, zondebok*. Zulke woorden bij het onderwijs als losse kuriositeiten te verklaren, heeft weinig nut, maar na een grondige behandeling van de metafoor krijgt ook de bespreking van zulke gevallen de ware achtergrond.[2)]

Ten slotte wijzen wij er op, dat de spreker zich bij de geheel verbleekte metafoor zich evenmin van een ‘overdracht’ bewust is, als bij de betekenisovergangen, in het begin van dit artikel genoemd, die WUNDT van de metafoor wil scheiden. Achteraf beschouwd staan ze dus op één lijn. Het verschil zit in hun oorsprong.

De metaforiese woordverbindingen en spreekwijzen laten we nu buiten beschouwing. In wezen verschillen ze niet van het metaforiese woord. Voor een juist begrip is het weer van veel belang op de graduele verbleking te letten. Vat men elke metafoor op als ‘beeldspraak’, en elke verbinding van metaforen als aaneengeschakelde beeldspraak,[3)] dan komt men bij de beoordeling van zogenaamde ‘valse beeldspraak’ in onontwarbare moeilikheden.

C.G.N. DE VOOYS.

1) Een interessante reeks voorbeelden, uit allerlei talen, geeft REMY DE GOURMONT in zijn boek *Esthétique de la langue française* (1905), blz. 187-235: *La métaphore, les bétes et les fleurs*. Aan het slot zijn ook een aantal voorwerpnamen besproken.

2) Ook in de behandelde groepen komen zulke versteende metaforen natuurlik voor, b.v. onder de scheldnamen *malloot* (uit Frans *mallot* hommel, zie *Tijdschr. v.N.T. en L.* XVI, 159); daarnaast *loeder* (vgl. galgenaas), *kernonje* (charogne; vgl. kreng), *hondsvot, prei, onverlaet* (uit *onvlaet*; zie *Ned. Wdb.* en *Tijdschr.* XIX, 242), *slet, konkel*, (zie Mnl. Wdb.) *schelm*. Zulke etymologieën zijn voor het onderwijs te ‘geleerd.’

3) Die minder juiste term werd o.a. gedrukt door VAN SLOOTEN in *Taal en Letteren* XIV, 133.

Lessen over 't lidwoord.[1)]

1. Ik heb weleens gedacht: Waarom moest ik vroeger de definitie kennen ‘'t bepaalde lidw. drukt uit dat de daarop genoemde zelfstandigheid bepaald is, en 't onbep. lidw. dat enz.’, 't omgekeerde natuurlik. In m'n dageliks leven is me dat later nooit te pas gekomen. Maar toen ik zelf hier taalles moest gaan geven, heb ik me die vraag dikwels gesteld. Met ernst. Want jullie moeten al zoveel leren. Over 'n jaartje kom je zelf voor de klas te staan en elk kostbaar uurtje onprakties doorgebracht, is dan verloren. Niet voor je zelf, want je wordt dan per jaar betaald, maar voor de kindertjes. Daarom moeten jullie leren wat prakties is, nù vast leren uit je eigen doen en laten. Als je soms 't nut van een of ander niet inziet, dan vraag 't maar gerust. Waarvoor leer je nu die definitie? Is dat misschien om de termen *bepaald* en *onbep. lidw.* te verklaren? We zullen zien.

2. Je loopt langs 't Hollands Diep te wandelen en zegt: ‘Kijk is! Daar gaat 'n trein over de brug.’ '*n* trein: onbep. lidw. Is dat nu 'n onbepaalde trein? En je ziet dat ding met eigen ogen daar aankomen, zoveel wagens enz. Maar misschien is 't 'n *onbekende* trein, en dan is 'n *bekende* trein *de* trein, bv. de trein van Parijs. Maar als je dan zegt: ‘Ik zou ook wel weer is met *de* trein meewillen,’ is dat dan 'n bekende trein? Je bedoelt toch enkel maar: ‘als ik er maar weer is tussen uit was’? ‘*de*’ bet. hier niet *bepaald*, en *bekend* ook niet. - Goed, je bent er tussen uit, komt in 'n vreemde stad op de markt en hoort: ‘Mense, 'k heb hier 'n doossie enz.!’

1) Wat de pedagogiek van deze lessen betreft: Deze is te vinden in *Methodologie van het Moedertaal-onderwijs* door J.H.V.D. BOSCH in T. en L. 1903, 150; dezelfde vindt men ongeveer in *Inperking van het literatuuronderwijs* door G. BOLKESTEIN in T. en L. 1905. 'n Zelfde beginsel leeft hier en daar in de werken van Dr. A.J. VITRINGA, n.l. ‘Geef van sommige vakken 'n zeer beknopt overzicht, maar behandel een of meer onderdelen uitvoerig om wille van 't inzicht.’ Redenen van utiliteit kunnen echter iemand noodzaken *voorlopig* anders te handelen.

Dat doosje zie je nu vlak voor je, niet zoals die trein daar juist in de verte. Wat bet. nu *'n*? Onbepaald of onbekend? En dan dit: ‘*de* kam van 'n haan is rood’ ‘*de* kam’, en precies 't zelfde ding: '*n* hanekam is rood. 't Zit 'm misschien in de bepaling: de kam *van 'n haan*. Maar dan: *'n* veer *van 'n haan*?

Kijk is! Als iemand *'n boek* en *'t boek* zo los naast mekaar geschreven op bord vergelijkt, dan kan ie tot de konklusie komen: *'t boek* is toch bepaalder dan *'n boek*. Zeker, maar wat heb je daar aan? Als je van twee knechts de eene de blonde en de andere de zwarte noemt, dan is dat 'n middel ter onderscheiding, maar niet om elk naar waarde te beoordelen.

De taal is 'n uiting van ons leven. Daarom zeggen ze weleens: de taal is de ziel van 'n volk. In de lidwoorden zit 'n stuk van die ziel, 'n deel van onze gedachten en gevoelens. Dat zullen we nagaan. Je leert zielkunde in de pedagogiekles; hier kun je dat toepassen.

Of dat dan nuttig is? Al wat psychologies is, zielkundig, leert je kijken in je zelf. Zolang als jullie nog zo precies moeten weten hoe 'n varken er van binnen uitziet, moet je me niet vragen, of 't nuttig is in je eigen ziel te kijken. Wat 't zwaarste is, moet 't zwaarste wegen. Zoals je eigen gedachten werken, werken ook de gedachten bij de kinderen; en dat moet je precies kunnen nagaan, om later goed te kunnen onderwijzen.

3. Iemand vertelt: ‘Ik liep 's op 'n lange weg’ (*'n* weg). Wie stelt zich nu die weg voor, bijna precies zoals die is? De spreker of de hoorder? Wie kent die weg? De spreker. Maar de hoorder niet. De spreker richt zich naar de hoorder en zegt ‘*'n* weg.’ Als ik voor iemand 'n boek meebreng, dan zeg ik: 'k heb *'n* boek voor je meegebracht: ik heb 't nog niet over dat boek gehad, 't is als 't ware aan de hoorder nog onbekend. Als ik er expres de aandacht voor vraag, dan is 't: 'k Heb *dat* boèk voor je meegebracht.

We gaan door met dat verhaal over die lange weg: ‘Langs die weg stonden hoge bomen;’ ‘*die* weg’, omdat de hoorder pas van die weg gehoord heeft. De spreker houdt dus weer rekening met de hoorder. Dat is beleefd; dat is ook prakties.

Laatst hoorde ik 'n spektakel onder m'n raam! ‘Dat heb je gestolen,’ riep de ene jongen, ‘'k heb 't gezien, 'k heb 't gezien, 'k heb 't gezien!’ Als 'n ratel, die driekeer vlug werd rondgedraaid. Die jongen hield niet precies rekening met de hoorder: één keer was genoeg geweest; maar de jongen was zo vol van 't feit, dat ie pas tot zich zelf kwam, toen ie 't dikwels gezegd had. Z'n sterk gevoel maakte 'm egoïsties. Ik ken mensen, opgewonden standjes,

die alles tweekeer vertellen, vlak achter elkaar, vervelende mensen, *over*duidelik.

Je hebt weleens iets gelezen van L.V. DEYSSEL. Die auteur heeft dingen geschreven, die weinig menschen begrijpen. Hij was ook zo met zich zelf bezig, ook erg subjektief, maar daardoor niet overduidelik, maar onduidelik. Niemand houdt hier 't juiste midden. Dat brengt variatie in 't leven.

4. Iemand vertelt: ‘D'r was 's 'n kasteel. (Je weet waarom '*n*). Op dat kasteel woonde 'n ridder. (Je weet waarom *dat* en '*n*). Die ridder had twee zonen (*die*). Een daarvan zou later '*t* kasteel erven.’ Nù gebruikt men meestal '*t*. 't Geldt geen eerste kennismaking meer. 't Nieuwtje is er af; de voorstelling is in m'n geest al door veel andere verdrongen. Onthoud: 'n kasteel - onbekend, 't kasteel - al lang bekend, dat kasteel - pas bekend aan de hoorder.

DEN HERTOG gebruikt in z'n voorbeelden direkt na ‘'*n* kasteel’ '*t* kasteel. Hij maakt dus niet zoals wij, onderscheid tussen recente kennismaking en oude. Dat komt omdat ie ‘schrijftaal’ bespreekt. Schrijftaal is soms 'n euphemisme voor boeketaal; die maakt soms zo'n fijne nuanceringen niet als de omgangstaal. Schrijvers, die die nuanceringen ook schrijven, lezen prettiger. Des te levendiger wordt die geschreven taal. Dan is 't of je niet alleen denkt maar ook hoort. Tegenwoordig maakt die hoorbare stijl nog soms de indruk van kinderachtig of ongeletterd, omdat onbestudeerden ook in de regel erg natuurlik schrijven. Maar dat zal wel slijten; de geleerdheid of degelikheid van de auteur zal wel uit andere dingen blijken. Des te beter blijken.

5. ‘Geef die sinaasappel is in die kast!’ ‘in die kast’ geeft de plaats aan. Maar *die* voor ‘sinaasappel’ duidt oòk nog op 'n betrekking van plaats: ‘daar’; dat is de levendige voorstelling van de spreker: overduidelik. 't Kan ook zijn, dat ie erg duidelijk is uit berekening: dat de hoorder 'm zeker begrijpen zal. Zo iets gebeurt dikwels: we voldoen aan 'n verlangen, 'n behoefte, 'n neiging, en zijn door dat voldoen tegelijk prakties: denk maar 's aan lekker eten.

Minder levendig zou daarjuist geweest zijn: ‘Geef *de* sinaasappel is, die etc.’ Dan geeft men zich ook minder, 't klinkt minder gemoedelik ook; 't komt veel in boeken voor.

Daarjuist zei ik: ‘die’ vóór ‘sinaasappel’ duidt op 'n betrekking van plaats. Hij ligt in 't gezicht. Dat heb je ook in: ‘Diè hond hier moet je hebben, niet die (daar)’, maar hier is ‘die’ uitdrukkeliker. Tussen die hond en de spreker bestaat 'n betrekking van plaats, uitgedrukt door *die*. Toen ik zoeven vertelde van 'n ridder

en vlak daarop zei ‘*die* ridder’, had ik 'm pas genoemd, pas, dus er was tussen de hoorder en 't besprokene 'n betrekking van tijd en wel 'n nauwe betrekking van tijd. *Die* drukt 'n nauwe betr. van plaats of tijd uit. Die verdwaalde zin in je spraakkunst: ‘*Die* maatregelen hebben niet geholpen’ hoort hier ook tuis. Er is pas over die maatregelen gesproken; pas: nauwe betr. van tijd.

6. Als 'n jongen aan 't knippen is geweest en z'n kunstenaarsbehoefte voldoende bevredigd is, dan kan ik zeggen: ‘Ruim *die* snippers 's op!’ Maar 'n timmermansbaas zegt tegen 'n jongen: ‘Jan, jij raapt voortaan *de* krullen op!’ Die krullen liggen toch net zo goed vlak bij 'm als die snippers bij den ander.

'n Timmerman is bij me aan huis geweest, komt daarop weer aan de bel, ik kijk door 't raam wie 't is, en zeg: ‘daar heb je *die* timmerman weer.’ Maar 't karweitje duurt enige dagen; ten slotte heet 't nu: ‘Daar is *de* timmerman!’ 't Nieuwtje is er weer af, door de gewoonte. De baas van daarjuist is ook gewoon aan die krullen in de winkel. Veelvuldige nauwe betrekk. van plaats of tijd wordt uitgedrukt door 't bep. lidw.

Zo spreekt men van *de* bakker (elke dag komt ie), *de* slager, *de* meid (die zie je honderd keer op 'n dag). Van 'n boer heet 't afkeurend: ‘Die is weer over *de* koeien bezig’ (waar we al zo dikwels van gehoord hebben), maar in 'n gesprek ‘En wat deed ie toen met *die* koeien?’

Men zegt, dat dat *de* vroeger *die* is geweest. Dat is te begrijpen. Hoe sterker ik me 'n potlood of zo iets voorstel, hoe lichter en met meer klem daar *die* of *dat* vóór komt: ‘Moet ik nu met *dàt* potlood schrijven? met zo'n prul?’ Maar dingen die gewoon zijn, interesseren zo niet meer, 't *die* wordt zwakker, ook 't *dàt*. 't Wordt *de* en '*t*. Zeg maar 's: ‘Wat dùnkt je van die schrijver?’ Als je sterk op *dunkt* drukt, wordt *die* door gebrek aan adem zwakker. Dan kun je zo'n tussenvorm tussen *die* en *de* opmerken. In volksliedjes hoort men nù nog dat vroegere *die*: al op *die* hei, in *die* auto, al op *die* bergen, Laat *die* molen dan maar draaien: in liedjes is de adem meer gelijkmatig over de lettergrepen verdeeld.

7. ‘Die schurk! die dief!’ Dat *die* heeft niets met plaats of tijd te maken. Bij ‘Moet ik nu met dàt potlood schrijven!’ zag ik dat ding ten minste nog voor me. Maar dat sterke ‘*dàt* potlood’ werd toch vooral zo sterk door de levendige voorstelling. Wie 't nu over 'n schurk heeft, die 'm benadeeld heeft, is ook erg onder den indruk. Dat *die* is niet voor de duidelikheid, maar om z'n gemoed te luchten. Mensen, die op 'n afwezige schelden, gebruiken veel *die's*. Met *de*

wordt ook gescholden: De schurk! Dat is 'n beetje meer ingehouden. 't Hangt natuurlik niet alleen van de toestand, maar ook van de hele persoonlikheid af.[1)]

8. Mevrouw zei 's tegen de meid: ‘Laat de hond 's uit!’ (*de* - veelvuldige nauwe betr. van plaats). Maar d'r dochter kwam juist de stoep op en 't dolle beest sprong voor de zoveelste maal tegen d'r lichte rok op. Toen ze nu binnenkwam, zei ze tegen d'r ma: ‘Ik wou dat u *die* hond maar opruimde.’ De dochter ziet die hond ook dikwels genoeg om *de* te zeggen. Zeker, maar nu is ze met 'm gebrouilleerd; ze wil 'm niet meer kennen als huisgenoot. Als men *de* zou verwachten, klinkt *die* minder waarderend. Dat geringschattend element zat misschien ook wel in ‘*die* schurk!’ Dat is ook geen bevriend persoon. Die timmerman die bij me aan huis 'n karwei had, zal ook liever horen dat ik tegen 'n huisgenoot zeg: ‘Daar heb je *de* timmerman’ als ‘*die* timmerman’. Nog liever zou ie horen: ‘Daar heb je *onze* timmerman’, dat is nog minder op 'n afstand; hij is dan als vast in onze dienst, als famìlie kompleet. Zo zei 'n vader

1) 't Bep. lidw. wordt ook meestal gebruikt, als 't met 't z.nw. samen in de plaats treedt voor 't pers. vnw., omdat dit de gewenste gevoelswaarde mist. Bv. ‘Daar staat iemand om je te spreken’. ‘Nou, wat wìl *de* man?’ (voor: wat wil *ie*). Van 'n vrouw: ‘Wat wil '*t* mens?’ (voor: wat wil *ze*). Van 'n kind: ‘Wat wil '*t* wurm’ of ‘'*t* schaap’. Van 'n insekt of 'n doosje: ‘Gooi '*t* ding weg!’ (voor: Gooi '*t* weg). Dergelike deelnemende of geringschattende kwalifikaties zijn: *de* stumper, *de* schooier enz. Ook komen ze voor als 't pers. vnw. niet duidelik genoeg zou zijn, omdat de zelfstandigheid in kwestie al te lang geleden genoemd is. Bv. in 'n opstel over 't varken: ‘*de* borstelige viervoeter’. De voorstelling is dan is de hoorder niet meer levendig genoeg om *die* te zeggen (zie 4).
Dat de z.nw. in 't eerste geval niet meer gebruikt worden om de betekenis maar om de gevoelswaarde, blijkt 't duidelikst uit '*t mens* voor *de vrouw*. Daardoor ook nemen ze in vereniging met 't lidw. de plaats in tussen pers. vnw. en z.nw.: de kategoriëen aanduidende en noemende woorden lopen hier ineen. (*De man* in bovenstaand gebruik met z'n voornaamwoordelik karakter doet me denken aan 't ontstaan van 't vnw. *iemand*).
Zoals nu *de man, 't mens*, dus koppelingen met 't bep. lidw., op de rand staan van de pers. vnw., d.i. louter aanduidingen van zelfstandigheden, gaan z.nw. *zonder* lidw. soms de tegengestelde kant uit en worden kompleet *b.nw.*, d.i. louter hoedanigheidswoorden b.v. ‘Hij is niets dan geleerde’, zodat 't z.nw + *on*bep. lidw. 't midden houdt tussen pers. vnw. en b.nw., tussen aanduiding en kwalifikatie, b.v. ‘Ik heb 'n geleerde gesproken’: 't z.nw. wordt door 't *on*bep. lidw. 'n model-z.nw. Dat 't *bep.* lidw. van zijn kant 't ding-idee in de z.nw. verzwakt, blijkt uit 21.

van 'n zoon die krullejongen was: ‘Daar heb je nu *onze* timmerman.’ *Die, de* en *onze* vormen hier 'n klimax.[1)]

9. Wat doe je daar met die jongen? ‘*Z'n* hand verbinden.’ ‘Wat doe je daar aan die deur?’ ‘*De* knop vastmaken.’ *Z'n* klinkt hier niet: 'n deur is geen jongen, is geen mens. Maar ànders zou 't zijn: *z'n* knop vastmaken. Dieren laten *d'r* kop hangen en rozen *d'r* blaadjes. 't Zijn toch ook geen mensen. Maar 't zijn levende wezens. De deur *bezit* geen knop, maar de knop *hoort er bij*. 't Bez. vnw. drukt ook dikwels 'n bijeenbehoren uit: *Z'n* woning. Dat bijeenbehoren noemt de spraakkunst genitief-betrekking. *De* in ‘*de* knop van de deur’ drukt die gen. betr. ùit. 'n Jongen maakte altijd rommel, die jongen en rommel hoorden bij elkaar: ‘Denk je dat ik *jou* rommel opruim?’ zei de meid. 's Avonds als de markt afgelopen is, wordt *de* rommel opgeveegd: markt en rommel gaan samen.

Waarom vond die timmerman *onze* (zie 8) zo aardig? *Onze* drukt 'n bijeenbehoren uit en wat is vriendeliker dan bijeenhoren. Mensen die altijd ruzie hebben, horen niet bij elkaar, zegt men wel.

In 'n vertelling: ‘D'r was 's 'n schip. De kapitein was in z'n hut en de stuurman stond op 't dek.’ We waren in 'n vertelling gewoon bij eerste kennismaking '*n* te gebruiken (zie 4). Hier ineens: ‘*De* kapitein’ ‘*de* stuurman’, ‘'*t* dek’. Maar dat *hoort* allemaal *bij* 'n schip: gen. betr. Zo ook ‘*de* kam van 'n haan’. In ‘*de* meid’, ‘*de* bakker’, ‘*de* slager’ voel ik ook iets van dat bijeenhoren: 'n Huisgezin kan er niet buiten.

Op straat zien we 'n ongeluk met 'n rijtuig. 'n Kwartiertje later ontmoeten we datzelfde rijtuig in 'n andere straat. ‘Kijk!’ zeg ik nu, ‘daar heb je *dat* rijtuig weer.’ Ook ‘'*t* rijtuig’? Neen, nooit! Toch is 't bekend, en bepaald er bij.

't Is te lelik weer om zo'n end naar 't station te lopen. Ik ga 'n rijtuig bestellen. 'n Half uur later komt 't voor. ‘Daar heb je '*t* rijtuig al,’ zegt iemand, die 't nog nooit gezien heeft: 't Is 't rijtuig waar we ìn moeten: 't hoort bij onze gang naar 't station: genitief-betrekking.

1) 't Minder vertrouwelike *die* staat ook tegenover 't *pers.* vnw. ‘Ga 's naar Marie en vraag of *die* ook meedoet’ is soms minder intiem dan ‘of *ze* ook meedoet.’ In 't eerste geval is M. een uit de hoop, in 't laatste geval iemand waar ik me afzonderlik voor interesseer. Nog meer op 'n afstand is '*t*: ‘Wat is M. tegenwoordig?’ ‘Ik geloof dat *ze* onderwijzeres is.’ ‘Wat is die schrijver A?’ ‘Ik geloof dat '*t* 'n journalist is.’ Hier vormen '*t, die* en *ze* 'n klimax.

Ik zeg tegen iemand: ‘Ga is *n* spoorboekje voor me kopen.’ 'n Tijdje later als ik er al niet meer aan denk, komt ie bij me en zegt: ‘Hier is '*t* spoorboekje.’ Hij bedoelt: ‘dat u besteld heeft.’ Hier is juist niet van gen. betr. sprake, maar van bekendheid.

Iemand die met me op reis gaat, vraagt bij 't station ineens: ‘Heb je *'t* spoorboekje niet vergeten?’ Hij bedoelt: dat je altijd meeneemt, dat bij de reis hoort als 'n geweer bij 'n soldaat: ‘*'t*’ drukt gen. betr. uit.

Wat bijeenhoort is aan mekaar bekend en wat aan mekaar bekend is, gaat bijeenhoren. De twee diensten van *de*, n.l. niet-recente bekendheid en gen. betr., zullen dikwels dooreenlopen. B.v. ‘We brachten verder *de* dag in aangename onderhandeling door.’

10. Lokaaltrein Zwaluwe - Den Bosch. Coupé 3e klas. Buiten - betrokken lucht. Binnen - ‘wat 'n lucht! 'k Heb ten minste maar *'n* paraplu meegenomen.’ Is dat 'n onverschillige? 't Zou kunnen, maar de spraak alleen maakt hier niet bekend. 'n Besje: ‘Ik vertrouwde 't niks. Me dochter zei ook: ik zou *me* paraplu maar meenemen.’ Hier zou ‘*'n* paraplu’ niet echt klinken: Dat besje is gehecht aan *haar* kamertje, *haar* meubeltjes, *haar* koffiepotje, *haar* poes; *haar* paraplu is niet *'n* paraplu. 'n Bejaarde schoenmaker: ‘Ik heb ook *de* paraplu maar meegenomen.’ Die lui houden van onder ons; mijn, mijn, jou, jou is te scherpkantig, te Hollands. ‘Waarom heb je *de* vrouw niet meegebracht?’ klinkt 't bij voorkeur. Iemand die *de* vrouw is in haar huisgezin, heet daar ook bij 'n ander ‘*de* vrouw’. ‘'k Zal *de* pijp is aansteken’ klinkt daar huiseliker dan ‘'k zal is *'n* pijp aansteken’.

Iemand loopt rond te kijken in gebogen houding ‘Wat zoek je?’ ‘'k Ben '*n* paraplu kwijt.’ Dat is 'n onverschillige. Ik zou zeggen, *me* paraplu; de gen betr. is hier van belang: wat men mist, waardeert men 't meest. Maar dat die paraplu die weg is, toevallig van hèm is, dat bomt niet, wil die zeggen. Misschien is ie wel zo rijk dat ie op geen paraplu hoeft te kijken.

Onder huisgenoten: ‘Ga je mee naar *'t* park?’ Er zijn meer parken in die stad, maar ze bedoelen 't park in hun omgeving: gen. betr. ‘Ik ben er ook in '*n* park geweest’, zei iemand die 'n stad had bezocht, waar maar één park was. Hij had 't te veel over zich zelf en dacht niet aan de gen. betr. 'n Ander bezoeker wèl. Die had 't meer over de stad: *'t* Park was er mooi, zei die. (*'t*: gen. betr. tussen park en stad).

11. ‘Wat is d'r met die jas?’ ‘D'r is '*n* knoop af.’

Er is tussen die jas en die knoop net zo goed 'n gen. betr. als tussen de deur en de knop; toch: '*n* knoop, niet *de*.

Gelukkig is de hele rij d'r niet af, maar één is gedeserteerd. Als ik dat zo zeg, komt dat *één uit meer* al heel sterk uit; 't wordt één *tegenover* meer. In 't gewone geval: ‘D'r is 'n knoop af’ voel ik die tegenstelling niet zo; ik voel die een *naast* de andere: *'n* bet. hier in elk geval, met of zonder klem, *een uit meer*.

Als ik 't over die knoop heb, ben ik me tegelijk, al is 't nog zo zwak, bewust, dat er nog meer aan staan. In elk geval denk ik daar sterker aan dan dat die knoop aan de jas hoort; die gen. betr. wordt ten minste niet uitgedrukt.

‘De indruk van die rede was *'n* machtige’. Die indruk had er ook een kunnen zijn, zoals zoveel indrukken, n.l. zeer zwakjes; maar nu was 't *'n* machtige: *'n* bet. *een uit meer*.

‘Deze taalbeschouwing is logies’ d.i. goed beredeneerd. ‘Deze taalbeschouwing is *'n* logiese; ik houd meer van *'n* psychologiese’. *'n* bet. ook hier weer *een uit meer*, 't verwekt 'n sterk soort-idee. Men zegt dat dat oorspronkelik Duitse konstrukties zijn. Maar toch raken ze hoe langer hoe meer in gebruik: misschien omdat ze 'n nieuwe betekenisschakering hebben geschapen, die men is gaan onderscheiden zonder dat bewust te zijn.

12. ‘Mét 'n stok in de hand,’ *de* hand is 'n deel van 't lichaam als *de* knop van de deur: *de* - gen. betrekk. Maar er is meer dan één hand, zoals er daarjuist meer dan één knoop was. Toch *de*.

Tegen de metselaar: ‘Zeg, je moet 's aankomen. De schoorsteen is verstopt.’ Maar er zijn *drie* schoorsteenen aan ons huis. Toch gebruik ik geen *een*.

Tegen dezelfde metselaar: ‘D'r ligt ook *'n* pan los.’ Die pan hoort net zo goed bij 't huis als de schoorsteen. Maar 't wemelt op 't dak van pannen. 't Getal-idee is zeer sterk, die pan is er een uit meer. Als je tegen de man zei: Je moet 's naar *de* pan komen kijken, zou ie misschien aan de koekepan denken: *de* pan, die *hoort* in de keuken, en daar zijn er niet zooveel als op 't dak.

Ik hoorde ook 's van 'n fietsrijder: 'k kan niet verder, *de* band van me fiets is kapot. Die dacht ook niet aan een band uit meer banden; toch waren er twee. Maar dat getal-idee is te zwak om zich op 't ogenblik te handhaven tegenover de sterke attentie voor de kapotte band: de gen. betr. tussen die band en de fiets wordt wèl uitgedrukt.

‘'k Heb in m'n vinger gesneden.’ Dat is zelfs een uit tien. Als iemand tien honden heeft, kan ie moeilik zeggen: 'k Heb *m'n* hond verkocht; dat is te duidelik *'n* hond, een uit meer. Misschien dat 'n lichaamsdeel als deel van ons zelf zò interesseert, dat 't getal-idee

soms helemaal verdwijnt. Als 't eene idee sterk is, is 't andere zwak; dat komt dikwijls uit. b.v. A: ‘m'n schoen zit zo los’. B.: ‘Dat zal wel, *de* veters hangen los!’ (gen. betr.). A: ‘*Die* vervelende veters!’ De levendige voorstelling van de veters afzonderlik sluit 't oog voor de gen. betr. (zie 7).

13. Plaats nu nog 's ‘*'n* pan’, 'n dakpan, een uit 'n groot gezelschap, heel scherp tegenover ‘*de* pan’, de koekepan, die tijdens 't gebruik geen lotgenoten heeft: *de* gaat dan *maar één* betekenen.

Vreemdeling, in 'n dorp: ‘Zouden we niet 'n rijtuig nemen?’ Hoofd van de school: ‘Zeg maar *'t* rijtuig’ (of *het*). Dus niet '*n*, een uit meer, maar '*t*, één, alleen. Men zou kunnen zeggen: '*t* bet. hier alleenheid. ‘Isolement’ heet dat in de krant. De kracht van die koetsier ligt in z'n isolement. Hij is daar *de* koetsier, zonder konkurrentie. Wie doet 'm wat?

Als er na verloop van tijd 'n tweede koetsier bijkomt, dan kan toch de ouwe *de* koetsier blijven. Maar dan ligt z'n kracht niet in z'n alleenheid, maar in z'n deugdelikheid, z'n promptheid, z'n goede naam. *De* is dan synoniem met *echte, beste, enige*. ‘We hebben maar één organist’ zeien ze in 'n stadje. En ze hadden er twee. Die eene was de beste, hij was *de* organist. *Eén* en *de* ontmoeten hier elkaar.

14. Toen je over de dijk langs 't Holl. Diep liep, zei je: ‘Daar komt 'n trein aan’ of ‘kijk 's 'n trein!’ Achter reed 'n kar, links voer 'n schip, rechts lag 'n sloot en bij die sloot graasde 'n koe. Als je nu met diezelfde stem van daarjuist had geroepen: ‘Kijk 's, 'n sloot!’, dan had de ander gezegd: ‘'t Is van belang!’ en misschien gedacht: ‘Wat is dat nou? 'n sloot die kan je hier overal in de hele buurt zien. 'n Trein, dat is iets anders, die zie je niet in 't vlakke veld: 't Is 'n drukke stadse menheer midden in 'n veld met suikerbieten, of 'n stadse dame op hoge hakjes tussen de koeien en melkemmers. Dàt is iets biezonders. Niet 'n sloot, 'n koe, 'n schip!’ Dat '*n* betekent niet *een uit meer*. Er zijn wel meer sloten, meer koeien, maar daar dacht die andere helemaal niet aan. 'n Trein was daar iets biezonders en wel 'n biezonder *ding*, 'n biezonder *voorwerp*. 't Biezondere wordt uitgedrukt door *trein* en dat dat biezondere 'n *voorwerp* is, 'n *ding*, dat zegt *'n*. 'n Ander zou dat zonder dat '*n* toch wel weten, maar we zeggen 't toch nog maar is. Vóór ‘water’, vóór ‘wijn’ komt geen *'n*; dat zijn geen voorwerpen, geen dingen. Ze hebben geen eigen lijnen; de fotograaf heeft niets aan d'r te doen.[1)]

1) In dit verband kan ook 't geval van § 3 dienst doen. 't Ligt er maar aan, welk van de verschillende funkties die 't lidw. soms tegelijk verricht, door de beschouwing naar voren gebracht wordt.

15. 'n Kind heeft 'n groen glas te pakken gekregen en bestudeert daardoor z'n broertjes en zusjes: alles groen. ‘Wel’, zegt de andere, ‘door groen glas zie je altijd alles groen, en door rood glas alles rood.’ Niet ‘*'n* groen glas,’ maar ‘groen glas.’ Toch is er 'n *voorwerp, 'n* glas. Maar daar letten ze op 't ogenblik niet op. Is *glas* hier nu voorwerpsnaam of stofnaam? In je spraakkunst staat iets van met bepaalde of zonder bepaalde grenzen. 'n Glas heèft bepaalde grenzen, maar die zijn op 't ogenblik niet van belang. Wel als je drinkt. Je drinkt uit '*n* glas, zò diep, zò wijd. De taal houdt hier juist geen rekening met 't ding zelf, maar met wat ons aan 't ding interesseert. Interesseert 't glas als ding, dan ook *'n glas*, maar interesseert de vorm totaal niet dan *glas*.

‘We hebben van middag kip,’ zei iemand. Toch kwam er *'n* kip op tafel. Maar de lijnen, de omtrek waren niet van belang, hij moest toch stuk. Maar de smàak, de gèur, die had de ander al te pakken voor ie aan tafel kwam. Als er veel aan tafel zitten, wordt ook 't gewicht, de massa van belang; maar daardoor wordt 't geen voorwerp: ze eten met d'r allen kip, net als vlees, groente.

‘D'r ligt vis in de keuken,’ zegt iemand die d'r van houdt. ‘D'r legge vissies’ zei 'n ander tegen 'n jongetje, dat graag naar die dingen keek. 't Idee ‘ding’ wordt hier niet uitgedrukt door *'n*, maar door de meervoudsuitgang.

'n Koopman die op straat om oud ijzer schreeuwt, laat ook duidelik horen dat 'm de dingen als zodanig niet interesseren. Aan 'n oude schop of schaar ziet ie niet de lijnen, alleen de roest als teken dat 't ijzer is: de voorwerpen zijn in zijn geest maar stof: geen lidw.

16. 't Lidw. '*n* kan dus betekenen *een uit meer*, òf wel 't idee ‘voorwerp,’ ‘omlijning’ uitdrukken. We nemen nu 'n willekeurig geval om dat tuis te brengen: ‘Is menheer niet tuis?’ ‘Neen, 'k heb 'm met 'n hond de weg op zien gaan.’ *'n* hond, *een uit meer* of *voorwerpidee*? Niet om 't gewicht van die kwestie zelf, maar om is te laten zien, hoe moeilik 't is in de taal te klassificeren. Als jullie nu werden opgeleid voor winkelier, dan was dat bepaald jammer. Krenten 1ste soort in dit hokje, krenten 2de soort in dat hokje, 't gaat hier dikwels helemaal niet op. Maar voor jullie is dat net goed. De kinderen die je later krijgt zijn ook geen krenten voor 6 hokjes en in 'tzelfde hokje allemaal dezelfde soort. Vijf en twintig kinderen, vijf en twintig variaties. Vijf en twintig zinnen met 'n lidw., vijf en twintig schakeringen in de betekenis van dat lidw. Dat is 'n beetje overdreven, maar in hoofdzaak waar.

De zin was: ‘Hij is met '*n* hond de weg op.’ Bet. dat '*n* ‘een

uit meer' of drukt 't 't ding-idee uit. Moeilik te voelen? Plaats 't in 't meerv.: 'Hij is met 'n paar honden de weg op.' Nu 't meerv. van: 'Met 'n hond moet je niet op reis gaan': 'Met honden moet je niet op reis gaan.' Eerst: *'n paar honden*, nu: *honden*.[1)]

Waar blijft de gedachte aan 'n getal bestaan? ''n paar honden', dat zijn er enige; 'honden' in 'met honden op reis gaan' zijn er ook meer, men zegt 'hond*en*' meervoud dus. In beide gevallen voelt men iets van *meer*, maar in de eerste zin 't sterkst; daar staat nog is apart: ''n paar.' 'Met honden op reis gaan' staat naast 'met kinderen, met bagage enz. op reis gaan.' De *soort* vraagt m'n aandacht, sterk de aandacht. Zo sterk, dat de aandacht voor de hoeveelheid zeer verzwakt. Alleen de meervoudsuitgang wijst er nog maar op. 'Met '*n* hond de weg op gaan' staat naast 'alleen de weg op gaan.' Hier overheerst 't ding-idee; *'n* hond is ook wel 'n soòrt ding, maar omdat die soort niet naast andere soorten wordt gesteld, is 't idee 'soort' minder levendig. En 't idee 'ding' is daar te sterker door. Maar aan 't lidw. '*n* zelf is van dat alles niets te zien. In 't meerv. komt 't beter uit.

'Ik kwam op die weg 'n man tegen.' Meerv.: 'Ik kwam op die weg 'n paar mannen tegen.' 'Man' drukt 'n soort-idee uit, '*n* 't ding-idee; in 't meerv. blijkt dat laatste sterk te zijn. ''n. Man is sterker dan 'n vrouw'. Meerv.: 'Mannen zijn sterker dan vrouwen.' 'Man' - weer soortidee, '*n* - 'ding'-idee, 't laatste zwak, dat blijkt in 't meervoud. 'D'r zit 'n hond voor de deur.' Meerv.: 'D'r zitten 'n paar honden voor de deur.' Men kan ook wel ''n paar' weglaten. Maar dan heeft men niet zo'n sterk ding- of getal-idee.[2)]

1) 'n Dergelik verschil is er tussen: 'Haal 's *wat water*' en 'De gezondste drank is *water*.' In 't laatste geval is er alleen stof-idee, in 't eerste ook nog hoeveelheids-idee, uitgedrukt door *wat*.

2) Omdat meestal alleen bij dingen (en niet bij stoffen) van getal sprake is, gaan ding-idee en getal-idee dikwels samen. Maar de meervoudsuitgang is natuurlik op de eerste plaats 'n uitdrukking van 't getal-idee. Zoo ook bij stofnamen: wijn*en*, bier*en*. Daar is ook wel 'n soort-idee, maar 't getal-idee 'twee of meer' is toch de naaste aanleiding tot 't gebruik van 't meervoud. In '*n wijn* is dat iets anders. Daar is ook wel getal-idee: '*n* bet. n.l. 'een uit meer', maar tegelijk is er 'n zeer sterk soort-idee, dat nog meer dan 't getal-idee in *'n z*'n uitdrukking vindt. Wijl soort en hoedanigheid verwant zijn, is dit geval op een lijn te stellen met 'Hij is '*n* notaris zoals, enz.' (zie 28).
In: 'Daar lag me toch '*n* meel op de grond!' helpt '*n* 't idee 'grote hoeveelheid' uitdrukken; ook in 'Wat '*n* mensen!' (meerv.). Als 'Wat 'n mensen!' op de hoedanigheden ziet, dan kan '*n* wegblijven; ook in 'Wat 'n jas!' 't Sterke hoedanigheids-idee schijnt zo volledig door 't z.nw. alleen te worden uitgedrukt, dat *'n* 'n waardeloos aanhangsel is.
Zoals in *geen 'n* dikwels geen ding-idee meer uitdrukt (Ik heet *geen* Piet, Dat is *geen* wijn, Ik heb *geen* boeken), zit ook in *zo'n* 't lidwoord-element alleen nog maar etymologies: Zo'n pennen heb ik nooit gehad.

17. Iemand zegt: 'k Heb maar één schrift nodig, of ''k Heb er maar één nodig.' Dit staat tegenover twee, drie etc. Let op: *tegenover*. Hij is bang, dat men er 'm twee of drie zal geven.

Iemand vertelt van 'n specialiteiten-gezelschap: 'D'r was er één bij, die kon van alles.' Hier staat *één* tegenover *meer*, tegenover de andere van de troep. Waarom *tegenover*? Omdat die eene zo boven de andere in behendigheid uitstak.

In 'n winkel: 'Wat kosten die appelen?' 'Zooveel.' 'Geèf 'r dan maar *een*.' De koper is volstrekt niet bang, dat ie er twee zal krijgen; dan had ie wel sterker op *een* gedrukt. *Een* staat hier niet *tegenover* maar *naast* twee, drie enz.

Van de specialiteiten-groep: 'Ze konden van alles. D'r was er een bìj, die 1000 pond oplichtte.' Of 'd'r wàs er een, die etc.'

Een staat hier ook *naast* de andere van de troep, niet sterk genoeg in m'n aandacht om aan *tegenover* te denken.

Maar 'een' *tegenover* twee, drie of meer, of 'een' *naast* twee drie of meer, 't is toch in al die gevallen *een uit meer*.

18. We krijgen nu dit trapje:

1. Ik heb maar één kip gezien. 'k Heb er maar één gezien (één *tegenover* meer).
2. Haàl maar 'n kip. Haàl d'r maar een. (een *naast* meer).
3. De schilder had 'n kìp op 't hek gefantaseerd. Hij had er eerst een op 't schuurtje gezet. ('n of een - sterk 'ding'-idee: in 't meervoud: ''*n paar* kippen').
4. 'n Kip is schuwer dan 'n duif ('n - zwak 'ding'-idee: in 't meervoud 'kipp*en*'; sterk 'soort'-idee).
5. We hebben van middag kip. (alleen 'soort'-idee).[1)]

Niet van buiten leren! Ik ben 's in 'n grote werkplaats geweest. Daar hingen hele rissen gereedschap tegen de muur. Zou je daar aan de baas hebben durven vragen, of ie al die dingen achter elkaar uit z'n hoofd kon opnoemen? De man had je niet meer aangekeken. Jullie moeten leren horen, zien en oordeelen. Hier is de werkplaats.

1) Buiten 't verband met 1-4 zou hier de term stof-idee beter zijn, omdat de gebruikte term misschien aan 'n voorwerp als zodanig doet denken (vgl. 'soortnaam').

De taal bevat 'n massa gereedschappen. In hele rissen hangen ze daar. Maar als je ze gebruikt heb, wees dan zo verstandig ze weer op te hangen. En blijf niet als 'n dwaas met je hele schort vol rondloopen.

Voor vlugge leerlingen: Als men in 4 't z.nw. wil weglaten zoals in 1-3, dan krijgt men: ‘Als je *zo'n ding* zou willen temmen, had je Jobs geduld nodig.’ 't Zwakke ‘ding’-idee van *'n* (zie 4) wordt teruggevonden in *ding*: 't sterke ‘soort’-idee van ‘kip’ (zie 4) wordt teruggevonden in ‘zo'n’ (= zo'n soort).

19. In sommige gevallen zei men *één*, in andere *een*, in andere '*n*. Bij *één* is de aandacht sterker op dat getal gericht dan bij *een*. Zo doorgaande zou men zeggen, dat bij '*n* 't getal-idee weer zwakker is dan bij *een*. We hebben gezien dat dat ook zo is. Maar we ontmoetten in 't zelfde geval *een* en *'n*: ‘Hij had 'n kip geteekend, ik wilde er oòk een tekenen.’ *'n* en *een* beide drukken 'n even zwak getal- of ‘ding’-idee uit. Maar bij *'n kip* krijgt ‘kip’ als z.nw. sterk de klem. Natuurlik! ik vestig de aandacht van de hoorder voor 't eerst er op. Maar in de tweede zin komen andere dingen de aandacht vragen; *kip* wordt nu niet meer met nadruk genoemd, 't wordt alleen nog maar herhaald als *er*. Daar leeft ‘*een*’ van op. Toen 't voor ‘kip’ stond, en zelf te weinig kracht had om *een* te blijven, toen werd 't onder de druk van 't z.nw. *'n*.

In 'n winkel: ‘Heeft u anzichten van de markt?’ ‘'k Zal is kijken. Hier heb ik er al een.’ (*er* - sterk soortidee: 't moet van de markt zijn, *een* - zwak ‘ding’-idee. Meervoud: 'k Zal is kijken. Hier heb ik er al. (er - sterk soort-idee, 't ding-idee is hier niet afzonderlik uitgedrukt).[1)] Koper: ‘Geef er dan maar een,’ of ‘'n paar.’ Nu de kwestie van de soort is opgelost, komt 't getal-idee voor de dag. Toen de winkeljuffrouw ze gevonden had, kon ze ook wel gezegd hebben: ‘Hier heb ik er 'n hele hoop’ of ‘'n paar.’ Onder 't zoeken had ze de soort in d'r hoofd. Bij 't vinden viel d'r ineens de hoeveelheid op.

'n Jongen vertelt aan 'n andere jongen, dat ie appelen heeft weggehaald. 'n Paar boeren stonden op grote afstand. Maar, een kwam

1) Wel dunkt me, dat 't ding- of getal-idee zwakjes door *er* wordt uitgedrukt: Nooit hoort men van melk: ‘Geef mij *er* ook wat’. (*wat* - hoeveelheidsidee). *Er* kon dan 't stof-idee uitdrukken, zoals 't soort-idee in ‘Geef mij *er* ook 'n paar’; maar 't zou in dat geval natuurlik geen getal-idee kunnen uitdrukken. Als men nu nagaat, hoe licht de analogie 't ding-idee van *'n* in *geen* en *zo'n* geheel verduisterd heeft, dan is men geneigd, de weigering van *er* om door analogie ook stofnamen te vervangen, toe te schrijven aan de handhaving van 't getal- of ding-idee in dat woordje.

er op 'm af. ‘Een van die kaffers kwam op me af,’ zegt-ie. Maar tegen 'n andere jongen, die er bij is geweest: ‘Zeg, weet je nog, dat die ene kaffer op ons afkwam?’ Nu: ‘die ene,’ daar juist: ‘een van die.’ Een van de boeren is speciaal aan de spreker en ook aan de hoorder bekend, de voorstelling van de wreker komt weer levendig in de geest op, vandaar ‘*die* eene.’ Dat hebben we ook gehad in ‘die schurk!’ ‘Ik kan *die* man niet uitstaan’ voor ‘Ik kan 'm niet uitstaan.’ Maar bij al de levendigheid, waarmee die boer weer in de geest opkwam, werd toch niet vergeten, dat ie bij 'n troep hoorde, 't sterk ding-idee kon 't getal-idee niet geheel verdringen, vandaar ‘die *eene*.’ 'n Mens is toch 'n handig verteller, dat ie al die abstrakte idees zoo fijntjes tussen z'n verhaal door mengt. Zelfs als ie nooit taalles heeft gehad. In de spraakkunst heet ‘*een* van die boeren’ onbep. vnw. 't Betekent 't zelfde als ‘iemand.’ Hoe weet men dat? Zet ‘iemand’ daar in die zin is in de plaats voor *een*: ‘*Iemand* van die boeren kwam op me af.’ Maar dat klinkt niet. Dan 'n andere zin: Heeft *een* van de heren daar iets op tegen? Hier staat meer of minder levendig in m'n geest, dat die persoon hier *een uit meer* is. In ‘Heeft er *iemand* van de heren op tegen?’ voel ik dat zo niet; ‘van de heren’ vind ik 'n beleefde toevoeging aan ‘iemand’, 'n soort ‘met twee woorden spreken.’

(*Wordt vervolgd*).

PH. J. SIMONS.

Boekbeoordelingen.

Dichters uit Vlaanderen. - Proeve van dichterstudie door Aran Burfs ('s Gravenhage - M. Hols; Brussel - De Vlaamsche Boekhandel - 1909). (Prijs ƒ3.90).

Een boek vol Vlaamse stamtrots, vol Vlaams enthousiasme, waarin de bezadigde Noord-Nederlander wat meer krities onderscheidingsvermogen, wat meer eenheid van samenstelling zou wensen.

Maar ondanks die gebreken, een fris, een sympathiek boek.

De schrijver kiest zeer beslist partij. GEZELLE is de vader van de nieuw-Vlaamse woordkunst, die in de Vlaamse bodem wortelt. De natuur ‘is de genadebron der bezieling’. Met de ‘Amsterdamsche Beeldenstormerij van '85’ had de jonge litteratuur in oorsprong niets te maken. Latere invloeden van Noorder- of Zuiderburen beschouwt hij als ‘vreemde smetten’. De ‘Modernist’ is zijn vijand. Een dichter

als KAREL VAN DE WOESTIJNE ‘vertoeft buiten ons Vlaamsche gemoedsleven’, en is dus in eigenlike zin geen Vlaams dichter.

De echte kunst van Vlaanderen is voor hem ook Katholiek. Ook in dat opzicht is het ‘modernisme’, dat ‘gif voor hart en ziel’ bevat, uit den boze.

Deze dichterstudie is dus uit liefde geboren. Het is een betoog, maar meer nog een lofzang. Aangetoond moet worden dat er bestaat ‘eene kunst met Vlaamsch karakter, met eigen ziel en bezieling, eigen geest en geestdrift, eigen beeld en beeldenrijkdom, eigen kleur en kleurenschat’, eenvoudiger maar echter en duurzamer dan de produkten van de dekadente Nieuwe-Gids-school.

Daartoe is het nodig ‘in de Vlaamsche Poëzie der twintig laatste jaren, de sporen van die letterkundige èchtheid na te gaan.’ Maar het hoofddoel blijft: die poëzie nader te brengen tot het Vlaamse volk, liefde er voor te wekken, als voor ‘het innige klokgeluid dat opstijgt uit onzen landschen dorpstoren.’

Niet de kritiek, maar de waardering heeft dus in deze studie de boventoon. ‘Gij weet’ - luidt het in de *Opdracht* aan Pater LOD. ADRIAENSEN - ‘dat onze letterkunde lijdt door hypercriticisme, en dat onze dichters niet vóóral om hun gebreken dienen gelaakt, dan wèl geloofd om *die* hoedanigheden waardoor zij - *onvolmaakte* werklui - de *volmaaktheid* benaderen van hun dichterlijk oorbeeld.’

Begrijpelikerwijze opent GEZELLE de rij van de vijf-en-twintig dichters, waarmee deze studie ons doet kennis maken. Even begrijpelik is het, dat niet alle dichters een plaats kregen, maar dat er een persoonlike keuze gedaan werd.

Uit het karakter van deze studie vloeit voort, dat de dichterlike oogst van het Vlaamse land naar de gewesten wordt binnengehaald. ‘De poëzie der geboortegouw is de meest-suggestieve voor den dichter van onzen tijd.’ De topografiese indeling is dus niet alleerst kompositie-middel. Zozeer is voor BURFS de poëzie gegroeid uit de geboortegrond, dat hij b.v. de afnemende dichtkracht van de Brabander MERCELIS daaruit verklaart, dat hij ‘de onuitputbare bron van Poësis, die de “Kempen” heet’, moest verlaten.

Voorop gaat de West-Vlaamse oogst, dan volgen we de Schelde tot Antwerpen, om over de Kempen naar Limburg te reizen. Oudere en jongere dichters ontmoeten we; levende en afgestorvene; talentvolle, middelmatige en onbeduidende. In menige pastoorswoning, waar onze geestdriftige begeleider ons binnenleidt, zweeft de geest van GEZELLE. Overal vinden we dezelfde weldadige liefde voor het Vlaamse woord. Deze reis door het Vlaamse dichterland zal dan ook voor de

Noord-Nederlander, die in het heden en de toekomst van Zuid-Nederlandse letterkunde belangstelt, veel aantrekkeliks hebben. Hij zal er door leren, hoe sterk de weerklank geweest is van de volks-eigen dichtkunst, die in West-Vlaanderen zo plotseling opbloeide. Hij zal verrast worden door uitingen van echt natuurgevoel, door ritmiese schoonheid, klankschildering en uitbeeldingstalent bij dichters waarvan hij zelfs de naam niet kende. Hij zal ook de gids dankbaar zijn voor menige treffende opmerking, en zal ook in de taal van dit boek zelf een bewijs zien, dat de West-Vlaamse beweging levenwekkend gewerkt heeft, en het verschrijftaalde Nederlands, waarin de Vlaming zich zo ongemakkelik bewoog, heeft doen wijken voor een pittig Vlaams, waarin het leven bruist, en het hart zich vrij kan uitspreken.

Maar dit boek is voor ons ook een stuk litteratuurgeschiedenis. En als zodanig dient het krities getoetst te worden.

De samenstelling van het boek is niet zonder bedenking. Eigenlik valt het in 25 stukjes, want de topografiese band is wel wat los. Bovendien moet die band dichters bijeenhouden, die naar leeftijd en aard ongelijksoortig zijn. De inleiding spreekt van ‘de laatste twintig jaren’, maar er zijn ook dichters opgenomen die vóór 1890 òf hun beste werk òf alles schreven, b.v. EMMANUEL HIEL (geb. 1834), VICTOR DE LA MONTAGNE (geb. 1854), terwijl bij POL DE MONT de aandacht vooral valt op zijn werk van omstreeks 1880. En hoe kwam de schrijver er toe, een talentloos uitloper van de oude retoriese school als HIEL op te nemen in de jongere dichterschaar, onder het patronaat van GEZELLE? De oplossing van dit raadsel brengt ons tegelijk naar de eigenlike zwakke plek van deze dichterstudie. ARAN BURFS is van nature krities: hij heeft een fijn gevoel voor schoonheid van klank en ritme, voor beeldend vermogen van het vers; hij weet de meester van de leerling en de nabootser te onderscheiden. Dat blijkt wanneer hij GEORGE ROOSE's werk als GEZELLE-navolging ontleedt (blz. 146 vlg.), als hij HERMAN BROECKAERT, die als een Vlaams Ten Kate-tje GEZELLE en DE CLERCQ imiteert, verwijt dat zijn verzen ontaarden in ‘een hinderlijk spel van klanken alléén, een gemaakte cacophonie van bellende, schellende en lellende medeklinkers’ (blz. 124), of als hij een loopje neemt met de Nieuwe-Gids-imitatie van KAREL VAN DEN OEVER (blz. 220 vlg.). Maar zijn kritiese aanleg heeft te worstelen met andere machten. Eerst met de neiging tot overschatting van de nationale letterkunde. GEZELLE is voor hem *de* dichter; zijn ‘goede’ leerlingen hebben alleen in die hoedanigheid al recht op een eervolle vermelding, ook al hebben ze

bitter weinig talent, gelijk ALPHONS JANSSENS (blz. 48 vlg.). Trouwens deze ‘marine’-dichter, bij wie men ‘sporen vindt van eene jammerlijkgemakkelijke zelfvoldaanheid’, krijgt een flinke scheut azijn bij de honing. Maar voor de ‘Gezelle-schoolschheid’ pleiten verzachtende omstandigheden. VICTOR DE MEYERE wordt hard gevallen omdat hij ‘te veel aan de mode geofferd heeft’, en ‘bij den vreemde ontleende woorden en rythmen’ gebruikt (blz. 138). Verraadt het lenen van GEZELLE's woorden en ritmen dan niet evenzeer een zwak talent? Is een Gezelle-echo in wezen iets beter dan een echo van de Nieuwe-Gids? Verzen als die van WALGRAVE:

> ‘Vrouw spinne, zeg, waar zit ge daar
> verborgen in den boom entwaar’ (blz. 58)

bewijzen dat er ook aan een Gezelle-mode geofferd kan worden. Natuurlik is dit kopiëren op zich zelf geen bewijs van onbeduidendheid, mits het on-eigene geleidelik door het eigene overstemd wordt. Maar bedenkelik lijkt mij deze lof, aan WALGRAVE toegezwaaid: ‘'t is den leerling niet zijn minste eer, dat hij zoo vaak de hand verraadt die hem voor 't letterkundig strijdperk heeft uitgerust!’ (blz. 61). Tot eer van de criticus moet intussen opgemerkt worden, dat bij een dichter als CAESAR GEZELLE het ‘precieuze’, het ‘gemaakte’ van de Gezelle-verzen ‘in een salonlijstje’ hem niet ontgaat. Wie daarbij rekening houdt met de ‘ietwat hyperbolische manier van spreken’, waarvoor de schrijver zelf ergens vergiffenis vraagt (blz. 199)[1)], merkt wel dat over zulke dichters niet met dezelfde warmte gesproken wordt als over DELFIEN VAN HAUTE, OMER DE LAEY of RÉNÉ DE CLERCQ. Daar is de waarderende kritiek in zijn volle kracht, prikkelend tot nadere kennismaking.

Overschatting van Vlaanderen ten koste van de voormannen van '80 is ook de verheffing van PROSPER VAN LANGENDONCK, die ‘een klaarder kunstinzicht, een veelomvattender theoretisch bewustzijn’ getoond zou hebben dan KLOOS of VAN EEDEN (blz. 183). Zonder aan VAN LANGENDONCK's verdienste in de Vlaamse beweging te kort

1) Daarin zullen de jaren wel matiging brengen. Er zijn staaltjes in dit boek, wel geschikt om de schr. tot inkeer te brengen. Is het niet een twijfelachtige lof, van een dichter in ernst te zeggen dat ‘zijn longen zwellen tot orgelpijpen’? (blz. 44). En is de positie van GEZELLE ‘op den top van een driedubbelhoogen Himalaya’ (blz. 21) niet wat àl te hoog? - Ook de beeldspraak gaat soms over de schreef. Er wordt b.v. gesproken van een dichter, ‘die zijn zingend hart tot een wierookvat herschept’ (blz. 50), en elders van een poëet, die zijn Muze ‘een vlerkenpaar aanhecht’ (blz. 180).

te doen, kan opgemerkt worden dat hij als krities theoreticus een gebaand spoor volgde.

Er is nog een andere invloed, die de kritiese blik van ARAN BURFS soms benevelt. Oprechtheid van bedoeling, geloofsinnigheid, rechtschapenheid, of echtheid van natuurgevoel, die hem sympatiek treffen, omstralen voor hem soms onbeduidende of middelmatige verzen met een schijnglans van poëzie. Wij zijn niet in staat een beslist oordeel te vellen over de poëzie van MERCELIS of SAUWEN, die al niet meer tot de jongeren behoren. Maar de proeven die BURFS hier geeft, hebben ons niet overtuigd dat zich in hun werk ‘een ongewone begaafdheid’ openbaart. Waarschijnlik geeft dit ons ook de verklaring hoe deze Gezelle-vereerder PRUDENS VAN DUYSE een ‘reuzendichter’ kan noemen (blz. 103) en HIEL ‘een der eerste dichters van Vlaanderen’ (blz. 104). De worsteling van de criticus in BURFS met de nationale lofredenaar is nergens duideliker te zien dan in het hoofdstukje over EMM. HIEL, ongetwijfeld de zwakste bladzijden uit het hele boek. Hier vloekt de lof tegen de blaam. In de inleiding (blz. 9) was al gezegd: zekere stukken van HIEL ‘gaan den weg op der Eeuwigheid’, want zulke poëzie ‘geeft een luiden sterken galm aan de begeesterde stem van onzen stamtrots.’ Maar hoe kan iemand ‘een der eerste dichters’ zijn, in wie tegelijk ‘de libretto-dichter bovenkraait’, die in zijn verzen ‘een gemakkelijke uiting’ geeft aan ‘een gemakkelijk, een onvoldragen gevoel’, die ‘door gebrek aan zelfkritiek’ geboeid wordt ‘in den engen kring van 't middelmatige’? En dan is opeens die poëzie weer ‘rotsensterk en hecht’, en de hulde van 't nageslacht waard! Zijn de kritiek en de vaderlandsliefde hier niet zonderling aan 't stoeien?

Ten slotte nog iets over de historiese achtergrond. Al meent de schrijver dat het ‘gemeenplaatselijk wordt in onze litteratuur van Gezelle-invloed te spreken’ (blz. 139), de geschiedschrijver van onze letterkunde zal dit boek voornamelik òm die Gezelle-invloed raadplegen. Een verrassing was voor mij - en waarschijnlik voor de meeste Noord-Nederlanders - de kennismaking met het oudere Limburgs ‘dichterlijk driemanschap’: LENAERTS - CUPPENS - WINTERS, van wie zulke bekoorlik-frisse en pittige proefjes worden gegeven, dat ze naar meer smaken. De natuurpoëzie, ‘zoo veelkleurig als de natuur zelve’, van GEZELLE en zijn school is een blijvend waardevol bezit voor Zuid en Noord beide.

Maar was het, tot meerdere eer van die natuurpoëzie wel nodig de beweging van de Tachtigers zó zwart te maken? De Vlaamse

lezer, die deze beweging niet door eigen lektuur en studie kent, moet er wel een zonderling denkbeeld van krijgen. De drijfkracht was ‘wilde beeldstormerspassie’, het resultaat: ‘bedrog van den schitterenden schijn’, verlopend in ‘rhetorische taalorgie’. De aanhangers ‘vielen met een... “schoone passie” bovenarms op een pas gestorven verleden, om het te besmeuren met de slijkspatten eener kroegentaal, opzettelijk tot dat doel geschapen, - om het te bespotten met de smakeloosheden van een opgedirkt vlegelbent’ (blz. 182). In een slothoofdstuk (blz. 274 vlg.) - ‘niet als essens, maar als accidens bedoeld’ - wordt met behulp van allerlei bondgenoten, in 't biezonder van ADAMA VAN SCHELTEMA, betoogd dat het letterkundig geslacht van '80 ‘in zijn eigen buitensporigheden is ten onder gegaan’, en dat de Vlamingen de schrale afleggertjes van het Noorden niet nodig hebben.[1)] Is dat geen schromelike onderschatting, ja miskenning, van wat de letterkundige beweging tussen 1880 en 1890 ons - ook de Zuiderbroeders! - gebracht heeft aan taalvernieuwing - meer dan ‘een weinigje’ (blz. 288) - en aan poëzie en proza van blijvende waarde? En is het niet ondankbaar tevens? Het is waar dat de West-Vlaamse dichtkunst van GEZELLE en zijn kring zich ontwikkelde buiten invloed van de Hollandse ‘modernen’. Maar sedert heeft er geen letterkundige Chinese muur gestaan tussen Noord en Zuid. Zo kon ook de ‘beeldstormerij’ van het Noorden aan de Vlaamse letteren ten goede komen. Dat is op menige bladzijde van dit boek merkbaar. Ik bedoel niet zozeer een klakkeloze nabootsing van PERK als in het gedicht *De scheper* van GYSSELS (blz. 117). Maar verzen als het sonnet van LOD. ADRIAENSEN op blz. 214, die talent maar ook studie verraden, zouden niet geschreven zijn, als PERK, WINKLER PRINS en KLOOS niet vooraf waren gegaan. Proza als van PROSPER VAN LANGENDONCK en de aangehaalde bladzijde van RÉNÉ DE CLERCQ (blz. 283), is eer uit de school van KLOOS dan van GEZELLE.

Vlaanderen heeft gelijk, als het de ‘afleggertjes’ van het Noorden hooghartig weigert, maar dat het, zonder zijn oorspronkelikheid in te boeten, in de laatste kwart-eeuw van Holland geleerd heeft, kan het alleen lochenen, als het zich op eigen verdienste blind staart. En het kan bij de besten van onze dichters nòg steeds dit leren: dat poëzie, spruitend uit ‘liefde voor den kerktoren’, echt en duur-

1) Wij willen hier niet polemiseren, maar vragen alleen: wat moet de jonge Katholieke Vlaming wel denken van onze litteratuur, als hij de samengeraapte proeven op blz. 289-292 leest? Heeft de schr. b.v. *De Nieuwe Geboort* wel eens in handen gehad, en wat meer van dat ‘sociaal gebazel’ gelezen?

zaam kan zijn, maar dat daarin nog niet het hoogst bereikbare ligt. De grote kunst van alle eeuwen zocht wijder horizonnen dan van de geboortegouw.

C.D.V.

Het Schrijven zonder fouten. Eenvoudig Taalboek voor de Volksschool, door J. Stamperius, Schoolopziener te Baarn. 3 stukjes met Handleiding. - Amsterdam 1909. - W. Versluys. (Prijs: 1e stukje ƒ 0.25; 2e-4e stukje ƒ 0.30; Handleiding ƒ 1.25).

Op welk standpunt staat dit werkje?

Herinneren we kortelik:

Het oude systeem van taalonderwijs hield zich aan de ‘grammaire raisonné.’

De vraag was: hoe ziet de geijkte taal-in-schrift er uit, en wat moeten we doen, opdat de leerlingen schrijven, zoals ze het bij de beste, d.i. de vorm-‘vollendeste’ auteurs geschreven zien staan. De dressuur richtte zich op de veelheid en de verscheidenheid van de grammaticale vormen: op de naamvallen; de werkwoordelike uitgangen in alle tijden en wijzen; de spellingverschillen. Heel het taalbekijken en het taal-bouwen stond in dienst van de ‘zuivere’ vorm.

Het nieuwe systeem verwerpt de geijkte schrift-vorm als inductiemateriaal; het leert uit te gaan van de waarneming van de klank, en daarmee wordt het schrijven òf een door de schrijftekens te controleren waarnemingsoefening van het gehoor, òf, verder nog, een krities vergelijken van de woordklank met de gebruikelike klankaanduiding, en de vorm *broot* mag eerst *brood* worden, als de leerling zich bewust is, dat de *d* de wel verklaarbare, maar daarom niet minder onjuiste aanduiding is van de klank *t*.

De grootmeesters van het oude regime waren DEN HERTOG en LOHR; 't is VAN STRIEN geweest, die een onderwijsmethode heeft opgebouwd, welke uitgaat van de waarneming van de *klank*.

De heer STAMPERIUS kon noch vrede vinden met 't ene, noch met het andere. Hij stelde een nieuwe leergang samen. En in z'n ‘Handleiding’ ontwikkelde hij z'n gronden.

Kàn dat, tussen de twee bovengenoemde uitersten instaan? Want dit is het, wat bij STAMPERIUS sterksprekend aan den dag komt.

Op meer dan één plaats. Gaarne zou hij zich b.v. de vereenvoudigingen van een minder doctrinaire schrijfmanier ten nutte maken. Hij, voor zich, zou onbekommerd schrijven: *Mijn tante heeft een nieuwen hoed op*; ''t zijn alleen sommige schoolmeesters en examinatoren, die nog angstvallig aan *mijne* en *eenen* vasthouden; in de leesboeken beginnen ze te verdwijnen; in mijn eigen werkjes voor de jeugd worden ze evenmin aangetroffen; en in dit "Eenvoudig Taalboek" zullen we ook zoo dwaas niet zijn, de buigingsuitgangen, die veilig gemist kunnen worden, op te nemen.' Verder wil hij vormen als *hun, hen, haar* niet laten schrijven. Hij vindt voldoende: 'Waar zijn de jongens (meisjes)? Roep ze hier, geef *ze* een boterham.' Met *des, dezes, mijns*, kortom, met de 2de naamval enk. wil hij de leerlingen evenmin lastig vallen; de kans, dat ze '*t hondje dezes blinden bedelaars* zullen schrijven, is niet groot; en 'zoo ze de uitdrukking tegen komen, zullen ze toch wel begrijpen, wat er staat.'

Te samen genomen, de hr. STAMPERIUS is niet ongenegen, om waar de 'spreektaal' ook de wijze van schrijven geworden is, gebruik te maken van de vereenvoudigde manier van uitdrukken; d.w.z. de oneenvoudige manier van uitdrukken niet langer als voorwerp van onderwijs beschouwen.

Dit nu is te prijzen, en het zou dit nog meer zijn, zo de schrijver van het 'Eenvoudig Taalboek', ook indien hij om opportuniteitsredenen niet verder met z'n vereenvoudiging had kunnen gaan dan hij gedaan heeft, altans in z'n redenering konsekwent ware gebleven. Iemand toch, die van de 'tante' de vrouwelikheid durft met voeten treden, mag, menen we, ook zonder bezwaar het mannelik-zijn van de vrij wat meer naar de neutrale zone zwevende 'hoed' bij z'n schrijven ongerept laten. Maar, volgens de schrijver gaat dit niet aan. Niet òm de Minister, maar ook zònder Minister.[1)] De autoriteit is bij de hr. STAMPERIUS het schrijvende grote publiek. Aan haar sleur onderwerpt hij z'n inzichten. Hij breekt z'n logica af, zodra de traditie in 't zicht komt. Wat eenmaal *is*, moet worden goedgepraat. En daarom is deze arbeid, verre van principiëel te wezen, een scholastiese poging geworden, om twee einden aan elkaar te knopen.

1) Handleiding, blz. 9: Het publiek heeft zich tot nu toe niet voor de Kollewijnsche spelling verklaard; en zoolang dit niet anders wordt, verdient de poging, om de school er voor te spannen, om *door middel van de school* deze spelling burgerrecht te verschaffen, onvoorwaardelijk afkeuring. Het is goed, dat van hooger hand hiertegen is opgekomen. En in een noot hierbij, met voldoening: Ook in Indië is invoering der Ver. Sp. op de rijks-scholen verboden.

Doch ter zake.

De eerste vraag die de schrijver zich stelt, is terecht: Kan ik, door enkel op de uitspraak te letten, ook tot de juiste schrijfwijze komen?

En, evenzeer verklaarbaar, verandert die vraag, zodra er van die woorden sprake is, die bij de toepassing *schrijven - spreken*, in hun schriftbeeld afwijkingen zouden moeten vertonen.

De zaak is nu maar, op welke wijze de vraag nu moet veranderen. Als de aandacht, zoals bij de methode-VAN STRIEN het geval is, nu verder wordt geleid op de kwestie, in welke gevallen we bij de schriftelike klankaanduiding concessies hebben in acht te nemen ten opzichte van het gebruik, dan wordt in elk geval, in niets van het vooropgestelde klank-principe afgeweken. Maar dit geschiedt in 't ‘Eenvoudig Taalboek’ niet. Terwijl hierin eerst geleraard wordt, dat het taalonderwijs zo lang mogelik gebruik moet maken van de overeenkomst, waar ze bestaat, in de wijze waarop de woorden worden uitgesproken en geschreven, *opdat de kinderen gewend worden scherp te luisteren, en de klanken neer te schrijven die ze zeggen*, wordt een ogenblik later diezelfde leerlingen even ijverig voorgehouden, niet hun *oren* te geloven, maar dat het 't *gezicht* is, 't welk in honderd gevallen over de juiste schrijfwijze beslist. En daar het vooruit onmogelik te zeggen is, bij welk woord het gehoorbeeld, en bij welk het gezichtsbeeld de doorslag moet geven, is in dit werkje niet alleen een gezond principe grotendeels opgeofferd aan een verouderd doctrinarisme, dat de geschreven vorm laat beslissen, maar is reeds van te voren ook het nieuwe principe in z'n betrouwbaarheid ondermijnd.

De wenk: ‘schrijf, zoals je het woord geschreven ziet staan,’ wordt dan ook zo ver mogelik doorgevoerd. Het schriftbeeld is het voorbeeld; het zich-herinneren-hoe de geesteswerkzaamheid. Hoe, is nu de vraag bij de leerling, stel ik me als ik 't woord *Frederik* voor me haal, de verschillende tekens in hun opeenvolging voor? Hoe, vraagt hij verder, teken ik mij in de voorgeschreven karakters, *ansjovis*? Want nu is het schrijven letterlik geworden, een uit het hoofd tekenen, en een zelfde werkzaamheid als het, zonder atlas-tekenen van een landkaartje. We willen natuurlik niet betwijfelen, dat het bezit van een goed gezichtsbeeld van een kaartje zijn voordeel heeft, en dat de hand die gecontroleerd wordt door dit scherpe gezichtbeeld, de juiste trekken het beste zal kunnen weergeven. Maar we voegen er uitdrukkelik bij, dat het opgenomen gezichtsbeeld van 't landkaartje *het* beeld is, en dat dit beeld het recht heeft onveranderlik hetzelfde te blijven. Dit nu is niet het geval met het schriftbeeld van *vis*,

van *baat* of van *hout*, dat afwisselt naar de dienst, en waarvan de spelling zich naar deze afwisselende diensten heeft te regelen. Het ‘schrijven op het gezicht’ zal dus altijd weer andere vragen met zich meebrengen; bij ‘hout’ b.v., of er van een zelfstandigheid sprake is, en met welke persoonsvorm van 't werkwoord dient rekening moet gehouden worden; bij ‘ras’ b.v. of we hier met een bijv. naamw. of met een bijwoord hebben te doen; bij ‘vis’ komt weer een andere vraag te pas. Of hier nu het vele lesjes-schrijven baten zal? Zou het van meet af geven van grammaties onderwijs niet doeltreffender blijken te zijn? En zou ten slotte, waar de schrijver toch weer betuigt, zijn toevlucht te moeten nemen tot het ‘schrijven volgens taalregels’, en de voorschriften tot niet meer dan enige praktiese ‘weetjes’ worden teruggebracht, het niet beter zijn geweest, zo de hr. STAMPERIUS dit halfslachtig werk had teruggenomen, of, zo deze opoffering hem te machtig ware geweest, althans zìch beter rekenschap had gegeven van de waarde van z'n arbeid tegenover paedagogies zooveel hoger staande beginselen, die ‘oudere’ en ‘nieuwere’ leergangen voorstaan, en die hem niet onbekend kunnen zijn? Ware dit althans niet waardiger geweest, dan, eerst de resultaten van het steeds doorgaande vereenvoudigings-proces onzer taal, voor zover ze hem dienstig zijn, welbehagelik te naasten, en dan, waar de ‘Vereenvoudigers’, in hun schrijfwijze dit proces tegemoetkomende, de officieële schrijftrant achter zich laten, dit streven half verontwaardigd en half smalend van zich te stoten? Hoe komt het dan, dat deze opvoeder, van wie men beter zou verwachten, de ternauwernood uitgestoken voelhorens van z'n gezonde intuïtie, teruggetrokken heeft in de kronkelgangen van z'n versteend slakkenhuisje?

J.K.

Loquela van Guido Gezelle, tot Woordenboek omgewerkt. Amsterdam. - L.J. Veen. 1907-1909 (geb. ƒ 20. -, ingenaaid ƒ 17.50).

Dit werk, waarvan wij de verschijning met grote ingenomenheid aankondigden[1)], verdient bij de voltooiing nog eens een warme aanbeveling. Het is aangegroeid tot een statig boekdeel van 668 dicht bedrukte bladzijden: een zeldzaam rijke ‘Vlaamse oogst’ van de dichterlike taalminnaar. In een *Aanhang* vonden een reeks artikeltjes

1) Zie *De N. Taalg.* I, blz. 280-283.

en korrespondenties een plaats, die in het woordeboek-verband niet pasten. Wat in de jaargangen van *Loquela* alleen tijdelik belang had, is weggevallen. Een lijst van *Verdietschingen* geeft een aardig kijkje in GEZELLE's purisme.

Telkens als we in dit aantrekkelik woordeboek bladeren, en verrast worden door aardige vondsten, treft ons de toewijding waarmee de dichter taal waarnam en verzamelde. Dat was voor hem geen 'materiaal', maar een stuk van het Vlaamse leven, van de Vlaamse natuur, die hij zo lief had. Meer dan iemand vatte hij het woord 'taalschat' letterlik op. Wij zouden allen die in het 'schrijftaal'-begrip gevangen zitten, geleerden, onderwijzers en leken, tot deze levende bron willen brengen. Bij deze 'dilettant' kan menig vakman leren wat taal is. Wanneer GEZELLE b.v. spreekt van de 60 'wisselgedaanten' van het woord *zene, zenuwe* (*zeneme, zeluwe, zeleme, zemele, zeruwe, zereme, zemere* enz.), dan drukt hij zich wetenschappeliker uit dan de velen die het hebben over 'slordige uitspraak' of 'verbastering'. Die rijkdom verrukt hem: 'Wat en zullen wij niet te weten komen als eens geheel onze zoo krachtig en prachtig levende tale zal geboekt en geborgen zijn?' (blz. 592). En elders: 'Men zoekt en men delft naar de brokken van oude talen, die, op verlegen papyrussen, op pergamenten, op tomsteenen, op scherven en lijkpotten, op half verteerde penningen en munten, te vinden liggen, en men verovert die weigerlijk op de gierige tanden van den Tijd, om ze, allengskens, met onvergeldbaren ijver, weer te boeke en te berde zien te bringen; maar, wat geldt dat tegen de levende en bloeiende oude kracht van eene tale, die, gelijk ons vlaamsch, nog van geen sterven en weet, maar die allicht, ware ze eens geheel en al geboekt, bij de geleerden veel andere taalschatten in *wetenschappelijke* weerde zou te boven gaan!' (blz. 607).

In Noord-Nederland kreeg, onder invloed van de universiteit, de klankleer de ereplaats in de dialektstudie. De prijsvragen in Zuid-Nederland wijzen tegenwoordig in dezelfde richting. GEZELLE's voorbeeld is een blijvende waarschuwing om het woord niet te verwaarlozen voor de klank. En het woord is des te aantrekkeliker, als lexicografie met het leven in verband blijft, en zich niet met dorre lijsten vergenoegt. Wanneer GEZELLE naast DE BO zo'n rijke nalezing kon plaatsen, dan is dat een bewijs dat ook elders de mijnen van de volkstaal niet uitgeput zijn, en niet licht uitgeput raken.

C.D.V.

Uit de tijdschriften.
(Jan. - Febr.).

De Gids. Jan.

C. SCHARTEN spreekt in het *Overzicht der Nederlandsche letteren* ‘over het “werkelijke” in de kunst.’ Aanleiding daartoe gaf het proza van A. VAN GOGH - KAULBACH, H. DEKKING en S. GOUDSMIT.

Febr. J.N. VAN HALL bespreekt de jongste en onlangs opgevoerde drama's van H. HEYERMANS (*De schoone Slaapster*), WILLEM SCHÜRMANN (*Veertig*) en FRED. VAN EEDEN (*Het paleis van Circe*). Hij betreurt het dat VAN EEDEN's groot talent ‘zóó uit de voegen geraakt.’ - In een *Aanteekening* polemiseert J. DE M(EESTER) tegen het *Beweging*-artikel van Is.P. DE VOOYS: ‘De Kinematograaf in de Litteratuur’. Hij komt op tegen de geringschatting van ‘de beste realistische romans van den laatsten tijd’. - Het *Overzicht der Ned. letteren* door C. SCHARTEN behandelt VAN EEDEN's *Nachtbruid*, een boek dat de criticus ten slotte teleurgesteld heeft, al blijft het eerste gedeelte ‘een omvangrijk stuk zeer bijzondere kunst’.

De Beweging. Jan.

Is. P. DE VOOYS geeft in een artikel *De Kinematograaf in de Litteratuur* uiting aan de onvoldaanheid na het lezen van twee bijzonder knap geschreven boeken: *Een huis vol menschen* van SCHARTEN-ANTINK en *De gelukkige familie* van ROBBERS. Na een inleiding over de verhouding van waarneming en uitbeelding in de kunst, over de realistiese en de romantiese richting, wijst hij er op, dat het realisme grote kunst kan voortbrengen en heeft voortgebracht, b.v. bij BALZAC of TOLSTOI of ZOLA. Maar het ‘kinomatografisch realisme’ van tegenwoordig kan dat niet, ‘omdat het niet groot van visie en bedoeling is, doch de kunstuiting zoekt in de verdieping en verfijning der observatie’. Dit ‘uitvieren van 't observatie-talent en van de uitbeeldende woordkunst’ doet knap werk ontstaan, maar is ten slotte niets anders dan ‘de kopieerlust des dagelijkschen levens’. Voor hen die van de tegenwoordige kunst iets meer verwachten, is het een bewijs van armoede. Daarom zien ze

verlangend uit naar de groei van een nieuwere romantiek die in wording is. - ALBERT VERWEY stelt in de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* de vraag: '*De Camera een Volksboek*?' Die vraag wordt in dialoog-vorm behandeld en ontkennend beantwoord. Men stelt graag de 'klassieke eenvoud' van de *Camera* tegenover het 'pretentieuse' van de nieuwere schrijvers. Daartegenover verdedigt de schr. de stelling dat de persoon en de stijl van HILDEBRAND pretentieus zijn; onze beste hedendaagse schrijvers juist 'natuurlijk, volksaardig en klassiek'. 'De *Camera Obscura* is geen volksboek, maar een waardevol geschrift van de burgerij in het Nederland van de vorige eeuw.'

Febr. L.T. DUREY laat door *Een Terugblik* zien hoe populariteit en verdienste in de litteratuur uiteenlopen. Dit het Duitse tijdschrift *Europa* (1804) geeft hij merkwaardige citaten van FRIEDRICH SCHLEGEL over de toenmalige letterkunde, de romanlitteratuur, de poëzie en de kritiek, die hij treffend toepasselik acht op de hedendaagse Nederlandse letterkunde. - ALBERT VERWEY komt, in de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen*, op tegen SCHARTEN's Bilderdijk-verdediging, onlangs herdrukt in de bundels *Krachten der Toekomst*. Hij kiest als opschrift 'Machten van het Verleden', en betoogt dat SCHARTEN door 'een esthetisch afroomen van BILDERDIJK's gedichten door de zeef van een hedendaagsch schoonheidsgevoel' de dichter onrecht doet. In het verheffen van BILDERDIJK, 'die, in zijn eigen tijd al, het verleden vertegenwoordigde', in verband met een voorliefde voor 'de goede, jolige, gemiddelde levensdeugd' ziet de schr. 'Machten van het Verleden'. - Onder de *Boekbeoordeelingen* een korte afbrekende kritiek van PIETER JELLES' Friese verzen: *Rispinge*.

De Nieuwe Gids. Jan.

KLOOS bespreekt in de *Literaire Kroniek* VAN EEDEN's *Nachtbruid*.

Febr. In de *Literaire Kroniek* zegt KLOOS, na een lange inleiding over MULTATULI's geringschatting van poëzie, zijn oordeel over de vers-kunst van HÉLÈNE LAPIDOTH-SWARTH. Hij acht 'haar kunst klassiek': 'ik durf dan ook gerust aan haar verzen een eeuwig leven voorspellen.' Daarbij inbegrepen haar laatste werk, want 'haar huidige kunst toch is meestal even kalm-koel, stil-sterk-gedragen en hoogrustig als de eenig-wezenlijk-klassieke, de Grieksche kunst.' - A. ALETRINO prijst de 'mediese' roman *Vrije Kracht* van J. REYNEKE VAN STUWE, om 'de meesterlijke wijze waarop zij de psychologie van een vrouwenziel heeft behandeld en beschreven.'

Groot-Nederland. Jan. - Febr.

J.L. WALCH laat in het artikel

Van jonge dichters een reeks jongere en jongste poëten de revue passeren. - FRANS COENEN behandelt in de rubriek *Dramatische Kunst* de jongste dramatiese opvoeringen.

Onze Eeuw. Febr.

G.F. HASPELS schrijft in de rubriek *Nieuwe Boeken* zeer waarderend over *De gelukkige familie* van ROBBERS, waarmee hij onze literatuur gelukwenst.

Elseviers Maandschrift. Febr.

Mej. C.C. VAN DER GRAFT geeft een populair artikel over middeleeuwse *Marialegenden*, met aardige proeven en interessante illustraties, naar de miniaturen uit een oud-Frans handschrift. - ARY DELEN schrijft over *Het poppenspel in Vlaanderen*. De eerste afdeling handelt ‘over marionetten in 't algemeen’; de tweede over de Antwerpse ‘Poesje’ (d.i. poesjenellenkelder), waar voor de volksjeugd marionettenvertoningen gehouden worden. De stof is voor een groot deel ontleend aan bekende *Volksboeken*, en dus het laatste overblijfsel der Middeleeuwsche ridderromans. Het artikel is biezonder aardig geïllustreerd. - ROBBERS bespreekt en prijst *Het Ivoren Aapje* van H. TEIRLINCK.

Nederland. Jan.

SIETSKE, de nicht van MULTATULI, uit zijn briefwisseling bekend, publiceert *Multatuli-herinneringen*, meer geschikt om de persoon dan om de schrijver nader te leren kennen.

De Katholiek. Jan.

L.J.M. FEBER over ALBRECHT RODENBACH.

Dietsche Warande en Belfort. Jan.

A. WALGRAVE geeft *Verantwoording aan Hugo Verreest: Guido Gezelle's zwijgen*.

Van onzen tijd. Nummer III.

HENRI H. VAN CALKER bespreekt en prijst de verzenbundel *Uit Stilte en Strijd* van ADAMA VAN SCHELTEMA, z.i. ‘de meest-besliste negatie zijner eigene kunstleer’.

Ons Tijdschrift. Des.

L. BÜCKMAN vervolgt het artikel *In de contramine*. Niet minder scherp dan in het eerste gedeelte, veroordeelt hij de Ten Kate-Bloemlezing van POSTMUS.

Jan. In de rubriek *Van Boeken* prijst V. de jongste bundel verzen van EDW. B. KOSTER: *Adrastos en andere gedichten*.

Den Gulden Winckel. Jan.

I. ESSER bespreekt met ingenomenheid *Het Leven van Mr. Jacob van Lennep* door zijn kleinzoon. -

ATY BRUNT publiceert een interview: *Bij Jan Eigenhuis*. - G. VAN ECKEREN bespreekt *Het Ivoren Aapje* van H. TEIRLINCK. ‘het werk van een ongemeen talent’, al laat het ‘een zeker onbehagen na.’

De Boekzaal. Jan.

H. ROBBERS schrijft een artikel over H. TEIRLINCK, waarin hij de ontwikkeling van het talent bij deze vroegontwikkelde, produktieve schrijver schetst.

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde XXVIII, afl. 3 en 4.

R. VAN DER MEULEN RZ. besluit zijn *Hollando-Russica*, een opsomming van Hollandse woorden in 't Russies. - G.A. NAUTA heeft opgespoord wie Durus de Pascolis is, van wie HOOFT enkele fragmenten vertaalde. De eigenlike naam van deze auteur is EBERHART VON WEIHE, kanselier van Holstein-Schaumburg. - W. DE VRIES schrijft uitvoerig over de *Metathesis van korte vocaal tusschen r en den taal en aanneming van o-kleur. Rekking van or voor dentaal. Umlaut van ur*. Hij verdedigt ‘een andere opvatting van den omwikkelingsgang’ dan VAN WIJK (in *Tschr.* 27, 16). - F.P.H. PRICK VAN WELY bespreekt de Indiese woorden *mangga* en *manggistan*. - G. BUSKEN HUET deelt *Iets over Maskaroen* mee, ter aanvulling en verbetering van een Amerikaanse dissertatie over dit onderwerp. (Miss HOPE TRAVER: *The Four Daughters of God*). Hij bespreekt de Latijnse teksten, een Catalaanse versie en de drie Middelnederlandse bewerkingen van deze stof. Een Spaanse oorsprong acht hij niet waarschijnlik, temeer omdat het duivelpleidooi in kern al voorkomt bij CAESARIUS VAN HEISTERBACH (± 1225). Aan het slot van het artikel geeft de schr. ‘een stamboom der verschillende lezingen.’ - N. VAN WIJK zoekt de oorsprong van de woorden *baren* en *langzaam* in het Duits. - K. TER LAAN wijst op het woord *laar* = zode van watergras, in het Gronings. - J.W. MULLER vond *Een nieuw bericht omtrent Maerlant's leren en werken* in een Latijns handschrift uit het einde van de vijftiende eeuw. Daarin wordt MAERLANT de auteur genoemd van het gedicht ‘Van den neghen Besten’, en als sterfjaar met stelligheid 1300 vermeld. Verder verhaalt het van MAERLANT's optreden aan het hof van de graaf van Holland, en geeft het de tekst van Maerlant's grafschrift. Al deze berichten worden hier uitvoerigkrities ontleed. - J.H. KERN wijst op het Hollands-dialekties woord *vulst* (*vuylst*), bij WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH, dat ‘hulp’ betekent, en tot nu toe verkeerd opgevat werd. - W.L. VAN HELTEN schrijft *Over verscherping en verzachting van mutae*, ter omwerking en uitbreiding van wat hij vroeger (in *Taal en Letteren* V, 229) over dit

onderwerp meedeelde. - Dezelfde schr. geeft een studie *Over de tweeërlei explosieve dentalen*. - J.J.A.A. FRANTZEN knoopt aan *Een geschiedkundig gedicht van* 1419 interessante beschouwingen vast over de internationale mode, uitgaande van Italië, om met burleske bedoelingen verzen te maken waarin verschillende talen door elkaar gehaspeld werden. Hij haalt o.a. zo'n polyglotte ontboezeming aan van 'de laatste minnezanger' OSWALD VON WOLKENSTEIN (± 1445), waarin een Vlaams liedje verwerkt is.

Museum. Febr.

J.J. SALVERDA DE GRAVE kondigt een Franse dissertatie aan van G. OOSTERHOF over *La Vie littéraire de Marnix de Sainte-Aldegonde et son 'Tableau des Differens de la religion.'*

Volkskunde. Afl. 1-2.

J. SCHRIJNEN behandelt enige *Duivelsnamen*. - G.J. BOEKENOOGEN besluit zijn *Nederlandsche sprookjes uit de* 17*e en het begin der* 18*e eeuw* (N°. 10-11). - F. VAN VEERDEGHEM haalt uit het leerdicht *Pegasides Pleyn* van de rederijker J. B HOUWAERT een aantal *Oude aardigheden over de vrouwen*. - A. DE COCK vervolgt de *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (nl. de plantnamen *Onze-Lieve-Vrouw-bedstroo, Onze-Lieve-Vrouw-Melkkruid, Onze-Lieve-Vrouwen-glazeken, Engelwortel* en *Engelzoet*) en de *Geparodieerde Sermoenen*. - Ten slotte mededelingen over een weldra op te richten *Museum voor volkskunde te Gent*.

School en Leven N°. 20-22.

AYLVA wijdt een drietal artikels aan *Allard Pierson*. Het eerste beantwoordt de vraag: Hoe was een man als Pierson mogelik?; het tweede: 'Hoe openbaart hij zich als werkelik liberaal?' Het laatste behandelt zijn idealisme: hoe volgens Pierson de liberale idee zich moet ontwikkelen tot humanisme.

No. 24. BETSY POLAK kritiseert in een fris geschreven artikel *Het oude taalonderwijs*, in het biezonder in de lagere school en in de onderwijzersopleiding. - A. SCHERPENISSE pleit voor een 'inténs, levendig, uit de kinderziel opwellend stelonderwijs, dat in ruime mate de gelegenheid geeft tot zelfuiting.'

No. 25. In een tweede artikel neemt BETSY POLAK het oude 'stelonderwijs' onderhanden, in verband met de 'stijloefeningen', die op examens opgegeven worden. Aardige proeven uit kinderopstelletjes dienen als illustratie.

C.D.V.

Opmerkingen bij Coornhert's ‘Beatus ille’.

I.

Wie van VONDELS rijmloze vertaling van HORATIUS' lierzangen, - de Oden worden door hem ‘Zangen’, de Epoden ‘Toezangen’ genoemd, - de twede ‘Toezang’ opslaat,

‘Geluckigh is hij, die verre van alle handeling, gelyck de eerste werelt, de vaderlijcke ackers met zijne eigene ossen ploeght, die vrij van allen woecker is, en niet, als de soldaat, door de moorttrompet geweckt wort; die oock niet voor de verbolge zee yst; de vierschaar en hoovaardige poorten der rijcke fockeren schuwt; den hoogen populier aen den volwassen wijngaert huwt, en onnutte rancken met zijn snoeimes afsnijdende, vruchtbaerder enten daer op zet; of in een boghtigh dal zijn loeijende koeien dwaelen ziet,....’

zal beginnen z'n oren te spitsen, en zich afvragen, waar hij dergelijke trekken elders zal hebben gehoord, en zich bijtijds herinnerende, wat POOT in z'n ‘Akkerleven’ als een wellust bezong:

> Of syn gladde mellekkoeien
> Even lustigh, even bly,
> Onder 't grazen, van ter zy
> In een boghtigh dal hoort loeyen, (3de strofe).

zal hij, doorgaande met VONDELS beschrijving:

‘... of gepijnden honigh in zuivere kruicken giet, of de teere schapen scheert; of.... zich verheught met ge-ente peeren te plucken, en druiven, die....’

of, even verder:

‘... lust het hem onder eenen ouden galnotenboom te leggen, nu in het lange gras: terwijl het water van de steile klippen afschiet. De vogels tierelieren en de bronnen ruischen met vlietende beecken: waer door hy gemackelyck in slaap valt,’

telkens deze toetsjes weer in POOTS arbeid terug kunnen vinden; hij ontmoet er het

Appels enten, peereplucken,
. . . . . .
Schaepenscheeren, ...

ook:

Hemelwaerde wyngertrancken
Vullen dan met wyn syn' ton.

of, omtrent die duttende boer in z'n rustieke omgeving:

Want des zomers, na veel zwierens,
Neemt hij, om zich goed te doen
Onder 't loof een slaepje in 't groen.
Daer de vogels tierelieren,
Daer een levendige vliet
Van de steile rotsen schiet.

Om niet te spreken, van wat we ongemerkt passeerden, maar wat nu, al lezende, voor en na, onder onze aandacht valt. Zo bij VONDEL 'het schuwen van de vierschaar,' wat bij POOT wordt: Laet de drokke pleitzael woelen | Menigh vreezen, dat de schael | Van de vierschaer ryze of dael' | Voor de strenge rechterstoelen, enz. De 'vaderlycke ackers', en de 'eigene ossen', die berijmd zijn in de overbekende strofe: Als een boer zijn hygende ossen | 't Glimpend kouter door de klont | Van syn erffelyken gront | Voort ziet trekken, enz.

En dan van 't 'jagen' en 't 'vissen', en de 'kinders en zijn wijf' en van wat verder nog in 't 'Akkerleven' voorkomt en niet allemaal uit te zoeken is.

Nu kan de lezer de vraag stellen: Ei zo, is dit nu alles 'ontleend'? En evenzeer kan het antwoord gegeven worden: Eerlik gesproken, ja; dit alles is on-oorspronkelik werk en aan het voorbeeld ontleend. Maar POOT was de enigste niet. Grotere geesten dan hij hadden reeds precies hetzelfde gedaan, en zouden na hem nogmaals hetzelfde doen. Bij alle volken en in alle eeuwen is er op die wijze 'overgenomen'. De lijst kon 10 maal groter zijn. Doch wij wijzen op enkele illustre voorbeelden. We noemen RONSARD, DU BELLAY, BOILEAU, ROUSSEAU, HUGO en MUSSET in Frankrijk, OPITZ, GOTTSSCHED, HAGEDORN, KLOPSTOCK, WIELAND, HERDER, SCHILLER tot HÖLDERLIN in Duitschland; in Engeland een reeks, die bij MILTON begint en over DRYDEN, CORVLEY en POPE voortloopt tot BYRON; in Italië namen als van

PETRARCA, DANTE, ARIOSTO, SANNAZARO, TASSO, TESTI en FOSCOLO. Wat dit alles bewijst? Dat in de werken van honderden auters herinneringen worden gewekt aan de gedichten van HORATIUS. Zeer waar, nu en dan, zoals in de 16e en 17e eeuw bij de Westerse volken, dienden z'n kernachtige en op eeuwig-menselike bodem staande uitspraken tot sieraad, om aan de verzen zijner bewonderaars het cachet van achtbaarheid of geleerdheid te geven. Doch later, en vooral van KLOPSTOCKS tijden af, waren het niet langer de vormen en de woorden, maar veelmeer de geest van z'n werk en 't wezen van z'n poëzie, die in te dringen begonnen in de geest van hen die hem lazen en in de dichterziel van hen, die hem herkenden en bewonderden. Het ene bij het andere heeft bewerkt, dat HORATIUS het gemeengoed is geworden van de moderne volken. En nu moge men aan de ene kant betreuren, dat in de genoemde 16e en 17e eeuw, waarin de Renaissance de heerschappij over de geesten overdroeg aan de cultuur der Oude Wereld, vele natuurlike loten van eigen nationaal leven en nationale poëzie onder de exotiese kunstteelt werden verstikt, er valt naast dit tekort evenzeer een belangrijke winst te boeken. Vooreerst hebben de metriese vormen van deze bij allen geliefde lyriese zanger de poëzie beoefenende geesten tot de grootst mogelike inspanning geprikkeld, wat van een niet af te meten betekenis is geweest voor de daardoor noodwendig geworden uitbuiting en naarstige beoefening van het nationaal idioom dezer zangers. En wat wellicht nog meer zegt, de fijnbeschaafde geest van de hoogstaande Romeinse poeët heeft z'n veredelende invloed uitgeoefend op het artistieke kunstbegrip in z'n volledigste zin; het fijne samenstel van HORATIUS' lyriek leerde z'n beoefenaars de harmonie vinden tussen de vorm en de inhoud, tussen de maat der voeten en de stemming van de geest; en het gevolg is geweest, dat hij door het voorbeeld zijner scheppingen zijn beste verstaanders tot het voortbrengen van gelijkgeaarde lierzangen van de zelfde organiese volkomenheid heeft vermogen op te wekken.

En nu nog, niet gewonnen lezer, over het ‘stelen’. En daarbij denken we nu ditmaal niet aan het oneindig vele malen vertalen van HORATIUS in proza en poëzie, 't zij op z'n half-Middeleeuws, in rijmelarij met tussenzetsels van hele regels lapwerk, 't zij op de manier, als moderner geesten deden, rakelings gaande langs de woorden van de oorspronkelike tekst heen, en daardoor een veel inspannender en veel hoger staande arbeid. Waar wij het nu over hebben, geldt de talrijke reminiscenties in de gezamenlike litteratuur, die aan HORATIUS doen denken; aan de omwerkingen, de navolgingen, die de

verdenkingen oproepen, als zou een auteur, met half bedekte en half openlike plunderingen uit de schatten van de Epistelen, de Satyren, en van de Oden vooral, zich laten voorstaan, met eigen werk voor den dag te komen. En wat wou men nu zeggen? Zal men in de eerste plaats toegeven, dat al het opsporen van paralellen tussen KLOPSTOCK en HORATIUS, RONSARD of POPE en HORATIUS daarom een verdienstelik werk zou zijn, omdat zulk een onderzoek leren kan, in hoeverre een modern dichter oorspronkelik mag worden genoemd, om te onderscheiden wat van hem is en wat niet van hem is, en wat eerlikheidshalve, als een eenmaal geschonken lauwerblad wèl, en wat niet in z'n erekrans z'n plaats mag behouden? Voorwaar, met zulk een doel voor ogen zouden dergelijke vergelijkingen weinig waarde hebben. Wat erger is, ze zouden voet geven aan averechtse opvattingen. Want onbillik zou het zijn, het oog te sluiten voor het verschijnsel, dat zich op verschillende, en zelfs eeuwen van elkaar verwijderde tijden dezelfde stemmingen en dezelfde kunstrichtingen kunnen openbaren; ja, dat onafhankelik van de een of andere kringloop in het cultuurleven der volken, onafhankelik zelfs van het opmerkelik feit, dat twee op de grootst mogelike afstand van plaats en tijd van elkaar verwijderde geesten, niet alleen wat hun innerlik leven, maar ook wat hun temperament, bij totaal dezelfde voorwaarden van in- of uitwendige beroering betreft, volmaakt de gelijkaardige producten kunnen zijn van de overeenkomstige factoren, dan blijft ook nog altijd het zielkundig verschijnsel ons verrassen, dat we, ook in onze beste ogenblikken, woorden aan onze pen zien ontvloeien, die onze geest zelf niet in staat is met eigen-bewuste woorden te achterhalen. Vele vragen dringen zich hierhij op; onder meer, wat toch eigenlik de mens uit zich zelf heeft, daar van zijn geboorte af de wereld op hem in gaat werken! En ook als we ons bepalen bij het talent van de schrijver: Naast hij niet wat hij kan en woekert hij niet met wat z'n eigendom is geworden? GOETHE zei reeds: ‘Wat mogen we anders ons eigen noemen dan de energie, de kracht, de wil!’ En HEINE verklaart kortweg: ‘In de kunst bestaat geen zesde gebod; de dichter mag overal grijpen, waar hij materiaal vindt; en ganse zuilen met fraaibewerkte kapitelenkronen mag hij zich toeëigenen, zo maar de tempel, waaraan ze tot steun verstrekken, een heerlik bouwwerk wordt.’

Hoe is dit nu het geval bij POOT?

Immers, als een bouwwerk tot opgetogenheid zal stemmen, dan moeten de tempelwanden en de zuilenrijen, in grondstof en in bewerking, in vorm en in afmeting, tot één ongestoorde harmonie

geworden zijn. En evenzeer, als iemand het zoet van 't landleven wil beschrijven, en voor z'n hoorders de werkzaamheden en de genoegens, die het landleven hem bereidt, in dankbare zelfgenoegzaamheid optelt, dan dient hij zich bij z'n opnoeming ook te houden aan de dingen, die in dit levensbeeld tot één logiese werkelikheid zijn geworden; want ook in het landleven zijn volgens een natuurlik proces, de bezigheden, de beslommeringen die ze geven, en de genoegens, die er uit voortvloeien, tot één organies bestaan samengegroeid. Zulk een beschrijving zou dus in geen geval toevoegsels mogen bevatten, die onmiddellik de indruk geven, dat de verhaler zich bij z'n schildering heeft laten afleiden door voorstellingen, die in z'n totaalbeeld niet passen, en die b.v. op toestanden wijzen, die hij zelf niet beleefd heeft, maar die, onder andere geografiese of klimatologiese voorwaarden, wellicht elders door anderen beleefd zouden kunnen worden. Bij POOT nu, vindt men, naast vele wel-doorleefde, ook niet-beleefde ervaringen. Als de dichter zich vermaakt met het ‘peeren plukken’, dat hij als landman jaarliks doet, zien we hem geheel binnen het kader van het Hollandse levensbeeld, dat hij gaat ontwerpen; het ‘appels enten’, het ‘uiers drukken’, het maaien, het uitrusten in de schaduw, het zitten aan de winterhaard, de tijdkortingen in z'n gezinsleven, aanvaarden we als het wezenlike en kenschetsend materiaal voor de opbouw van z'n in beeld gebrachte werkelikheid, ook al mogen vóór hem HORATIUS en honderd anderen deze en dergelijke trekken van het boereleven in dicht en ondicht bezongen hebben. Zelfs zou men er vrede mee kunnen hebben, als de Abtswouder bouwman zich bij z'n arbeid van ploegossen, in plaats van werkpaarden bedient; en dat hij in de vroegte van den morgen nu en dan ‘vliegend wild’ in z'n netten vangt: een lief hebberij nochtans, waarmee hier de koren- en veeboeren zich al bitter weinig plegen in te laten. Maar hiermee zijn wij ook op de grens van de werkelikheid. Doch als die zelfde landman ‘druiven’ perst tot ‘most’; als hij z'n runderen laat weiden in een ‘bogtig dal’; als hij indommelt aan de rand van ‘hoge bossen’, en in de nabijheid van ‘klare bronnen’, terwijl het water huppelt van ‘steile rotsen’, dan heeft zich voor het echte beeld van 't Hollandse landschap een film geschoven, welke genomen werd van het Latijnse provincieleven ergens bij Tivoli of elders anders in de vóórbergen der Appenijnen; dan is de werkelikheid, al is het dan ook bij kleine tussenpozen, onderbroken door niet reële beelden; men zou kunnen zeggen, dat het dichtstuk niet overal harmonieert, of, om bij de spreektrant van HEINE te blijven, dat het bouwwerk kapitelen vertoont, die door hun,

van de grondgedachte van 't geheel afwijkende motieven, al te zeer het opvallend kenmerk van hun ‘ontleende’ herkomst tentoonstellen.

Doch zo tijden, zo zeden. POOT behoort tot de Renaissance, en juist een van de kenmerkende eigenschappen van de Renaissance is haar zucht geweest, om eigen scheppingen te versieren met een elders gevonden dekoratieve kunst.

Of dit al of niet gepast of geoorloofd was, - een vraag, die in de 19de eeuw heel druk is gesteld geworden, - daar bleef men buiten; de Renaissance had, evenmin als de Middeleeuwen, enig besef van litterair eigendom; meer nog, terwijl de Middeleeuwse wijze van naasten van rijp en groen gedragen werd door een, wel naïeve, maar dan toch grootse, en altans onpersoonlike kultuuropvatting, lieten de Renaissance-poëten hun zelf bewust pronken met een andermans veren maar al te veel strekken tot hun eigen verheffing. De doorluchtigste van deze nieuwe mannen zijn allesdurvende en roemdragende roverkoningen geweest. Ze kaapten, wat ze wilden. Het was hun taak en hun trots. Zij dichters, hadden de opdracht het verleden als een erfdeel aan de toekomst te legateren. Zij, legden daarmee de grondslagen van de opbouw ener nationale kunst. Veel is er, onder deze leus, onder geestdriftig volgen der ouden, en 't koesteren van eigen roem, te pas en te onpas soms, de onmondige Westerse wereld op dit en andere terreinen, binnengedragen. Maar zo dit een verwijt mocht zijn, hun, 16e en 17e-eeuwers treft het niet alleen. Wat de zo zeer smalende 19e eeuw op haar beurt, in onze vaderlandse bouwkunst, en dan nog welbewust, met een betekenisvolle overdracht, te werk heeft menen te moeten stellen, - men sla het oog op onze regerings- en rechtsgebouwen: de zo sterk tekenende comitia en praetoria van een op nieuwe Frans-Romeinse codices gevestigde magistratuur.

II.

POOTS ‘Akkerleven’ is een vrije, berijmde bewerking; Vondels ‘IIe Toezang’ een trouwe proza-vertaling. Trouw, omdat hij woord voor woord de betekenis van de zin weer tracht te geven. Dit wil niet zeggen, dat een vertaler nooit zou falen in 't bepalen van de betekenis van een woord of uitdrukking. Dan is de zin niet altijd ‘juist’; niettemin blijft de vertaling ‘getrouw’. Wie daarentegen ‘vrij bewerkt’, heeft geheel andere plichten, dan toe te geven aan de eis, als zou hij moeten laten horen, of hij de zin der woorden één voor één duidelik heeft verstaan. Hij houdt zich onverplicht aan 't gevonden woord, en kan in dit opzicht toegeeflik voor zich zelve

zijn. Doch waar hij zich op z'n beurt aan te houden heeft, is de eis, dat hij zich toe moet leggen op het leveren van een organies geheel, als een ‘eigen’ werk, dat weliswaar van de geest van een zeker auteur of dichtstuk doordrongen mag zijn, maar onafhankelik van die geest- of gedachteverwantschap, de stemming, de ziel van de conceptie als geheel, woord voor woord terug moet spiegelen. Nu is niet de kunst het trouwe volgen, maar het sterke concentreren en het fijne construeren. De trouw aan 't model is geworden de gehoorzaamheid aan zich zelf.

Tussen de trouwe vertaling van VONDEL en de vrije navolging van POOT ligt COORNHERTS berijmde vertolking.[1)] Dit is dus een vertaling en tevens een gedicht. Is de vertaling getrouw? - Geensins. - Uit gebrek aan een goed inzicht in de tekst? Evenmin. - De afwijking geschiedde moedwillig. En dit gebeurde niet uit een kwalik begrepen inzicht, dat de auteur beter werk dacht te kunnen leveren dan HORATIUS. COORNHERT was een man die even goed z'n eigen plaats als die van HORATIUS kende. Maar de bezwaren, die hij bij zich zelf liet gelden, om hier en daar z'n trouw aan HORATIUS te verzaken, bleven er niet minder gewichtig om. Misschien drukken we deze gemoedsbezwaren het beste uit, met te zeggen, dat HORATIUS een Heiden was, en COORNHERT een goed en streng-zedelik Christen. En dit neemt niets weg van het feit, dat ook COORNHERT in de gelederen stond van hen, die ijverig de geschriften van die Heidense Ouden navolgden. Hij ook is een der eersten van onze Renaissancemannen. Maar ook dit Renaissance-zijn wees hem de weg, die hem van 't Heidendom verwijderde. Door studie en inzicht, door vrijheid van blik vooral ‘los’ geworsteld van z'n modellen, heeft hij z'n ‘onafhankelikheid’ voelen groeien, zodra hij, ook toen hij aan 't werk teeg HORATIUS in gebonden spreekvorm terug te geven, zich z'n geconcentreerd gevoelsleven en z'n hogere stemmingssfeer bewust werd, en hij in z'n geestverheffing te helderder het diepst van z'n wezen herkende. En in het diepst van z'n wezen was COORNHERT de reine

1) Wij wijzen hier nog op een berijmde parafraze van de ‘*Beatus ille*’ (B a u w -h e e r s W e l -l e v e n), in *Den Nederduytschen Helicon*, p. 233, door een onbekende, die echter sterk-sprekende karaktertrekken gemeen heeft met H.L. SPIEGHEL. Altans het is z i j n taal, z i j n levensblik, z i j n eenvoud-predikend ascetisme, z i j n afkeer van ‘kercken-twist’ en waan-geloof. Daardoor is het een typies-nationaal stuk geworden. De stof is meesterlik beheerst, geheel zelfstandig verdeeld en verbonden, en moraliserend uitgewerkt. In dit opstel echter, kon, tot schade van het geheel, een bredere karakteristiek geen plaats vinden.

ethicus met het liefdevolle hart van de Christen-filantroop, die 't eenvoudige kleed van de gepaste armoe liever zou dragen dan 't rijke gewaad van de zorgeloos levende gegoede man; die voor zich zelf geen ander ideaal begeerde dan te wandelen in de voetstappen van de Zoon des Mensen, maar daarnaast zich geroepen voelde, om den volke, in voorbeeld en in geschrifte, te verkondigen, hoe men zich de gemoedrust kon verzekeren, door 's werelds schijnvreugden en schijngoederen te verzaken, en de geest te sterken tegen de vreze voor de dag des Oordeels: - kortom, de moraliserende asceet, 16^{e} eeuwer weliswaar, maar de lijnrechte afstammeling van een Middeleeuwse nationaal-gevoelende ethies-didactiese groep.

En heeft deze man, - vraagt de lezer allicht, - zich willen bezig houden, met HORATIUS aan te bieden aan z'n gelovig, goed-Christelik en al wat Heidens was, verre wegwerpend volk?

Ja, dat heeft hij. Maar, - 't was de *Twede Epode*.

Maar wie was dan HORATIUS?

De zanger van de ‘Oden’ is de zanger van de liefde en de vriendschap, van de genoegens van 't leven, en van de afwisselingen, die de bedrijvigheid van een rumoerige wereldstad aan de zinnen biedt. In zoverre onderscheiden de Oden zich van de ‘Satyrae’ en de ‘Epistulae’, die een ernstiger materie behandelen, in dier voege, dat deze ingaan op de zedelike toestanden van z'n omgeving, en de vele en veelsoortige praktijken aanroeren, waarvan de grote massa, in een samenleving van een twijfelachtig gehalte, zich in de grote wedloop naar eer, vorm en stoffelike middelen, bedient. In 't vertonen evenwel van deze beeldenreeksen van Romeins leven, blijft HORATIUS zelve het middelpunt; al die gebeurtenissen trekken zich samen in zijn geest, laten zijn innerlik er zich in spiegelen en dragen het wezen van z'n persoonlikheid in zich mee. Zo vertoont zich in z'n poëzie de geestesrichting van een man, die, gevoed met de wijsbegeerte van griekse denkers en dichters, en die, gevormd in de harde school van een veelbewogen leven, nu eens vervolgd, dan weer als een vorst gevierd, ten slotte tot een vaste bestemming gekomen, ook in z'n binnenste tot een evenwichtige rust is geraakt, en tot een kalmer leven gekeerd, met zelfbewuste kennis van z'n innerlike gesteldheid, in staat, en welwillend bereid is, zoo de wereld moeite wil doen om hem aan te horen, haar zijn voor praktiese doeleinden dienstige levensmoraal, aan te bieden. Deze moraal nu, is niet geheel zonder bedenking; ze is namelik niet veel meer dan de uitspraak van een welbegrepen eigenbelang. Ze is niet van een kracht, om aan een geheel leven

een vaste richting te geven, maar veeleer een soort opportunisme, dat tracht aan te geven, wat in dit of dat geval het beste zou zijn, om zich en anderen de minste last te veroorzaken, en is dus meer wereldwijs dan beginselvast. Zulk een wijze van beschouwen, die eerst zich zelf in 't oog houdt, kan zich niet koersen op de deugd als zodanig als doel; wel kan ze deugd als middel in 't oog vatten, om een doel te bereiken. Feitelik wordt door zulke niet de vraag gesteld: hoe zoek ik het goede, - maar de vraag: hoe ontkom ik het kwade; hoe reken ik op een voorzichtige manier uit, volgens welke gedragslijn, ik, tussen de uitersten door, een gemakkelike en behoorlik ruime uitweg voor mezelve vrijhoud. Van zelf heeft iemand, die zo redeneert, geen zin in opofferingen zijnerzijds; maar zoveel te meer aandacht voor de manier, waarop hij van de voorrechten die 't leven aanbiedt, gebruik kan maken; zo iemand heeft niets te zeggen tot hen, die van alle middelen ontbloot, in zak en asse in het moeras van hun ellende blijven steken; hoogstens zal hij leren, dat het ten slotte nog wijsheid is, wanneer men, bij 't bekomen van 't minste deel, zich tracht te vergenoegen met wat het tegenwoordige geeft. In elk geval is de gegeven levenswijsheid zo sterk geconcentreerd op eigen welzijn, dat ze zelfs het verlies van de gelijkmoedigheid van geest als een ramp aanmerkt en de noden van de samenleving en de behoeften van het vaderland terug laat wijken voor het zorgvuldig gekoesterde gevoel van een passieve voldaanheid met het bescheiden deel. Voor een dergelijke moraal is maar één verontschuldiging, n.l. deze, dat ze Romeins is, en dat ze, - we zeggen niet *noodwendig*, maar dan toch op *verklaarbare* wijze, van de bovenbeschreven egoïstiese natuur heeft moeten worden. Het plichtgevoel ener strenge zedelikheid moet al zeer sterk zijn, zo het niet gedragen wordt door de religieuse idee van een gemeenschap, of wel, door het zedelik bewustzijn van een in religiesferen opgevoede maatschappij; en dat dit besef van zedelike plichten tegenover de gemeenschap te hebben, in het toenmalige Rome niet krachtig kon zijn, komt ons niet moeielik voor in te denken, wanneer we op de algemeene vermoeidheid en zatheid in de dagen van 't Keizerrijk na de grote evolutiën der burgeroorlogen, letten, en de zelftucht en kracht van de Romeinse geest snel en zichtbaar zien verslappen. HORATIUS nu was zulk een Romein, ofschoon een van de besten, die ondanks z'n betrekkelik wufte moraal, een diepe blik had op de roerselen en drijfveren van 't menselik hart, en op het beklagenswaardige in de noden en de worstelingen van het zo moeitevol voortgesleepte menselik leven.

Deze HORATIUS nu werd omstreeks het midden van de 16^{e} eeuw,

bij 't opleven van de Antieken op de bodem van het Westers-Europa, weer in z'n oude litteraire roem hersteld. De aandrang begon in Frankrijk, door de opkomst van de ‘Plejaden’ een zevental dichters, die, onder de bescherming van Katharina van Medicis, geestdriftig de handen ineensloegen, om door de verzustering van de nationale met de antieke litteratuur, de franse taal en poëzie te zuiveren, te verfijnen en tot de hoogste volmaking te brengen. Frankrijk was er het aangewezen land voor; de meeste HORATIUS-handschriften waren daar bewaard gebleven; de Franse geest bovendien paste het beste aan bij de Romeinse geest. En inzonderheid destijds. Nergens dan daar was het nationaal bewustzijn zo sterk; over een polietiek krachtig en economies welvarend volk regeerde een hoog-beschaafd vorstengeslacht met een koninklike geest en ongewone begaafdheden; naar dit hof werden de schitterendste talenten getrokken; een roemrijke en fiere adel leidde er, bestraald door de glans van een kunstvolle pracht, en een roemvolle geleerdheid, een weids en feestelik bestaan. Hier heerste een ongekende zin voor alle wetenschappen en kunsten, een oor en een oog voor vormenschoon als slechts door enkele Italiaanse hoven werd geëvenaard. Het was dit geslacht van geestelik hoogstaande mannen, dat zich, met talent en met liefde, wierp op de meest kenmerkende auteur van de hoog-beschaafde samenleving in 't Romeinse Keizerrijk. En zowaar, dat wat in Horatius het meest onmiddellik, in de ontboezeming, de hulde, de toewijding, de ode, de behagelike en feestelike zijde van het leven beroerde, ‘Wein, Weib und Gesang’, dat zelfde, klonk ook weer in de liederen van de voormannen der Nieuwe beweging, in de zangen van DU BELLAY en RONSARD. Dit was navolging, zeker, maar uit een verwantschap, waarvan de ware natuur onmogelik te lochenen valt. Ook zij, de Plejaden, roemen hun vaderland, omdat het groot van roem en machtig in z'n daden is. Ook zij vereren hun koningen en hun beschermers, omdat zij zingen mogen onder de schaduw hunner hoge daken. Ook zij smalen op de Britten, de erfvijanden, zoals het HORATIUS deed op de Parthen en de Iberieërs. Wel doen zij meer, en met duidelik uitgesproken theoretiese zin, en praktiese verstrekkende resultaten.[1)]

1) GRANDICHAN vertaalt de Ars Poëtica (1541), eveneens PELETIER (1545); in 1549 verscheen de ‘Deffenze et illustration de la langue françoise’, het manifest van de ‘Pléjade’; in 1549 verliet de vertaling van de ‘Satyrae’ en ‘Epistulae’ (door HABERT) de pers, en in 1579 die van de Oden door MONDOT. Vgl. E. STEMPLINGER. Das Fortleben der Horarischen Lyrik seit der Renaissance, Leipzig, 1906.

Maar zo ze zich dichter voelen, vrij en onafhankelik, zingen zij bij voorkeur hun zangen van levensgenot, van de vrouwen, de vriendschap, en van de onvergankelijke dichterroem.

Wat DU BELLAY en RONSARD, de voormannen van de 'Plejade' in Frankrijk doen, volvoeren WECKHERLIN en OPITZ in Duitsland. Ook zij zijn warme vereerders en navolgers van hun Latijnse meester, en OPITZ geeft in z'n 'Poetery' (1624), evenals DU BELLAY, ook voor een nieuw-Duitse school z'n opzienbarend program. Ook hij bejaagt een nationaal doel; ook hij wil z'n voordeel doen met de modellen der Ouden, om de verwaarloosde en onbeholpen geworden duitse poëzie te louteren en ze tot die hoogte op te voeren, die de Italianen en Fransen bezig waren, of altans beloofden te zullen bereiken; ook hij, doet een beroep op de edelsten des lands, om niet langer zich blind te staren op de Antieken alleen, maar ook vertrouwen te stellen in de vermogens van hun eigen taal. Maar hoe opmerkelijk! Terwijl de Humanisten in Frankrijk, vol trots en vermetele moed, de beker opheffen, en nooit moe worden in schier speelse brooddronkenheid de wijn, de min en de poëzie te loven, wordt Opitz aangetrokken door de levenswijsheid en de berusting in de Satyren en Epistelen, en is het HORATIUS' passieve moraal en z'n in schone spreuken verstoken ernst, welke de Duitse hoofdman aan de beoefening van deze Meester bindt. Wat kon toch hij een vaderland prijzen, dat verscheurd lag door een allesverwoestende polietieke en godsdienst-oorlog; wat kon hij een koning roemen, waar alle gezag verbroken was; wat kon hij van levensgenot zingen, waar uit alle dorpen en steden het noodgeschrei zich ten hemel verhief! Somber was de duitse horizon en diep ernstig het gemoed van de duitse dichter. Wie weet wat voor opgewekte, vurige levenslust ook de oden van deze eergierige, fijnbeschaafde en plooibare jongeling zou hebben doortrild, wanneer ook hij had kunnen neerzitten in de schaduw van een troon, zingende van een vredevorst, die de heirscharen der oprukkende vijanden had teruggeslagen, en de macht van z'n tegenstrevers binnen z'n rijk had gefnuikt!

Wat voor invloed het lot van een volk kan hebben op de stemming, die zich in de onverbloemde uitingen van het diepere geestesleven openbaart, blijkt wel uit onze eigen historie, omtrent de tijd van de vestiging der Republiek. Wij, die op een afstand van drie à vier eeuwen van die wordingstijd staan, en meer gewoon zijn ons te verblijden over een uitkomst, die een uitwendige ommekeer deed zien, dan ons in te denken in een worsteling, die een duister gistings-

proces verborg, kunnen ternauwernood beseffen, hoe de onenigheden dier tijden, de twijfelingen, de onvastheid der leidende meningen, en de wankelbaarheid der overheidsmachten de harten met bekommering en vertwijfeling hebben vervuld. Bijna nergens was het doenlik, de financieën en het rechtswezen behoorlik te handhaven, laat staan, om nieuwgetroffen regelingen met krachtige hand in te voeren; de oorlogstoestand, die op de ene plaats de macht verslapte, maakte elders diefstal en afpersing mogelik onder de vlag van het krijgsrecht; en de zwakheid van 't bewind moest personen en zaken ontzien, om in kleiner kring de zo onontbeerlik geworden lieve vrede te kunnen bewaren. Daarbij verkeerde men steeds in 't onzekere, wat de toekomst brengen zou. Ook nog, toen de Nederlandse vrijstaat gevestigd scheen, brachten de heilloze twisten tijdens 't Bestand een herhaling van wat men vroeger tientallen jaren beleefd had, terwijl eenzelfde onzekerheid de geesten als met verlamming sloeg. Dat land en volk er ten slotte boven op kwamen, geschiedde hierdoor, dat enkele voormannen wisten te behouden, wat er te houden viel, en vooral, dat zij over de fondsen beschikten, die hen in staat stelden, zich, op welke wijze dan ook, de beslissende stemmen in 't kapittel, en bij de uitvoering, de nodige manschappen en weermiddelen te verschaffen. Want geld, zeer veel geld leverden de buitengewone krijgslasten; de landzaat prospereerde in de weldra van vijanden gezuiverde dorpen en steden. Hoe veel dit wil zeggen, waar in de staatkundige ontwikkeling van een volk, een vaste lijn onzichtbaar blijft, kunnen wij zelf het beste weten, die leven in een tijd, waarin gelukkig, geen fiscale onregelmatigheden of verkeerde rechtspraktijken ons gemoed verstoren, maar we dan toch wel, een ‘beginselen’-spel als regerings-‘vorm’ het karakter van het regeringsbeleid in gevaar zien brengen, terwijl ondanks deze onzekere toestand land en volk stoffelik snel vooruitgaan, en tevens, meer dan ooit in onze historie, in de ontwikkeling van het maatschappelik en intellektueel bestaan van de brede volkslaag, een ongewone stijging valt waar te nemen. Wat deze tijden mede duidelik laten zien, is, dat met zulk een stoffelike prosperieteit, wel verre dat ze aanleiding zou geven tot een luchthartiger opvatting van het leven, zich zeer goed laat verenigen een neiging tot het ingaan op vraagstukken, die de oorsprong, het wezen en de bestemming van de mens betreffen. Welnu, in het tijdperk tussen 1550 en 1600 was dit ook, en zelfs veel meer dan in deze dagen, het geval. De diepgaande geloofsverschillen toentertijd leidden een betrekkelik brede laag van denkende geesten tot een rusteloos onderzoek van al wat door de Christelike kerkvaders

en zelfs vóór hun tijd, door de Heidense wijsgeren, over de verhouding van de mens tot het Opperwezen, over de onsterfelikheid van de ziel, en over de grondbeginselen van deugd, levensplichten en mensenliefde, geleraard was, om in al deze oude geschriften een steun te zoeken voor eigen meningen, of wel, om in de vermoeiende strijd dier meningen, zich zelf een vaste geloofs- en levenslijn voor te schrijven. Nu bieden de geschriften der Antieken, waarin zich natuurlikerwijze niet alleen het ernstige denken, maar heel de levensbeschouwing en tevens het ganse leven in z'n vele en bonte vormen afspiegelt, een rijke verscheidenheid van ernst en luim, van verheven gedachten en aanschouwelik leven. Maar niet alles was even welkom. Het meest er in behaagde wat de strekking van het onderzoek kon dienen. En zo zocht men dan bij de Latijnse, en zo mogelik bij de Griekse, dichters en schrijvers, allereerst naar de ernstige leringen, naar de spreuken vol levenswijsheid, naar hun beschouwingen over het wezen van de mens, over 't Goddelik beleid, over de voorwaarden van ons geluk, en over onze houding tegenover de dood.

Een van die zoekers in de geschriften der Ouden is ook DIRK VOLKERTSZOON COORNHERT, die de Stoa zocht te verzoenen met het Christendom, de Oudheid met de Bijbel, die het praktiese leven als een door wijsgerige kunst bewandelde weg wilde beschouwd zien, welke kunst van wel te leven haar beginsel en doel in zich zelve zou vinden, en die tot zulk een harmoniese volmaaktheid moest worden gebracht, dat het verlies van alle tijdelike have, ja zelfs het afsterven van geliefde panden, met kalme berusting kon worden gedragen; kortom, waarin elke teleurstelling, die zonder de steun van z'n leer, op het menselik hart met bekommering zou drukken, door de oefening van z'n levenskunst een soort toets zou worden, waarop de door droefheidsnevelen aangeslagen geest zich zelf weer onbekommerd sterk en als rein in haar beginsel staande, zou herkennen. En deze man, zeiden we reeds, zou de dichterlike vertaling van HORATIUS' 2^{e} Epode op zich nemen.

(*Wordt vervolgd*).

J.K.

Lessen over 't lidwoord.
(*Vervolg van blz.* 97.)

21. Ik heb je al is voor 't geval gesteld: ‘Met *de* trein reizen.’ Dat is nogal ingewikkeld, ten minste voor jullie. Daarom iets vooraf. Iemand vertelt: ‘In 'n bosch lag 'n groot kasteel; en daar woonde 'n ouwe ridder.’ Op dat kasteel, niet waar? Maar de verteller zegt: ‘daar.’ Hoe kwam dat? Dat kasteel was 'n ding, zò breed, zò hoog. Zòveel torens en zoveel ramen. Maar dat vergat de verteller enigzins, 't kasteel moest nu 'n woning worden voor 'n ridder, 'n ruimte om in te wonen, 't wordt al abstrakter, 'n plaats. Toen de verteller *daar* zei, duidde ie 't kasteel aan *in zover* 't 'n plaats was. Als je aan kleine kinderen vertelt, dan moet je maar dikwels 't woord kasteel herhalen: Daar lag 'n groot kasteel. Op dat kasteel enz. Kinderen luisteren meer als 't over de dingen zelf gaat, dan over 't *in hoever*. 'n Kind moet schoentjes hebben met kwastjes en figuurtjes, 'n volwassene moet schoenen hebben die passen. 't *In zover* is 'm meer waard dan 't ding zelf. Zelfs grote meisjes houden van bandjes die niets binden en van brosjes die niets vaststeken. 'n Meisje hoeft 't *in hoever* niet zo streng in 't oog te houden als de jongen. Als die later buiten de huiselike kring tobt, dan moet ie zorgen door de grote hoop de kluts niet kwijt te raken. Door dikwels te denken en vlug te weten *in hoever*. Als men zegt ‘met *de* boot reizen, of “met *de* trein” of “met *de* tram,” dan denkt ie aan die dingen, vooral *in zover* ze dienen om er mee te reizen, als reisgelegenheden.

Praat iemand me van “met de tram”, “met de trein”, “met de boot” en dan ineens van “'*n* boot”, dan schuift er ineens een voor m'n geest en blijft daar 'n paar sekonden liggen: lang, scherpkantig, wit, pijp. Jullie ondervond die verrassing misschien zo nog niet? Vergelijk is: “*De* trein is duurder dan *de* tram” en “'*n* trein is kostbaarder dan '*n* tram.” 't Laatste gaat over de dingen zelf, 't eerste over de reisgelegenheden. “Op *de* fiets ben je er in 'n uur.” “Op '*n* fiets ben je altijd 'n stukje groter.”

Wat ik in “de trein” ook nog voel? Iets van de gemeenschap. 'n Soort genitief-betrekking. Dat ding hoort er tegenwoordig bij, 't is 'n onmisbaar ding geworden in onze maatschappij: “Verbeeld je is, dat we *de* hond moesten missen!” zegt 'n huisgenoot. “Verbeeld je is, dat we *de* trein niet meer hadden!” zegt 'n reiziger. De Duitse keizer gaat elk jaar naar Noorwegen niet met *de* boot, maar met '*n* boot: zijn boot is geen gelegenheid voor 't publiek, de gemeenschap. 'n Fietsrijder kon wel *de* tram bijhouden, maar niet '*n* auto: 't Eerste is 'n *sociale* gelegenheid.

Hoe meer de gemeenschap aktief wordt, hoe meer *de*'s we krijgen. Toen er nog maar één boterfabriek was in ons land, konden alleen de boeren uit de omtrek daar zeggen: “De meeste melk gaat naar *de* boterfabriek.” En dan bedoelden ze de hunne. Maar nu kunnen alle kranten schrijven: “De meeste melk gaat naar de fabriek.” En dan is *de* fabriek 'n nieuwerwetse instelling in *onze* maatschappij, iets van de tegenwoordige gemeenschap.

In 'n verhaal: “Hij raakte aan 't zwerven en kwam in *de* gevangenis terecht.” Welke gevangenis? 't Is 'n ding van de gemeenschap, liever nog: 'n instelling ervan. De een voelt hier meer de genitief-betr., de ander meer de abstraktie, de gevangenis niet als stenen gebouw maar als strafplaats.

In 'n huisgezin: “Van avond komt de dokter,” de - gen. betr. of bekendheid tussen de dokter en 't huisgezin.

In 'n trein: “Wel, als iemand zo iets mankeert, dan moet je direkt 'n dokter raadplegen.” Maar 'n ander die meer gemeenschapsgevoel heeft, spreekt van “dan moet ie direct *de* dokter halen.” Hij gebruikt 't sociale *de*.

Draag is aan 'n tekenaar op, *de* dokter, een van de voornaamste personen in onze tegenwoordige maatschappij, in beeld te brengen! 't Wordt '*n* dokter. Laat 'm is tekenen: *De* tram heeft 't hier druk! 't Wordt 'n plein vol tramm*en. De* is abstract, '*n* of *meervoud* konkreet, plasties. Sommige personen, 't gewone volk en vooral kinderen gebruiken betrekkelik weinig van die *de*'s, veel '*n*'s en meervouden. Ze zijn plasties.

22. Na 't lezen van 'n sensatie-bericht: A. “*De* mens is nu eenmaal zo!” B. “'*n* Mens is nu eenmaal niet anders.” C. “*De* mens*en* zijn niet meer zoals vroeger.” D. “Alle mensen zijn eender; maar deugen doet er geen een.” Dat betekent allemaal precies 'tzelfde nietwaar? In de spraakkunst staat ook: “de” betekent hier “alle”; *de* generaliseert. In de wìskunde ja. De moraal-filozoof die er 'n redevoering over houdt, zegt denkelik: “De mens is nu eenmaal

zo”; dat schrijft ie ook zo in z'n boeken En in 'n minder alledaagse bui kan 'n ander dat ook zo zeggen en schrijven. “*De* mens”, '*t* wonder uit Gods hand, '*t* raadsel der filozofen etc., allemaal *de* of '*t*. Waar zijn de armen en benen gebleven? Waar de hoed en de schoenen? Ik denk niet zozeer meer aan 'n mens, zo groot, zo 'n gang, zo 'n stem. Zo was 't ook met B. gesteld, alleen 'n beetje minder abstrakt; hij spreekt al van '*n*. Maar hij is nog niet zo plasties als C. Die praat van “mens*en*”. Dat is nog zo dom niet: er zìjn er toch ook meer. Datzelfde had ie bereikt met “Mensen zijn nu eenmaal etc.”; maar dan blijft 't sociale “*de*” weg, 't klinkt kouder. Menheer D zat op z'n paardje. Hij was bang dat er ook maar een aan z'n slagen zou ontkomen; hij moet ze *alle* treffen. C had 't ook wel over alle mensen, maar daar dacht ie zelf zo niet aan. Wie z'n *de* met *alle* gelijkstelt, legt iets in C z'n taal, wat niet van C ìs.

Dat “*de*” van C maakt de mensen tot medespelers op 't wereldtoneel. Datzelfde gemeenschapsgevoel ligt uitgedrukt in: de aarde, de hemel, de hel, de vogelen, de vissen, de bloemen, de dieren etc., allemaal beste kennissen: *onze* moeder de aarde, *ons* toekomstig vaderland de hemel. In 'n middeleeuws verhaal las ik zelfs van onze broeders de vogelen. Men spreekt van “*de* landbouw beoefenen”, “de veeteelt etc.”, dat bedrijf van onze boeren, dat middel van bestaan op deze aarde. Daarom hebben al die woorden 't sociale *de*.

't Is niet zeker, dat A, B, C en D alles precies zo gevoeld hebben als ik. Ik ben geen gedachtelezer. D'r kan ook napraten van die mensen in 't spel zijn, gewoonte, opvoeding, onbewuste herinnering aan schrijfvoorbeelden etc. Er zijn honderden invloeden die op iemands taal inwerken. Ik beoordeel de taal van de mensen op slot van rekening naar mijn eigen taal. In de meeste gevallen zal er wel gelijkheid zijn, in enkele biezondere gevallen verschil.

Iemand van jullie schreef in d'r opstel: Vooral toen naast veeteelt (geen *de*) ook akkerbouw (geen *de*) uitgeoefend werd, kozen de nomadenstammen 'n vaste woonplaats.’ Kijk, die weglating van *de* klonk mij wetenschappelik, statisties; ‘*de* veeteelt’, ‘*de* akkerbouw’ klinkt voor mij meer belangstellend, meer bewijs, dat men er ìn zit. Door dat ‘gemeenschapsidee’ wordt 't ‘soort’ idee zwakker; ten minste dat laatste voel ik weer sterker als 't lidw. wegblijft.

23. Ze hebben de gewonde *op 'n bed* gelegd en zo vervoerd. ('n) ‘Waar is de kleine?’ ‘Die ligt 'n uurtje *op bed*.’ (geen lidw.) '*n* Bed is 'n ding, zo lang, zo breed, zo dik, langwerpig vierkant en daar de zieke in de lengte midden op. ‘Op bed’ is niet zo dik, zo breed etc. 't Is 'n plaats om te slapen. Hier geld weer 't *in hoever*,

niet 't ding als ding. De gewonde moest op 'n bed vervoerd worden, beslist op zò'n ding, anders leed ie te veel van de schokken. En de kleine? Als die maar opgeruimd is; is ie niet zalig, dan is ie toch van de vloer, zeggen ze bij ons. En 't rustigst is ie als ie slaapt, dus *op bed*.

Ik keek toevallig naar '*n* huis, dat zo blonk omdat 't pas geverfd was ('*n* - 'huis' als ding). Op de stoep van dat huis zijn 'n paar vreemde kinderen aan 't spelen. Een loopt er weg. ''k Ga naar huis!' zegt ie (geen lidw). Dat kind dacht niet zozeer aan 't huis waar ie woonde. 't Zag in de geest moeder in de huiskamer, met 'n gezicht dat mis was, omdat 't al zo laat werd; en 't zag de tafel klaar met de anderen d'r omheen. 't Is hier weer: In hoever: 't huis als woonplaats, nog enger: de woonkamer, als plaats van 't huisgezin. 'Waarom kom je zo laat tuis,' zei moeder. Die dacht helemaal niet aan 'n huis. Ze zegt niet meer zoals vroeger 'te huis' maar 'tuis'. Wat is dat voor 'n ding? Onzin! dat begrijp je nu zeker wel.

Men zegt dat er 'n tijd is geweest, dat de z.nw. geen lidw. hadden. Als dat waar is, dan begrijp ik wel, waarom 'bed' en 'huis' er hier later geen gekregen hebben. *Op* en *bed, te* en *huis* waren al één geworden. 'n Knappe jongen die daar nog 'n woord tussen schuift.

'n Hele kleine jongen ging mee in pension op 'n villa midden in 'n bos. Toen ie daar binnen alles gezien had, vroeg ie of ie op straat mocht. De anderen lachten. Op straat! Niets dan tuin en bos. Maar de kleine had niet helemaal ongelijk. Hoe klein ook, hij kon al abstraheren, deed 't nog sterker dan de groten. Hij moest 't tegengestelde hebben van 'binnen, in huis' n.l. daar buiten, bij de mussen en de hondjes. Dat was voor hem *op straat*. Dat is *op straat* voor de groteren ook wel. Maar tegelijk denken ze nog aan meer andere dingen: straatstenen, rijen huizen. 't Materiele is bij de grotere levendiger gedacht.

Verder: 'Aan tafel': kringetje, wit tafellaken, langs de kant witte schijven met glanzende cirkeltjes, dampende schotels, gerammel met borden en lepels, als de katjes muizen, dan mauwen ze niet. Aan tafel moet je niet zo hangen, luie jongen!

Maar 'aan de tafel': Als je dat kunstje wil doen, moet je 'n pook aan de tafel hangen.

Hij gaat al 'op school': Boeketas, lezen, schrijven, vorderingen, moedertrots, zoet zijn.

Maar: De leiedekker zat 'op *de* school,' op dat grote ding.

'Is ie er al? Neen, maar ie is op weg.' 'n Weg verbindt twee uitersten, daar is ie nu middenin en nadert de bestemming. Midden

op 'n hei, zonder weg of steg, kun je ook ‘op weg’ zijn. *Weg* bet hier geen ding; we gebruiken geen lidw. Maar: ‘Die doos lag zo maar op *de* weg.’

In ‘op bed’ is 't idee ‘ding’ zeer zwak geworden, ook in: ‘op straat, tuis, op school, aan tafel.’ Ook in: ‘we hebben van middag kip,’ allemaal zonder *'n*.[1)]

24. ‘Je komt hier nooit meer over de vloer, aap van 'n jonge! Geen voet meer over de drempel, asjeblief! De deur uit!’ *Over ‘de’ vloer*: in zover die vloer bij de huiskamer hoort. Als later de vertoornde verhuisd is, mag je gerust op die vloer gaan staan. Dito de drempel, dito de deur, *in zover* die 'n ingang en uitgang van de huiskamer is. Toch gebruikt men 'n lidw. Ja, maar geen *'n*. Dan krijg je weer 't ding als ding. ‘Ik stond met de rug tegen '*n* deur’; (tegelijk denk ik hier aan *een uit meer*) ‘In die kamer ligt '*n* nieuwe vloer.’ Verder: ‘In *de* kerk moet men ingetogen zijn’: godsdienstoefeningen, stilte. Maar: ‘In *'n* kerk is 't zomers koel’: hoge muren, stenen vloer, gebouw-idee, 't ding als ding.

‘Op '*t* veld: boven lucht, onder vlakte, fris, vrij. Maar: “Op '*n* veld”: vierkant, langwerpig stuk grond. Plasties: Stel u voor, dat u op '*n* veld staat.[2)]

25. “Dat zal Jan wel in orde brengen!” “Jan?” “Ja Jan!” Is ie dan timmerman?’ Let op: *ie*.

‘Wat was dat voor iemand die daar de deur uitging?’ 't Is 'n timmerman, geloof ik. Kijk maar naar die bak (met gereedschappen). Let op: niet ‘*ie*’ maar ‘*'t*’ is 'n timmerman.

1) Vgl. ‘met '*n* lamme hand kan men niet schrijven’ (ding-idee) en ‘met sierlike hand geschreven’ (hoedanigheids-idee) ‘met '*n* kromme rug’ (ding-idee) en ‘met gekromde rug’ (=slaafs: hoedanigheids-idee) ‘iemand met '*n* zwakke borst’ en ‘uit volle borst zingen’; met vroom gemoed, met kloppend hart, met gebogen hoofd, al die uitdrukkingen zonder lidw. hebben 'n zwak ding-idee en 'n sterk hoedanigheidsidee.

2) De gen. betr. kan aan 'n zelfstandigheid nieuwe biezonderheden geven: veel dingen die van *mijn* kamer gelden, kunnen niet van 'n kamer in 't algemeen gezegd worden. Daardoor wordt de kans op betekeniswijziging waarbij een biezonderheid naar voren schuift en de hoofdbetekenis wordt, groter. Daaruit besloot ik dat uitdrukkingen met 't *bep.* lidw., dat òok gen. betr. uitdrukt, 't meest aan betekeniswijziging blootstonden. Ik nam de proef met de uitdrukkingeverzameling van Dr. STOETT (kleine uitgaaf). M'n leerlingen, die niet wisten waar 't eigenlik om ging, vonden in die verzameling 547 bep. lidw. en 297 *on*bep. Uit deze ongekontroleerde statistiek durven we natuurlik zo maar geen konklusie te trekken.

In de eerste zin stond Jan levendig voor de geest, ten minste als persoon, hij was 'n '*ie*' of 'n '*hij*'. Eigenlik was ie Jan, maar die naam was pas genoemd. Maar die man, in zin 2, die ik niet kende, die 'k misschien maar half gezien had, is 'n '*t*; dat kun je van veel dingen zeggen: ''t Is van mij' ('n appel); zelfs van geen voorwerp: ''t Is verkeerd' (die daad). Maar die appel is dan maar alleen beschouwd als bezitting, als iets dat de gemoederen in beweging brengt; de daad wordt alleen beschouwd als 'n punt van overweging, en de man, die de deur uitging als iets dat m'n nieuwsgierigheid prikkelde. Maar dat *'t*, voorlopig zo iets in m'n geest als 'n nevelvlek, moet tuisgebracht worden. We zetten onze gedachten scherp. Door 'n teleskoop wordt de nevelvlek duidelik 'n massa sterretjes. Zo wordt dat '*t*, eerst 'n abstraktie, 'n ding, 'n timmerman, in elk geval 'n *'n*. 't Is 'nne, 'nne.... ik weet 't niet precies, zegt men soms. Men weet er toch iets van! n.l. dat 't 'n *'n* is, 'n voorwerp.

In zin 1 'Is ie timmerman' zegt dat '*ie*' al, dat 't over 'n *'n* gaat. D'r staat al 'n persoon in m'n geest. Maar die persoon moet vollediger aangegeven worden: 'Hij is timmerman.' Nu blijft 't lidw. weg. Ook in: 'Hij is smid,' 'kok' (beroepen). Hij is burgemeester, notaris (ambt). Hij is lid, voorzitter (verhouding tot 'n vereniging). Hij is Nederlander, katoliek (verhouding tot de wet, de godsdiensten, de staatkunde). Is 'smid' ook 'n verhouding? Zeker! tot de maatschappij, 't is 'n maatschappelike positie. En burgemeester, en burger? Verhouding tot de stad, tot de natie, de wet. En 'dief'? B.v. 'Hij is dief geworden?' Dat klinkt komies. In 'n geregelde maatschappij is dat geen ambacht, geen positie. 'De berooide graaf werd roofridder.' Dat klinkt. Dat was in die tijd ook 'n bestaan. Bij 'zijn' ('worden' en 'blijven') blijft hier 't lidw. weg. 't Komt weer uit: *in zoverre* die woorden 'n verhouding uitdrukken; ze duiden geen ding als ding aan.

Zo gekleed, zo'n allures: 'Nu ben je helemaal 'n Engelsman.' Pilo broek, duimstok etc.: 'Nu ben je helemaal 'n timmerman.' Geen *'t* als onderwerp en toch '*n* in 't gezegde. Natuurlik! '*'n* Engelsman' niet in z'n verhouding tot naties, wetten, rechten etc. maar '*n* Engelsman als 'n ding, 'n beetje vreemd ding. Zo ook *'n* timmerman, als iemand met zo'n pakje aan, 'n heel alledaags, maar toch goed te kennen ding.

'Als je katoliek ben, dan kun je met die wet niet instemmen': 'katoliek' betekent hier: belijder van 't kat. geloof, aanhanger van de kat. staatspartij, dus 'n *in zoverre*; maar: 'Als je 'n katoliek ben, dan aanvaard je 't nieuwe niet zonder voorbehoud.' Hier geldt 't geen geloofsartikel of staatkundige stelregel, maar 'n taktiek, die met 'n kato-

liek vergroeid is, 'n katoliek is hier 'n mens, met vlees en been, 'n *'n*.

‘Moet Jan dat doen?’ Ja, Jan. Hij is toch timmerman. ‘'t Is me '*n* timmerman!’ Eerst ‘*hij*’: Jan staat levendig voor de geest. Daarna: '*t* en ‘'*n* timmerman’ Bij die ontboezeming wordt zo sterk aan de vereiste bekwaamheid gedacht, belichaamd in ‘'n timmerman’, dat Jan zelf er door op den achtergrond raakt: Hij wordt maar 'n ‘'*t*.

Wordt diezelfde ontboezeming tegenover 'n persoon geuit die vlak voor je staat, dan ‘*Je* bent me '*n* timmerman!’ De aangesproken persoon wordt nooit 'n '*t*. Dan zou ie gaan denken, dat je 't over 'n ander of over iets anders had.

26. ‘De oudste jongen zorgde voor z'n broers als 'n vader,’ (let op: '*n*) d.i. liefdevol maar streng op z'n tijd, zorgvuldig maar ook nauwkeurig: lief, streng, zorgvuldig, nauwkeurig, 't zijn allemaal mooie dingen, die pas goed uitkomen als ze belichaamd worden in 'n persoon. Als je iemand over schoon wil spreken, doe dat dan met 'n roos in je hand of 'n beeld naast je, neem '*n* mooi ding. Noem '*n* persoon, die lief en streng is, '*n* vader. Je kunt daarom ook zeggen: ‘Die jongen was '*n* vader voor z'n broers.’ Als je zegt: ‘Hij was vader over z'n broers’ dan verandert de zin van betekenis: Hij oefent dan dezelfde rechten uit als iemand die tot 'n ander staat in de verhouding van vader en zoon. In 't eerste geval komen de eigenschappen van 'n vader meer uit, in 't tweede geval meer de vaderlike rechten en beschikkingen.

‘Als vader was ie verplicht voor die jongen op te komen.’ Hier heb je weer de verhouding van vader tot zoon, 't *in zoverre* komt weer voor de dag, dus geen *'n*. Men spreekt hier van: ‘in hoedanigheid van vader.’ Best. Maar in de les zijn we gewoon 't woord hoedanigheid juist anders op te vatten. Bij ‘die jongen als '*n* vader’ was meer sprake van hoedanigheden, zoals we gezien hebben. Tweeërlei geheel verschillend gebruik van 'n zelfde term in 'n zelfde vak vertroebelt de kwesties.

27. D'r was ergens 'n nieuwe meid. ‘Is Janse al geweest?’ vroeg mevrouw. ‘Janse? Wie is dat?’ ‘Wel, de bakker!’ Eigennamen als Janse, Hendriks, etc. kortom familienamen, kunnen enkel dienst doen in zeer beperkte kring. ‘De bakker’ zegt meer. 't Is dezelfde persoon als Janse, maar ‘bakker’ geeft daarenboven 'n kwaliteit aan, en ‘de’ de verhouding tussen hem en 't huisgezin. ‘De bakker’ is ook 'n soort eigennaam. Met nog 'n bijbetekenis. Datzelfde krijg je als je voor andere z.nw. 't bep. lidw. zet: De smid, de meid etc. Maar - met 't *bep.* lidw. Want er zijn meer mensen die bakker, smid of meid zijn. Maar staan die personen vlak voor je, zodat er

geen vergissing met andere bakkers mogelik is, dan kan 't lidw. wegblijven: ‘Zo, bakker! koud van morgen!’ ‘Bakker’ kon zelf ook wel wegblijven. Maar wie 'n beetje notitie van de man neemt, zegt er onwillekeurig dat woord bij. Hij vindt 't ook aardiger, onverschillig of 't eenvoudig uit beleefdheid gebeurt of daaruit voortvloeit dat je behalve aan je brood ook nog speciaal aan de bakker denkt. Aardig, dat ze niet alleen dat laatste, die aandacht, attentie noemen, maar ook de misschien niet gemeende beleefdheid. 't Is zeker oorspronkelik één geweest.

Toen ik hier pas was komen wonen, kwam er dikwels 'n schooiertje voorbij m'n raam, tegen schooltijd. Hij was de schrik van de honden, de katten, de kleine meisjes. ‘Daar gaat '*t* boefje’, zeien we altijd; ('n soort eigennaam, net als *de* bakker) Nu is 't 'n beleefde jongen, allang op werk; toch noemen we 'm nog 't boefje, niet om z'n streken, maar uit gewoonte. Soms zeggen we eenvoudig: ‘Daar gaat Boefje’: we laten zonder erg 't lidw. weg, zoals voor echte eigennamen, namen zonder bijbetekenis, zoals Boefje nu voor 'n lange goeie slungel ook geen zin meer heeft. Dezelfde analogie heeft misschien de echte eigennaam (*Jan*) *Bakker* doen ontstaan uit de geïmproviseerde, (*Jan*) *de bakker*, waarmee een van de voorvaders was gedoopt.

Voor huisgenoten bestaat er maar één vader, één moeder, soms maar één oom of één oome Jan. 't Lidw. hoeft van *vader* etc. geen eigennaam te maken, 't is er al een. De andere eigennaam van ‘vader’ bv. Jan, mogen kinderen niet gebruiken, omdat de namen ‘vader,’ ‘moeder’ veel te prakties aan aanhankelikheid en gehoorzaamheid herinneren, om ze ongebruikt te laten. 'n Bewijs, dat die eigennamen ‘vader,’, ‘moeder’ nog 'n bijbetekenis behouden hebben net als ‘de bakker.’ Maar niet zo levendig. De bakker en z'n broden zijn één, de bakker blijft voor de huisgenoten in hoofdzaak de persoon die voor hun de broden bakt, maar vader heet ook ‘vader’ als ie naar 't kantoor gaat, hij blijft ‘vader’ heten als ie binnen met vreemden praat en de kinderen in 'n andere kamer moeten. Zo gaat van die eigennaam ‘vader’ de bijbetekenis enigzins verloren. Moet die sterk opleven, dan zegt moeder vermanend: ‘'*n*’ of ‘*de*’ vader is 't hoofd van 't huisgezin.

28. ‘De President is dood.’ Welke? Die van Frankrijk of van Amerika? *De* maakt van *president* nog geen voldoende eigennaam, zoals in *de bakker*. Dergelike noodzakelike toevoegingen heeft men ook in ‘*de* ontvanger Janse’, ‘'*t* huis ter Aa,’ *de* heer B. In zulke gevallen voel ik bij *de* of '*t* al dat er nog 'n bepaling moet volgen, *de* wekt 't idee ‘nadere aanduiding’; ook zo in: '*t* dorp A, '*t* meer

Genezaret. Toch hoort men ook ‘'*n* menheer Janse’, ‘Ik ontmoette daar '*n* ingenieur B.’, ‘We kwamen aan '*n* dorpje C’: 't idee ‘onbekendheid’ is hier zo sterk, dat 't de andere idee's die 't *bep.* lidw. zouden vragen, verdringt.

‘Hij is '*n* notaris zoals je er weinig vindt.’ Nu wordt 't idee ‘nadere aanduiding’ gewekt door 't lidw. '*n*, zoals daar juist in ‘'*t* huis ter Aa’ door 't *bep.* lidw. Die notaris wordt er nu tegelijk een uit meer, maar een die zich van de anderen onderscheidt: '*n* versterkt daardoor tegelijk 't hoedanigheidsidee: ‘Je bent er me *eentje*’, zei men tegen iemand die wat te sterk sprekende hoedanigheden bezat.

In 'n stadje woonden verschillende Meier's. Die naam werd dus 'n onvoldoende eigennaam. Men ging nu spreken van *koperslager Meier, borstelmaker Meier*, maar - zonder lidw.: de bijgevoegde z.nw. dienen enkel ter onderscheiding, niet in zoverre ze zelfstandigheden maar biezonderheden aangeven: 't lidw., dat aan zelfstandigheden als zodanig doet denken, blijft daarom weg.[1)]

De burgemeester, *de* dokter zijn lui in hun kring bekend; 'n andere burgemeester, 'n andere dokter heet in diezelfde kring '*n* dokter, '*n* burgemeester. Zo betekent '*n* ook hier onbekendheid. Nog sterker in: ‘D'r was ook '*n* Janse en die had van alles aan te merken.’ De persoon die dat zei, had die Janse op 'n vergadering ontmoet en - niet gekend. Misschien ook wìlde-n-ie 'm niet kennen, omdat ie 't 'm lastig maakte: Onbemind maakte hier onbekend. Dat '*n* kan daarom ook geringschatting uitdrukken. (vgl. 10).

29. We hebben al gezegd dat *vader* zo iets als twee betekenissen had: op die nevelvlek gaan we onze teleskoop nog is zetten.

Voor 'n open raam zaten twee kinderen. Jan begon te plagen, Piet schreeuwde toen: ‘Vader!’ (eigennaam). Jan: Als je niks tegen vader zegt krijg je wat. Let op: *vader* bleef hier 'n eigennaam. Tegelijk kwamen twee vreemdelingen voorbij. ‘Dat kind schreeuwt om z'n vader’, zei de een. Let op: *vader* werd hier 'n soortnaam: De vreemdeling denkt bij *vader* aan '*n* vader, aan 'n man zoals alle mannen die kinderen hebben. Die vreemdeling had bij *vader* 't idee ‘soort’, maar Jan dacht aan 't individu: hij stelde zich 'n heel bekend gezicht voor en ònder dat gezicht nog 'n bekende vervaging van lijf en armen.

'n Kind zei in 'n verjaringsversje: ‘Met recht noem ik u *Vader*.’ Met recht: Vader was ook '*n* vader: de beide idee's ‘individu’ en ‘soort’ zijn tegelijk uitgedrukt. En als vissers zeggen: *de* Anna is

1) Op dit geval was Dr. DE VOOYS zo goed me te wijzen.

vergaan? Dan hebben ze behalve 't individu-idee ‘Anna’ ook nog 't soort-idee ‘boot’. Dat soort-idee wordt uitgedrukt door *de*: voor echte eigennamen komt 't lidw. niet (Jan, Piet) wèl aanhoudend voor soortnamen: de klanken *de* en '*n* zijn a.h.w. met 't idee ‘soort’ vergroeid, *lid* geworden van de soortnaam.

Ook in: *de* Rijn, *de* Mont-Blanc wordt door *de* 't idee ‘soort’ gewekt: rivier, berg. Tegelijk drukt dat *de* bekendheid uit (de Anna) of gen. betr. (*de* Rijn). En in *Den Bosch*? Men zegt: ‘'*t* vrolike Den Bosch’. Dat zouen dan twee lidw. zijn: *Den* is 'n deel van de eigennaam geworden, dus - met 'n hoofdletter! Men zegt ‘de dorre Sahara’ naast ‘de Sahara is groot’. Dat is dus 'n ander geval.

‘Wat zou '*n* Sokrates in dit geval gedaan hebben?’ vroeg 'n klassieke meester vermanend. Dat '*n Sokrates* betekent '*n man als S.* en wel: niet de eerste de beste man; naast 't idee ‘individu’ (Sokrates) is 't idee ‘soort’ uitgedrukt en wel door '*n*. Boven deed dat *de*. Maar '*n* brengt ook nog de uitstekende eigenschappen van S. naar voren; '*n* doet hier dezelfde dienst als in ‘Hij is '*n* notaris zooals enz.’ en ‘Je bent me '*n* notaris’ (Zie 28).

‘Toen ging Sokrates naar buiten’. Nu blijft '*n* weg: Maar nu wordt S. ook niet als 'n biezonder man voorgesteld.

30. Iemand had 'n partijtje antikiteiten aangekocht, stalde ze op 'n tafeltje uit: 'n beeld en 'n vaas en 'n schotel en nog 'n paar van die dingen. De meid moest 't toen afstoffen. Dat was iemand die van afwerken hield. Ze nam 'n plumeau en waaide over de hele boel 'n paar maal op en neer. Zij zag geen tien verschillende '*n*'s, maar eenvoudig rommel, werk voor haar. Maar de andere zag 't. ‘Meisje, één voor één de dingen in je handje nemen.’ Toen werd elk ding 'n ding afzonderlijk; ze stofte nu 'n beeld, ze stofte 'n vaas, 'n schotel enz,

Iemand vertelde: ‘Alles lag in 'n ogenblik vol stof: tafel, stoelen, kast, kleeren, 't was verschrikkelijk.’ Die houdt ook van afwerken, niet bij 't stoffen, maar bij 't vertellen. Zo min als de meid eerst stuk voor stuk met de plumeau geheel omwuifde, neemt hij veel notitie van elk ding afzonderlik. Had ie dat gedaan, dan had ie toch niet gezegd ‘'*n* tafel’ maar ‘*de* tafel, *de* stoelen, *de* kast.’ Maar voor die gelegenheid blijft de gen. betr. onvermeld; er moeten zoveel dingen in 'n zelfde zin vermeld worden, en niet als hoofdzaak; de hoofdzaak is dat de stòf overal op kwam!

Bij 'n ander waren de dingen zelf hoofdzaak. Die vertelde: *De* tafel is geverfd, en *de* kast is oòk geverfd enz.; hij stelt zich al die dingen levendig één voor één voor. De volgende was vooral onder den indruk: 'k Heb '*n* pen gekregen, enne - 'k heb '*n* potlood ge-

kregen, enne - 'k heb '*n* inktpot gekregen, enne -. In z'n Sinterklaas-weelde vergat ie de stijlregel, dat men geen twee dezelfde woorden vlak achter elkaar mag gebruiken.(!)

31. Man en vrouw voor 'n winkel. Zij: Daar staat 't: ‘beeld met zuil - f20.’ Hij: ‘Hoeveel zou 't beeld alleen kosten?’ Zij: ‘Ik zou '*t* beeld en *de* zuil allebei nemen.’ Ze denken nu sterk aan elk van de twee dingen afzonderlik, vandaar dat bij elk afzonderlik de onderlinge gen. betr. onwillekeurig en passant wordt vermeld: '*t* beeld en *de* zuil. Maar de winkelier is 't vooral om de f20 te doen en zijn aandacht is dus vooral op 't stel gericht, 't komplex ‘beeld en zuil,’ dat 'm die f20 bezorgen kan; vandaar 't prijskaartje zonder lidw. Bij de een is 't komplex-idee sterker dan de gedachte aan de samenstellende delen, bij de anderen net omgekeerd.

Bij ‘stoelen, tafel, kast, alles lag direkt vol stof’ werd de gen. betr. niet genoemd voor de verschillende dingen, omdat die te gauw en dus te vluchtig in de geest werden waargenomen.

Bij ‘beeld met zuil’ werd de gen. betr. voor de verschillende namen onvermeld, omdat 't sterke komplex-idee de gedachte aan de samenstellende delen verduistert. Dus twee oorzaken van weglating.

‘De wind sloeg de hele boel de dijk af: kar en paard!’ Vooral op landbouwtentoonstellingen vormen ‘kar en paard’ 'n stel.

Daarjuist stond ‘man en vrouw’ voor de winkel. Alles moet misschien uit één portemonnee betaald worden: ‘man en vrouw’ zijn één. Vooral hier is 't komplex-idee sterk: *geen* lidw.

In van ‘top tot teen’ vermeldt men ook de gen. betr. niet, en toch vormen top en teen geen eenheid, geen paar; integendeel. Maar van die kwestie ‘gescheiden of bijeen’ kan hier geen sprake zijn: ‘van top tot teen’ wil in hoofdzaak zeggen ‘helemaal’. Denkt men sterk aan 't hoofd en de voeten, dan gebruikt men de lidw.: ‘van 't hoofd tot de voeten’ zegt men dan.

‘De liefde en achting.’ Hier gebruikt men één lidw. van de twee. Dat zou men met ‘kar en paard’ niet moeten doen. Zo gauw ik voor ‘kar’ ‘*de*’ zeg, denk ik sterk aan dat ding afzonderlik en ‘'t paard’ wordt dan van zelf ook iets afzonderliks, en vraagt rechtvaardigheidshalve ook de lidwoord-attentie. Maar de liefde is geen stoffelik ding zoals 'n kar, en krijgt door 't lidw. niet zo direct relief in m'n geest. 't Lidw. kan daar veilig gebruikt worden om de gen. betr. uit te drukken, zonder daardoor direkt te worden gescheiden van de achting, die er bij hoort.

Bij ‘bruid en bruigom’ kan men zelfs drie nuancen onderscheiden: ‘Een toost op bruid en bruigom’ (zeer bijeen: de clou van 't feest.)

‘De bruid en bruigom verlieten de zaal.’ ‘De bruid en de bruigom werden elk afzonderlik toegesproken.’

32. Iemand schetste de indruk die de zomer op 'm maakte: ‘groen landschap, blauwe lucht, zonneschijn!’ Die liet ook 't lidwoord weg. Ook door de haast zoals 't stoffende dienstmeisje? Dat is niet zeker. Hij was misschien artiest en liet dat onwillekeurig aan z'n tekening zien.

Kinderen tekenen ook weleens. 'n Paardje met allebei de ogen aan één kant: Ze *weten* dat 't beest twee ogen heeft. Ze tekenen niet; maar pràten met d'r potlood. 'n Geoefend tekenaar doet 't beter. Hij tekent alleen wat ie op 't oogenblik ziet. Maar de artiest-tekenaar tekent de dingen dikwels om de schoonheid die ie aan de dingen ziet, alleen de dingen in zover hij ze schoon vindt. Als ie 'n bloempot schildert, kijkt ie door de haartjes van z'n ogen; wat donker is wordt nog donkerder; wat licht is wordt nog lichter; hij gaat dan op in de weelde van de lichteffekten, van de lijnen, van de tinten. Wil die al die weelde samenvatten in één woord, dan zou ie dat kunnen doen door artistiek te spreken van ‘bloempot’, niet ‘'*n* bloempot’. Ook gewone mensen spreken zo. 'n Vissersjongen had als matroos 't laatste gedeelte van z'n diensttijd opgesloten gezeten, voor straf, in 'n donker, muf hok. Toen ie daarop tuis kwam, riep ie o.a.: ‘Twee dage zee, zée, zée - en 'k ben weer de ouwe.’ (Op Hoop v. Zegen. 4e dr. blz. 40).

Wat dacht en voelde die jongen? De frisheid van de zee, de uitgestrektheid, de vrijheid op zee. De indrukken die de zee op z'n zintuigen maakte, waren sterker dan 't ‘ding’-idee. 't Lidw. '*n*, dat 't ‘ding’-idee uitdrukt, bleef weg.

ARY PRINS schrijft: *De zon* (kijk, dat vat ie op als 'n ding: *de* zon) *in krans* (dat betreft maar lichteffekten van die zon: geen lidw.) *van koudlichtflitsen.... bol* (dat is maar de vorm van die zon: geen lidw.) *in 'n lucht enz. Een man* (opgevat als 'n ding) *met hand* (dat hoort bij de tekening van die man) *door wit omwonden enz.* (Tweem. Tijdschr. I ‘In Rusland’.) In plaats van ‘wit’ had de auteur nog kunnen schrijven ‘iets wits’, ook 'n schilderende uitdrukking voor 'n zwachtel. Maar neen, hij moet hier niets van 't idee ‘zelfstandigheid’ hebben; hij wil geen ‘ding’ om die hand zien, alleen de kleur wit, die als 'n lichte plek helder afsteekt tegen de donkere kleur van de kleding. A. PRINS is dikwels in die stemming. 't Is of ie z'n verstandsoog dat de dingen ook als dingen wil zien, sluit om alleen met z'n lichamelike ogen te kijken. Z'n zinnelike voorstellingen zijn abnormaal levendig. 't Realisme dat alleen in de werkelikheid 't materiaal voor z'n kunst zocht, bracht dat soms mee.

33. Nu zouen we over de definitie van 't lidw. gesproken hebben en we hebben 't gehad over aanw. vnw., bez. vnw., lidw. en telwoorden. Zo leert men ook de mensen het beste kennen in hun omgeving, bij verwanten en kennissen. We hebben alleen sprekende gevallen behandeld, maar talrijk zijn de gevallen, waarin de verschillende betekenissen van *die* of *de* en '*n* of *een* ineenlopen. Daarom is ook niet altijd precies te zeggen of *een* 'n telw. of 'n lidw. is. Als we is helemaal niets meer te doen hebben, zullen we op die kwestie verder ingaan. Onthoud nu maar dit: Als men op *een* 'n klemtoonteken schrijft, dan is 't 'n telwoord, anders 'n lidw. Als er 'n partitieve genitief op volgt, dan heet 't in jullie spraakkunst 'n onbep. vnw. En als ik ‘een’ afzonderlik zeg, en er dan hard op druk, dan is dat 'n teken, dat ik wil hebben, dat je ‘telwoord’ zegt.

AANVULLING. Aan 't slot van § 7 gelieve men in te lassen: Als men van deze vokatieven *die* of *de* weglaat, dan kan de hoorder zelf zich die ongunstige termen aantrekken. *De* (of *die*) is hier dus tegelijk 'n middel om tweede en derde persoon te onderscheiden. De derde persoon is 'n meer of minder afwezige en zo kon *die*, dat plaatsbetrekking aangeeft, voor die funktie om te onderscheiden, in aanmerking komen.

PH. J. SIMONS.

Opstellen zonder schema?

Aber wie sollen wir es mit Stoffsammlung, Stoffverteilung úund Disposition halten? Das sind doch alles Sachen, die erlernt sein wollen, die das Kind nicht von selber auffinden kann. Das Kind nicht, und der Tertianer und Sekundaner und Primaner erst recht nicht!

Nun, auch hier wiederum meine ich, dasz alles das, was weder das Kind noch der Gymnasiast von der Tertia bis zur Prima van selber aufzufinden vermag, eben für diese Kinder und diese Gymnasiasten etwas Unnatürliches ist, das besser wegbleibt als aüszerlich angelernt wird.

Also sollen die Gymnasiasten auch in den Oberklassen gänzlich dispositionslose Aufsätze schreiben?

Ich frage dagegen: Glaubt man wirklich, dasz alle Disposition des Denkens überhaupt nur durch die Dispositionsübungen des schulmäszigen Aufsatzunterrichts zustande kommt? Ich wenigstens glaube das nicht. Ich bin im Gegenteil überzeugt, dasz jedes Denken, das wirklich der Mühe wert ist gedacht zu werden, seine Disposition in sich selber trägt.

BERTHOLD OTTO.

Warenar, vs. 474 vlgg.

Lecker vertelt:

> Doe 't nu so veer was dat by hem self al had deur e schreven,
> Warnar Neef, denckt omje ziel, seyde doe zijn oude Nift,
> Of men om een Heer-oom liep, die jou een woortje seyde uyt de Schrift:
> Want 't is mitje al dood' stroom, jou leven is an 't ebben,
> Hij soud' (seyd hy) al een Daelder willen hebben,
> En daerom bleef het achter, wat dunckje van sulcken vreck?

In de uitgaaf der Zwolse Herdrukken tekent LEENDERTZ aan: '*Heer-oom*: "predikant"; vgl. VONDEL's Rommelpot, waar men bovendien nog *paap* en *pfarheer* voor een protestantsch geestelijke gebruikt vindt. Een katholiek geestelijke wordt ook niet gehaald om *een woortje uyt de Schrift* te zeggen, maar om de H. Sacramenten te bedienen'! Tegen LEENDERTZ' opvatting van heeroom als predikant, heb ik de volgende bezwaren. In de eerste plaats dan gaat de verwijzing naar VONDEL's *Rommelpot van 't Haenekot* niet op, omdat het woord daar, evenals paap, bij wijze van hatelikheid gebruikt wordt aan het adres van de Contra-Remonstrantse predikanten. Die hatelike betekenis is in het zinsverband bij HOOFT buitengesloten. In de tweede plaats komt voor zover ik weet bij de oudere schrijvers nergens heeroom voor in de betekenis van predikant, zodat het gebruik in de *Warenar* geheel op zich zelf zou staan. In de *Sneldichten* van HUYGENS b.v., waar herhaaldelik sprake is van predikanten en pastoors, worden alleen de laatsten heeroom genoemd, en zoo ook in de kluchten. Maar van de andere kant pleit voor de mening van LEENDERTZ ongetwijfeld dat 'woortje uyt de Schrift.' Nu zou ik nog op een derde mogelikheid willen wijzen. Kan heeroom hier ook worden opgevat in de betekenis van krankenbezoeker? Zo'n krankenbezoeker hielp de predikant het ziekenbezoek te doen, en werd door deze betaald, soms met subsidie van de Staat; ook werd hem zijn bezoek betaald door degeen, die hem liet roepen. (Vgl. een aantekening van Mej. G.F.C. VAN NOP in de *Bloemlezing uit de Brieven van Hooft*, Pantheon, bl. 70). Dan zou meteen duidelik zijn waarom Warenar zo'n ziekentrooster niet aan zijn bed wilde hebben: hij had nl. geen daalder over voor een 'Hemelsch troosjen.' Meer plaatsen uit oudere schrijvers kunnen hier alleen het nodige licht verschaffen.

K. POLL.
Leeuwarden.

Boekbeoordelingen.

Middelnederlandsche Spraakkunst, Syntaxis 2e Druk door Dr. F.A. Stoett ('s Gravenhage - Martinus Nijhoff - 1909) (Pr. ƒ 5.-).

Dat van de *Mnl. Synt.* een tweede druk nodig was, is voor de beoefenaars van onze taal een verblijdend feit. En wie dit werk met de eerste druk vergelijkt, zal zich verheugen over de belangrijke verbeteringen en de Schrijver dankbaar zijn voor de vele moeite, die hij zich heeft getroost om de vooruitgang op dit veld van wetenschap, dat toen het werk voor 't eerst verscheen, nog nauweliks ontgonnen was, bij te houden en de resultaten te verzamelen in een boek. De lange lijst van geraadpleegde werken is een duidelik bewijs, hoe veel er in de twintig jaren verlopen sedert de eerste druk verscheen, op dit gebied gedaan is.

Wie het boek aandachtig nagaat, zal echter spoedig overtuigd zijn, dat we ons nog niet voldaan bij dit werk kunnen neerleggen en de Schrijver zal stellig de eerste zijn om te erkennen, dat er nog veel te doen over is. Door de volgende opmerkingen, die ik bij de lectuur en het gebruik er van maakte, hoop ik er iets toe bij te dragen, dat de volgende druk, die zeker niet weer twintig jaar zal uitblijven, weer een veel verbeterde is.

Mijn bedenkingen betreffen in hoofdzaak de opzet en de inrichting van het boek. Evenals in de eerste druk worden alle voorbeelden gegeven zonder vermelding van herkomst. In de Voorrede zegt de SCHR.: ‘Opgave van de werken, waaraan de verschillende voorbeelden zijn ontleend, met vermelding van bladzijde en versregel is voor hen, voor wie dit boek in de eerste plaats bestemd is, onnoodig. Voor verschijnselen, die op bijna iedere bladzijde onzer Mnl. geschriften voorkomen, is eene dergelijke opgave overbodig; voor meer bijzondere gevallen kan men het *Mnl. Wb.* en de vermelde literatuur raadplegen.’

Hiermee ben ik het niet eens; ik zou graag altijd de plaats van

herkomst zien opgenoemd; men ziet dan onmiddellik in hoever de plaats bewijskracht heeft. Wie gedurende enige tijd de eerste druk heeft geraadpleegd, weet dat dit niet overbodig is. Ook in deze druk zijn wel eens vbl. opgenomen, waarvan de bewijskracht minstens twijfelachtig is[1].

Maar er is meer. Dr. STOETT wil geven de Syntaxis van *het* Middelnederlands. Zou dit nù op dèze wijze mogelik zijn? In de eerste jaargang van dit *Tijdschrift*[2] heeft de Heer DE VOOYS zijn bezwaren ontwikkeld tegen de studie van VAN HALTEREN over *het Pronomen in de* 16*e Eeuw*. Wat voor de 16e Eeuw geldt, is in nog hogere mate het geval met de middelnederlandse dialecten.[3] We hebben hier te doen met een tijdvak van drie eeuwen[4], met taal uit verschillende streken[5], uit zeer verschillende bronnen, zeer verschillende kringen en taalgebruik[6]. Zou de onderzoeker der Syntaxis b.v. niet in aanmerking moeten nemen, of iets voorkomt in een oorspronkelik stuk, dat natuurlik weer van heel verschillende aard kan zijn of in een vertaling uit het frans of het latijn[7]? Om al deze redenen was het wenselik geweest, dat we hier ten minste konden zien, waar het citaat te vinden is; nog wenseliker, dat de bronnen groepsgewijze gesplitst en onderzocht waren. Bij Dr. STOETT is veelal zelfs geen verschil gemaakt tussen rijm en proza; wel wordt soms[8] gezegd, dat iets uitsluitend of vooral in rijm voorkomt, maar in de meeste §§ staan voorbeelden in en buiten rijm door en naast elkaar. En toch is de andere weg al ingeslagen door Dr. VOR

1) b.v. § 172 vlg. behandelen de datief; in de gevallen, waarin dat. en acc. in vorm samenvallen, is het niet uit te maken, met welke naamval we te doen hebben; § 152 vlg. handelen over de genitief, maar heel veel vbl. ook uit andere §§ kunnen onder § 154 gerekend worden. In § 68 is de naamval van *die* in 'Die sielen int helsche dal, *die* Lucifer beghiede, dat ware sine maisniede' niet te bepalen; evenmin in 't volgende vb.; enz.
2) I, 135 vlg.
3) Zie V. HELTEN, *Mnl. Spr.* passim en FRANCK, *Mnd. Gr.* 2e druk, Vorwort en § 3 en elders.
4) De SCHR. zegt wel eens, dat iets uitsluitend of vooral in later mnl. voorkomt, b.v. § 63 opm., § 75 opm., § 249, opm. 2, maar zonder dit nader te bepalen.
5) Zie b.v. *Tschr.* XXV, 196 over de conjuncties want en thent, ook aangehaald in § 314.
6) Zie Dr. VOR DER HAKE: *De Aanspreekvormen in 't Nederlandsch* (I *De Middeleeuwen*) en de beoordeling daarvan in dit *Tijdschrift*.
7) Zie *Middelnedl. Marialegenden* uitg. DE VOOYS II Inl. LXXXV, vlg.
8) b.v. § 42, § 76, § 128, § 131 opm. 1, § 164 enz.

DER HAKE in zijn aangehaald werk, door de SCHR. ook gebruikt bij § 24 vlg. Dat Dr. S. het grote verschil tussen deze beide metodes niet ziet, blijkt uit de volgende §, waar V.D. H's onderzoek kort samengevat wordt. Bij Dr. S. lezen we: 'Ook om *standsverschil* uit te drukken wordt afwisselend *du* en *ghi* gebruikt. Zoo spreken hooggeplaatsten gewoonlijk[1)] hun minderen aan met *du*; eveneens meestal[1)] de ouders hunne kinderen (niet in den *Floris ende Blancefloer*); deze laatste daarentegen de ouders met *ghi*. Opmerkelijk is het, dat afwezigen meermalen[1)] "gedudijnd" worden, tegenover wie men, wanneer men hun aanspreekt, *ghi* gebruikt. Floris en Blancefloer bijv. zeggen tot elkander *ghi*, doch over elkander, in zich zelf sprekende, gebruiken ze *du*. Zie verder VOR DER HAKE t.a. pl.' d.i. bl. 226. Wie aan de hier gegeven regel het gebruik der aanspreekvormen in de Floris toetst, vindt herhaaldelik afwijkingen, maar op bl. 77 in hetzelfde boek lezen we V.D. H's samenvatting van het onderzoek naar 't gebruik van *du* en *ghi* in de Floris en dan wordt Diederic van Assenede recht gedaan over de keurigheid, waarmee hij de 2^{e} personen gebruikt: 'Floris' vader en diens echtgenoote zeggen *ghi* tot elkaar; de koning gebruikt het ook tot zijn zoon, doch in twee gevallen maakt hij een uitzondering; als zijn zoon nog een kleine jongen van vijf jaar is, is dudijnen gewettigd; en bij het afscheid van Floris, als er van den kant der ouders gevoeld wordt, dat dit een afscheid voor goed is, gebruikt de vader in dit teeder moment *du* (1420-35). Fijn gevoeld! *Du* zeggen tot haar zoon is het recht van Floris' moeder èn in de taal van moederlijke berisping (1234-75) èn in die van moederlijke teederheid (b.v. 1317). *Ghi* gebruiken Floris en Blancefloer tot elkaar, maar in hun afwezigheid van elkaar over elkander sprekend, is *du* het pronomen, dat ze gebruiken (b.v. 799 vlg., 1136 vlg.). Dit doen ze ook, als ze over zich zelf spreken (b.v. 2099

1) Deze woorden, ook elders b.v. § 199, zijn tekenend voor de manier waarop de SCHR. zijn regels formuleert. (Zie ook KOLLEWIJN in *Museum* XIII, 56). Eveneens het vermelden van 'enkele uitzonderingen' b.v. § 273 of: bij de *meeste* der hier genoemde werkwoorden, uitgezonderd bij de verba van beweging, kon ook, *vooral* in lateren tijd, de infinitief met *te* volgen, bij *sommige* is dit zelfs de gewone constructie § 281 opm. 1; *nu en dan* § 294 opm. 1, *somtijds* § 43, § 97 opm. 1, § 100, § 198, § 360, opm. 2, (waarop dan volgt: in den Brandaen) *herhaaldelijk* § 63, § 104, § 362; *een enkele maal* § 45, opm. 1, § 88. § 96 opm. 2, § 199, § 200 opm. § 348 opm.; *meermalen* § 45 opm. 2, § 49, § 300 opm., § 349, § 351.
We zouden hier zo graag minder vage aanwijzingen hebben, zoals de SCHR. zelf b.v. geeft in § 47.

1) Deze woorden, ook elders b.v. § 199, zijn tekenend voor de manier waarop de SCHR. zijn regels formuleert. (Zie ook KOLLEWIJN in *Museum* XIII, 56). Eveneens het vermelden van 'enkele uitzonderingen' b.v. § 273 of: bij de *meeste* der hier genoemde werkwoorden, uitgezonderd bij de verba van beweging, kon ook, *vooral* in lateren tijd, de infinitief met *te* volgen, bij *sommige* is dit zelfs de gewone constructie § 281 opm. 1; *nu en dan* § 294 opm. 1, *somtijds* § 43, § 97 opm. 1, § 100, § 198, § 360, opm. 2, (waarop dan volgt: in den Brandaen) *herhaaldelijk* § 63, § 104, § 362; *een enkele maal* § 45, opm. 1, § 88. § 96 opm. 2, § 199, § 200 opm. § 348 opm.; *meermalen* § 45 opm. 2, § 49, § 300 opm., § 349, § 351.
We zouden hier zo graag minder vage aanwijzingen hebben, zoals de SCHR. zelf b.v. geeft in § 47.

1) Deze woorden, ook elders b.v. § 199, zijn tekenend voor de manier waarop de SCHR. zijn regels formuleert. (Zie ook KOLLEWIJN in *Museum* XIII, 56). Eveneens het vermelden van 'enkele uitzonderingen' b.v. § 273 of: bij de *meeste* der hier genoemde werkwoorden, uitgezonderd bij de verba van beweging, kon ook, *vooral* in lateren tijd, de infinitief met *te* volgen, bij *sommige* is dit zelfs de gewone constructie § 281 opm. 1; *nu en dan* § 294 opm. 1, *somtijds* § 43, § 97 opm. 1, § 100, § 198, § 360, opm. 2, (waarop dan volgt: in den Brandaen) *herhaaldelijk* § 63, § 104, § 362; *een enkele maal* § 45, opm. 1, § 88. § 96 opm. 2, § 199, § 200 opm. § 348 opm.; *meermalen* § 45 opm. 2, § 49, § 300 opm., § 349, § 351.
We zouden hier zo graag minder vage aanwijzingen hebben, zoals de SCHR. zelf b.v. geeft in § 47.

vlg.). Met *du* worden de Nijt (762 vlg.) en de Dood (1178 vlg.) aangesproken. De barsche poortwachter van des amiraels paleis spreekt Floris, die voor het gebouw blijft stilstaan, onbeleefd met *du* aan (2668-2672) maar als hij verneemt, dat deze het gebouw zoo nauwkeurig opneemt, omdat hij met het plan rondloopt zelf een dergelijk te laten bouwen, “dan begeeft hi thant sine sere worde” en spreekt met *ghi*. “Keurig!”... Slechts drie onnauwkeurigheden, alle drie met zeer geringe verandering te herstellen (1458, 1564, 3484)’. Ook bij de vereiste beknoptheid zou toch wel een nauwkeurig weergeven van dit onderzoek mogelik zijn geweest.

Hoewel de SCHR. PAUL's *Prinzipiën*, dat dikwijls wordt aangehaald, en allerlei dialectstudiën heeft gebruikt, wordt toch ook het nieuwnederlands veelal als een eenheid, de voortzetting van *het* middelnederlands beschouwd. Waar de betere weg wordt ingeslagen, is het wel eens maar halverwege[1)] en deze halfheid komt in de terminologie uit[2)]. Een ander gevolg er van is, dat de middeleeuwse taal bekeken wordt door de ogen van een 19^{e} eeuws grammaticus[3)]. Uitdrukkingen als: ‘evenals thans’,[4)], ‘in strijd met ons taalgebruik’[5)], ‘het verschil werd nog niet in acht genomen’[6)], ‘ver-

1) Enkele vbl.: § 208 en 211 bespreken een ‘ellips, die in levendigen stijl voorkomt.’ § 121 waar de voorzetsels behandeld worden: b.v. *of*(van, uit: alleen in Friesche streken, en thans nog in West-Vlaanderen); *egen* (jegens; thans nog in 't Westvla). Er wordt echter niet onderzocht, of het vroeger ook uitsluitend in dit dialekt gebruikt werd. § 273 opm. II, waar staat: ‘In strijd met het tegenwoordig taalgebruik is het bezigen van het hulpww. *sijn* in de onpers. uitdrukkingen: *het is gesneeuwet* (zoo nòg in het Antwerpsch, waar men ook zegt: het is dezen nacht gevrozen)’; zonder dat onderzocht wordt, of het in het mnl. ook misschien brabants is. En is het nu in strijd met het tegenwoordig taalgebruik, als het nòg Antwerps is? Ook opm. 3 bij dezelfde §: ‘Het tegenwoordig geldend onderscheid tusschen *hij heeft vergeten* en *hij is vergeten* (mnl. ook *mi es vergeten*) werd in de middeleeuwen niet in acht genomen. Gewoonlijk werd *vergeten* vervoegd met *hebben*, zooals thans nog uitsluitend in het West-Vlaamsch.’ Maar in de buurt van Rotterdam is *hij is vergeten* de énig gebruikelike vorm, voor zover de leerlingen het niet uit de grammatika anders geleerd hebben. Ook bij § 242 en § 252 moet men, meen ik, op dialecties verschil opmerkzaam zijn.
2) Zie noot vorige pagina.
3) Zie Dr. MULLER in *Taal en Letteren* III, 171 vlg. Vgl. ook KOLLEWIJN, Museum XIII, 52 vlg.
4) § 40, 41, 46, 52, 75, 79, 122, 135, 141, 153 opm. 4, 170, 199, 226, 227 opm. enz.
5) § 87, 197, 198, 199, 273 opm. 2.
6) § 273 opm. 3.

warring van constructies'[1] wijzen hier op. Eveneens: In zeer vele gevallen kan een pronomen worden verzwegen, waar dit in de tegenwoordige taal 'niet geoorloofd zou zijn'[2]; een herinnering aan deze constructie bewaren wij nog[3] en: comen, dat wegens zijne beteekenis uitsluitend perfectief moest zijn[4].

De middelnederlandse taalstudie kan juist van zoveel belang zijn om de tegenwoordige taal te begrijpen, wanneer men niet voor middelen nieuw-nederlands één vorm aanneemt en het andere afwijkingen of fouten noemt. Een enkel vb.: In veel grammatika's wordt nog altijd afgekeurd: *ten mijnen huize, ten mijnent*, enz. In de *Bekn. Middelned. Spr., Etymologie* § 156 zegt Dr. STOETT ook nog: 'De fout, die tegenwoordig dikwijls wordt gemaakt nl. in *ten mijnen huize, ten mijnent* bestond ook reeds in de middeleeuwen blijkens: *ten sinen huse, ter uwer name*.' In deze *Synt.* lezen we § 93: 'Geen lidw. van bepaaldheid schuilt in *ten* of *ter*, dat we thans nog aantreffen in *ten mijnen huize, ten zijnen kantore, ter uwer verjaring* en dergelijke. Het voorzetsel heeft hier onder invloed van het volgend woord de *n* aangenomen.' Een parallel vinden we in § 277 opm. 1. Er is echter ook nog een andere verklaring mogelik nl., dat we hier te doen hebben met 'schrijftaal' vormen[5]. Ook op § 50 zou ik de schrijvers van nieuw-nederl. spraakkunsten wel opmerkzaam willen maken. We moeten vergelijken taal in dezelfde omstandigheden gesproken of geschreven uit dezelfde streek, want het taalgebruik is behoudend. Zo zouden allerlei belangrijke kwesties aan de orde kunnen worden gesteld; b.v. invloed van het frans in de hoofse taal der ridderromans, van het latijn in de kerkelike en misschien ook wel andere geschriften. Is er b.v. al een kanselarijtaal en in hoever heeft die invloed gehad?[6]. Het zou onbillijk zijn te eisen, dat ze in dit boek beantwoord worden; daarvoor is er nog te weinig voorarbeid verricht; maar we zouden wel wensen, dat ze tenminste gesteld en onder de ogen waren gezien[7] en de eerste stap daartoe zou al weer zijn: bewijsplaatsen.

1) § 153 opm. 3, 171 opm.
2) § 218.
3) § 218 opm. 2.
4) § 272.
5) Zie *Marialeg.* Dl. II, p. LXXVI en de daar aangehaalde literatuur, waarbij nog te voegen is VAN HELTEN, *Mnl. Spr.* § 276* en *Vondelgr.* § 65.
6) Zie § 218 en opm. 1.
7) Zou het b.v. niet van belang zijn geweest na te gaan, bij welke ww. de datief niet uitsluitend voorkomt, in plaats van enkele mededelingen in § 172 en de opm. 'Dat bij de in deze rubrieken genoemde ww. in plaats van den datief ook wel eens de acc. of de gen. wordt aangetroffen spreekt vanzelf.' Bij Maerlant heb ik de genitief alleen aangetroffen bij verba met de betekenis 'ontkomen'.
   Ook zouden we graag weten of de vbl. in § 141 waar na een comparatief *als*(*e*) voorkomt allen in jongere teksten staan en of dit de enige zijn, vooral wanneer we in de daar aangehaalde plaats uit het *Nedl. Wb.* (II 246) lezen: 'Nevens het oorspronkelijke *dan* achter den comparatief is in de 16e eeuw ook *als* in gebruik gekomen, dat allengs toenemende, vooral in de volksspraak, zoozeer is doordrongen, dat het thans nog in de spreektaal, in Noord en Zuid, de meest gewone uitdrukking is. In de schrijftaal bleef *dan* zich handhaven; doch ook daar moest het veelvuldig door den invloed der spreektaal voor *als* wijken, dat in de geschriften der drie laatste eeuwen tallooze malen wordt aangetroffen.'

Wanneer we b.v. voor de volgende vbl. uit § 71: ‘Ghi vrouwen, die in den spiegel *gipen* om die iogedelike liere. Ghi heren ende ghi wise vroede, die in steden *sijn* geset. Ay ghi diet *sullen* lesen. Ghy heren, die scepenen *sijn*. Wee ju lieden, die *sijn* gelike den grave. Ghy die hier *sitten* of *staen*’ oostelike herkomst mochten aannemen en ze verklaren als VAN HELTEN, *Mnl. Spr.* § 212; ‘Wie machtu sijn, die mi dus *spreket* an’ beschouwen als in § 210*a* van dezelfde Spraakkunst (z.o. STOETT, *Synt.* § 202 opm.) en weglaten: Ic bin dijn dienstmaerte, die u so devotelijc *hebbe* ghedient, dat hier niet behoort, blijven er niet meer dan zes voorbeelden over, waarin zoals de SCHR. zegt ‘men overeenkomst vindt tusschen het relativum en het gezegde’. Dit is onnauwkeurig uitgedrukt voor niet-overeenstemming in persoon van het relativum en zijn antecedent.[1)]

Erger is het, wanneer de weinige vbl., die gegeven worden, allen aan twijfel onderhevig zijn, omdat ze in het rijm voorkomen[2)], of we slechts één vb. vermeld vinden, zoals in § 141 opm. 2. Me dunkt, dat we hier ook wel met een fout van de (af)schrijver te doen kunnen hebben en in de Theophilus, waaraan dit voorbeeld zeker is ontleend, is het vele gebruik van *ende* opmerkelik. Ook de twee vbl., die volgen van *eer* in plaats van *dan* zouden op zich zelf niet voldoende zijn en hier had het *Mnl. Wb.* II, 557, waar tal van vbl. te vinden zijn, aangehaald moeten worden.

Zo zijn we telkens geneigd vragen te stellen, die we bij een andere inrichting van het boek hadden kunnen beantwoorden of tenminste de beantwoording nader brengen[3)]. Nu wordt het belemmerd, doordat

1) Zie Dr. MULLER in *Taal en Letteren* III, 186.
2) Zie § 198 en de opm.
3) B.v. Is het éne vb. in § 164 (de eerste der twee aldus genummerde §§) ‘Si en dorsten hem niet doden van sijn vader,’ een omschreven genitief en te vergelijken met: Ik mag niet van mijn vader? Het laatste laat zeker ook een andere verklaring toe; men denke aan: Ik heb geen verlof van mijn vader.
Komt ‘Nyemant en es hier of hi en weet wel,’ 't enige vb. uit § 232-236 (bl. 162) (zie de Toevoegsels en verbeteringen pag. 275) in later middelnederlands voor, zoals we licht kunnen opmaken uit wat in II opm. 1, onder dezelfde § gezegd wordt?

dikwijls verschillende verschijnsels naar schijnbare overeenkomst samengebracht worden of gelijksoortige gescheiden.

Dit is in hoge mate het geval in het Hoofdstuk over Ellips §§ 206-230. Al dadelik in de eerste der aangehaalde §§ worden allerlei vbl. gegeven, waarin iets 'uitgelaten' is, terwijl er toch van geen ellips sprake is. De SCHR. zegt in de opm., dat de vbl.: Te Sente Baves, enz. ook een andere verklaring toelaten en in § 218: Van een eigenlijke ellips is hier geen sprake, daar in het Mnl. het pronomen in dit geval niet behoefde te worden uitgedrukt.

Maar waarom deze gevallen hier dan vermeld?

Slechts schijnbare overeenkomst hebben we ook in de gevallen, § 209[1)]. Evenals in de eerstvermelde vbl. is een opvatting als samentrekking (één keer uitdrukken van hetzelfde woord) mogelik in: Daer mochte men horen mesbaren desen jaghen, den ghenen vlien ende met wapenen wonder ghescien (horen = vernemen *Mnl. Wb.* III, 592). Nu warie gerne met hem bleven ende hem gehouden (houden, intrans. = aanhangen, als hoofd erkennen, *Mnl. Wb.* III, 642, 4). Ook in: Hi es altoos den Saracinen onderdanich gheweest ende tribuut ghegheven, zou ik willen aanvullen: es. Zie ook § 365.

In andere vbl. hebben we eenvoudig bepalingen, die op een minder gewone plaats staan; So vele hers hebbic te waren, so rike van selvere ende van goude = hebbic, die so rike bem[2)] Evenzo: Want menich in meniger stede lach gekaerkert ende gevaen uten lande gegaen[3)].

Iets dergelijks vinden we in § 244, waar allerlei vbl. staan, waar de opvatting als praesens historicum zeker onjuist is. b.v.: Hine conste niet ghepeinsen wel hoe hi best ten coninc *gaet*, Doe gaf hi te kennene daer dat mer die eene zone *es* zine, Dat was een dinc, dat niene *diet* (iets dat niet helpt, baat, iets onnuttigs.) Van de andere

1) Eerste druk § 456. Het aantal voorbeelden is veel vermeerderd, vooral met zinnen, waar hetzelfde woord, dat in twee zinnen zou voorkomen, slechts eens is uitgedrukt, terwijl weggelaten is het aan *Nederl. Proza* ontleende vb., waar de SCHR. nu zeker ook *gestorven* als substantief = doden heeft opgevat.
2) Dit vb. staat nog eens in § 210.
3) Wat zou de bedoeling zijn van: Nog sterker ellips... § 212?

vbl. zouden we graag weten, of ze in rijm voorkomen en in hoever dit invloed kan hebben gehad. Ik heb daarvan bij Maerlant[1] veel vbl. aangetroffen en Dr. S. heeft in § 340 dezelfde gevallen aangenomen van niet-overeenstemming in 't gebruik der tijden van hoofden bijzin.

Zou er ook niet veel rijmdwang zijn in de vbl. uit § 247?

Had niet het laatste voorbeeld uit § 68 een afzonderlike bespreking nodig?

Is er werkelik een weglating van het onderwerp 'het' in: En rout mi niet here, dat gi mi mint dus sere en het volgende vb. uit § 36 of zouden we hier *en* ook moeten opvatten als een samentrekking van *et en* (zie § 230)?

Is: 'Salich sy dy als u die menschen vermaledyen om my' op zijn plaats in § 25 opm.? (zie v. HELTFN, *Mnl. Sprk.* § 218) en is: 'Dat ic niet min des drover bem' een voorbeeld van een dubbele comparatief (§ 139)?

Ook het omgekeerde: behandelen van analoge verschijnselen bij verschillende §§ of scheiden van gelijksoortige verschijnselen over enige §§ komt voor. Een gevolg daarvan is onnodig veel verwijzingen Zo hadden in het Derde Hoofdstuk, door de SCHR.: Substantief en Adjectief getiteld vele verspreide opmerkingen uit andere §§ ondergebracht kunnen worden. Het behandelt immers eigenlik het gebruik van deze woordsoorten (zelfstandig en bijvoeglik) en ditzelfde komt telkens weer ter sprake. Hier was een geschikte gelegenheid geweest om het overgaan van de ene woordsoort in de andere aan de voorbeelden toe te lichten. Te meer was dit wenselik geweest, daar de SCHR. nog door uitdrukkingen als: echte en onechte voorzetsels[2] of door een beschouwing over de woorden op -like[3], waarin 'men geen bijv. nw., maar bijwoorden ziet,' de oude woordsoortenindeling in de hand werkt. Hoe de SCHR. het woord *vele* beschouwt, zal men niet kunnen opmaken uit de verschillende §§, waarin dit woord behandeld wordt[4]. Een uitvloeisel daarvan is ook zeker, dat de gevallen van pleonasme[5] naar de woordsoorten verdeeld worden.

Ik ben nog niet aan het eind van mijn aantekeningen, maar heb de beschikbare ruimte zeker al lang overschreden en ik wil niet

1) Zie: Over het Gebruik van den Conjunctief en de Casus bij Maerlant § 5 opm. 1*c*, § 6 opm. § 8 opm. 1*c* § 12 opm. 1 *b*, § 15 opm. 1, § 18 opm. 1*b*, § 24 opm. 2*b*, § 27, opm. 1*b*.
2) § 121 en opm. 1.
3) § 112 en § 133, opm. 2.
4) § 19, 99, 153 opm. 3. Zie v. HELTEN, *Mnl. Spr.* § 378.
5) § 360.

eindigen, voor ik de Heer STOETT dank heb gebracht voor zijn werk, dat hoe veel er ook nog in aan te vullen is, nu in een bepaalde behoefte voorziet. Dat er nog zooveel voorarbeid verricht moet worden, moge menig taalbeoefenaar opwekken de Syntaxis zowel van onze oudere als van de jongere taal tot een onderwerp van studie te nemen. Ze hebben in dit boek met de uitvoerige en voor zover ik heb kunnen nagaan nauwkeurige registers een werk, waarin de problemen te vinden zijn en de litteratuur aangegeven is en dat ieder die middelnederlands studeert, voortreffelike diensten kan bewijzen.

R o t t e r d a m .

G. ENGELS.

Het Leven van Mr. Jacob van Lennep, door Jhr. dr. M.F. van Lennep (Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon - 1909; 2de druk: 1910).

Over VAN LENNEP is al heel wat geschreven en het heeft zijn voordeel, dat het meeste hiervan nu is verwerkt in één boek met een behoorlik register, dat de onderzoeker de weg kan wijzen in die uitgebreide literatuur. Bovendien is die literatuur er in verrijkt met een groot aantal bijdragen, afkomstig uit de in het familie-archief bewaarde korrespondentie. Ofschoon de schrijver, zoals begrijpelik is, met sympathie over zijn vereerde grootvader spreekt en het meer dan eens met warmte voor hem opneemt tegen onbillik schijnende beoordelaars b.v. tegen BUSKEN HUET, maakt zijn boek de indruk van eerlik, waarheidlievend en onbevooroordeeld. Alle belangstellenden in onze geschiedenis kunnen hem dankbaar zijn voor dit met zorg samengestelde werk, waaraan veel en nauwgezette arbeid is besteed.

De waarde van het boek ligt, naar het mij voorkomt, vooral in de rijke verzameling dokumenten die het bevat. Telkens horen we VAN LENNEP zelf aan het woord, tenzij de beurt is aan een van de vele mannen van betekenis met wie hij in briefwisseling heeft gestaan. Ik noem hier slechts DA COSTA, TOLLENS, Mevrouw BOSBOOM, DOUWES DEKKER, BEETS, GEEL en wijs b.v. op een paar brieven van G.V.D. LINDE (vooral II 119) die vol zijn van dezelfde vermakelike onzin en dolle grappen die we kennen uit zijn gedichten. Een macht van kleine levensbiezonderheden, op zichzelf van minder belang, helpen het mogelik maken ons een heldere voorstelling te vormen van VAN LENNEP en zijne omgeving. Het is dan ook geen miskenning van de waarde die dit boek ongetwijfeld heeft, als hier ook wordt gezegd

aan welke verwachtingen het niet beantwoordt. De talrijke gegevens voor een biografie zijn in een omstandig verhaal wel met elkaar in geregeld verband gebracht, maar een biografie uit één stuk, zoals men van VAN LENNEP zou wensen te bezitten, is het daarom nog niet geworden. Daarvoor is het m.i. te wijdlopig en te anekdoties, mist het te veel de grote lijnen en zijn de bijzaken te weinig aan de hoofdzaken ondergeschikt gemaakt. Ook ontbreekt daarvoor te veel de achtergond die een algemeen beeld zou moeten geven van de maatschappij waarin van VAN LENNEP opgroeide en leefde, horen we te weinig van de geestesstromingen van zijn tijd waarin toch ook hij werd opgenomen en waartussen hij zijn richting koos. Het boek dat voor ons ligt is minder het werk van een geschiedschrijver, dan van een geschiedvorser en compilator.

Als zodanig zal het echter op prijs worden gesteld door de beoefenaars van onze geschiedenis en niet alleen van onze literatuurgeschiedenis. VAN LENNEP heeft wel de meeste tijd van zijn biezonder werkzaam leven aan letterkundige arbeid besteed, maar hij heeft er zich nooit uitsluitend aan gewijd, ook wanneer men zijn eigenlike ambtsbezigheden buiten rekening laat. Dit getuigen zijn hoewel korte staatkundige loopbaan, zijn latere correspondentie met verschillende staatslieden, vooral zijn deelneming aan het openbaar leven te Amsterdam. Zo nemen de geschiedenis van zijn kamerlidmaatschap en die van het tot stand brengen van de Amsterdamse waterleiding een ruime plaats in. Uit kultuurhistories oogpunt is heel merkwaardig het uittreksel uit het dagboek van een reis, die VAN LENNEP met D. VAN HOGENDORP (zoon van G.K.) in 1823 maakte. Zou dat journaal niet waard zijn in zijn geheel te worden uitgegeven? De indrukken die een paar ontwikkelde jongelui kregen van de toestanden in onze Noordelike provinciën, zouden, naar datgene te oordelen wat er hier van wordt meegedeeld, daartoe belangrijk genoeg zijn. Trouwens het hele boek is uit kultuurhistories oogpunt belangwekkend, de schets van het leven van een maatschappelik en intellektueel hoogstaande familie uit de eerste helft van de vorige eeuw is dat vanzelf. Brievenverzamelingen, zoals dit er voor een goed deel een is, hebben iets van de bekoring van een historiese roman; minder kunst weliswaar, maar meer waarheid. Men kan er enigszins op toepassen de woorden die TER GOUW aan zijn vriend schreef om hem te beduiden waarom hij met historiese romans niet op had: ‘Een oude rekening, een oud keur, een oud charter in het schrift van den tijd, met verbleekte inkt en bemorst met het stof der eeuwen, is voor mij schilderachtiger dan de fraaist gekleurde roman. Dit is echte waar - de roman slechts namaaksel.

Als ik met zulk een oude rekening enz. in de eenzaamheid zit, dan treden daaruit voor mij de mannen van voorheen levend te voorschijn; dan begint het te woelen en te krioelen om mij heen, en 't kan zo levendig worden, dat ik overluid begin te spreken en te roepen en opspring in mijn stoel.' (II 255).

Wie verwacht veel nieuws te vernemen over het ontstaan van VAN LENNEP's grote gedichten en romans, zal wel teleurgesteld worden. Over de opzet van zijn werken en de wijze waarop ze zijn gegroeid tot wat ze zijn geworden, schijnt hij zich in zijn korrespondentie niet te hebben uitgelaten. Er zijn wel enkele trekken: hij noemt b.v. personen uit Klaasje Zevenster die naar bepaalde modellen zijn getekend, en de VAN LENNEP die Bouke in De Pleegzoon die onuitputtelike voorraad spreekwoorden in de mond legt, leren we al kennen uit de brief die hij als gymnasiast aan zijn weinig oudere tante schreef. Zijn historiese kennis put hij uit zijn enorme lektuur, niet uit archiefstudiën; om naar archieven en bibliotheken te lopen, daarvoor was hij 'te hokvast en te lui' schreef hij aan TER GOUW. Wel ging hij zich persoonlik van de plaatselike gesteldheid op de hoogte stellen in Friesland, voor zijn Roos van Dekama, waarin trouwens ook herinneringen aan zijn bovenvermelde reis zijn verwerkt. Belangrijk zijn veel brieven die beoordelingen bevatten van zijn werk door zijn letterkundige vrienden. Daaronder treft een schrijven van DA COSTA, die zijn ingenomenheid betuigt met FERDINAND HUYCK, behalve op dit ene punt, dat aan personen in een roman, zij het dan ook zonder zweem van gebrek aan ernst, bijbelteksten in de mond worden gelegd; voor DA COSTA was dit al profaneren.

VAN LENNEP's betrekkingen met DA COSTA dateerden al van de akademie, en toen hij pas getrouwd was, raakte hij sterk onder diens invloed. Zo kwam hij er toe een uitvoerig gedicht van LOUIS RACINE te vertalen en onder de titel De Genade, met een voorrede waarin nogal wat getheologiseerd werd, in het licht te geven (1827). Dit verwekte een hele beweging tegen hem, velen namen hem kwalik dat hij, op zo jeugdige leeftijd nog wel, zich in diepzinnige dogmatiese kwesties op een standpunt plaatste, en zijn vader keurde zijn volgen van DA COSTA af als gevaarlike geestdrijverij. En hij zelf? Zijn houding was zo, dat het duidelik bleek dat hij 'meer overreed dan overtuigd' was geweest; hij had spijt van wat hij gedaan had; de omgang met DA COSTA hield op, hoewel de vriendschappelike verhouding bleef bestaan, en zijn denkbeelden wijzigden zich tot opvattingen die meer met zijn eigenlike aard overeenkwamen. DA COSTA zelf had hem al van te voren beter gekend dan hij zichzelf, als blijkt uit

wat VAN LENNEP in een dagboek aantekende: ‘De voorrede mijner Genade, hoe schoon ook *in zijne oogen*, had hem toegeschenen al te hevig en te sterk te zijn voor iemand, wien hij geen bevindingen noch licht genoeg toeschreef om zoo iets te kunnen *denken*.’ Later schreef DA COSTA hem op hartelike toon naar aanleiding van het verschijnen van FERDINAND HUYCK; daaruit zijn deze treffende woorden: ‘Meen niet dat ik U gedwongen fijn, of orthodox, of iets dergelijks wensche. Maar dat moet ik vragen: hebt Gij, deze namen vliedende, gevonden hetgeen *waarlijk* en *eeuwig* waarheid blijft?’

Evenals deze correspondentie zal die met DOUWES DEKKER de aandacht trekken; hier zijn namelik een aantal brieven gepubliceerd die bij de uitgave van de Brieven van MULTATULI niet in het VAN LENNEP-archief waren gevonden en die licht geven over het misverstand naar aanleiding van de uitgave van de MAX HAVELAAR. DOUWES DEKKER wilde van zijn boek ‘een beroep op het volk’ maken, en daarvoor was een goedkope uitgave nodig; VAN LENNEP wilde, zoals men begrijpen kan in de patriciër die met demokratie weinig op had en alle demagogie verfoeide, hiertoe niet meewerken. Bovendien was het auteursrecht door tussenkomst van VAN LENNEP en in het belang van DEKKER aan een uitgever verkocht en DEKKER was te veel spontaan denkend mens en te weinig koopman om zich te kunnen schikken in de voor hem harde omstandigheid, dat hij over zijn eigen werk niets meer te zeggen had.

Hiermee zijn enkele zaken aangewezen die van deze levensbeschrijving een te waarderen bijdrage voor de literatuurgeschiedenis maken. Het boek bevat ook een bibliografie met vermelding van alle drukken en ook van al wat nog in hs. in het familie-archief berust.[1)] Wat hier is aangehaald zal hoop ik opwekken tot lezing; voor hen die hun kennis van literatuurgeschiedenis alleen uit handboeken hebben, lijkt mij het bestuderen van een werk als dit uiterst leerzaam. Ik heb gezegd waarom ik meen dat het als biografie geen superieur werk is te achten. Er zijn er, die zelf kunstwerk zijn geworden, en die gelezen worden niet alleen om de persoon in kwestie maar vooral ook om de biograaf. In zulke boeken echter wordt de lezer licht gesuggereerd om het leven van de betrokken persoon met de ogen

1) Ik miste daarin de opgave van de twee korte autobiografieën op blz. 6 vermeld, en het dagboek dat VAN LENNEP hield in de dagen van zijn geloofstrijd (zie blz. 104); ook: Vermakelijke Anecdoten en Historische Herinneringen, een nalatenschap van Mr. J. VAN LENNEP, Amsterdam Gebr. KRAAIJ 1870, met zijn portret in staalgravure.

van zijn levensbeschrijver te gaan zien; het boek over VAN LENNEP blijft lager bij de grond, maar geeft dan ook meer gelegenheid om zelf te oordelen.

Den Haag.

D.C. TINBERGEN.

Ernst en Luim. Eene bloemlezing uit de werken van Pater Adrianus Poirters, bezorgd door J. Salsmans (Amsterdam - C.J.L. van Langenhuysen - 1909).

In dit royaal uitgegeven deel heeft de verzamelaar ‘het schoonste en bevalligste uitgesnipt, wat nu nog recht genietbaar is, en dit in een hedendaagsch pak gestoken.’ De bloemlezer had voornamelik Vlaamse lezers op het oog, bij wie POIRTERS altijd populair gebleven is. De eerste druk was dan ook ‘buitengewoon spoedig’ uitverkocht. Maar ook in het Noorden verdient deze keuze uit POIRTERS een plaats naast de CATS-bloemlezing van HETTEMA. Nu het vooroordeel tegen CATS geweken is, zal ook zijn Brabantse geestverwant meer open oren vinden. En dat verdient hij ten volle: die oude volkstaal, die oude volkswijsheid is nog zo fris. En de guitige Brabander, die zijn volksaard niet verlochent, heeft soms meer vat op de tegenwoordige lezer dan de ‘deftige’ CATS.

Het grootste deel van dit boek (blz. 1-126) is ontleend aan het hoofdwerk, *Het Masker van de Wereldt afgetrocken*; de rest (blz. 127-200) aan zeven latere werkjes. De keuze kan alleen iemand beoordelen die de hele POIRTERS kent, maar in elk geval is hier veel goeds en karakteristieks samengebracht. De reproduktie van de oorspronkelike plaatjes vermeerdert de waarde en de aantrekkelikheid van dit boek. Alleen hebben we een bezwaar tegen de wijze waarop POIRTERS in ‘een hedendaagsch pak gestoken’ is. Dat men in een volksuitgave de oude spelling laat varen, is begrijpelik. Maar bij vergelijking van een paar bladzijden bleek mij dat de verzamelaar met de *taal* wat al te vrij omspringt. Wij bedoelen niet de vervanging van een verouderd woord door een nieuw (b.v. *simme* door *aap*), hoewel elders oude woorden gehandhaafd blijven, en in een noot verklaard. Maar waartoe is het nodig, dat POIRTERS' volks-eigen taal, zozeer passend bij zijn volks-eigen kunst, naar onnatuurlike ‘schrijftaal’-regels verwrongen wordt? Waarom wordt ‘niemand niet’ verbannen en ‘verbeterd’? Waarom moet *als* na een komparatief *dan* worden?

Waarom een imperatief enkelv. *gaet* veranderd in *ga*, het afhankelike *daer* in *waer*, hij *wilt* in hij *wil, een* in *eene, u* in *uw*, de acc. van het betr. vnw. *die* in *dien*, enz.? Zou het 'volk' daardoor die taal beter begrijpen? Mij dunkt dat GEZELLE, door de schrijver als gezaghebbend aangehaald, daar anders over zou denken! Verder is herhaaldelik de zin omgezet, waardoor natuurlik het hele ritme anders, en vaak niet beter wordt. In 't biezonder geldt dat voor verzen. Zo heeft de voorrede *Tot het Boeksken* in mijn oude exemplaar (13de druk): 'Want daer is over al soo menigh vies verstant.' Daarvan maakt SALSMAN: 'Want menig is er vies uit kieschheid van verstand,' een ongemotiveerde verslechtering, omdat het enige woord dat moeielik zou kunnen zijn, nl. *vies*, er in blijft. Sommige uitlatingen zijn òf ongemotiveerd òf slordig. De weinige bladzijden die ik vergeleek zullen wel niet de enige voorbeelden opleveren[1]. Wie dus deze uitgave zou willen gebruiken om de taal van POIRTERS te leren kennen, dient op zijn hoede te zijn. De schrijver doet de welkome mededeling dat hij 'binnenkort in de *Leuvense tekstuitgaven* het een en ander uit POIRTERS wetenschappelijk hoopt te behandelen.' Misschien geeft hem dat aanleiding om bij een herdruk van de volksuitgave het quasi-wetenschappelike taal-'zuiverings'-standpunt te verlaten.

C.D.V.

Een daad van eenvoudige Rechtvaardigheid. Studie's over onze 18e Eeuwsche Dichters met Bloemlezing uit hun Werken, door Willem Kloos. (Amsterdam - S.L. van Looy - 1909). (Prijs ƒ 1.90; geb. ƒ 2.40).

De achttiende-eeuwse letteren, zegt KLOOS (blz. 52), zijn als een kast met oud porcelein-werk in een museum-van-oudheden. De nietkenner loopt er glimlachend langs. Maar met schoonheidsliefde bekeken, geven de vreemde aantrekkende bevalligheid der fijne kontoeren, de zachte kleuren een stil genot. De lezer, die nu door een bewonderende gids geleid hoopt te worden langs een verzameling letterkundig keur-porcelein, zal zich bitter teleurgesteld zien. Dit boek heeft alle

1) In de uitlegging van de titelprent (blz. 12, r. 10) is b.v. om onbegrijpelike redenen een zin weggevallen. Op blz. 28, r. 12, ontbreekt een zin waardoor de volgende met 'Maar' onduidelik wordt.

gebreken van zijn voorganger.[1] De causerie wordt voortgezet: alle *bêtes noires* worden als ouwe koeien niet eenmaal, maar herhaaldelik uit de sloot gehaald.[2] En terwijl hij bladzijde aan bladzijde volpraat, klaagt hij telkens over gebrek aan ruimte (blz. 43, 91, 153), en stelt hij de eigenlike bloemlezing, die de kern van het werk zou zijn, tot 'later' uit (b.v. blz. 91, 138, 235).

Verschilt nu de voorstelling die KLOOS ons geeft, in wezen zoveel van de pessimistiese schildering door de gesmade JONCKBLOET? Is de hoofdlijn van de litteratuurgeschiedenis werkelik verlegd? Wij horen dat de 18e eeuw bij ons 'allerminst een tijd van letterkundige slapheid is', maar 'een mooie tijd van ernstig willen en degelijk kunnen, van dikwijls krachtig voelen en breed-klaar zien' (blz. 12), voor een hedendaags lezer eigenlik sympathieker dan de drukke 17e eeuw. Maar deze bewering van het 'zeer konstruktieve inleidinkje' (blz. 13) wordt door het werk van de schrijver zelf weerlegd. Hij zegt, soms onomwonden, soms ronduit, dat het waardevolle opgevist moet worden uit een zee van verveling en geesteloosheid. Het werk van ROTGANS bevat grotendeels 'stijl-exercities', die 'maar een merkwaardigheidsbelang' hebben (blz. 18). HOOGVLIET toont een 'vermakelijk gebrek aan smaak' (blz. 109). De oogst uit POOT is schraal (blz. 146). ONNO ZWIER VAN HAREN is niets waard. Het hoofdwerk van SMITS, de 'Rottestroom', is 'een maar half verstaanbare curiositeit' (blz. 175); zijn overige werk is grotendeels onbeduidend, vooral zijn 'geleuter' over de Parnas (blz. 187). DE LANNOY schreef 'onleesbare lyriek' (blz. 195). LUCRETIA VAN MERKEN is 'te bedaardbijna-verstandelijk, te gemoedelijk-wijdloopig'. En de genoemde auteurs behoren (behalve VAN HAREN) tot de 'uitgelezen' dichters, die elk een afzonderlik hoofdstuk krijgen. Zij gelden dus als hoofdvertegenwoordigers van die 'mooie tijd van degelijk kunnen'. En als de schrijver prijst, dan is het soms een blijkbare overschatting, een opgeschroefde bewondering, b.v. wanneer POOT's gedicht *De Maan bij Endymion* boven het werk van HOOFT gesteld wordt, maar meestal

1) Zie de bespreking in *De Nieuwe Taalgids* III, blz. 263.
2) JONCKBLOET b.v. wordt weer 'onder handen genomen' op blz. 2, 8, 17, 34-38, 42, 51, 53-62, 63, 70, 72-75, 79-82, 118, 156-158, 161. Op blz. 13 laat KLOOS de lezer zeer terecht opmerken: 'Ware het in-waarheid niet verstandiger geweest, indien hij JONCKBLOET had gelaten op de plaats, die deze inneemt, en uitsluitend zijn eigen meening was gaan zeggen?' - Ook de dominee-dichters, de gedachten-dichters, de socialistiese dichters worden niet met rust gelaten.

een koele waardering. De LANNOY's *Gastmaal*, dat geheel wordt afgedrukt, noemt hij een ‘kalm-hekelend beeld van een beschavingstoestand’ (blz. 198), waar de lezer ‘pleizier om hebben kan’; een ‘belangrijk dokument’. Dus niet een ‘bloeiend produkt van de binnenziel des kunstenaars’ (blz. 5).[1)] Het genot dat DIRK SMITS geeft, wordt vergeleken met de heerlikheid van in een ‘automatische roeiboot (!)’ een half uur over het harmonische golven en deinen van een kalm-pleizierige menschenziel te glijden (blz. 169). Geen wonder dat daarbij van ‘geestdrift’ moeielik sprake kan zijn. Uit het werk van SCHERMER is een bloemlezing te maken van 180 bladzijden. MOONEN is als dichter ‘een waardige zoon van VONDEL’. Jammer dat deze beweringen niet voldoende zijn om ons van hun betekenis te overtuigen.

Natuurlik heeft deze studie van KLOOS ook een goede zijde. De klakkeloze veroordeling, vooral bij napraters van JONCKBLOET, moet plaats maken voor een kunstgevoelig ziften. Daartoe heeft KLOOS het zijne bijgedragen, door op allerlei détail-schoon opmerkzaam te maken bij minder bekende dichters, en door werken als de *Boerekermis* en *Het Gastmaal* naar voren te brengen. Maar de omvang van deze studie werd onevenredig aan de betekenis, de ‘daad van eenvoudige rechtvaardigheid’ werd een schermen in de lucht, de uitwerking van een vooropgezette overschatting, doordat de schrijver, turende op één onderdeel van onze litteratuur, alle verhouding uit het oog verloor.

C.D.V.

Brabantsch Sagenboek, door A. de Cock en Is. Teirlinck. Eerste deel: Mythologische Sagen - Duivelsagen. (Gent - A. Siffer - 1909. (Pr. fr. 4).

Op deze belangrijke folkloristiese uitgave van de ‘Koninklijke Vlaamsche Academie’ vestigen we voorlopig de aandacht. Na de verschijning van het tweede deel komen we er op terug.

1) Meer bevreemdend nog, vooral bij de vijand van ‘gedachten’-dichters, is het slot van het hoofdstuk over ZEEUS (blz. 105). De bladzijden 192-193 schijnen weggelopen uit een werk van JAN TEN BRINK. Anders zijn ze door hem geinspireerd.

Uit de tijdschriften.
(Maart - April).

De Gids. Maart.

H.T. COLENBRANDER herdenkt in een paar mooie bladzijden Reinier Cornelis Bakhuizen van den Brink (geb. 1810): ‘Hij heeft lief gehad met hartstocht, zichzelf in liefde verreind, zijn land in liefde verheerlijkt. Een man weer, na schimmendrommen. Met Potgieter, maar hoe ongelijk aan hem, hoeveel ruiger en struischer, staat hij daar nog in ons gezicht, poortwachter van den nieuwen op-gang.’ - J.A.N. KNUTTEL bestrijdt in een artikel *Rederijkers Eerherstel* de vooroordelen die nog altijd tegen de rederijkerskunst bestaan. Na ‘een theoretische beschouwing van de kunstidee der rederijkers’, waarin de gildenverhoudingen als oekonomiese ondergrond ter verklaring worden gekenschetst, bespreekt de schr. de verdiensten van het rederijkersvers, van de rijmen en de bastaardwoorden als artistieke middelen. Daarna volgt, als hun hoogste kunstuiting, het Spel van Zinne, met zijn gepersonifieerde abstrakties. Een aardig toneeltje uit een landjuweel-zinnespel van 1561 bewijst dat de veroordeling van deze allegoriese kunst als zodanig, onhoudbaar is. Ook de spelen van CORNELIS EVERAERT verdienen hernieuwde aandacht. Maar in 't biezonder wijst de schrijver op een dichter, die tot nu toe niet op zijn waarde geschat is, nl. COLIJN VON RIJSSELE, de auteur van de *Handel der Amoureusheyt* en de *Spiegel der Minne*. Het is niet mogelik, BREDERO hoog te stellen, en COLIJN te verwerpen; in veel opzichten is hij BREDERO's voorloper. In treffende aanhalingen, kleurig van taal, en elegant of realisties van voorstelling, laat de schr. het talent van deze rederijkers uitkomen.

April. J.J. HOF schrijft over *Mr. P.J. Troelstra als Friesch dichter*: de laatste bundel, *Rispinge*, kan z.i. de vergelijking niet doorstaan met de onder alle Friezen zo populaire verzen uit de eerste periode. - FRANS ERENS bespreekt en prijst *Een nieuwe Imitatievertaling*, nl. van IS. VAN DIJK, in een opstel met mooie opmerkingen over vertaalkunst - de schrijver gaf zelf een ritmiese Imitatievertaling - en over THOMAS A KEMPIS, voor hem meer asceet dan mysticus. - CAREL SCHARTEN breekt het jongste werk van KLOOS, over de acht-

tiende eeuw, af, en stelt er zijn eigen beschouwing tegenover. De criticus ziet in deze studie nòch een ‘daad’, nòch ‘rechtvaardigheid’, en mist in de waardering van KLOOS alle vastheid. De winst die dit boek oplevert ‘bestaat z.i. in de hernieuwde aandacht, gevraagd voor SCHERMER, ZEEUS en DE LANNOY.’

De Beweging. Maart.

In een artikel *De Kunst om de Kunst*, vertaald uit het Frans van FR. PAULHAN (in de Revue des Idées, Nov. 1909) wordt deze bekende leuze ontleed, die volgens sommigen ‘ontbloot van zin’ is, maar waarvan de schrijver de diepere betekenis als ‘kunstenaars-theorie’ aantoont.

April. C.G.N. DE VOOYS doet een poging om de onberedeneerde weerzin van *De letterkundigen tegenover de Vereenvoudigde Spelling* te ontleden, en de aangevoerde argumenten te weerleggen. Hij onderscheidt twee ongelijksoortige bezwaren: 1° de spellingswijziging in engere zin, het veranderen van de traditionele woordbeelden zou een vergrijp aan de taal zijn; 2° het ‘verwerpen’ van het onderscheid tussen taalkundig mannelik en vrouwelik geslacht, de ‘afschaffing’ van de buiging, zou een vooruitlopen op de taalevolutie zijn, een neerhalen van de ‘schrijftaal’, de taal van de litteratuur. Uit de taal van tegenwoordige auteurs toont hij aan dat ‘de taal van onze letterkunde een zeer groot deel van de “schrijftaal”-buiging uit een vorige periode prijsgegeven heeft.’ De voorstanders van de vereenvoudigde spelling willen intussen die evolutie volstrekt niet gewelddadig verhaasten, door de kunstenaars nieuwe ‘regels’ op te dringen. - ALBERT VERWEY voegt hieraan toe *Een woord in zake spelling-wijziging*. Tegen zuivere spellingwijziging heeft hij geen bezwaren. Maar hij meent dat er voor de schrijver een geslachtsgevoel is - zich uitend in de voornaamwoordelike aanduiding - dat ‘meer is dan een taalkundig onderscheid.’ Daarom acht hij het wenselik dat schrijvers en taalkundigen zich op dit punt ‘uit eigen beweging niet elkaar verstaan.’ In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* schrijft VERWEY over *Oude en Nieuwe idee in de geschiedenis van onze letteren*, naar aanleiding van de *Letterkundige Studieën* van C.G.N. DE VOOYS.

De Nieuwe Gids. Maart.

W. KLOOS spreekt in de *Literaire Kroniek* waarderend over de jongste bundel (*Adrastos*) van EDW. B. KOSTER.

April. W. KLOOS polemiseert onder het opschrift *Over ethica in de kunst* tegen VAN EEDEN, die in een Antwerpse lezing gesproken had over het gemis van het ethiese element bij de moderne kunste-

naars. - A. ALETRINO beoordeelt zeer waarderend ROBBERS' roman *Eén voor één*.

Onze Eeuw. Maart.

P.D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE schrijft over *Jacob van Lennep*, naar aanleiding van de onlangs verschenen biografie. Hij karakteriseert eerst beknopt 'De Mensch' als een 'patriciër van den echten stempel', beminnelijk om zijn luim - die hij niet altijd in toom hield - zijn nederigheid en zijn werkkracht. Over de keerzijde, zijn 'losheid van zeden', had de biograaf niet mogen zwijgen. De vlugheid leidde tot oppervlakkigheid: 'De natuur zulker vlugge geesten brengt mee dat zij als vanzelf weerklank geven op alle indrukken, en dat die weerklank dus niet uit de diepte komt; het vreemde heeft in het eigen wezen te kort verwijld om er een nieuwe gestalte aan te nemen, het is niet verwerkt, in den geest herboren.' Een volgend hoofdstukje handelt over de 'Richting', nl. over de voorbijgaande invloed van DA COSTA op VAN LENNEP. De schr. zoekt de schuld ten dele bij DA COSTA: 'zijn greep was wel machtig, maar hield niet op den duur vast.' Maar ook: 'VAN LENNEP is weer aan den buitenkant gebleven, ook met zijn gevoel.' 'Noch zijn ingang in, noch zijn uitgang uit die warmer geloofssfeer schijnt hem geestelijken strijd gekost te hebben.'

VAN LENNEP was 'een wereldling die in zijn opvatting van recht en staat BILDERDIJK blijft volgen. Geen braaf liberaal, maar wel een nuchter Nederlander, wien de diepere levenssferen onbekend bleven.' Het artikel besluit met een hoofdstukje over 'Romantiek' waarin aangetoond wordt dat VAN LENNEP in de Europese betekenis van het woord eigenlik geen 'romantisch' dichter genoemd kan worden. Dat geldt ook voor zijn tijdgenoten: 'Wat men ten onzent er voor houdt heeft maar een flauwe gelijkenis met die grote beweging.'

Met BEETS vertrouwt de schr. dat VAN LENNEP niet vergeten zal worden, al heeft hij geen grote kunst voortgebracht.

S.P. L'HONORÉ NABER behandelt *Nog eens de Nederlandsche bron van den Robinson Crusoe* (vgl. De N. Taalg. III, 315), om aan te tonen dat SMEEKS in zijn *Krinke Kermes* historiese feiten verwerkte o.a. uit een Nederlandse reis naar Zuidland (Australië) door WILLEM DE VLAMINGH en uit een dagverhaal van stuurman LEEMAN.

Groot-Nederland. Maart.

H. LOGEMAN tracht in zijn studie *Biologie en de studie van taal en letteren* te 'onderzoeken welk nut de taalstudie trekken kan uit de beroemde Mutatieteorie van HUGO DE VRIES.' Eerst wijst hij op de 'taalopvattingen in de tijd van

DARWIN', toen men in de wortel-woorden de elementen van de taal, 'la cellule linguistique simple' meende gevonden hebben. Daartegenover staat de waarneming dat taalontwikkeling juist van het samengestelde naar het eenvoudige gevoerd heeft (Jespersen). Merkwaardig is 'de jongste Darwinistiese teorie over de Genesis der Taal', en de rede van de Amerikaan NEWTON SCOTT (1907), die het ontstaan zoekt in de onregelmatigheden in de uitademing. Deze opvatting is niet onverenigbaar met die van WUNDT. SCOTT verwaarloost opzettelik de teorie van DE VRIES. Deze 'biologiese teorie' en de daarbij gebruikte termen worden door de schr. uitvoerig beschreven en toegelicht.

April. In de voortzetting van deze studie wijst de schr. er op, hoe de Amerikanen MANLY en HOSKINS 'een letterkundige mutatie-teorie' verkondigden. Hij onderwerpt deze aan een scherpe kritiek, en komt tot de slotsom dat het parallelisme niet opgaat. Voor de zogenaamde 'sprong' is in de letterkunde een oorzaak: de persoònlikheid van de schrijver. Bovendien mag 'het sosiale element' niet verwaarloosd worden. Ten slotte bespreekt hij 'een taalkundige mutatieteorie' van de bekende Deen JESPERSEN. Ook daarmee kan hij zich niet verenigen: 'sprongen in de zin van oorzaakloze veranderingen, werkelik spontane veranderingen bestaan niet' in de taal. Wat JESPERSEN daarvoor houdt, beschouwt hij als 'willekeurige taalontwikkeling,' die bij later onderzoek oorzaakloos schijnt.

Elseviers Maandschrift. April.

H. ROBBERS beoordeelt enige letterkunde-handleidingen voor school en studie, in 't biezonder CASIMIR's *Lessen in Letterkunde*; waarin hij de beste moderne schrijvers mist. Hij schrijft dit toe aan de eenzijdige voorliefde van de schrijver 'voor romantische en ideeën-litteratuur'. Erger vindt hij de bijna totale verwaarlozing van de moderne letterkunde in ELGERSMA's *Lezen en verwerken*. POELHEKKE's *Woordenkunst* wordt geprezen om het juiste artistieke begrip.

Van onzen tijd. Nummer VI.

J.F.M. STERCK haalt nog enige *Vondelingen* voor den dag, d.w.z. notariële akten die op VONDEL's naaste familie betrekking hebben.

Dietsche Warande en Belfort. Maart.

J. VAN MIERLO betoogt in een artikel *Het Leven van Jan van Ruysbroeck door Pomerius en Surius* - ter verbetering en aanvulling van DE VREESE's belangrijke studie in de *Biographie nationale* - dat het werk van POMERIUS een zeer zuivere bron blijft voor 'onze kennis van den grooten mysticus.'

terwijl in de levensschets van SURIUS alleen “het werk van POMERIUS wat gewijzigd en verknoeid is.”

Museum. Maart.

J.W. MULLER beoordeelt uitvoerig en grondig de tekstuitgave *Middelnederlandsche Dramatische Poëzie* door P. LEENDERTZ Jr, een aanzienlik vermeerderde en verbeterde uitgave van MOLTZER's editie. In de grotendeels nieuwe Inleiding wijst de criticus op enige leemten. De tekstbehandeling onderscheidt zich z.i. door te grote eerbied voor de traditie.

April. C.H.PH. MEYER bespreekt het tweede deel van TE WINKEL's *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*.

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde XIX, afl. 1.

A.J. LUYT betoogt dat het *spel van Tijsken van der Scilden* stellig door COSTER geschreven is. Hij voert daardoor inwendige bewijzen aan, door de taal en de samenstelling van het stuk nauwkeurig te vergelijken met het overige werk van COSTER. - J.P.B. JOSSELIN DE JONG publiceert een uitvoerige studie over *De oorsprong van het grammatisch geslacht*. Hij keert terug tot de theorie van GRIMM waarop ‘moderne taalonderzoekers tamelijk hooghartig plegen neer te zien.’ Volgens hem ‘had GRIMM in hoofdzaak gelijk: het grammatisch geslacht is naar alle waarschijnlijkheid inderdaad direct terug te brengen tot de natuurlijke sexe-onderscheiding.’

Leuvensche Bijdragen IX. Afl. 1.

L. GROOTAERS besluit zijn ‘phonetisch-historische studie’ over *Het Dialect van Tongeren*. Aan het einde geeft hij dezelfde tekst in het Tongers, die vroeger door COLINET in het Aalsters, en door GOEMANS in het Leuvens werd meegedeeld. - E. SOENS bestudeerde de refereinen van *Anna Bijns*, haar schrijftrant, woorden en uitdrukkingen, haar gewone themata, om daaruit ‘critische regels’ te halen, waaraan de naamloze refereinen getoetst kunnen worden. Hij stelt er een zestal op, en schrijft op grond daarvan een groot aantal refereinen - o.i. wat te lichtvaardig - aan deze dichteres toe. Na enige notities over *Anna Bijns' leven* besluit het artikel met een *Alphabetische tafel der refereinen*.

C.D.V.

De waarde van klankleer voor de onderwijzer.[1)]

Geachte toehoorders.

Toen ik indertijd door uw voorzitter gevraagd werd eens voor uw afdeling te spreken over de waarde van de klankleer voor de onderwijzer, gevoelde ik dadelik, naast de neiging om de uitnodiging aan te nemen, het bezwààr, voor mij die niet bekend ben met de praktijk van het L.O. Dit bezwaar klemt te meer omdat kennis van de klankleer voor de onderwijzer immers geen *doel* kan zijn, alleen *middel*. Over het nut van lezen, schrijven, rekenen te spreken is gemakkeliker: deze vakken dragen hun doel in zichzelf. Eveneens, al is het in mindere mate, is dat het geval met aardrijkskunde en geschiedenis. Enigszins met klankleer te vergelijken zijn misschien tekenen, natuurkennis; ofschoon ook bij deze vakken, naast oefening van hand en oog, het kùnnen tekenen, het kènnen van de omgeving, doel is. En nu is klankleer *niets* dan middel: middel tot oefening van het gehoor, middel tot taalinzicht, middel tot het onderwijs in lezen en schrijven. Vooral als ik over het laatste spreek met betrekking tot het onderwijs aan kleine kinderen, over het ‘aanvankelik leesonderwijs’, moet ik uw welwillendheid inroepen. Maar rekenende daarop, heb ik dit zo belangrijke onderdeel niet onbesproken willen laten. Ik hoop dat de diskussie, waartoe ik een inleiding wens te geven, een voldoende basis zal hebben in hetgeen ik ook over dit punt kan zeggen.

Wat is de hoofdtaak van de onderwijzer? Het oude nog steeds geldende antwoord is: Lezen, Schrijven, Rekenen. De vraag is maar wat men onder Lezen en Schrijven verstaat. Immers leren lezen, leren schrijven, dat moeten we allen zolang we lezen, zolang we schrijven. Maar in elk geval de onderwijzer heeft tot hoofdtaak: het onderwijs in de moedertaal. Bij de opleiding wordt dat ook erkend, en als ik me niet vergis is het onmogelik voor het onderwijzerseksamen te slagen als de kandidaat onvoldoende heeft voor ‘Taal’.

1) Voordracht voor de afdeling Amersfoort van het N.O.G., Jan. 1910.

Ja, als iemand geen Nederlands kent, dan is hij zeker ongeschikt voor onderwijzer.

Maar wat is dat: Taal? en Taalkennis? En hoe verkrijgt men dat begerenswaarde? Naar boeken voor onderwijzerstudie te oordelen zou men denken dat ‘Taal’ een vak van wetenschap is waarin de onderwijzer deskundige wordt door zich een hoeveelheid kennis eigen te maken; en die kennis wordt door boeken meegedeeld: spraakkunsten, stijloefeningen, synoniemenboekjes. Zoals men aardrijkskunde leert uit handboek met atlas. Als men die spraakkunsten, stijl- en synoniemenboekjes (hun naam is Legio) nader bekijkt, krijgt men steeds de indruk dat kennis van de moedertaal ook voor de schrijvers van die boekjes betekent: een hoeveelheid ‘leerstof’ die het onderwijzershoofd moet bevatten, naast de opgestapelde voorraden aardrijkskunde, geschiedenis, rekenen, enz. Nu, *stof* is het wel, wat uit die boekjes ons in het gezicht waait, maar of de tocht *leer*zaam is, die vraag kan geen onderwijzer op grond van zijn dagelikse onderwijspraktijk bevestigend beantwoorden zonder tegelijk zijn eigen onderwijs te veroordelen.

Immers dit alles is in lijnrechte strijd met hetgeen de taalwetenschap, en het nadenken ons leren. Als wij telkens de term ‘*moeder*taal’ gebruiken dan is dat om een goede reden. Het is niet sentimentaliteit, maar inzicht in de eigen-aardigheid van het onderwijs in de moedertaal vergeleken met het onderwijs in vreemde talen. De leerling van kweek- of normaalschool kent zijn taal; anders zou het er slecht uit zien met het onderwijs in rekenen, geschiedenis, enz. Hij is in staat zijn min of meer heldere gedachten min of meer nauwkeurig in klanken uit te drukken, zo dat hij begrepen wordt: zijn taal is adequaat aan zijn gedachten.

Waartoe dan op kweek- of normaalschool nog onderwijs in de moedertaal? In de eerste plaats omdat de leerling steeds meer moet leren zijn gedachten mondeling of schriftelik juist weer te geven, en de op schrift gebrachte taal van anderen te verstaan. Maar daarnaast is het nodig, niet het minst voor een aanstaand taalonderwijzer, dat de leerling zich bewust wordt van zijn taal; de onbewuste kennis van de moedertaal moet bij hem vooral een bewuste worden. In dit opzicht is de eis, te stellen aan het moedertaalonderwijs op de kweekschool, enigszins afwijkend van die voor het onderwijs op andere middelbare scholen. Zo doet men ook bij vreemde talen: de beste hanteerder van een vreemde taal is daarom nog niet een geschikt onderwijzer. Wie zelf goed spreekt, b.v. een vreemde taal zonder moeite geleerd heeft, moet daaròm juist door grammatiese studie

voor zijn onderwijstaak worden voorbereid: hij moet leren de moeilikheden in te zien die anderen moeten overwinnen, en hij moet de hulpmiddelen leren kennen die de onderwijzer daarbij ten dienste staan.

Hoe kan de leerling zich bewust worden van zijn taal? In de eerste plaats *door waarneming*. Hij moet waarnemen taal, d.i. klanken en hun betekenissen en verhoudingen. Spraakkunst blijft dus nodig, maar spraakkunst op grond van de taal van de leerling, niet op grond van de taal van een leerboek of onderwijzer. Eerst als de leerling heeft geleerd zijn eigen taal te analyseren, zal het nuttig zijn de taal van anderen, d.w.z. letterkundige taal, te beschouwen.

Grondslag van zo'n taalonderwijs is natuurlik een onderzoek naar de klanken die gebruikt worden. Zoals PANNWITZ zegt: 'Ohne dasz man auf die erzeugung der laute achtet, kann man überhaupt keine sprache, sondern nur eine schulgrammatik verstehen.' Zulk klankleeronderwijs zal in allerlei richting het taalinzicht verhelderen. Wanneer het klankleeronderwijs zo gegeven wordt dat niets besproken wordt dan wat de leerlingen zelf vinden, is het allereerst een uitstekende oefening in het scherp horen. En het oor heeft oefening nodig zo goed als oog of hand: de laatste worden opzettelik geoefend door het onderwijs van tekenen en natuurkennis. Waarom zou het oor van nature volmaakt zijn? En is dat de ervaring van onderwijzers?[1)]

Door zulke hoor-oefeningen leert de leerling eerst in waarheid begrijpen wat men bedoelt als men zegt dat alle taal individueel is. Zo kan de klankleer de leerling bevrijden van het schadelikste begrip dat het oude taalonderwijs aangebracht heeft: het begrip, of liever wanbegrip, dat er naast een 'spreektaal' een 'schrijftaal' bestaat. In plaats daarvan merkt hij dat hij anders praat als zijn klasgenoten, anders als zijn leraar. Uit verwondering over dit onbekende wordt belangstelling geboren. Hij gaat letten op zijn eigen taal, op die van zijn medeleerlingen, op de taal ook van zijn leesboek.

Het bewustzijn van het dialektiese in zijn uitspraak geeft de leerling de wens het lokale er in af te leren. Dat is voor de leerlingen van kweek- of normaalschool vaak nodig, en totnogtoe gebeurt het niet veel. Wie veel onderwijzers gehoord heeft, b.v. bij eksamens, zal dit erkennen. En de bestrijding van lokaal-dialektiese uitspraak is niet alleen een direkt onderwijsbelang, het is voor de onderwijzers van maatschappelike betekenis. De tijd zal komen dat men vraagt naar een uitspraakwoordenboek van het Nederlands, zo goed als men ze al

1) Op de onderwijzerseksamens verklaarde een kandidaat dit jaar dat hij het verschil hoorde tusschen *ligt - licht, lag - lach* e.d.!

lang heeft voor Frans en Engels. De onderwijzer die zijn gehoor heeft geoefend, zal niet alleen zijn eigen spreken verbeteren, maar ook in staat zijn dialektiese afwijkingen bij zijn leerlingen te bestrijden op een meer afdoende wijze dan 'voorzeggen'[1]. Naast de verheldering van inzicht in het wezen van taal moet klankleer dienen als basis van het leesonderwijs. Daarbij is niet alleen te denken aan de studie van de afzonderlike klanken (de analyse) maar vooral aan de verschijnselen die men samenvat onder de naam synthese. Vooral klem en toon moeten aandachtig nagegaan worden, op de manier zoals dat is geillustreerd in het mooie Lees- en Taalboek van VAN DEN BOSCH en MEIJER. Het is heel gewoon dat een leerling op de H.B.S. komt, en nog niet heeft gemerkt dat een mededelende zin een andere toon heeft als menige vraag. En de praktijk is ook vaak verkeerd: ze lezen een mededelende zin heel vaak met stijgende toon! Deze oefeningen gaan als vanzelf gepaard met interpunktieoefeningen; ook deze vinden de leerlingen interessant.

Het is niet nodig er in biezonderheden op te wijzen dat de leraar vooral niet te veel 'verbeteren' moet. Als de leerling een woord anders uitspreekt dan hijzelf kan dat verschil ter sprake komen, maar de leraar die veel op deze uitspraakverschillen gelet heeft zal vaak niet kunnen beslissen of een uitspraak niet-gebruikelik mag genoemd worden. En deze non-liquet verklaring betreft niet alleen het gebruik van bepaalde klanken in enkele woorden, zoals *g* of *zj* in *ingenieur*; *ou* of *oo* in *automobiel*, enz.; maar ook worden in hele groepen van woorden verschillende klanken gebruikt, zonder dat men beslist kan zeggen welke uitspraak de beste is. Dan passe men de gulden regel toe: In dubio abstine.

Het spreekt verder vanzelf dat het hele spraakkunstonderwijs anders wordt wanneer de klank het uitgangspunt is. Allereerst kan men zó alleen een goed begrip geven van *de verhouding van taal en schrift*. Dat dit begrip, een van de elementairste van de spraakkunst, onder de tegenwoordige beschaafden iets absoluut onbekends is, hebben we duidelik kunnen waarnemen bij de spellingdebatten in de Tweede Kamer. Daar kon men de resultaten horen van het oude spraakkunstonderwijs[2]. Die debatten bewijzen tevens hoe nodig enig taalinzicht

1) Dat 'voorzeggen' vaak onvoldoende is, en enige kennis van klankleer noodzakelik om de leerling de orgaanstand te leren die voor de nieuwe klank nodig is, werd door een der hoorders later in het debat als zijn persoonlike ervaring gekonstateerd.
2) Nu ook in het adres van de letter-kundigen aan de Regering.

voor de beschaafde mens is. En het ongeluk wil dat de behoefte het minst gevoeld wordt door wie er het meest naar moesten vragen. Menigeen meent taalkundige vraagstukken te kunnen oplossen met het ‘gezond verstand’, die er wel niet aan denken zou zich met dezelfde voorbereiding te wagen aan natuurkundige problemen. Bij de vraag: ‘wat is Nederlands?’ denken velen aan een gedrukte bladzij, en de kwestie hoe men spellen moet op te lossen door zich te richten naar het beschaafde spreken, lijkt hun een gevaarlike bevoorrechting van de ‘spreektaal’! En als men dan aanvoert dat de klank de basis is van alle spelling, komt het bezwaar voor den dag dat het zo moeilik is te zeggen wat beschaafd Nederlands is, enz. Men onderstelt dus de noodzakelikheid van een éénvormige beschaafdentaal, zoals men bij de geliefde klassieken heeft menen te vinden. En als er geen eenvormige ‘spreektaal’ is, dan moet men zich richten naar de ‘schrijftaal’; alsof het *schriftelik* taalgebruik éénvormig was! - Is de spelling eenmaal vastgesteld, dan moet men zich bij de ‘uitspraak’ richten naar de spelling. Woorden als *veertig, vijftig, zestig* moeten dus gesproken worden met *f, s*; *kastje* moet gesproken worden met st + je, niet [kaṡə]. De verbogen vorm van *dood* is [doōdə], immers men schrijft *doode*. Het onderscheid tussen *dode talen* en *dooie talen* is volgens deze spelling-aanbidders een verschil van dialekt (*dode* is natuurlik ‘korrekt’). Het *feit* dat dezelfde persoon de ene keer zegt: ‘de studie van de dode talen’; de andere keer: ‘wat heb je nou aan die dooie talen!’ ontgaat hun volkomen. Menigeen acht zich verplicht [nēn] te zeggen, alleen omdat men *neen* schrijft. Dit onverstand gaat zo ver dat sommige onderwijzers het nodig vinden de buigingsuitgangen-à-là-Terwey *uit-te-spreken*[1)]. Duideliker bewijs kan men niet leveren dat men alle taalinzicht mist.

Dat men bij samenstelling op klem moet letten is niet onbekend; maar wie niets van klankleer weet zal dit in de praktijk maar al te vaak vergeten. Ik behandelde met de leerlingen de genitief. Voorbeeld was: een zin met *dokters rekening*. Op de vraag naar meer voorbeelden antwoordde een: *meisjeskamer*. Nu kan verschil wel zonder klankleer worden duidelik gemaakt. Immers in *dokters rekening* is de genitief bijvoeglike bepaling, in *meisjeskamer* moet er een bepaling vóór, b.v. een lidwoord. Maar veel karakteristieker blijkt het verschil toch, als men let op klem, en vergelijkt: zinnen met *dókters rékening* en *een dóktersrèkening*.

Zo blijkt de noodzakelikheid van begrip van klankleer bij de buigingsvormen. Ook kan men zo alleen duidelik maken dat het woord

1) Van een leraar aan een H.B.S. is me hetzelfde meegedeeld.

alleen resultaat is van zinsontleding, geen foneties-zelfstandig geheel. Woorden wier klem afhangt van het zinsverband, die dus geen woordklem hebben, zoals *aanstaande, laatstleden* (áanstaande Zóndag - Zóndag aanstáande), zijn hier nuttig.

Begint men met klankleer, dan zal de leerling ook bij andere hoofdstukken uitgaan van eigen waarneming. Dat bijwoorden wel degelik soms een uitgang krijgen ontgaat hem dan niet: *een erge vreemde man, een echte flauwe vraag*. Maar wie nooit geleerd heeft zelf waar te nemen onderwijst de regel van de onverbuigbaarheid van de bijwoorden, zonder ooit op te merken dat de feiten met de regel in strijd zijn[1)].

Is de leerling aan waarneming gewend, dan kan een *lees*boek ook in waarheid *taal*boek zijn. En als dan eenmaal de eigen taal de leerling bewust geworden is, heeft men de beste grondslag gelegd voor het onderwijs van litteraire taal. De bewering dat het nieuwe taalonderwijs de betekenis van letterkundige taal zou miskennen, is een grof misverstand. De eigen aard van de taal van de letterkunde komt eerst bij het nieuwe moedertaalonderwijs tot zijn recht.

Het zal misschien onnodig schijnen te wijzen op de waarde van klankonderwijs voor de studie van vreemde talen, en het onderwijzen ervan. Immers voor de akte-eksamens in die talen is klankleer al jaren lang een vereiste. Toch is de vraag, dunkt me, niet ongepast: Hoeveel onderwijzers maken bij hun vreemdetaal-onderwijs werkelik gebruik van wat ze van klankleer geleerd hebben? Mijn ervaring is dat velen die aan Engels gaan doen nadat ze de akte-Frans ‘gehaald’ hebben, met Engelse klankleer beginnen alsof het een nieuw vak was. En voor hun is het dat ook. Want het is dwaasheid klankleer te baseren op een vreemde taal, met enkele aanwijzigingen van fouten die Nederlanders vaak maken. Alleen als de onderwijzer de klanken van zijn eigen taal bestudeerd heeft kan de systematiese studie van de vreemde klanken vruchtdragend zijn. Ik kan het daarom volkomen begrijpen, dat velen die een vreemde taal onderwijzen van klankleer weinig nut verwachten, te meer daar ook de leerlingen slechts bij uitzondering door een behoorlik moedertaalonderwijs voorbereid zijn.

Ten slotte kom ik op het voor mij zo gevaarlik terrein: het aan-

1) Op de onderwijzerseksamens van dit jaar werd een zin behandeld met een konjunktief-vorm (indien dit juist *ware*). Eksaminator: Kan men zeggen: *was*? Kandidaat (na herhaald vragen, blijft van mening): ‘*Neen.*’ E. ‘Waartoe dient de aanvoegende wijs hier?’ K. ‘Om een wens uit te drukken.’ E. ‘Hier ook?’ K. ‘Ja, de aanvoegende wijs drukt een wens uit.’

vankelik leesonderwijs. Ik mag zeker wel aannemen dat men de wenselikheid van spreken als voorbereiding van het lezen erkent. In veel streken van ons land is het Nederlands, ten opzichte van de klank vooral, een vreemde taal, in Friesland, Groningen, b.v.; in mindere mate in de andere provincies. En men zal het wel ondervonden hebben met zulke jonge leerlingen dat twee moeilikheden op eens: de vreemde klank en het lezen leren, voor veel kinderen grote bezwaren geven.[1)] Daarbij moet een van tweëen, waarschijnlik allebei schade lijden. Wat nu het aanvankelik leesonderwijs zelf betreft, dat de onderwijzer hier enig begrip van klankleer moet hebben spreekt na het voorgaande vanzelf. De vraag is alleen of men aan de leerlingen klankleer zal onderwijzen, beter gezegd, mèt hun klankleer zal bespreken. Met tranen in de ogen verklaren dan sommigen dat die arme kleuters het al zo moeilik vinden te leren lezen, en 'nu wil men die stumpers nog meer geleerdheid inpompen.' Als die voorstelling juist was zouden we de zaak voor afgedaan kunnen houden. Maar zo in het natuurlik niet. Klankleer is voor kinderen niet moeilik.[2)] De ervaring heeft het geleerd, waar men het geprobeerd heeft. Zo in Duitsland Ds. Spieser. Hij zoekt met de leerlingen de stand van de spraakorganen, eerst natuurlik bij de lip-konsonanten, die het makkelikst waar te nemen zijn; dan de lip-tand f, v; enz. Hij *beeldt ze dan af* op een doorsnee van het hoofd. Een gekleurde lijn geeft de richting van de ademstroom aan, en onderscheidt dus de neus- van de mondklanken. En de kinderen hoeven maar de afbeelding te zien van de stand van de spraakorganen om de klank te vinden. En, wat van het grootste belang is, *het is niet iets machinaals*. Dat is bewezen door de volgende proef. Aan de leerlingen werd vertoond een plaat met de afbeelding van de spraakorganen in de positie voor de Engelse *th* (als in *thin*), een klank die ze nooit gehoord hadden. En op aanwijzing van de plaat kon de grote meerderheid van de klas de klank onmiddellik juist produceren.[3)]

1) Bevestigd bij de diskussie. Ook van een Indies onderwijzer hoorde ik vroeger hoe noodzakelik voorbereidend spreekonderwijs was.
2) Menigeen zal wel voorbeelden weten van aardige opmerkingen over klanken door kinderen die er nooit in geoefend waren zo iets waar te nemen. Zo zei een meisje van 7 jaar vandaag: 'Wat praat M. (haar zusje) gek; ze zegt de *r* met de keel.'
3) De heer Spelberg, een schoolhoofd met ervaring van een gelijksoortige methode, wees er op dat de afbeelding ook hierom beter is dan 'voorzeggen', omdat alleen op de eerste manier de moeilikheid van het *verbinden* van klanken voorkomen wordt. Bij afbeelding van de orgaanstanden van *p, a, k* zal het kind dadelik juist uitspreken. Zegt men *p, a, k* dan zegt men in werkelikheid [pə, 'a kə], en het kind herhaalt dus volkomen terecht [pə'akə], of op z'n gunstigst [pəak]. Dan moet dat verkeerde begrip eerst weer afgeleerd worden, maar het verkeerde begrip is door de onderwijzer zelf aangebracht.

Het spreekt vanzelf dat men bij zulk onderwijs komt tot foneties schrift, natuurlik zeer eenvoudig; maar dat is geen onafscheidelik deel van de methode. Als ik wel heb worden trouwens ook bij ons de ‘buigings’ uitgangen in den beginne, wat men, zonderling genoeg, noemt ‘weggelaten’.

In ons land zijn BOUWMEESTER en BERENDSEN de hier aangeprezen weg uitgegaan. In detail over die methode te spreken zou me niet passen. Het beginsel: eerst de klank, dan het teken heeft natuurlik mijn instemming. En dat zij de klank aanduiden door de afbeelding van de mondstand lijkt me ook een vooruitgang. Maar ik moet bekennen dat ik in sommige gevallen niet begrijp hoe de kinderen uit de afbeelding van de mondstand de klank kunnen vinden. Zo is de mondstand voor *m* en *p* toch gelijk, evenzo voor *s* en de *e* van *met*, enz. Geheel zinledig is de mondstempel voor de *n*: een rooie neus! Het verschil tussen *l* en *t* kan de leerling, dunkt me, ook niet duidelik worden uit de afbeelding. Evenmin zullen ze begrijpen waarom bij de *m* de lippen worden afgebeeld, bij de *f, l, t* daarentegen de stand van de mond *terzijde*. Trouwens dat zie ik zelf ook niet in.

Het lijkt me beter te doen zoals SPIESER: de stand van de spraakorganen af te beelden. Dan is men zeker dat het herkennen van de betekenis van de afbeelding geen geheugenwerk is. En terecht zegt SPIESER (Phonetik beim Lesenlernen bl. 14): Jede lautlehre ist unerbittlich zu verwerfen die irgendwie das gedächtnis der kleinen belastet. Het gevaar daarvoor ligt echter niet in de klankleer, maar in de onvoldoende kennis van klankleer bij de onderwijzer, zoals S. uitdrukkelik verklaart: ‘Die schwierigkeit liegt bei der lautwissenschaftlichen methode nicht in der kindernatur, sondern in den jeweiligen ungenügenden kenntnissen des lehrers, dem die richtige erkenntnis und genaue beobachtung durch eine reihe falscher vorurteile aus der üblichen rechtschreibung erschwert wird. Die folge davon ist belastung des kindlichen gedächtnisses. Wenn es der lehrer nämlich nicht versteht, die kinder die bildung der laute durch eigenste beobachtung finden zu lassen, so ist der versuch von vorn herein verpfuscht.’

Wat de meersyllabiese woorden betreft, BOUWMEESTER en BERENDSEN maken geen gebruik van het verschil tussen vrije en gedekte klinkers.

Als men de woorden in syllaben wil ontleden zal een leerling die de klanken niet kunstmatig verlengt, dus vervalst, indelen: *koet-sier, han-den, a-rend, bo-ze, ze-ker, ie-der*, enz. Daarentegen behoort de medeklinker gelijkelik tot beide syllaben in *fop-pen, buk-ken, lek-ker, tik-ken*. En men moet afdelen *Lie-sje, mei-sje, bee-tje*. De gewone indeling *Lies-je, meis-je*, enz. is alleen geschikt om het spreken te bederven. En dat wordt dan ook door de schrijvers als hun ervaring meegedeeld, naar aanleiding van de onzinnige indeling *zin-gen* i.p.v. *zing-en*. Zo zou het misschien beter te zijn in te delen *noo-ddruft, har-ddra-ve-rij*, enz. Dat wij de woorden op een andere manier verdelen in *letter-grepen*, dat we dus in het gewone schrijven *nood-druft, hard-drave-rij* moeten indelen, m.a.w. dat de indeling in lettergrepen niet altijd overeenkomt met die in syllaben, die mededeling kan tot veel later bewaard blijven. Ik vermoed dat een foneties welonderricht onderwijzer wijzigingen zou aanbrengen in de methode B.-B. Ik vermoed echter ook dat het details zouden zijn.

Eén ding moet ik echter nog eens nadrukkelik opmerken: goed onderwijs volgens de methode B.-B. eist onvoorwaardelik kennis van klankleer. De schrijvers zijn zelf ook van die mening, en verwijzen daarom soms naar boekjes over klankleer. De **praktijk** heeft de schrijvers dus gebracht tot de noodzakelikheid van klankleer voor onderwijzers.[1)] Ik hoef dus alleen maar te vragen: Is het wènselik, zo al mògelik, dat de onderwijzer die kennis al onderwijzende verwerft? Zo gaat het nu, in het gunstigste geval.

Mijn betoog samenvattende konkludeer ik dat klankleerstudie *voor de onderwijzer* dient

1. tot oefening van het gehoor,
2. tot taalinzicht,
3. als basis van het leesonderwijs, ook van gevorderden,
4. als basis van spraakkunst-studie,
5. voor vreemdetaal-studie en -onderwijs.

Voor het kind van de lagere school is klankleer wenselik in het biezonder:

1. tot oefening van het gehoor,
2. bij het aanvankelik leesonderwijs.

Naschrift. In de voordracht is met opzet geen woord gesproken over historiese klankleer. Wat de onderwijzer daarvan tegenwoordig leert (de beruchte grammatiese figuren) is doelloze geleerdheid. Maar

1) Vgl. de syllabus voor Engelse kweekscholen, in dit Tijdschrift II, bl. 295.

daarmee is een elementaire studie van de geschiedenis van de moedertaal niet veroordeeld. Mocht men het nut daarvan eenmaal inzien, en dat kan eerst wanneer de opleiding verbeterd is, dan zal de klankleer ook hier een onmisbare grondslag blijken.

E. KRUISINGA.

Is een ‘levende’ taal een organisme?

'n Organisme is iets dat in zich zelf organen bezit, waardoor z'n eigen inwendige krachten hun inwendige werkzaamheid verrichten. Uit die organiese krachten komen alle veranderingen, in wijsgerige zin genomen, dus ook alle handelingen voort als uit 'n inwendig beginsel. De veranderingen van 'n organisme vinden dus in dat organisme zelf hun oorzaak, komen voort uit dat organisme zelf. Maar hoe kan nu taal uit z'n eigen inwendig beginsel veranderen? Waar is die taal, dat organisme te vinden? In de geschreven boeken? En verandert die taal in die boeken dan uit zich zelf? Als ik 'n uitgaaf neem van VONDEL uit et jaar 1644 b..v, is dan dat organisme aan 't werk geweest, en is daar nu na 'n kleine 270 jaren in dat taalorganisme, in dat boek iets veranderd? Of is de gesproken taal, de klanken die op 'n gegeven ogenblik door iemand geuit worden zo'n organisme? Gaan die in de lucht gestoten geluiden zo maar over tot andere taalklanken?

Deze letterkundigen [n.l. die de V.S. bestreden], en dat is bedenkelik, hebben et beeld ‘*levende taal*’ niet zelf gezien, niet zelf gevoeld, maar nagepraat van anderen, en nu verwarren ze beeld en werkelikheid met elkaar. Ze menen dat 'n taal levend genoemd wordt, omdat ie *zelf* leeft, en dan ja, dan zou de taal 'n organisme zijn. Neen niet de taal zelf leeft, et is 'n *uiting* van organismen, van levende mensen, en als die levende mensen veranderen, veranderen hun uitingen mee. Ieder mens afzonderlik is 'n veranderend organisme, en de maatschappij, en de onderdelen van de maatschappij kunnen we samengestelde organismen noemen. En juist zo'n samengesteld organisme maakt z'n taal, en verandert natuurlik z'n taal. En als uiting van 'n organisme kunnen we de taal organies of levend noemen: omdat ie voortgebracht wordt door 'n inwendig beginsel, door organiese krachten, die werken in ieder mens afzonderlik, en in alle gezamenlik, en die zo de taal maken en veranderen. Maar is nu die taal zelf ook een organisme geworden? Dat is volkomen valse beeldspraak.

Dr. H.W.E. MOLLER: *Nieuwe spelling, taalverarming, geestesverarming en letterkundigen* (Opvoeding en Onderwijs, 10 Mei 1910).

‘Wörter und Sachen’.

De Duitsche taalwetenschap wordt in Nederland hoog gewaardeerd; en dat is natuurlijk, want de Duitsche geleerden hebben voor het stellen en het oplossen van linguistische vraagstukken een bijzonder talent laten blijken. Gedurende een groot deel van de negentiende eeuw besteedden zij hunne krachten vooral aan het historisch onderzoek van Indogermaansche klanken en vormen, en door vele studenten in Nederland werd dat onderzoek met de grootste belangstelling gevolgd: ook zij disputeerden met elkaar over de ‘Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze’, en hadden het gevoel dat met de *Morphologische Untersuchungen* van OSTHOFF en BRUGMANN het tijdperk der ware wetenschap was aangebroken.

Enkele, meer zelfstandige geleerden in Nederland zullen zeker dien strijd in Duitschland met meer kalmte hebben gadegeslagen en hun eigen weg zijn gegaan, ook al bleven zij oplettend waarnemen wat in Duitschland gebeurde. Zoo herinner ik mij, dat Prof. COSIJN mij in 1886 wees op een klein werkje van SCHUCHARDT, getiteld *Ueber die Lautgesetze: gegen die Junggrammatiker*. Dat was het meesterlijke, weldra beroemd geworden geschrift, waarin SCHUCHARDT betoogde dat men bij de studie der taal het physische en het psychische niet op een ruwe wijze tegenover elkaar moet stellen. Doch reeds in 1880 waren PAUL's *Principien der Sprachgeschichte* verschenen, waarin meer dan in andere werken de verschijnselen der taal met psychologische theorieën in verband werden gebracht. Een dergelijke beschouwing kreeg weer meer gelijkenis met wat sinds lang ‘Sprachphilosophie’ heette, een vak dat de Hollanders niet bijzonder had aangetrokken en dat ook in Duitschland op de ontwikkeling der Indogermanistiek niet veel invloed had gehad: zoo verklaarde DELBRÜCK in 1880, in den eersten druk van zijn *Einleitung*, dat ‘in der That der Einfluss der philosophischen Sprachforschung auf die von BOPP begründete Wissenschaft stets gering gewesen ist, und noch heute sehr gering ist’.

Dat zou weldra anders worden. DELBRÜCK bleef behooren tot hen die meenden, dat de taalkundige zeer goed zijn werk kan doen zonder

zich in de vraagstukken der psychologie te verdiepen; maar over het algemeen kwam er in Duitschland meer en meer belangstelling voor de ‘algemeene taalkunde’, die een veel grooter materiaal noodig heeft dan het Indogermaansche alleen, die de taal zooveel mogelijk bestudeert in verband met de verschijnselen van het zieleleven, en zich dan ook ‘psychologische taalwetenschap’ noemt. Ook elders is men die richting ingeslagen, o.a. in Nederland, en menig Nederlandsch student zal thans in zijn bibliotheek b.v. die twee dikke deelen van WUNDT hebben staan, overtuigd dat hij den inhoud daarvan grondig moet kennen, indien hij op de hoogte wil zijn van zijn vak.

Bij de bestaande Duitsche tijdschriften is sinds kort een nieuw tijdschrift gekomen onder den titel *Wörter und Sachen*, een tijdschrift dat volgens de verklaring der redactie een ander doel beoogt dan de andere organen. Te recht - aldus het voorbericht van het eerste nu voltooide deel - heeft men zich langen tijd vooral beperkt tot de studie der taalvormen; maar zal de etymologische studie soliede zijn, dan is een nauwkeurige kennis noodig van de zaken wier namen men bestudeert: ‘dass man trotzdem nicht schon längst für alle Etymologie überhaupt das Herbeiziehen der Geschichte der Sachen verlangt hat, ist in dem fast ausschliesslichen Interesse begründet, das die letzten Dezennien den “Lautgesetzen” zuwandten.’ Zal men ook deze waarschuwing in Nederland ter harte nemen, in het besef dat door de redactie van *Wörter und Sachen* een nieuw tijdperk der etymologische studie wordt aangekondigd? Zonder twijfel is het goed ontvankelijk te zijn voor alles wat navolging verdient; maar het is toch zeker vergund bij zich zelf te overwegen in hoeverre men een gegeven aansporing noodig heeft.

De titel *Wörter und Sachen* is ontleend aan de artikelen die een van de redacteurs, Prof. MERINGER, sinds 1904 in de *Indogermanische Forschungen* onder dien zelfden titel heeft uitgegeven; en menigeen zal onwillekeurig gelooven dat Prof. MERINGER als de oprichter van het tijdschrift moet beschouwd worden, thans in de redactie bijgestaan door de heeren MEYER-LÜBKE, MIKKOLA, MUCH en MURKO. De denkbeelden van Prof. MERINGER hebben een zekere overeenkomst met die van een ander geleerde uit Graz, Prof. SCHUCHARDT, zooals ook door MERINGER zelf wordt opgemerkt (zie *Idg. Forsch.* 16, 102). Beiden hebben zich met etymologische studiën beziggehouden; beiden hebben opgemerkt dat men alleen met de toepassing van ‘Lautgesetze’ niet ver komt; de een heeft zijn methode toegepast op allerlei vraagstukken in oudere vormen van Indogermaansche talen, de ander is vooral Romanist. De juistheid van hun beginsel is voor ieder evident,

en SCHUCHARDT heeft dan ook (in 1899) op zeer eenvoudige wijze dit gezegd: 'Dass bei etymologischen Forschungen die Bedeutungen der Wörter aufs Sorgfältigste berücksichtigt werden müssen, das ist etwas so Selbstverständliches dass man sich kaum getraut es auszusprechen.'

Maar die eenvoudige waarheid is niet altijd goed in het oog gehouden, en 'par la force des choses' is er het meest tegen gezondigd door hen die woorden uit oudere perioden bestudeerden, vormen wier juiste beteekenis dikwijls zeer onvolledig bekend was, en waarvan de oudere geschiedenis alleen kon worden gegist door vergelijkende studie van vormen in andere talen, waarmede men evenmin goed bekend kon wezen. Hoe dikwijls zullen de Indogermanisten verband hebben gezocht tusschen woorden uit verschillende talen, wanneer dat verband op grond van klankwetten min of meer te verdedigen was, en zich dan van de geschiedenis der beteekenissen een voorstelling hebben gemaakt die door geen historische gegevens was te weerleggen of te bevestigen, zoodat men allicht genoegen nam met wat niet al te dwaas klonk. Doch - zegt SCHUCHARDT - 'wir können in dem Bereiche der geschichtlichen Perioden nicht ungestraft solche Sprünge ausführen wie in dem der Vorgeschichte'. Hoe jonger de periode is waarin de etymoloog met zijn onderzoek bezig is, des te meer gevoelt hij zich verplicht de door hem ontworpen geschiedenis der vormen te staven met een nauwkeurig inzicht in den loop van zaken.

En dus - om een zeer nederig voorbeeld te nemen - wil iemand een zoo jong woord als *spijkerbalsem* verklaren, dan kan hij niet volstaan met de gissing, dat die balsem wel zal genoemd zijn naar iemand die SPIJKER heette. Hier vergt men een rechtstreeksch bewijs, omdat men daarmede niets onredelijks verlangt: uit den tijd waarin zulk een woord is ontstaan, *kan* een afdoend getuigenis over zijn, en men is verplicht daarnaar te zoeken. Dat begreep Prof. DE VRIES, toen hij in 1870 het woord ophelderde. Niet ten onrechte zegt SCHUCHARDT dan ook, dat wat hij noodig acht slechts iets is dat van zelf spreekt. Evenals ons woord *spijkerbalsem* heeft men ook fr. *gilet* van een persoonsnaam willen afleiden: dat kleedingstuk zou gedragen zijn door een soort van Pierrot die GILLE heette. SCHUCHARDT, die fr. *gilet*, ital. *giulecco*, sp. *gileco, jaleco* liever zou willen afleiden van turksch *jelek*, dat hetzelfde beteekent, heeft zich de grootste moeite getroost om te weten te komen, of GILLE inderdaad als personnage op het tooneel heeft bestaan. Dat onderzoek heeft zijn twijfel aan de gewone verklaring zoogoed als gewettigd, en hem dus te recht zeer versterkt in zijn geloof aan een afkomst uit het Turksch, waardoor zoowel de vorm als de beteekenis van *gilet* wordt verklaard.

‘Wörter und Sachen!’ - inderdaad, die les moet niet worden vergeten. Het woord *gas* is, zooals men overal kan lezen, gemaakt door den Zuidnederlander VAN HELMONT, die in de 16de eeuw leefde. Bij vele schrijvers vindt men dan de toelichting, dat *gas* niet geheel en al *ex nihilo* is geschapen, maar ‘paraît avoir été modelé sur le flamand *geest*’, zooals NYROP het uitdrukt in het derde deel van zijn *Grammaire Historique* (ao 1908). Die verklaring werd reeds gegeven door ADELUNG. Nu heeft Prof. DE VRIES in 1859 met citaten uit VAN HELMONT zelf aangetoond, dat deze den term *gas* heeft beschouwd als het begrip *chaos* uitdrukkende. Met zijn voorzichtig en gezond verstand wilde DE VRIES niet beproeven den gedachtengang van VAN HELMONT daarbij geheel na te gaan; van die afleiding zegt hij: ‘genoeg dat zij een feit is, door VAN HELMONT zelven getuigd.’ Het is van een taalgeleerde ook inderdaad niet te vergen, dat hij in de half-middeleeuwsche, half-moderne natuurwetenschap van den medicus VAN HELMONT thuis zal wezen. Hoeveel geleerdheid van een geheel andere soort daartoe noodig is, kan men zien uit het werk dat Dr. F. STRUNZ in 1907 over VAN HELMONT heeft geschreven. Daaruit blijkt o.a., dat men dit *chaos-gas* niet kan begrijpen zonder den voorganger van VAN HELMONT, PARACELSUS, te bestudeeren. Men is hier in een wereld waar het ‘gezond verstand’ van een modern etymoloog niets kan uitrichten, maar dat bewijst zeker niets tegen van VAN HELMONT, van wien de geleerde schrijver getuigt: ‘Wenige wie er haben damals den Kräften in der grossen Natur wie auch im Menschen ein so tiefgehendes Interesse entgegengebracht, und dabei intime Detailforschung und einen sicheren Blick aufs Ganze verraten.’

Dat alles kon DE VRIES niet beoordeelen, maar hij is juist zoo ver gegaan als een taalkundige gaan moet. Het komt er op aan van de ‘Sachen’ zooveel te weten als men voor de ‘Wörter’ noodig heeft, tenzij men aanspraak maakt op wetenschappelijke kennis in nog andere vakken, en de geschiedenis daarvan in het licht wil stellen. Maar wanneer er formeele moeilijkheden overblijven, wanneer het geweten van den etymoloog wordt gekweld door een enkelen weerspannigen medeklinker die hem aan de juistheid van zijn afleiding doet twijfelen, wat geven hem dan al die met moeite verzamelde wetenswaardigheden omtrent de ‘Sachen’? Dan kan hij zuchtend met de woorden van HORATIUS zeggen:

> Quorsum pertinuit stipare Platona Menandro? Eupolin, Archilochum,
> comites educere tantos?

Ik geloof inderdaad, dat wij in Nederland uitnemende meesters in het etymologisch onderzoek hebben gehad, en dat wij voor de methode

daarvan minder van de Duitschers behoeven te leeren dan voor andere onderdeelen van onze wetenschap. Hebben wij zelf het niet ver gebracht, dan is het niet door gebrek aan leiding in ons eigen vaderland. Of is b.v. naast DE VRIES niet ook DOZY iemand wiens methode nog altijd tot een voorbeeld moet worden gesteld? Heeft ook hij niet het juiste gevoel gehad voor 'Wörter und Sachen'? In het Spaansch bestaat een adjectief *baladí*, dat beteekent: van weinig waarde, inferieur. Formeel beantwoordt dit geheel aan arab. *baladí* (van *balad*, landstreek), inheemsch. Vroegere etymologen hadden gedacht aan het grondwoord *balad* in den zin van *stad*, en hadden daardoor eenigszins zonderlinge gissingen over sp. *baladí* ontworpen. DOZY begreep, dat zijn betoog moest laten zien, in welke gevallen het woord voor *inheemsch* de beteekenis *inferieur* had gekregen, en zijn uitgebreide lectuur gaf hem daarvan een duidelijk voorbeeld in de verschillende soorten van gember of wat voor gember werd verkocht: *gengibre valadí* was eigenlijk: de inheemsche soort van gember, van minder waarde dan de echte, de Indische: 'et c'est justement le nom de cette plante qui explique pourquoi l'adjectif *baladí* signifie en espagnol *de mince valeur*'.

Doch het nieuwe tijdschrift wil meer dan wat vanouds etymologie heette. 'Mit vielen Anderen - zegt de redactie - sind wir überzeugt, dass Sprachwissenschaft nur ein Teil der Kulturwissenschaft ist.' Die laatste uitspraak wordt zelfs met een grooter letter gedrukt. De redactie wil hier den klemtoon laten vallen op K u l t u r w i s s e n s c h a f t ; maar men moet ook letten op het woord *Teil*. Het artikel *Genie* beslaat in het Duitsche woordenboek meer dan 50 kolommen; een zoo gewichtig 'Kulturwort' verdient stellig een uitvoerige behandeling, maar niet uit het oogpunt van den linguist; of kan deze, wanneer hij het woord *geschut* heeft te bestudeeren, eerst dan tevreden zijn, wanneer hij de geschiedenis der artillerie tot in bijzonderheden heeft leeren kennen, iets wat voor iemand van zijn opleiding onmogelijk is?

'Wir glauben - zoo gaat de redactie voort - dass in der Vereinigung von Sprachwissenschaft und Sachwissenschaft die Zukunft der Kulturgeschichte liegt.' Onwillekeurig vraag ik: hoe komt men tot zulk een eigenaardige formuleering? Immers, de 'Kulturwissenschaft' zal in de toekomst hetzelfde willen als wat zij nu wil: een zoo nauwkeurig mogelijke kennis verkrijgen van alles wat men tot de 'Kultur' gelieft te rekenen. En zij zal daartoe alle middelen gebruiken die haar ten dienste staan; wanneer het noodig is ook de taalwetenschap. Ja, de kennis der talen is een van hare objecten, de taal zelf is een van de 'Sachen' die zij bestudeert. Mij dunkt, de

redactie had zich duidelijker uitgedrukt wanneer zij eenvoudig gezegd had, dat zij zich de beoefening der Indogermaansche 'Kulturgeschichte' ten doel stelt voorzoover de taalwetenschap daarbij van dienst of gebaat kan zijn. Ik denk b.v. niet, dat zij ooit artikelen zal opnemen over de begrippen *kracht* en *oorzaak*, van hoeveel belang deze ook zijn in de geschiedenis van het menschelijk denken. De inhoud van dit verschenen eerste deel is anders. Het bevat artikelen van welbekende geleerden over taalkunde, ethnographie, volksgebruiken, archaeologie, mythologie; en misschien is er eenige goede wil noodig om in dit geheel een soort van eenheid te ontdekken. Maar ook al hadden die artikelen in verschillende andere tijdschriften hunne plaats kunnen vinden, het vermindert hunne waarde niet dat zij hier in een keurige, geïllustreerde quarto-uitgave bij elkaar zijn gedrukt. De stukken van geleerden als MERINGER, MEYER-LÜBKE, MUCH, JANKO, STRZYGOWSKI, zal geen deskundige hier overslaan, terwijl hij ze overal elders zeker zou hebben geraadpleegd. Maar dat het devies 'Wörter und Sachen' een nieuw beginsel zou aanduiden - en het voorbericht doet toch aan zoo iets denken - dit kan ik moeilijk gelooven.

En toch moet men erkennen dat Prof. MERINGER wel iets zeer eigenaardigs wil. Door een vergelijkende studie van wat uit vroeger en later tijd bekend is omtrent maatschappelijke gebruiken, wil hij conclusies trekken aangaande voorhistorische instellingen en dit onderzoek brengt hij in nauw verband met de vergelijkende studie der talen: 'Wie wir sprachliche urformen erschliessen, so müssen wir urformen der sachen... erschliessen. Das wird nur auf dem wege der vergleichung, namentlich durch herbeiziehen eines grossen ethnographischen materials möglich sein und desshalb habe ich... gewünscht, dass neben der vergleichenden sprachwissenschaft eine vergleichende sachwissenschaft entsteht' (*Zeitschr. f. vergl. Sprachf.* 40, 218). De taalgeleerden hebben b.v. een zekere gelijkenis opgemerkt tusschen verschillende vormen van de woorden *brug* en (*wenk*)*brauw*, en hebben dus gedacht aan een formeele verwantschap, waarbij dan ook die twee begrippen met elkaar in verband zouden moeten staan. Nu heeft MERINGER opgemerkt, dat nog thans in moerassige streken dwarshouten naast elkaar op den grond worden gelegd, ongeveer als de dwarsleggers van een spoorweg, en zulk een 'Prügelweg' heeft volgens hem de term *brug* oorspronkelijk aangeduid. Nu is het ook duidelijk, hoe *brug* en (*wenk*)*brauw* verwant kunnen zijn: 'Das tertium comparationis zwischen *braue* und *brücke* ist... die parallele Anordnung der Teile: wie bei der Braue Härchen neben Härchen liegt, so bei

dem Prügelweg Stange neben Stange' (*Wörter u. Sachen* 1, 187).

Ziedaar een duidelijk voorbeeld van de methode waardoor hij aan de Indogermanistiek een nieuwen vorm hoopt te geven: de etymologische wetenschap was tot dusverre niet realistisch genoeg, de geleerden in hunne kamers reconstrueerden met behulp van hunne wortels en suffixen een Indogermaansche wereld, zonder dat zij eenig begrip hadden van wat in het practische leven werkelijk gebeurt. Al moet men nu ook voor den onvermoeiden arbeid van MERINGER eerbied hebben, toch zal men ook in zijn methode wel eenig gevaar zien. Geen enkel geleerde - ook niet een van de oude school - wil een phantast zijn; doch daardoor alleen is hij nog geen realist, en het sterke verlangen naar realiteit kan soms juist de phantasie gaande maken. Zal ieder deskundige thans bij voorkeur gelooven, dat een *wenkbrauw* zóó heet doordat de voorhistorische Indogermanen daarin evenwijdig loopende haartjes zagen? Bij menigeen zal dat geloof niet zeer vast kunnen zijn. Vanzelf vraagt men: waarom past MERINGER zijn realistische manier van onderzoek niet liever toe op vraagstukken uit latere, zuiver historische perioden? Dan zou hij meer kans hebben anderen te overtuigen.

Doch ieder moet vrij blijven, en MERINGER voelt zich nu juist bekoord door deze problemen, wier oplossing - indien zij juist is - ons in een veel verder verleden doet doordringen. Maar wanneer zal zijn betoog het krachtigst zijn? Ik geloof dan, wanneer de formeele gegevens der *taal* hem het meest helpen. Hij heeft veel moeite gedaan om te bewijzen, dat *wand* zóó in verband staat met *winden*, dat het eigenlijk een gevlochten afscheiding beteekent. Hij heeft die verklaring eerst afgeleid 'aus der Technik des Flechtwerkhauses' (zie *Idg. Forsch.* 16, 172), maar dat betoog maakte niet genoeg indruk, zooals hij zelf zegt. Later zag hij ergens in Bosnië een primitieven schapenstal, 'aus Korbgeflecht hergestellt'. Veel later zag hij uit het Duitsche woordenboek, dat reeds FR. JUNIUS in de 17de eeuw die zelfde verklaring van *wand* had gegeven, en wel met een beroep op teksten van SENECA en JORNANDES, waarin gezegd wordt dat onbeschaafde volken hutten vlechten van rijs. Doch MERINGER kreeg ook andere gegevens. Hij dacht b.v. aan russ. *plotnik*, timmerman, dat zonder twijfel behoort bij *plesti*, vlechten; dat was een gelukkig gevonden analogie. Ten slotte wees een van zijn vrienden hem op een Ags. tekst, waarin voorkomt *windan wāh*, en die uitdrukking, waarin het met *wand* synonieme Ags. woord als object staat bij *windan*, gaf hem zijn sterkste argument: 'trotzdem - zoo erkent hij zelf - hat erst die ags. Wendung *wāh windan*... die Entscheidung herbeigeführt'

(*W.u.S.* 1, 207). Maar is dit dan niet geheel in den trant van de gewone ouderwetsche etymologen?

Moge Prof. MERINGER dikwijls het geluk hebben de waarheid te vinden. Dat is het voornaamste, en dan doet het er weinig toe of men in zijn methode al dan niet iets nieuws wil zien. Laten ook de Nederlanders zijn werk bestudeeren, ook al kunnen zij het niet beschouwen als een evangelie.

A. KLUYVER.

Tekstverknoeiing in de 'Sara Burgerhart'.

Tegen het overbrengen van een oude tekst in 'hedendaagse spelling' bestaat principieel geen enkel bezwaar. 'Spelling is maar een kleed', zegt de redakteur van de W.B. terecht. Maar als men met de spelling de taal gaat wijzigen, dan wordt het bedenkeliker.

Niet lang nadat ik mijn opmerkingen over de 'modernisering' van POIRTERS neerschreef, trof mij hetzelfde verschijnsel in de Wereldbibliotheek-uitgave van *Sara Burgerhart*. Ik las op school enkele fragmenten, met de oude uitgave toevallig er naast. Tot mijn verbazing bemerkte ik dat de taal van ABRAHAM BLANKAART en SARA BURGERHART volgens de uitgever voor een tegenwoordig 'beschaafd' publiek niet fatsoenlik genoeg was. Hij veranderde dus *ouwe, gouwen, goeje, kwaje, niks, guajing, teffens, legt, storf* in: *oude, gouden, goede, kwade, niets, gading, tevens, ligt, stierf* enz. Maar BETJE WOLFF kreeg ook een lesje in de 'grammatika.' *Haar, mijn, zelf* werd soms *hare, mijne, zelve*; *gij kost* werd *gij kondt*; *gij beminde* moest zijn *gij bemindet*. Ik '*heb, had* geweest' werd: *ben, was* geweest. 'Ik *hou* veel van' kreeg een *d. 'Die* vrouw, *die*' of '*die* vermaken, *die*' moest naar schoolmeesterlike regel 'verbeterd' worden in: *die* vrouw, *welke*. De uitgever, blijkbaar een verwoed purist, schrapte en vertaalde ijverig vreemde woorden als *confidence, discours, beauté, superbe, occasie, tracteren, passeren, railleren, choqueren*. Zelfs het onschuldige *comicq* (zeker omdat het zo 'raar' gespeld was) moest wijken voor 'zonderling.' Ook in een brief van C. HARTOG werd *ignoreeren* geschrapt!

'Platte' taal ergerde de uitgever zelfs waar dialekt bedoeld was. In de 55ste Brief werd *schuttel* in *schotel*, en eenmaal zelfs *jij* in *gij* veranderd. De aardige aanhef van Brief 64: 'Nou komt mijn dat beetje schrijven wel te pas' werd verknoeid door *dat* te schrappen. Verder werden oude en tekenachtige woorden nodeloos verwijderd, b.v. *gluipig* ('wild'), *verbeest* ('verdierlijkt'), *keurlijk* ('heerlijk'), *afknarpen* ('afpersen'; in de *Aantekeningen* wordt *afknarpen*, dat er niet meer staat, verklaard!) *zich vervrijmoedigen, zelfzoekenheid* ('eigenbaat'), *rechteres* ('rechter'). Deze uitgever - zijn naam is ons onbekend - kan in eerbied voor de taal van het verleden een lesje nemen in tekstuitgaven van de spellingvereenvoudigers.

C.D.V.

Opmerkingen bij Coornhert's ‘Beatus ille’.

III.

Doch, allereerst, zij men voorzichtig, met niet in COORNHERT de man te zien, die àl de Nederlandse dichters of denkers tiepeerde. Verre van daar. Ook wij Nederlanders - in de meest brede zin, - hadden een RONSARD, altans een anakreontieker, die, met echt-dichterlike aanleg, z'n geluiden liet horen in de nieuwe jamben-maat en in de nieuwe, individuele, dichterstemming; een die zich ‘koning’ voelde en zich werkelik ‘edelman’ noemde; iemand die meer dan iemand de vertegenwoordiger van de beweging mag genoemd worden, welke met OPITZ in Duischland, DU BELLAY in Frankrijk en BEN JOHNSON in Engeland eeuwen-lang, meer of minder van karakter gewijzigd, door zou lopen. We bedoelen VAN DER NOOT, als zodanig ontdekt door VERWEY, beschreven door VERMEYLEN, en in de Geschiedenis der Ned. Letterkunde, door DR. KALFF, voor 't eerst met een juiste karakteristiek in de lijst van onze litteratuurhistorie geplaatst. Deze VAN DER NOOT is de HORATIUS-tiepe der Oden hier te lande in de brede Renaissance-beweging, wel niet in die zin, dat hij de rechtstreekse navolger van de Venusieër is, maar dat hij, ook wanneer hij, 't zij hij PETRARCA of RONSARD vertaalt, zich de zelfbewuste dichter toont, die voor zich zelve weet en onverbloemd laat horen, dat hij de woordvoerder is van de nieuwe tijd, en dan ook nooit vernomen denkbeelden en ritmen laat horen. Doch, zoals we zeiden, VAN DER NOOT is uitsluitend de dichter, de man van de verbeelding en de klanken, en niet de Humanist-denker, die in z'n werken de wijsheid der Ouden, - ook al geschiedt dit niet in de geest, of met het kunsttalent dier Ouden, - als een uitkomst van eigen zoeken en verwerken in z'n geschriften neerlegt. Want men houde wel in 't oog, dat wij in de geschiedenis der 16° eeuw zeer veel mannen aantreffen, die op hun vele reizen, - zwerven en zoeken doen ze alle, - alle mogelike geleerdheid van antieke herkomst verzamelen, en die zich ja, ijverige dichters, schilders en etsers tonen, maar bij wie de poëzie en de beeldende kunst geen eigen verbeeldingswerk, geen zucht naar gestalte-vorming van eigen visioenen is; mannen, bij wie, eigen-

lik gezegd, de kunst uitsluitend leermeester is geworden, de ijverige vertolker en verbeelder beide van wijsheid, zoals ze gevonden werd in de rijke goudmijnen der Antieken. Kortom, de dichter of schilder is gemeenlik de kunstvolle historie-schrijver van Goddelike, of altans aan de Goddelike gelijk-geaarde, wetenschap. Evenals de Middeleeuwer, doet hij z'n werk naar z'n beste krachten, met ernstig plichtbesef, en aanwending van al z'n geschonken gaven; en menigeen onder hen, meer dan de gewone mens met talent begiftigd, geeft, ondanks z'n didakties streven, een voor altijd blijvende kunst. Doch onveranderd, is zij het middel, en het onderricht doel. Rijk, inderdaad, opmerkelik groot is het aantal, meer of minder artistiek begaafde mannen in onze Nederlandse gewesten geweest, die met dit doel etsnaald, pen, of penseel hebben gehanteerd, en zo wij uit de massa namen, die in VAN MANDER's 'Schilderboek' worden genoemd, een voor ons doel tieperend voorbeeld willen aanhalen, dan noemen we de in 't ganse Westen bekend geworden OTTO of OCTAVIUS VAN VEEN.

VAN VEEN was een Leidenaar van geboorte, een Hollander van famielie, en, door z'n buitengewone aanleg, als artiest en man al spoedig een wereldburger. Vijftien jaar oud is hij te Luik de beschermeling van Kardinaal van Groesbeek; deze beveelt hem aan te Rome, waar hij ontvangen wordt door de Kardinaal Marducci. Na een 7-jarig verblijf aldaar bezoekt hij de hoven te Weenen, München en Keulen; Parma lokt hem naar de Nederlanden terug, en na de dood van de Landvoogd vestigt hij zich te Antwerpen. Doch als hij bij de intocht van de Aartshertogen in de Schelde-stad, wegens de luister van z'n decoratieve arbeid, de aandacht van Albrecht trekt, wordt hij te Brussel hoofdingenieur en intendant van de munt. Hier overlijdt hij, naar gissing in 1624.[1)]

Van hem nu zijn de H o r a t i i F l a c c i i m a g i n e s (Antio, 1607, 1610, 1612), te Amsterdam in 1684, te Florence in 1777 uitgegeven.[2)] Het zijn 103 etsen, in koper, illustraties van moreeldidaktiese uitspraken uit klassieke schrijvers, en hoofdzakelik uit HORATIUS verzameld, met overal Hollandse, Franse en Duitse verzen er bij. Op de prenten zelf, waar het steeds de m e n s e n zijn die in hun gedragingen en lotgevallen de bijgeschreven moraal verkondigen, is, zoals in de ganse emblematiek, de werkelikheid opgeofferd aan

1) Zie V.D.AA, Biographisch Woordenboek.
2) Onder de tietel; OTXONIS VAENI Emblemata Horatiana, enz. bij Hendrik Wetsteen.

het symbool, en komen dus zonder bezwaar evenzeer fabelachtige wezens als mythologiese personen en allegoriese fieguren voor. De achtergrond, 't zij landschap of gebouwen, is, zo al niet Italiaans, dan toch zo trouw mogelik gehouden aan 't vaderland van de Antieke idee.

De Latijnse bijschriften, bij elk emblema uit verschillende auteurs bijeengelezen, appeleren steeds, of in de eerste plaats op HORATIUS. Zeer veel plaatsen zijn uit de *Epistulae* of uit de *Satyrae* genomen; zeer vele ook - 't zal ongeveer om de helft zijn, - uit de *Oden* en de weinige *Epoden*. Doch waar dit geschied is, werd, om de strekking, de keus gedaan uit die liederen, welker ondergrond de diepste ernst inhoudt. Meer dan éénmaal wordt b.v. de eerste Ode uit de derde bundel aangehaald; schier even dikwels de 24e en de 29e uit hetzelfde Boek; verder II, 14; II 16 en IV, 7. Wat houden die liederen in? Niets dan ernstige vermaningen en droefgeestige klachten! In schier alle wordt de raad gegeven, afstand te doen van een leven in rijkdom; zich de genietingen, welke aan het bezit van goederen zijn vastgeknoopt, te ontzeggen, en veel liever het geluk dat de eenvoudigen ten deel valt, te zoeken in een landelike omgeving, waar de behoeften gering zijn, dan in 't gewoel van de steden. Troosteloos is de toekomst, heet het (III, 29); zonder uitzicht de dag van morgen; laten dus de wensen van de aardling niet verder gaan dan 't heden. Alles is vergankelik; vluchtig en nietig ons bestaan; laten we dus de dag besteden op de beste manier (IV, 7); doch snijden we alle overtollige wensen af; er is geen rust bij de rijkdom; waar ze de afleiding zoekt, jaagt ze de vrees en de zorgen na (III, 1). Onherroepelik is het vonnis des doods; let op uw dwaasheden in deze korte spanne levens (III, 18). En dergelijke. Nu waren deze ontboezemingen, wel degelik echt-Romeinse trekken. Onder de vele anakreontiese liederen over de liefde en de verfijnde genoegens van 't leven, die aan de weelderige en dartele dagen onder Keizer Augustus herinneren, behoren tot de uitingen van de Romeinse geest in die tijd evenzeer de sombere klachten over de toenemende zedenverslechting, de wanhoop over wat de toekomst zal moeten geven, en het beroep op landelike eenvoud van de nog niet door weelde bedorven boeren en van de hooggeprezen, oprechte en sobere voorvaderen. Ja werkelik openbaart zich in de Romeinse letteren dier dagen een zelfde trek om de werkelikheid van het benauwend-drukke leven te ontvlieden, als in de litteratuur van de voorlopers der Franse Romantiek; en zoals ROUSSEAU z'n idealen het liefst vervuld ziet aan de rustige en verheven oevers der Zwitserse meren, BERNARDIN DE ST. PIERRE het liefdeleven bezingt onder de kokospalmen van de eilanden van Oceanie en CHATEAUBRIAND het natuurleven verheft in de wouden van Florida,

zo zien ook de Romeinse dichters, zoals vroeger de Grieken, een ideale wereld ergens ver in 't Noorden, waar de Scythen en de Geten leven, welke Scythen, naar hun woorden, een vreedzaam en genoeglik bestaan leidden, en op hun uitgestrekte vlakten, zonder arbeid, alleen zich voedende met melk en honig, zonder verdere begeerten, en dus ook zonder wetten te behoeven die de begeerten beteugelen moeten, het ideaal verwezenlikten, waarnaar de vermoeide, in tal van oorlogen en twisten beroerde inwoners van Italie, in hun geestelike malaise, hun begerige ogen richtten.[1)] Zelfs het landleven onder de Sabijnse boeren, wordt meer dan eens als het meest begeerde ydillies bestaan, tegenover het zorgvol leven van de zeeman of van de staatsheld, geprezen; maar 't uitvoerigst vonden de lezers en navolgers van HORATIUS, wanneer zij, hun pastorale verlangens lucht wilden geven, het aangenaam vlietend leven voor de landbewoner terug in de 2de Epode, dat van 't begin tot het einde met smachtend gemoed, ja met een welbehagen, dat, aanstekelik op de hoorders werkende, hen doet watertanden van stille genieting, uitvoerig heel het landelik bedrijf van de landbouwende en veedrijvende buitenman, in een positief tafereel, voor oogen stelt.

Doch, de lezer veroorlove ons een opmerking. Het is deze, dat achter dit eentonig lekkermakend uitstallen van de rustieke genoegens in deze Epode, iets schuilt. Want die beschrijving legt de dichter HORATIUS in de mond van een Romeinse geldschieter. Zo iemand, kunnen we met enig recht onderstellen, gaat geheel op in een bedrijf dat geheel op materiële berekeningen gebouwd is. Zulk een wisselaar of bankhouder zal zich bezighouden met 't zoeken van de wegen waarop hij 't voordeligst z'n geld kan plaatsen. In elk geval is zo iemand zo positivisties aangelegd, dat hij zich vreemd zou voelen in een bedrijf als dat van de boeren, waarin de arbeid zich zelve voedt, en onafhankelik van prijskoers en geldmarkt, economies zich zelve regelt, en waarin hij onmogelik, dag aan dag en uur aan uur, zich met juiste cijfers van de stand van z'n vermogen zou kunnen vergewissen. De geldman Alphius mag dus smakken met z'n tong naar 't idyllies genot, - zodra er iemand aan z'n kantoor klopt, laat hij z'n dromen vliegen en doet op z'n oude wijs z'n zaken.

De lofzang is dus als een soort satyre bedoeld. Ook komt de ietwat spottende bedoeling van het vers aan den dag in enige sterk uitkomende coelinaire trekjes, die de lekkerbek verraden. De op de penning terende woekeraar weet heel goed wat lekker smaakt, maar hij benijdt de boer omdat deze voor zijn lekkers geen uitgaven heeft te doen.

1) VIRGILIUS in zijn Georgica 3; JUSTINUS; II, 2; HORATIUS III (Oden): 24.

Maar juist deze soort overwegingen, waarbij het al dan niet uitsparen van geld de doorslag geeft, maakt dat hij, ondanks de verklaarbare aanvechting om voor z'n persoon een toestand te begeren waarin de algehele ontheffing van zorgen de rust moge brengen, - ten slotte bij z'n steeds winstbelovende en daardoor immer aanlokkelike, beslommering barende geldhandel blijft.

Een man als COORNHERT nu, kon bij 't uitstallen van de verkwikking aanbrengende idylle, de persoon van Alphius niet gebruiken. Hij vroeg alleen het lied van de man, niet z'n hart; z'n vaag verlangen, niet z'n zucht naar gewin. De laatste vier regels van de Horatiaanse ode, waarin gezegd wordt: ‘zo spreekt ALPHIUS, maar zo doet hij niet’ laat de Nederlandse ethicus weg. Hij wou de ernst, en niet de spot. Hij wou stichtend leraren, en niet lichtzinnig vermaken.

Wij krijgen dus een lofzang, gegrepen uit het hart van de dichter, die HORATIUS heette, maar die nu COORNHERT is.

IV.

En zo liet COORNHERT nog meer weg.

In de Latijnse tekst wordt bij 't opnoemen van de genoegens, die de boerenarbeid oplevert, vermeld, dat de boer in de herfst z'n peren en z'n druiven mag plukken, waarmee, - en nu komt de aangevochten zinsnede, - ‘gij, Priaap, en gij, Silvanus, beschermer der fruithoven, begiftigd wordt.’ Met andere woorden, de landbewoner omhangt, verblijd over een gelukkige oogst, de Godenbeelden in z'n tuin met druiven en wingerdtakken. Daarin nu steekt niets ongewoons. Op zichzelf is een bewijs van hulde aan de godheden die de belangen van de wijnboer heeft gediend, zeer verklaarbaar. Maar 't is de vorm van deze hulde, die de Hollander aanstoot geeft. Kan een Christendichter, die de lof van 't landleven bezingt, omdat het boerenerf het voorland is van eenvoud en rust, van zuivere zeden en aartsvaderlike deugden, aan harten vol reine Godsvrucht het bijgelovig dienen van gruwelike afgoden verbinden? Neen. Een lofzang die 't onbesmette levenin-deugd verhief boven het treurig beloop der tijden van heden, moest vrij van smetten zijn. Weg dus met de heidense verzinsels, en vooral niet gesproken van de zedekwetsende Priaap, in z'n onbeschaamde naaktheid. Zeer zeker eiste HORATIUS' dichtkunst, dat een gepaste eerbied voor zijn talent niet nodeloos aan het Latijnse model ging tornen. Maar een Priapus in z'n zangen te vlechten, wier ritme gespannen was op de wijs van de stichtelike 23st Psalm, zou voor elk

eerlik Christengemoed een al te schrijnend kontrast aanbrengen. Zou 't dan niet mogelik zijn, de gulle dankbaarheid van de landman, die toch 't vermelden wel waardig is, op een andere wijze tot z'n recht te laten komen? Een heidense Godheid, foei! De God der Christenen dan? Doch deze vroeg geen offer in die vorm. Welnu, waarom zou de wel-voldane buitenman z'n vrienden niet met een mandje vruchten gedenken? Dit was toch een zeer gewoon gebruik! En de vrinden profiteerden er op een heel wat natuurliker wijze van dan zo'n steendode afgod. Aldus geschiedde. Een van de vrienden kreeg de minst stuitende van de namen der verworpen goden, en daar ging het. Waar in 't Latijn gestaan had:

Vel cum decorum mitibus pomis caput
Autumnus agris extulit:
Ut gaudet insitiva decerpens pyra
Certantem et uvam purpurae,
Qua muneretur te, Priape, et te, pater
Silvane, tutor finium!

welke verzen van die verering van de wingerdoogst aan Priaap en Silvanus gewagen, schrijft COORNHERT:

Als d' Herfst vruchtbaar vergult de groene bomen
Met appels geel, *die op den disch dan komen*.
Hy pluckt met lust veel nieu ghe-ente peeren,
En druyven grof, als purper schoon vol eeren:
Daar met hy dan zyn vrienden gaat beschincken,
Oock u *Sylvam* het vrolyck nat doet drincken:

Later nog, komt COORNHERT in de Latijnse tekst Jupiter zelf tegen, de opperbaas van de Heidense demonenbent. Natuurlik moet die ook verdonkeremaand. Horatius had gezegd dat, na de zomer en de herfst, ook de wintermaanden aan de landbewoners hun vermaken gaven; hij dacht daarbij in de eerste plaats aan de jacht. In plaats van nu te zeggen: ‘des winters’, had de dichter bij omschrijving zich geuit: ‘als de Dondergod in 't wintergetij z'n sneeuw- en regenvlagen laat gieren,’ en daarbij letterlik gesproken van den ‘geweldigen Jupiter’. In een Christenmond ging zo'n uitdrukking niet aan. Er gaat door die naam een schrap: het overige wordt wat uitgerekt, en deze regels ontstaan:

Maar als het iaar treedt op des winters weghen,
Met koude sneeuw, met haghel, wind en reghen,
Zietmen enz.

waarbij dan 't jachtvermaak aan de orde komt. Zoals men ziet, een Heidense Godheid bestaat niet meer.

En hieraan laat zich nog een andere opmerking vastknopen. Zoals COORNHERT datgene schrapt, wat, als zijnde afgodies, antichristelik en tegen 't volksbewustzijn strijdende, aanstoot zou kunnen geven, zo zorgt hij, dat, waar hij zich genoodzaakt ziet een regel te verlengen, dat toevoegsel de geest en de strekking van het gedicht blijft schragen. Zoëven onderstreepten we in de eerste aanhaling het in vers 2 voorkomende *die op den disch dan komen*. Dit is een stoplap; HORATIUS spreekt er niet van. COORNHERT had met even veel trouw aan z'n model, in dezer voege kunnen vertalen:

> Als d' Herfst vruchtbaar vergult de groene bomen
> Met appels geel, *die lachend 't loof uit komen*.[1)]

maar hij deed het anders. Bij hem stond het beeld van de zelfgenoegzame landman, die onafhankelik van al wat handel en nering is[2)], z'n eigen gewin geniet, zo sterk voor de geest, dat hij de rijpe appels, die aan de takken prijken, aan niemand anders zou kunnen toewijzen, dan aan de teler zelf, die hij omringd van gade en kroost, aan de dis zich te goed ziet doen aan de heerlikheden, die z'n woning omringen. Iets dergeliks zien we enige verzen verder. HORATIUS laat de buitenman, zorgeloos, zich vergenoegen met wat in 't gras te liggen, of onder 't lommer van een eik te zitten, terwijl de vogeltjes zingen, de beekjes vloeien en de bronnen ruisen. En een van de versregels van de Latijnse dichter, die op dat liefelijk tafereel wijzen:

> Labuntur altis interim ripis aquae.

had kunnen vertaald worden met: ‘terwijl het water van de steile klippen afschiet’,[3)] zoals VONDEL het doet, of, zo nodig met wat meer fieguurwerk. Maar COORNHERT besteedt er twee versregels aan, in dezer voege:

> Van klippen steyl, verçiert met wilde pruymen,
> Ruischt snellyck daal,[4)] veel waters wit van schuymen;

1) Vergelijk.... *agris extulit*
2) het *procul negotiis*.
3) De 17e en 18e (eeuwse dichters schijnen *rupis* gelezen te hebben (= ‘klippen’) maar dan ook is de tekst corrupt. De juiste vertaling is: (tussen) hoger oevers. Die ‘klippen’ komen bij Poot als rotsen voor; zie blz. 113.
4) *daal* = ‘omlaag’.

In elk geval, zijn de *pruymen* er bij gefantazeerd. Maar 't is al weer hetzelfde streven. Terwijl de zorgeloze huisman in ledige rust z'n uren slijt, betalen niet alleen de kwelende vogeltjes, en de murmelende wateren hun tol, maar ook nijgen zich op de rotsen de pruimetakken naar omlaag, om de weelde der natuur en de innerlike zelfgenoegzaamheid van de zacht in slaap gewiegde pastorale-held ten top te voeren. De idylle eist nu eenmaal, dat de buitenman, vrij van zorgen, zich wentelen kan in genot.[1)]

V.

Ook op een andere wijze heeft COORNHERT het gedicht nader bij zijn lezers willen brengen. Hij heeft z'n voor hem liggend Romeins landschap zo na mogelik in z'n Hollandsche omgeving opgelost. Niet overal heeft deze bedoeling even levendig bij hem voorgestaan; ook hij bracht bij de ‘rustende dromer in 't groen’ de gewraakte ‘klippen’ aan, waarschijnlijk mede, omdat hij ze bij de ‘schuimende’ wateren en de ‘Beexkens klaar’ moeielik kon missen. Maar ‘'t boghtigh dal’ van POOT[2)] heeft hij dan toch vermeden. Waar de Latijnse tekst de boer z'n loeiend vee laat zien, dolend in de zich voor hem uitstrekkende vallei, maakt COORNHERT bezwaar, dit, alhoewel liefelijk geschilderd, maar dan toch hier ietwat misplaatst tafereel over te nemen, en geeft hij er de voorkeur aan, de verzen aldus te wijzigen:

> (Hij) ziet met lust zyn vette Melck-Fonteynen
> Erkauwen 't groen van zijn gras-rycke pleynen

en heeft hiermee het on-Nederlandse, aan andere terreingestelheid herinnerende ‘dal’ geweerd.

Maar veel meer nog, zullen we zien, komt dit elders uit.

HORATIUS heeft, na 't opnoemen van de genoegens, die het landelik bedrijf op het erf en de akker van de boer oplevert, ook bekoringen in het huiselik leven, rond de haard en aan tafel gevonden. 's Avonds

1) Verg. ook nog: *Queruntur silvis aves* = ‘de vogels tierelieren in 't bos,’ wat COORNHERT zangerig weergeeft:

> Het pluym-ghediert *zijn vreughd met klanck doet blijcken*
> Dat orghelt zoet natuerlycke Muzycken

en vele kleinere trekjes, als *iratum mare* = ‘der goden toorn *verwoedigh’, potentiorum* = ‘vol hoovaardije *nijdigh*’.

2) Ook VONDEL heeft ‘boghtigh dal.’ De Latynse tekst geeft:

> (*Aut*) *in reducta valle mugientium*
> *Prospectal errantis greges*;

laat hij de huisvader na z'n welvolbrachte dagtaak, in het woonvertrek komen; daar wachten hem z'n zorgzame huisvrouw en lieve kinderen; zij ook heeft haar dag wel besteed, met het vee te melken en in de huishouding te voorzien; nu strekt hij z'n vermoeide leden uit aan de helder knappende haard en neemt plaats aan de dis, die met spijzen is, toebereid uit hetgeen de hof en de stal haar dageliks leveren. Kijk, zegt nu de dichter, wat zouden mij, bij dit genot van vruchten van eigen arbeid te eten, de elders gekochte, duur betaalde en wijdvermaarde delicatessen van heinde en ver kunnen schelen! En nu geeft hij voorbeelden van wat op de Romeinse markten verhandeld en door Romeinse opkopers, uit overzeese gewesten, naar hun expeditie-magazijnen betrokken is. Zie nu eens hier, zegt hij, daar heb je Lucrijnsche oesters, tarbotten en andere zeldzame vissen, die door de ruwe buien uit de zeeën in 't Oosten naar onze kusten opgejaagd worden; daar heb je 't parelhoen uit Afrika en 't korhoen uit Klein-Azië. Welnu, liever dan al die vreemdigheden, die de fijne tong van de lekkerbekken plegen te strelen, zou ik een mooie dikke olijf verkiezen, of lekkere wilde zuring, of de versterkende malva. Of, zo nodig, op 't feest van de grensgod een lammetje, of, anders, een geitje dat aan de wreede wolf ontscheurd is....

Aldus HORATIUS.

Tegen die uitstalling van lekkernijen heeft COORNHERT zijn bezwaren. Let wel, niet tegen lekkernijen in 't algemeen, en ook niet tegen die, welke tegenover de eenvoudige mondkost *in natura*, wel degelik òf zeldzaam gevonden òf prijzige en met verfijnde kunst klaargemaakte lekkernijen moeten wezen, maar wel tegen die bepaald, welke hem in zijn model worden voorgehouden. Oesters, b.v. zou er heel goed mee door kunnen. Oesters is rijkelui's kost, en voor de enkel brood- en vruchtenetende buitenman iets onbekends of onbereikbaars. Maar ‘Lucrijnse’ oesters, verzameld uit een meer ergens in Campanie? Dat ging toch niet. Gevoegelik kon die vreemde term worden vervangen door 't woordje ‘vette’; ‘vette oesters’ tegenover de sobere boerekost, ging heel goed. De Lucrijnse waren toch ook zeer gezochte oesters geweest. Maar de ‘tarbotten’ en ‘scharren’[1)], al mochten ze voor de Romeinsche tafels een uitgezochte spijs zijn

1) *rhombus aut scari*. Vondel vertaalde ‘tarrebotten, noch scharren.’ Waarschijnlik was dit de 17e eeuwse lezing. De moderne filologie vertaalt: papegaaivis. Waarschijnlik kwam deze zeldzaam, en slechts na bepaalde storingen in de dampkring voor. En ook daar zal gegolden hebben: ‘wat van verre komt, smaakt lekker.’

geweest, die konden toch niet als een tegenstelling gelden met wat de boerepot te schaften gaf? Wat zou de wereld wel zeggen, als een dichter zei: ‘liever dan scholletjes en scharretjes (en dan daar nog bij: “die door de onweersvlagen op deze kusten worden afgedreven”) zou ik de eenvoudige vruchten en groenten op de dis van de buitenman eten’? Dus dat moest weg. En ook de ‘Afrikaanse’ en ‘Aziatiese’ namen moesten weg. Er kon wel wat van blijven. Van ouds waren op de gastmalen van de rijken allerlei soorten van nu zus, dan zo vetgemeste hanen een deel van 't menu geweest. Er waren vermaarde en prijzige merken van. Dus dat behoefde enkel gewijzigd. Maar ook de ‘olijf’ moest weg, als zijnde hier niet als tafelvoedsel bekend; de ‘malva’ evenmin, en daarmee ging ook de ‘wilde zuring’ schoon hier inheems, van de bank. Het ‘lam’ bleef, maar de toevoeging, dat het geslacht kon worden op het feest van de ‘grensgod,’ werd onverbiddelik geschrapt. En dat niet alleen, maar de schrap moest voorgoed onzichtbaar worden gemaakt, en 't ongewijde plaats maken voor 't gewijde. COORNHERT zou ze 't wel afleren: waar 't bederf had gezeten, zou hij een gouden glans aanbrengen. Foei, om bij een ‘lam’ te blijven denken aan een afgodies feest. Het LAM, dat was Christus. Dat door de boer geslachte lammetje, dat moest duiden op het voor onze zonden geslachte Lam Gods. Zo zou 't wezen. En ook de bijbelse ‘geitebok’ zou blijven, ontrukt uit de klauwen van de ‘felle wolf’. En dan op nog een zaak aan 't eind van deze ophemeling van 't ‘huiselik genot’ op 't platteland, dient gewezen. Immers, als HORATIUS z'n buitenman laat aanzitten aan de inmiddels klaargemaakte dis, laat hij diens ogen weiden op wat er rondom hem voorvalt: de schapen gaan ter kooi; de vermoeide ploegossen keren van de akker huiswaarts, en de ‘slaven’ van de landbezitter gaan om de haardgloed zitten. In die ‘slaven’ zit het hem nog. Ook deze mogen niet blijven. En daarmee valt het laatste restant, dat zou kunnen herinneren aan de gewoonten van het heidense Romeinendom, uit de verzen weg. We krijgen nu, na al die wijzigingen, de volgende beschrijving.

Uyt vaten groot, sy Vernen[1] wyn doet trecken;
Spys ongekookt laat zy den Disch bedecken;
Geen Brugs Capoen, gheen roy Calcoensche hanen,
Geen Oesters vet, gheen Stuers verstuerlijck wanen,
Verstuert haar Disch, met twyfelycke spyzen,
Haar eighen kost zij voor de vreemd moet pryzen.

Sy slaet[2] een Lam, alst Lam voor ons moest doghen[3],
Of teeder Gheyt, den fellen Wolf ontoghen.

[1]= ouden
[2]= slacht
[3]= lijden

Men ziet met lust aan tafel onder 't praten
De Schapen ruygh, na 't stal toekomen blaten;
En d'Ossen moed,[4] met halsen neergesteghen[5]
Den Ploegh verkeert[6] sleypen, tot rust geneghen.

[4]= vermoeid
[5]= gebukte
[6]= omgekeerd

terwijl VONDELS vrij trouwe tekst vermeldt: '...en zoeten most uit een versch vat tappende, (zy) ongekochte spyze bereide, zoo zouden my geene Lukrijnsche oesters, noch tarrebotten, noch scharren; indienze het wintersche onweêr uit de Oostersche baren in onze zee joegh, zoo wel smaecken, en geen Afrikaensche faisant zoo wel monden. Geen Jonisch patrijs smaeckt zoeter dan een olijf van den verschen tack gepluckt; of liefelijcke surckel, die gaerne in de beemden groeit, en maluwe, gezont voor een kranck lichaem, of een lam, op de feest des ackergodts geslagen, of een bocksken, den wolf ontjaeght. Hoe genoegelyck is het onder deze leckernyen de zatte schapen te zien naar huis spoeden; de vermoeide ossen den omgekeerden ploegh met hunnen bezweten hals nasleipen, en de rustende slaven, eenen zwarm van den rijcken huize, rontom het vier aen den haert zitten'.[1)]

De groenten zijn verdwenen, terwijl van de vissen, alleen de hier -

1) Ter vergelyking moge de Latijnse tekst dienen:

Et horna dulci vina promens dolio
Dapes inemptas adparet:
Non me Lucrina iuverint conchylia
Magisve rhombus aut scari,
Si quos eois intonata fluctibus
Hiemps ad hoc vertat mare;
Non Afra avis descendat in ventrum meum
Non attagen Ionicus
Incundior, quam lecta de pinguissimis
Oliva ramis arborum,
Aut herba lapathi prata amantis et gravi
Malvae salubres corpori,
Vel agna festis caesa terminalibus
Vel haedus ereptus lupo.
Has inter epulas ut iuvat pastas ovis
Videre properantes domum,
Videre fessos vomerem inversum boves
Collo trahentes languido
Positosque vermas, ditis examen domus
Circum renidentes laris!

altans voor *rhombus* en *scari* misplaatste ‘steur’ wordt genoemd,[1)] waarschijnlik wel, omdat hij als een ‘duur en vergezocht’ gerecht hier de tegenstelling tussen de soberheid en de weelde illustreren moet, en op welk woord ‘steur’, zoals we zien, spelend verder wordt ingegaan, door er bij te voegen, dat dergelijke buitensporigheden het hoofd op hol brengen, en een gepaste tafeleenvoud uit zijn bescheiden verhoudingen dringen. Een laatste opmerking, die de algemene strekking van de Horatiaanse verzen weergeeft, n.l. dat de vruchten van eigen gewin boven de elders gekweekte of gekochte zijn te verkiezen, besluit dezelfde strofe. Wel verre, dus, dat door de weglatingen de bedoeling van de lofzang wordt geschaad, heeft de Nederlandse dichter met zijn eigen-gevonden woorden de algemene zin op gelukkige wijze teruggegeven. En daarmee zijn we, wanneer we Alphius' inkeer (zie blz. 17), met de dichter, ongemoeid laten, aan 't eind van 't verhaal.

En toch weer niet.

Want ook deze ‘Alphius’ is overgevernist met verzen van eigen schepping. De naam van de woekeraar wordt weggedoezeld onder de namen van veel ernstiger, en ethies, hier op hun plaats staande, mannen. Wij weten alsnog niet, of ‘Raas-velt’ en ‘Hof-slach’ personen van een wijdvermaarde roem zijn geweest: veeleer veronderstellen we, dat het een paar Haarlemse vrienden waren, die, in bescheiden kring, getoond hadden, eensgezind met COORNHERT over de Christelike opvatting van het *Beatus ille* te denken. Doch hoe het ook zij, hun namen versieren broederlik met COORNHERT's naam het sluitend a c r o s t i c h o n , dat, precies in de lijst van COORNHERTS wezen en gans in de toon van z'n beroemde Christelik-ascetiese emblemen-collectie ‘Recht Ghebruyck ende Misbruyck van Tydlycke Have,’ de opvatting van dit *Beatus* weergeeft: de Mens, vergenoegd

1) En toch in de mode. Zie Fichart's IIe Epode (Stemplinger, 426, 428)

.... begeren vil der steuren
Welcke des gewürz nur musz verteuren
. . . . . .

En Opitz:

Dan decket sie den Fisch, und setzet auf die Speisen,
Darnach man nicht erst darf sehr viel Meilweges reisen
Und die das wilde Meer hier an das Land gebracht,
Kauft keinen Stör, den nur die Wurtze teuer macht
Kermt nicht, was Austern seyn, weisz gar nicht von Lampreten
Die erst der weise Koch in Malvasier muss tödten,

levende van 't hoogst nodige en slechts onontbeerlike; los, van wat de wereld aan 't stoffelike bindt; gereed om heen te gaan naar 't Vaderhuis; en doende en betrachtende, wat het Evangelie leerde aan hem, die kleen en krachtig, de Hemel wou winnen. In het isolement van z'n Apostoliese eenvoud zit zulk een man het sterkst.

> RAAS t al de werld, dees man leeft stil in luste;
> VELT Godt het hoogh, hij houdt hem neer in ruste;
> HOF lycke pracht haat hij, en draaght hem buerlijck:
> SLACH tende heel ons voor-Ouders natuerlyck.
> COORN wyn en kleed vernoeght zyn lyf gestadigh
> HERT, zin en moedt danckt God, die 't geeft genadigh.

J.K.

Multatuli over spelling, taal en taalonderwijs.

Uit een brief van VAN VLOTEN (die de spelling *mens* 'ongekleed' vond): 'Ongekleed? Dat is maar 'n zaak van tijd die de smaak verandert. Er zijn schilderijen van TERBORG (de parapluischilder) van magistraatspersonen met ringen in de ooren. Misschien is 't eerste raadslid dat ter vergadering kwam zonder zulke dingen voor heel ongekleed gehouden.'

Uit *Duizend- en eenige hoofdstukken over specialiteiten*:

Hoe dit zij, we schikken ons in: *vroolijkheid*, en zien met minachting neer op onze groot-ouwelui die 'n tijd lang *ogen* en *zo* schreven. Thans vind ik die spelling zoo gek niet, maar toen ik een kind was, gruwde ik van zoo'n verregaande onkunde. Huiverend vroeg ik mezelf hoe men te-gelijker-tijd grootvader en zoo dom wezen kon? Een schrijver die 'n levenloos voorwerp *hij* of *zij* noemde, in-plaats van *dezelve*, was in mijn tijd 'n ondeftige knoeier dien ik met al de kracht mijner schooljongens-rechtzinnigheid 'verachttede.'

Uit een brief aan G.J.P. DE LA VALETTE, over schematiese stijloefening: 'Zeg, ik vind het verkeerd dat men jongelui of kinderen oefent in 't maken van opstellen! Ze leeren "vorm" voor er iets is, waarmee die vorm gevuld kan worden. Zeer dikwijls blijft dan die laatste eisch onvoldaan, en ze zien hun kookpotje voor de spijs aan. Die hebbelijkheid van frasen maken is 'n ware ziekte.'

Uit een brief van 1884: 'Al die leerboekjes van deze dagen rieken naar 't examen dat men van onderwijzers vordert.'

Ellipsomanie.

Met den hekelnaam ‘Grammaire raisonnée’ worden wij voor de herkomst der nu heel zoetjesaan verouderende taalbeschouwing naar Frankrijk verwezen, en meer in 't bizonder naar de bekende *Grammaire* van Port-Royal. Nog meer invloed evenwel heeft op onze Nederlandsche spraakkunsten de klassieke philologie uitgeoefend. Waren niet alle Neerlandici tot het vorig geslacht toe tevens Doctor in de klassieke talen? Stonden onze zeventiendeeuwers al niet onder voogdij van VOSSIUS en VAN BAARLE?

En in de 18de eeuw werd het er waarlijk niet beter op.

Maar wat is nu vóór alles het kenmerk onzer nationale Latijnsche en Grieksche philologen geweest? De zucht om door een koppig nivelleerende tekstkritiek alle klassieken te waterpassen in het doode vlak der gladde uniformiteit.[1)]

Leggen wij hier ook niet den vinger op de wonde plek der Nederlandsche taalbeschouwing van den nog onvoltooid verleden tijd?

FRANCESCO SANCHEZ, professor te Salamanca had in zijn roemruchte *Minerva seu de causis linguae latinae* onder veel geleerdheid ook een paar verhandelingen over ellipsen uitgeorakeld, waarin hij tegen het aloude gezond-verstands-adagium: *Nihil esse supplendum*, geducht te keer gaat.

Maar onze Leidsche professor JACOB VOORBROECK alias PERIZONIUS († 1715) om zijne ‘historisch-kritische bemerkingen’ niet onberoemd, wist bij de bewerking eener nieuwe uitgave der *Minerva* in de noten zijn zegsman nog verre te overtreffen. Geen enkele zin, of 't was een ellips! Elke genitief was een ellips! Elke konjunktief in den hoofdzin was een ellips! Elke titel, elk opschrift was een goudmijn van ellipsen! Het was inderdaad dwaas en op 't krankzinnige af. ‘Il faut lire ces billevesées pour voir comment peut tourbillonner un esprit systématique qui se laisse emporter par une idée saugrenue’,

1) J.E. Sandys: History of classical scholarship. vol. III, Cambridge 1908, blz. 291.

zegt er een hedendaagsch taalgeleerde van.[1] Maar dat hing toen hier te lande in de lucht. Wat VOORBROECK te Leiden voor het Latijn had uitgezonnen, dat volgde LAMBERT BOS voor het Grieksch te Franeker na. Deze toch gaf in 1712 zijn *Mysterii ellipseos graecae expositi specimen* uit. En spijt 's mans degelijke geleerdheid was het toch inderdaad je 'proeve van het ontsluierd mysterie der Grieksche ellips' wèl!

Maar VOORBROECK en BOS hadden althans ééne goede eigenschap gemeen. Zij waren konsekwent. Zij bleven zich gelijk. Zij dachten hun beginselen dóór tot in hun laatste gevolgtrekkingen.

En dat deden en doen-nòg vele hunner Nederlandsche epigonen niet? In den grond der zaak huldigen ook zij nog het beginsel dat men dan alleen van volkomen zinnen kan spreken, als zij zóó volledig zijn dat er onmogelijk meer een zindeel kan worden bijgevoegd; ook zij noemen elliptisch alle taalgebruik, waarin zij ook maar een schijntje kunnen ontdekken, van iets dat er onder verstaan en niet met evenveel woorden is uitgezegd. Alleen ontbreekt het hun aan de noodige scherpzinnigheid om dat OVERAL door te zetten en zoo hun systeem ad absurdum te voeren. En zoodoende wordt de middelmatigheid weer eens de reddingsplank voor de zwalkende logen.

Het behoort tot het wezen der taal, dat niet slechts bij uitzondering, maar zoo goed als altijd er iets moet worden uitgepuurd, dat niet in woorden gezegd schijnt. Ook in de volkomenste der talen laat de uitdrukking nog altijd iets te wenschen, iets aan te vullen of te raden.

Elk woord op zich heeft altijd een vagen inhoud, de konventioneele officieele beteekenis komt bijna nooit onvermengd voor; het psychologisch milieu geeft aan alle woorden hunne oogenblikkelijke beteekenisnuance. Hetzelfde geldt van de beteekenis der grammatische funkties.

Taal is nu eenmaal geen algebra.[2]

De algebraïsche symbolentaal met hare plus- en minus-teekens met hare haakjes, breukstreepjes en vermenigvuldigingskruisjes, wortelteekens en koëfficiënten is (1°) een louter abstrakte verstandstaal. Ze staat in het nauwste verband met de mathematische gedachte, die zonder haar niet kan bestaan. Bovendien (2°) is ze uiteraard niet zoozeer mededeeling van de gedachte, als de gesymboliseerde gedachte

1) P. Peeters, Études, t. 69, 1896, blz. 239.
2) P. Peeters, Revue des Questions scientifiques 1897, XI. blz. 142 vlgd.

zelf. Dient ze evenwel toevallig ter mededeeling, dan deelt ze niets anders mee, dan wat ze uitdrukkelijk inhoudt. En alles wat ze bevat, drukt ze uit in absolute volkomenheid. Geen tekort noch overvloed, geen schakeering of bijgedachte. Geen afhankelijkheid van milieu of situatie. Alles is vast en strikt bepaald. En ten slotte (3°) er is volkomen vrijheid in 't bijeenschikken der elementen. Hare plasticiteit is onbegrensd. De algebraïsche *taal* kent geene andere reglementeering dan die van het algebraïsch *denken* zelf.

Welnu op al deze punten geldt van de woordentaal juist het tegendeel!

(1°) De woordentaal is géén loutere verstandstaal, de taal IS niet de uiting van gedachten alleen: alles wat de poorten onzer zinnen binnengaat, alles wat door de trillende bladeren van ons gevoelsleven henenwaart, alles wat verbeelding ons voortoovert of droomen ons veropenbaren, alles wat er gloeit in onzen hartstocht, en wat daar smacht in onze begeerte, alles wat er aan wil is in onze zelfdeterminatie, en wat ons zelfbewustzijn aan weten heeft, ja zelfs veel van wat onder de klare bewustheid in de subkonsciëntie scheen te sluimeren, aan groepen van gelijkenis en vage herinnering, aan doof besef en blinde neiging, het werkt zich allemaal naar buiten, het vecht onder elkaar om onze woorden, het sluit kompromissen, analogieën, kontaminaties en bondgenootschappen, het zwakkere schuilt weg onder het sterkere, en wat zich ten slotte niet heeft kunnen laten gelden in de keus der woorden en de samenschikking van den zin, dat weet meestal nog door te klinken in de wisselende toonmodulaties, het talmen der pauzen, en de fijnste kadenceeringen van het akcent.

Uit den komplexen inhoud onzer taaluitingen volgt dus a priori al, dat het een onmogelijkheid is, alles uitvoerig uit te spreken. Met het aanduiden en het aanstippen hebben wij al werk genoeg.

Maar bovendien (2°) is de taaluiting géén zelfstandig, zelfgenoegzaam symbool, maar uiteraard eene mededeeling, alleen voor den min of meer gelijkontwikkelde bestemd en verstaanbaar.

Van nature is de taal een aktiemiddel van mensch op mensch. Wij kunnen heel goed denken en voelen en willen zonder taal. Wie dat ontkent bewijst daarmee dat het hem schort aan klare zelfobservatie of sterke zielbeweging. De taal is niets anders dan een tamelijk uiterlijk instrument om in den geest onzer hoorders, iets te verwekken dat nogal wel overeenkomt met wat óns op het hart lag. Het is een spekuleeren op de associaties en de kombinatie-gewoonten van onze verstaanders. Het is altijd nog als Hebreeuwsch of Maleisch-

Arabisch schrift zonder vokaalteekens, dat de ingewijde met eenigen goeden wil wel kan ontraadselen, maar dat objektief toch maar bitter weinig weergeeft van de eigenlijk bedoelde woordklanken. Taal is geen fotografie van onzen zielsinhoud, maar een schaduw, een silhouet ervan. Zij wil dus altijd meer beteekenen dan ze bevat; en wat zij weergeeft, dat drukt ze nooit volkomen uit. Toch is hierin verschil natuurlijk naar de verschillende omstandigheden; en als wij nu van taalkunst afzien,[1] dan is het vooral de meerdere of mindere behoefte van den slechten of goeden verstaander, die den spreker tot volledíger of beknopter uitdrukking zijner gedachten noopt of verleidt. Die behoefte hangt bovendien af van de al of niet meesprekende situatie, van de voorafgaande woorden in schrift of gesprek, en van het min of meer ongewone der meegedeelde zielsbewegingen zelf. In het dagelijksch gesprek met goede bekenden zijn we ontzaglijk beknopt. Zuinig trouwens is de taal altijd, zoolang ze middel is. Het 'summa sequi fastigia rerum'[2] als *stijl*regel, is niets dan de grondwet van alle natuurlijk *taal*gebruik.

Maar ten slotte (3°) is de vrijheid der taal aan banden gelegd door hare sociale bestemming. Zeker, zij is allesbehalve aan den zielsinhoud gebonden: juist gelijk wij immers van één en denzelfden persoon tien verschillende silhouetten kunnen maken, en face, in profiel, schuin, van boven, en half van opzij, zoo zouden wij ook hetzelfde zielebeeld oorspronkelijk op tien verschillende wijzen kunnen uitdrukken. Maar juist die innerlijke onafhankelijkheid werpt haar in de handen van een anderen soeverein daarbuiten: het gebruik, de gewoonte. Slaaf geworden van de fraseologische struktuur, gelijk die voor elk idioom in de spraakkunsten gekodificeerd ligt, heeft de taal een groot gedeelte harer plasticiteit ingeboet: hare veelvormige gedaanteverwisselingen zijn tot een poover reeksje van versteende clichévormen teruggebracht. En waar zij van huis uit voor elke betaling den juisten prijs aan edel goud afwoog, daar is zij nu gedwongen met de bestaande muntstukken haar debiet telkens in een tientallig stelsel van willekeurige grootheden uiteen te rukken, om ze dan weer in zooveel zilveren guldens, zooveel nikkelen stuivers en zooveel koperen centen aaneen te passen. De kongruentie van subjekt en praedikaat, van attribuut en substantief, de voorgeschreven woordschikking, de

1) Niet omdat het daarbij anders is, maar omdat dit ons van onze stof zou afleiden. Juist omdat taal *geen* adaequate algebra is, wordt de taal*kunst* mogelijk!
2) 'Stip slechts de bovenste topjes aan.'

voorhanden tijden en wijzen van het werkwoord, 't zijn allemaal evenveel van buiten of althans door de gewoonte van de vroegere spraakmakende gemeente opgedrongen reglementeeringen, die meestal met de wetten van het denken en voelen op zich niets te maken hebben, immers ze wisselen van taal op taal. En nu moge het waar zijn dat juìst op die stereotiepe taalmunt, de beeldenaar is ingeslagen van de landsgeschiedenis en het volkskarakter, die toch ook op de mentaliteit van den spreker hebben ingewerkt; met het toenemen van het internationaal verkeer, wordt die beeldenaar al vager en vager; en uit het feit alleen dat juist die grammatische regeltjes voortdurend veranderen, volgt toch ook, dat elk geslacht weer opnieuw de nalatenschap zijner vaderen zeker dankbaar aanvaardend, er toch ook voortdurend mee te vechten heeft om het tot het zijne, z'n zielseigen bezit om te stempelen. Was du ererbt von deinen Vätern hast, erwirb es um es zu besitzen. Dit is echter het voorrecht der oorspronkelijken alleen, trouwens ook hen gelukt dit slechts ten deele, en de kleine man vergenoegt zich met zoo goed en zoo kwaad als het gaat, zijn onvermijdelijk toch weer ándere gedachten en gevoelens in de oude taalvormen te steken. Laat dus toch niemand van de identiteit van denken en spreken meer gewagen of komen zeggen dat in de gewone taal vorm en inhoud één zijn. Want de vorm zegt altijd te veel en altijd te weinig. De inhoud wordt slechts na een traditioneele maar gruwelijke mishandeling in het Prokrustesbed van den braven volzin teruste gelegd.

Dit alles mag men wel eens tweemaal overwegen, eer men over ellipsen en onvolkomen uitdrukkingen of samengetrokken en beknopte zinnen komt meepraten. TERWEY vermoedt niets van de diepere konsekwenties der ellipsentheorie. DEN HERTOG heeft bij HERMANN PAUL de klok hooren luien, en verfoeit dan ook de ‘ellipsomanie’ met deftig gebaar, om op de volgende bladzij onnoozel genoeg in al haar excessen terug te vallen. Maar zeer aanstootelijk is ook STOETT in zijn *Middelnederlandsche Spraakkunst*, blz. 139-158. Het ligt niet in mijn bedoeling een dezer drie auteurs op den voet te volgen en woord voor woord te weerleggen, dan zou ik nu eens het samenhangende uiteen rukken, dán weer in herhaling moeten vervallen. On ne détruit que ce qu'on remplace, zeide AUGUSTE COMTE. Ik zal dus zelfstandig opbouwen. Afbreken doet de tijd dan van zelf wel. Maar geduld zullen we zeker nog een poosje moeten hebben.

Het is zoo gemakkelijk te generaliseeren, èn het is zoo prettig! Van onvolledige indukties ineens vaste wetten te maken, het is zoo

bekoorlijk! De grammatici hadden nu gevonden dat heel veel zinnen een onderwerp en een gezegde hadden. Dùs, zeiden ze toen, *alle* zinnen hebben een onderwerp en een gezegde, en die waar je 't niet meer aan ziet, die hebben ze vroeger toch gehad, alleen is dan een van beide uitgevallen.

Nu, dat is niet waar, natuurlijk. De 2de persoon enkelvoud van de gebiedende wijs heeft nooit of nimmer een onderwerp gehad, zelfs niet in den twijfelachtigen vorm van een suffix. Wel moet wis en zeker de spreker den persoon wien hij iets beveelt, in zijn gedachten hebben. En de toegesprokene moet uit kontekst of situatie kunnen opmaken, wie er bedoeld is. Maar dat moeten we immers altijd bij het gebruik van alle voornaamwoorden. *Hij* kan van iedereen gezegd worden. Maar de spreker moet toch behalve de algemeene beteekenis van *hij* ook nog den hier speciaal bedoelden persoon in z'n gedachten hebben. De situatie of de kontekst verduidelijken voor den hoorder de bedoeling. Maar is daarom *hij* elliptisch?

Zoo'n Imperatief kan nu naar de omstandigheden en de rijk wisselende akcentueering een verzoek of wensch, een gebod of verbod, een raad of een waarschuwing, een toegeven of afschrikken aanduiden. Maar staat daarom *ga eens mee* voor *ik verzoek u, ga eens even mee? Presenteer het geweer* voor *ik beveel u, presenteer het geweer? Nou ga dan maar* voor *ik zal je voor dezen keer je zin geven, ga dan maar? Nou raak me eens aan*! voor *ik waarschuw je, raak me niet aan, of je zult er van lusten*? Immers neen.

De nominale en adverbiale Imperatieven *Vuur! Geduld! Stil! Stilte! Voorzichtig! Zachtjes! één Pilsener! hoeden af, voorwaarts, op zij, uit den weg, weg er mee, hier dat briefje*! bedoelen niet zoozeer een handeling als een resultaat waar misschien verschillende handelingen voor noodig zijn, die den spreker nu verder niet interesseeren. Met *stil* of *stilte* beveelt hij onbewegelijkheid, rust. Daarvoor moet in een rumoerige klas de eene jongen stil gaan zitten, de andere ophouden te praten, een derde uitscheiden met vechten, een vierde niet meer lachen, een vijfde niet meer stampen, enz. Is nu *stil* een ellips voor: *Zit, zwijg stil vechtersbaas, lachebek, stampvoet*? 't Is toch al te dwaas! Maar de leugen is koppig en scherpzinnig: *stil*, heet het nu, zou een ellips zijn van *weest stil* en *stilte*! van *daar zij stilte*! Maar dan beweer IK met evenveel recht dat *weest stil* op z'n beurt een ellips is van *ik bid u in 's hemelsnaam, weest toch stil*, en *daar zij stilte* een ellips van *ik beveel dat daar stilte zij*.[1] *Stil*! en *stilte*! zijn dus NIET

1) En zoo zou ik door kunnen gaan met omschrijvingen en toevoegingen al naargelang de eventueele toon en nadruk mij die zouden suggereeren.

elliptisch òf in de taal is ALLES elliptisch. Bij *hoeden af* bedoelt de spreker niet, dat elk z'n hoed afneme, dat mogen ze voor zijn part ook elkander doen, en als er een eens wat treuzelt, dan is het hem zelfs wel aangenaam dat de hoed hardhandig wordt afgeslagen. Maar hij commandeert alleen het resultaat waar het hem om te doen is: *hoeden af*, en daar is dus niets weggelaten.

Geen handeling maar een resultaat is ook bedoeld in: *De boot is aan. De deur is toe. De koek is op. De kerk is uit. Eindelijk een oogenblikje rust*. Trouwens als de handeling in deze en dergelijke uitdrukkingen bedoeld wordt, dan zijn de voorzetsels en bijwoorden daar zelf ook mans genoeg voor. *Naar buiten, het veld in, de stad uit, naar Laren, deze kant uit, de lucht in. Waarheen? Alle gekheid op een stokje. Aan den galg met hem. Excelsior, de harten omhoog. Omhoog, omlaag, voortdurend verder. Hij voor, ik hem na. Wij erop uit. Ik weg natuurlijk. Zij aanstonds in de weer! De jongens op pad, de meisjes aan 't koken. Ten slotte aan allen den raad*.

In deze laatste voorbeelden hebben wij dan ook volledige zinnen met onderwerp en gezegde en de invulling met *gingen, ging* of *was* zou eenvoudig de levendigheid der zinnen bederven. Was de gedachte nu NIET levendig, dan zegt men zeker: *Zij was aanstonds in de weer. Wij gingen er op uit. Hij ging voor en ik volgde*. Maar is dat nu een reden om te zeggen dat de levendige gedachte uit de kalme is ontstaan door weglating van een der elementen? Dat zou inderdaad een vernuftige ontdekking zijn voor de suffe Pieten! Die moesten maar wat elementen weglaten in hun denken, en dan zouden ze wel opgewekt worden! Welnu, evenmin reden is er om te beweren, dat levendige taal elliptisch is. De eene vorm beteekent dit, en de andere dat. Maar zoolang er menschen zijn, die heel graag omslachtig, en andere die graag kort en krachtig zijn, hebben beide zinvormen evenveel recht van bestaan. En wilde men het op taalhistorie werpen, dan is de korte verreweg de oudste en primitiefste, waaruit die langere vroeg of laat is voortgekomen.

Allerlei vormen van een verbum finitum worden ook met sukces door infinitieven en participia vervangen. Zoo in: *Ik u verlaten? Niet wegblijven! Maar volhouden. Aannemen Jan. Werken jongens. En nou aanpakken asjeblief. Zoet naar bed toe gaan Pietje. Opgedonderd! En nu opgemarcheerd! De kans niet opgegeven*!

Met de nominale optatieven is het al juist eender gesteld. Trouwens WUNDT[1)] heeft bewezen, dat het gevoel bijna altijd de werkwoorden

1) W. Wundt: Die Sprache^2, II, blz. 348-49.

vermijdt en er attributieve vormen voor in de plaats stelt. Maar zijn dat nu ellipsen?

Goede reis! Veel succes! Wel thuis! Alle heil en zegen! Geluk en voorspoed! Mijn beste wenschen, Merci! Hartelijk dank! Gezondheid! Santé! Gods zegen! Bestendig welzijn! Met deelneming! Goeden dag! Goeden nacht zijn even volledig en even onvolledig als *Slaap wel! Leef gelukkig! Rust lekker! Eet smakelijk! Wel bekome het je! Prosit! God zegen je! ik wensch je het beste! Hou je! Hou je taai*! en *Hou zee*! De situatie waarin deze wenschen geuit worden maakt alles duidelijk. Wat misschien in andere gevallen nog een afzonderlijk zindeel zou vragen, dat zeggen hier de omstandigheden zelf. En netzoomin als wij een zin als *het regent*, aan de voordeur tot een weggaanden bezoeker gezegd, elliptisch noemen omdat er niet uitdrukkelijk bijgezegd wordt: *hier in de straat*[1)]; evenmin als wij *de hond blaft* elliptisch noemen (wanneer dat een boerin 's nachts in een onveilige streek angstig tegen haar man zegt) omdat haar vrees zich alleen in het akcent uitspreekt, en omdat er een *nu* in ontbreekt, dat toch tot een volledige uitdrukking der gedachte zou behooren, daar dezelfde zin in de taal- of dierkunde-klas gezegd naast: *de kat miauwt, het paard hinnikt, de geit blaat*, die tegenwoordige-tijdsbeteekenis NIET vertoont; evenmin komen de genoemde wenschen uitgesproken onder een warmen handdruk, en terwijl de twee vriendenoogen elkaar in 't innigste samenleven van een hartelijken blik ontmoeten, een zier te kort aan eloquentie en intieme openhartigheid. Ja, integendeel, wie er *ik wensch U* bij zou zeggen in zoo'n gelegenheid zou aan de oprechtheid zijner gevoelens doen twijfelen!

Evenmin elliptisch is het zoogenaamde weglaten van relatieven, vooral in dameskorrespondentie gebruikelijk. In het Engelsch is dat vaste regel. Feit is, dat wij er ter verduidelijking gewoonlijk het relatief tusschenzetten, maar heel dikwijls kan het zeer goed gemist worden, en oudtijds werd het *nooit* gebruikt. Hetzelfde geldt van: *Hij komt niet, schijnt. We gaan niet, hoor*, en dergl.

De braven, het goede en het schoone zijn al even volledige uitdrukkingen als alle andere. Het lidwoord geeft aan of er personen of zaken bedoeld zijn; en de omstandigheid, dat wij die soms toch ook wel omstandiger kunnen aangeven, is natuurlijk geen reden om die aangifte normaal en het wegblijven elliptisch te noemen.

1) Immers *regenen heeft plaats* (naar de potsierlijke omschrijving van Terwey in z'n vroegere edities) komt nog een lid te kort: de plaatsbepaling; want ergens op de wereld regent het licht!

Volmaakt hetzelfde geldt, trots H. PAUL, van datums en jaartallen: (5 Augustus 1910 is even volledig en meer normaal als: den vijfden dag der maand Augustus in het negentienhonderd-en-tiende jaar na Christus' geboorte), van tijdsopgaven (als *kwart na drieën, halfvijf*) van breuken (*één tiende, één vijftigste*) van *linker* en *rechter* voor *linker-* en *rechterhand*, van *Champagne, Bourgogne, Bordeaux, Moezel, Tokayer*, van *Cats en Boonekamp, Schiedammer en ouwe klare, gedistilleerd, witte, roode* (wijn) enz. In de omstandigheden, waarin al deze woorden gebruikt worden, zijn zij de normale uitdrukking der gedachte, en dus geen ellips. Dan zouden trouwens bijna alle afgeleide en samengestelde woorden ellipsen moeten heeten. Want zij duiden altijd de beteekenis maar aan, zelden of nooit zijn het definities. *Oogenblik* duidt een korten tijd aan, maar noemt geen enkel tijdswoord. Ik herhaal het: hier is geen kwestie van smaak of afspraak, maar het gaat hier om de wetten en het wezen der menschelijke taal!

Hetzelfde hebben wij ten slotte met een serie bijzinnen die onafhankelijk worden gebruikt. Typische voorbeelden hiervan zijn vele hoofdstuktitels in romans. Ook b.v. in de Camera obscura: *Hoe warm het was en hoe ver*. Een grammaticus der oude school noemt dat natuurlijk allemaal ellipsen, en laat z'n leerlingen aanvullen: ‘wordt in dit hoofdstuk verhaald.’ Of, na het verhaal van een domme of ergerlijke geschiedenis, zegt een jonge kerel, even pootig als gevat en bekend als iemand die niets passeeren laat: *Was ik daar eens bij geweest*! In beide gevallen vullen de omstandigheden den zin tot overvolledigheid aan. Maar met vette letters van den titel, de plaats van een opschrift, het bekende karakter van den spreker, z'n dreigend opgeheven vuisten, en z'n bangmakend akcent, houden onze grammatica's zich gewoonlijk niet op. Dat is immers geen taal! meenen ze.

De taal leeft slechts ten volle in het gesprek. En ga er nu eens op uit, man van TERWEY, och ga nu eens luisteren in een koffiehuis, op straat, op kantoor, in de huiskamer, aan de table d'hôte; luister eens een verliefd paartje af, of blijf eens een oogenblikje staan als er twee vischvrouwen ruzie hebben aan den afslag; of loop zelf eens op met een paar vrinden van u (liefst geen taalmenschen) en hoe ver komt ge dan met uw TERWEY, met uw taalregels? Ge kunt bijna geen enkelen zin verklaren, zonder uw machtspreuk: ellips! En IS dat een verklaring? 't Zijn allemaal losse woorden: *Ja, nee, goed, juist, zoo? precies, wel mogelijk, lekker, net goed, goed zoo, toe maar, deksels, onmogelijk, nou maar, onzin, klets, waffoor? lollig, geen wonder, de stakkerd, de lummel, die goeie kerel*, enz. enz. En komt er eens

één klein zinnetje, dan wordt er vast met een enkel los woord op geantwoord: *Wie heeft je dat verteld? - Hein. - Heeft-ie je geamuseerd? - Offie! - Hoeveel heb je teruggekregen? - Drie vijftig. - Wil je me even helpen? - Met plezier. - Wij gaan voetballen. - Ik strafmaken*. Wat is hier gebeurd? De hoorder verstaat den spreker. D.w.z. hij heeft ongeveer dezelfde konstellatie van voorstellingen in één beaming verbonden. Dat bewustzijn verwekt nu in hem een psychologische reaktie van gevoel, instemming, medelijden, verzet, aanvulling, goedvinden of tegenstelling, enz. Maar zou het nu niet dwaas zijn, dat hij eerst nog eens ging nabauwen wat de eerste spreker hem heeft ingegeven? En toch, dat zouden de grammatici, die hier van ellipsen spreken, voor normaal moeten houden! Maar zien zij dan niet, dat hunne psychologie ons zoo allen tot echolalizeerende idioten degradeert?

Hierbij sluiten zich nu de zoogenaamde samengetrokken zinnen en konstrukties aan, wier tweede lid elliptisch heet. *Jan schrijft heel netjes maar Frits ijselijk slecht. Ik leer hem Fransch en hij mij Duitsch. Ik zie hem even graag als haar. Jij schijnt het te gelooven, ik niet. Zij vertrekken morgen, wij de volgende week. Hij heeft gehandeld zooals hij moest. Dames met en zonder sleep. Met moed en vertrouwen. Het Duitsch en Fransch*, enz. 't Zou toch weer al te mal zijn, hier ellipsen aan te nemen. Het eerste lid is ons nog bewust, want krachtens de ‘Sekundärfunktion’[1)] persevereert het een oogenblik. Nu verandert in onze gedachten slechts één lid der konstellatie, al de andere blijven. En juist zoo spreken we het nu ook in woorden uit: eerst het volledige eerste deel en van het tweede alleen het veranderde element. Is dat nu uitlating?

In *Je hebt menschen die goed en die kwaad willen, voor- en nadeelen, op- en afgaan* en al de voorbeelden waarin het eerste lid grammatisch onvolledig lijkt, hebben wij hetzelfde verschijnsel. Alleen dringt zich hier het veranderde lid al op, eer nog de gelijkblijvende zich in woorden hebben omgezet. Invoeging dus in plaats van uitlating! Hier pas begint men gewaar te worden, wat een onheil die ellipsomanie in onze taalbegrippen aanricht. Zoo'n eenvoudige psychologische analyse vertoont ons de taal als gekinematographeerd voor oogen; maar blind gestaard als we ons hadden op dien grammatischen ellipsennevel zijn we hier tot nog toe niets van gewaar geworden.

Met de beknopte zinnen is het alweer juist hetzelfde: *Zij was om te stelen. Het was mijn plan om mee te gaan*, enz.; het psychologisch onder- of voorwerp blijft nog in de gedachte en we zeggen alleen

1) Zie mijn *Principes* § 284 vlgd.

de veranderingen van ons bewustzijn in woorden uit. Evenzoo worden ook de talrijke mnl. voorbeelden verklaard, waarin volgens STOETT, die alleen weer[1] op den tegenwoordigen lezer let, uit een voorafgaanden verbogen naamval of een bez. vnw. het subjekt 'kan worden opgemaakt'!

Duidelijk zien wij ook den loop der zielefeiten in zinnen als: *Gelukkig dat je gekomen bent. Jammer dat hij zoo'n bult heeft. Amper dat ie me aankijkt. Misschien dat hij wel wat meebrengt. Lomperds, dat we daar niet aan gedacht hebben. Lummel, dat je hem niet hebt beetgepakt. Een rare boel, daar doet ieder wat hij wil*, enz. We zijn ons aanvankelijk slechts in 't vage het heele komplexe feit bewust. Daaruit treedt dan duidelijk eerst de subjektieve gevoelstoon naar voren en pas na het lucht geven van het gemoed komt de intellektueele beaming met de konstateering van het feit zelf aan het woord.

Tòch ellipsen! Maar dan zijn bijna alle voegwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden óók elliptisch; deze drukken toch het verbandsgevoel uit tusschen twee begrippen of gedachten m.a.w. vóór dat het tweede lid intellektueel gekonstateerd wordt, voelen we het reeds aankomen en dat *voelen aankomen* drukken wij in die verbindingswoordjes uit.[2]

Niets dan opvolging van gedachten hebben wij ook in de parallelzinnen: *Vrijheid blijheid. Eind goed al goed. Zoo gewonnen zoo geronnen. Komt tijd, komt raad. Hoe langer hoe beter. Hoe grooter geest hoe grooter beest. Gelijke monniken gelijke kappen. Veel geschreeuw en weinig wol. Die waagt die wint*. Mnl. *Te veel spisen, grote swaerheit. Een valsche tonghe, gheen argher quaet. Lief veer van lief, gheen meerder pijne*. Het eerste lid is psychologisch subjekt of initiaal notie, waaruit de tweede zich krachtens vroegere herinneringen ontwikkelt. En de taalman die hier *waar vrijheid is daar is ook blijheid* aanvult, urgeert de gedachte en maakt ze onwaar.

Tot dusverre zagen wij alleen gevallen, waar schijnbaar een opening gaapte in het grammatische netwerk. Daarnaast staan nu echter nog een serie onberispelijk volledige grammatische konstrukties, die op het eerste gezicht echter een gaping in den inhoud vertoonen. Het een

1) Dat is STOETT's groote fout, dat hij in plaats van de mnl. taal in hare eigen struktuur te ontraadselen d.w.z. onze voorvaderen in hun spreken èn hun verstaan te bespieden, alleen behandelt wat van de tegenwoordige taal afwijkt en dus den huidigen lezer opvalt. Zoodoende heeft hij een boek gemaakt, dat *taalkundig* zeker heel geleerd is, maar *taalwetenschappelijk* alleen waarde heeft als onverwerkt materiaal.

2) *Principes* § 165 vlgd. en § 742 vlgd.

of ander woord schijnt een te-kort aan beteekenis te hebben. Nu onze netteboeters waren er natuurlijk weer aanstonds bij met lasschen en stoplappen. Zien wij evenwel weer nader toe en brengen wij ons het boven ontwikkelde over de steeds wisselende woordbeteekenis voor den geest, dan kunnen wij ook hier weer geen ellipsen maar slechts een treffende toepassing van de semasiologische grondwet constateeren.

Ik bedoel gevallen als dat van POTGIETER (Rijksmuseum): *De zeilen hijschen naar Indië. Die kan er wat mee. Ik kan hem aan. Ik mag die saus niet graag. Hij wou er aanstonds op af. Ik moet naar huis. Zij moet nog één som. Ik hielp hem weg. Zij wilde de deur uit. Hij mag niet naar huis. Hij moest en zou op vacantie. Ik kon niet van huis. Hij werkte zich eruit. Hij kon er goed mee overweg. Ik liep er den drempel plat. Je hebt je Terwey stuk gestudeerd. Ik heb m'n vingers lam geschreven aan dat stuk. Hij lachte zich een ongeluk. Ik heb m'n oogen blind gekeken op dat gekrabbel. Ik viel mij een gat in mijn hoofd. Iemand zalig prijzen. Alles ademde er vrede. Het genot straalde uit aller oogen. De palmen wuifden zegepraal. De trompetten bliezen den aftocht. Zijn haan moet altijd koning kraaien. De man liep al de bazen af, of hij ook werk kon krijgen*, enz. enz. enz.

Is hier iets uitgelaten? - Neen. - Ja maar, de gedachte kan toch in al die gevallen wel volledíger uitgedrukt worden. - Zeker, wel volledíger, maar niet beter, niet schilderachtiger. Of wil je ons misschien grammatische algebra opdringen in plaats van onze levende moedertaal? In de levende taal heeft een woord zoo goed als nooit de naakte abstrakte beteekenis van het woordenboek. Telkens opnieuw wordt het gekleed en dikwijls rijk gekostumeerd door den kontekst. En juist door die nieuwe en kleurige okkasioneele woordbeteekenissen zijn wij soms zoo ontzaglijk teekenend en welsprekend. De meeste pas aangehaalde zinnetjes spreken, dunkt me, tamelijk levendig.

't Is evenwel van belang dit wat dieper op te halen. Wie HOMERUS leest, staat aanhoudend versteld over de naief-omslachtige schilderingen: *iemand ziet iets met z'n oogen, hij antwoordt en spreekt, gaat en loopt heen*. In 't Mnl. heet het: *antwoordde ende seide, Gods ghebod ende sine woorde*, enz. enz. Wat is hiervan de psychologische reden? In ouden tijd en bij minder beschaafde volken zijn nog niet zooveel voorstellingen tot heele groepen, heele tooneeltjes aaneengegroeid als bij ons. Elk element heeft nog z'n eigen naam, en wil men nu zoo'n tooneeltje schilderen, dan moet men stuk voor stuk de verschillende voorstellingselementen opnoemen.[1)] Zoo kan de Nama-Hottentot ons imperativisch *halen* in zijn taal niet anders uitdrukken dan met: *Ga heen*,

1) Vgl. G. Kalff: Geschiedenis der Nederl. Letterkunde I, blz. 71, 72, 79.

neem het, keer terug en geef het. Maar is ons *halen* daarom elliptisch? Ons *haten* heeft een zeer komplexe beteekenis, juist als in tegenstelling van de Homerische woorden ons *zien* al de *oogen*, ons *antwoorden* het *spreken*, en *gaan* het *heenloopen* insluit. En daarom lijkt ons Homerus zoo pleonastisch. 't Is echter niet Homerus, maar onze vertaling, die er dat pleonasme inlegt. Want bij ons zijn al die voorstellingselementen vast aan elkander verbonden. En wij behoeven er maar één van te noemen om in onze hoorders aanstonds het heele tooneeltje te doen herleven. Dat was b.v. ook bij den dichter van *Carel en Etegast* nog niet altijd het geval, en daarom verwondert het ons aanvankelijk in vs. 257-58 bij hem te lezen:

> Ende steectse uut haren ghereide
> Datsi vallen op die heide.

Want als WIJ zeggen dat de een den ander uit den zadel steekt, dan voegen wij er gewoonlijk niet meer aan toe, dat die andere nu ook op den grond terecht kwam. Dat komt omdat ons 'uit den zadel steken' gaandeweg een komplexer maar tevens kleurloozer tooneeltje is gaan beteekenen dan vroeger. Dat hier evenwel alle gedachte aan ellips verre moet blijven, blijkt verder nog duidelijk uit het Grieksch[1)], waar vele van deze werkwoorden twee reeksen van vormen hebben. De oude beteekenis der simpele handeling heeft zich namelijk aan de Imperfekt- en Praesensvormen, de nieuwe komplexe beteekenis van handeling + resultaat aan de Aoristvormen geassocieerd:

Imperfekt- en Praesensvormen. (*simpele handeling*).	**Aoristvormen. (*komplex tooneeltje*).**
ἔπειθεν = hij praatte het ons aan.	*ἔπεισεν* = hij praatte het ons aan en wij werden overgehaald, m.a.w. hij overreedde ons.
ἐδίδου = hij reikte het over.	*ἔδωκεν* = hij reikte het over en de andere nam het ook aan; m.a.w. hij gaf het.
ἔφευγον = hij sloeg op de vlucht.	*ἔφυγον* = hij sloeg op de vlucht en ontkwam, dus ontvluchtte.
τρόπαιον ἵδρυον = zij werkten aan de oprichting van een zegeteeken.	*ἵδρυσαν τρόπαιον* = zij richtten een zegeteeken op, 't kwam klaar.
ἄγειν = iets ergens heenvoeren.	*ἀγαγεῖν* = het erheen voeren, en het er ook brengen.
πράττειν = iets trachten te bewerken.	*πρᾶξαι* = iets bewerken en het er door krijgen.

1) G. Mahlow: Kuhns Zeitschrift, Bnd. 25 blz. 580.

Een zelfde overgansproces zien wij voor onze oogen in de nog Mnl. beteekenisontwikkeling van *ontbieden* en *roepen*. Aanvankelijk vindt men zinnen als: *Alste grave dat vernam ontboet hi sijn volk dat tot hem quame. Die coninc riep twe cnapen dat si quamen. Ontbieden* en *roepen* beteekenen dus: *laten aanzeggen* en niets meer. *Dat ze moeten komen* moet er nog uitdrukkelijk bij gezegd worden. Gaandeweg knoopt zich echter het heele tooneeltje aan deze werkwoorden: *Doe ontboot die coster sinen wive. Dese riep sinen cnechten*. De datief verraadt nog de vroegere konstruktie, 't is hier noch een echt meewerkend voorwerp. En eindelijk vindt men: *Die coninc ontboot sine barone. Twee cnapen riep hij te hem*. Akkusatief! En hiermee is de nieuwe eenheid der komplexe voorstelling een voldongen feit geworden. Is dat nu een ellips? Welnee. Dat is beteekenisverandering, beteekenisverdichting als je wil, juist als in *bevallen* voor het vroegere *bevallen ende van enen kinde ghenesen*. Is *koozen* soms een ellips, omdat z'n beteekenis uit *liefkoozen* en *minnekoozen* is aangevuld? Neen, de beteekenis van *minne* en *lief* is door *koozen* opgeslorpt. Zoo ook met *ontbieden, roepen*, en al de bovengenoemde gevallen. Zoo goed als al onze woorden voor komplexe voorstellingsbeamingen zijn zoo aan hunne beteekenis gekomen. Nemen wij b.v. *zoeken*. Dit begrip omvat o.a. de voorstellingen van 1°. *uitzien, loeren*, 2°. *rond loopen*, 3°. *op de sporen letten*, 4°. *ruiken, speuren*, 5°. *aarzelen*, 6°. *snel op 't verlangde toeloopen, het vervolgen*. Welnu, in de verschillende talen heeft nu telkens één dezer werkwoorden de beteekenis van al de andere in zich opgenomen. 1°. ohd. wartên, lat. exspectare. 2°. fra. chercher (circare). 3°. lat. investigare. 4°. got. sōkjan, hd. suchen, nl. zoeken (lat. sāgio). 5°. gr. *ματέω*. 6°. gr. *διώχω*. enz.[1)]

In het Oud-Fransch hebben wij hiervan nog een treffend bewijs in de kontamineerende klankafwijking van het overblijvende woord onder den invloed van het opgeslorpte. Aanvankelijk werd daar altijd gezegd, juist trouwens als bij ons: *hij nam het en hield het, hij vervolgde hem die vluchtte*. Van lieverlede groeiden de beide voorstellingen van *nemen* en *houden*, van *vervolgen* en *vluchten* tot één beamingskomplex aaneen, en de klankvorm der woorden deed evenzoo. In allerlei werkwoordsvormen van *prendre* zien wij den invloed der parallelle vormen van *tenir*. En *fuir* werkte voortdurend in op de vormen van *suivre*[2)]. Een Nederlandsch voorbeeld hiervan is misschien bij VELTHEM I, 39, 25 te vinden.

1) E.Th. Erdmann: Drei Beiträge zu einer allgemeinen Theorie der Begriffe. Leipzig 1904, blz. 16-18.
2) Zie vele voorbeelden hiervan bij Alfred Risop: Begriffsverwandtschaft und Sprachentwicklung. Berlin 1903, passim.

Doen die gene bequam weder
Spran hi op ende te Janne ward.

Dit laatste vers moeten wij toch vertalen met:

Sprong hij op en liep naar Jan toe.

Spran is dus hoogstwaarschijnlijk eene kontaminatie van *spranc* en *ran* en van ellips is geen sprake. Het Germaansch-Keltische werkwoord *brengen* dat het tafereeltje *aandragen en ontvangen* beteekent, is door BRUGMANN[1] terecht uit een kontaminatie van *bhrē* = dragen en *enk* = krijgen afgeleid. En het feit dat deze beide woordstammen elders ook op zich zelf de beteekenis van *brengen* ontwikkelden, moet natuurlijk als boven bij *zoeken* verklaard worden.

Wie nu deze kontaminaties zou willen emendeeren door de verbaalvormen te ‘massregeln’ zou dikwijls precies de fijnste trekjes aan het geschilderde tafereeltje ontnemen, juist als wie *de palmen wuifden zegepraal* zou willen veranderen in *men wuifde met de palmen ter viering van zijn overwinning*. Taal is nu eenmaal geen algebra of logika maar de psychologische inwerking van mensch op mensch, en hare volkomenheid is dus in elk bizonder geval te meten naar het doeltreffende harer middelen, niet naar de grammatische regels die steeds door inkompleete induktie gevonden en dus nimmer bindende voorschriften zijn.

Een zelfde opslorping der beteekenis van meerdere elementen in een enkel, hebben wij ook in sommige bijzinnen die gaandeweg een zelfstandige beteekenis kregen: (ik verwonder me) *dat jij dat niet moei wordt*! (Geef er nu toch eens een reden voor aan), *dat mij dat juist nu weer moest overkomen*. (Wat doen we) *als hij nu eens niet komt*? (Ik wenschte) *dat ik er toch bij mocht zijn*! En zoo verder met alle zelfstandige dat-konjunktieven. In al deze gevallen is geen sprake van ellips. Wèl zijn deze zinnen natuurlijk uit samengestelde zinnen ontstaan. Maar zoolang er hoofdzinnen bijstaan, gelijk ik er tusschen haakjes aan heb toegevoegd, hebben zij hunne innige gevoelsbeteekenis nog niet. Ook de zinmodulatie is anders. Door ellips is geen van deze twee feiten te verklaren. Wel door de koncentratie van de gevoelsbeteekenis in den bijzin.

- Ja maar, zegt een scherpzinnig lezer, nu heb ik toch een moeilijkheid, die mij bij de vorige reeks gevalletjes ook al vaag voor den geest kwam. Hoe kunt u hier uitlating of ellipsen loochenen, daar er toch ook volgens uw uitleg een tijd moet geweest zijn, dat b.v.

1) K. Brugmann: Zwei Fälle von Wurzelangleichung. Indogermanische Forschungen XII. 1901, blz. 150 vlgd.

het ouder geslacht nog doorgaans den vollediger vorm gebruikte, maar de jongeren alleen de kortere zegswijze hebben overgenomen. UIT DE OUDERE TRADITIONEELE ZEGWIJZEN IS TOEN IETS WEGGELATEN. WE HEBBEN HIER DUS MET ELLIPSEN TE DOEN.

- Mijn antwoord hierop is zeer eenvoudig: Als U dit en niets anders ellipsen noemt, dan hebt U groot gelijk. Maar dan moet U niet meenen iets verklaard te hebben. Want de oorzaken van dat 'niet overnemen door het jonger geslacht' werkten al twee, drie menschenlevens daarvóór; en de definitieve vastworteling der nieuwe zegswijze duurt zeker nog twee of drie geslachten daarnà. Welnu, mijn verklaring door beteekenisopslorping geeft rekenschap van het geheele geschiedkundig ontwikkelingsproces, terwijl U er een willekeurige fase uitneemt, daar een naam voor zoekt, en de eigenlijke oorzaak voorbij ziet. Nu, dat noem ik den leerling een verklaring voorgoochelen die valsch is!

Maar bovendien hebt U misschien ook aan de konsekwenties van Uwe definitie gedacht? *Gym* voor *Gymnasium, nor* voor *normalist, kwik* voor *kweekeling, prof* voor *professor, stud* voor *student, akte-gym* voor *akte-gymnastiek, gymnas* en *gymnastie* voor *gymnastiek, dire* voor *Directeur* (van een H.B.S.) *sic* voor *secretaris* en *kategis* voor *katechismus* moet U dan ook ellipsen noemen. Bovendien zult U er maar bezwaarlijk aan ontkomen de Oer-Germaansche Auslautgesetze, en de mnl. synkopeeringen óók als ellipsen te aanvaarden. Toch wel een beetje bedenkelijk, zoo'n begripsuitbreiding in strijd met het algemeen gebruik! -

- Ja maar, ik bedoel natuurlijk alleen uitlating van minstens één zelfstandig woord, zelfs *vélo* voor *velocipède* en *auto* voor *automobiel* noem ik nog geen ellips maar een afkorting.

- Goed, maar nu *Den Haag* en *Den Bosch* voor *'s-Gravenhage* en *'s-Hertogenbosch*? En *doctoraal* voor *doctoraal examen, kandidaats* voor *kandidaatsexamen, proppies* voor *propaedeutisch examen, dag* voor *goeien dag, navond* voor *goeien avond, staker* voor *werkstaker, rijks* of *riks* voor *rijksdaalder* of *riksdaalder, boordje* voor *halsboordje, kraagje* voor *halskraagje, bankje* voor *bankbiljet, tientje* voor *gouden tientje, dubbeltje* voor *een dubbel stuivertje, hou je* voor *hou je goed, loop* voor *loop heen*?

Het geslacht dat in mijn geboortedorp de nieuwe kerk bouwde en de oude afbrak had het nog altijd over *de nieuwe kerk*. Wij jongeren gebruiken alleen *de kerk*. Het geslacht van veertig kende *David van Lennep* nog beter dan *Jacob van Lennep*. Dat van zestig begon soms al eens *Van Lennep* alleen voor *Jacob* te gebruiken. Wij jongeren gebruiken bijna uitsluitend *Van Lennep* tout court. En aan *David* denken we niet meer.

Zijn dat nu allemaal ellipsen? Ik zou me nog eens bedenken, of U in Uw definitie niets over de beteekenis zoudt opnemen, wie weet, werden wij het dan nog eens. Op die definitie kom ik evenwel nog terug.

Trouwens om na deze interruptie op mijn à propos te komen. Er zijn een heele reeks dergelijke zinnen, die onmógelijk aan te vullen zijn, en dan ook nooit door een vroeger geslacht volledíger zijn gebruikt, om de eenvoudige reden, dat ze in deze speciale beteekenis pas zijn opgekomen bij de geslachten die volgden op de uitlatingsperiode. *Die dat gezien had*! Hier kan men eenvoudig van alles aanvullen! dus niets. *Als je nog een woord zegt. Als je eens wist. Als je in mijn hart kon lezen. Maar - wat de burgemeester deed? Wie om een hoekje van nabij hunne vreugde had gezien! En je nou nog niet te schamen! Zoo lang te slapen*! Ook sommige hoofdzinnen lijken vroeger een bijzin gehad te hebben, zooals: *Het is zóó'n gladdekker. Ik heb zooveel met dien jongen uitgestaan. Ze zouen me gek maken*, enz. die alle op een der beide aangegeven wijzen te verklaren zijn.

Maar het beste voorbeeld van zoo'n beteekenisverdichting met daarop volgende uitbreiding van gebruik hebben wij in den Genitief van persoonsnamen als Akkusatief gebruikt. Ik wil hier op den samenhang van dit Germaansch verschijnsel met Slavische, Latijnsche, Grieksche en dus zeker West-Indogermaansche parallellen niet ingaan, noch op de oorspronkelijke Casus-activus-beteekenis, die er onder schijnt te liggen. Ik wil hier alleen betoogen, dat STOETT's verklaring ervan, door een ellips van *huus, huis*, die hij uitstrekt ook over de tegenwoordige dialekten, géén steek houdt.[1)] In mijn Oudenbosch dialekt gebruiken we b.v. *het huis van van Loontjes*, (de naam is *van Loon*), *het huis van tântes, van ôomes, van Willemses* (*Willemse*). *Edde gij tântes gezien? Edde gij 't tegen vaoders gezeed? Wilde gij Mina's eventjes roepen*, enz. enz. V.D. WATER (§ 45) geeft voor de Bommelerwaard: *vaoders is ziek, ik he oomes gezien, die van van Baares*. OPPREL geeft voor Oud-Beierland (§ 52). *Ik heb 't vaders gezaid. Voor vadars. Van wies weet je dat? Voor wies hij-je dat gedaan. Wies hij-je daar gezien*?

Verdere kommentaar is overbodig. Wie hier *huis* invoegt of bijdenkt, verstaat er geen syllaab van.

1) *Die van binnen, die van buten, die van Arabiën* in den zin van ‘menschen’ heeten bij Stoett geen ellips maar *de van Clermont, de van Vlaendren* (uit Stoke) voor *de heer van Dueringen*, enz. wel. Wat mag daarvan de reden zijn? Toch niet dat *de* bij Stoke niet zelfstandig kan worden gebruikt?

Om samen te vatten.

Ellipsen zijn uitlatingen, zoo begon ik te denken. Maar WAARUIT dan toch? vroeg ik me af. NIET UIT DE INNERLIJKE TAAL, dacht ik aanstonds, zooals bij de reticentie, of de insinuatie: als wij nog bijtijds terughouden, wat ons reeds op de lippen zweefde. Van dit psychologisch duidelijk waarneembaar verschijnsel, dat als stijlmiddel dikwijls zeer teekenend gebruikt wordt, is in al deze voorbeelden niets te bespeuren. Maar waaruit dan?

Het eerste antwoord waar ik niet zoo gauw mee klaar kwam was: UIT DE GEDACHTE, GEVOELENS, KORTOM DEN BEWUSTEN INHOUD VAN DEN SPREKER. Maar bij nader toezien bleek het, dat wij nooit ofte nimmer ons bewustzijn geheel en al uitspreken. Wij laten altijd een heele boel te denken over. Zóó kan dus ellips niet bedoeld zijn. Want dan is de heele taal ellips. Wij merkten daar bovendien in 't voorbijgaan, dat de aanvulling van die zoogenaamde uitlatingen aan de uitdrukking dikwijls een heel andere beteekenis gaf.

Mijn tweede hypothese (die ik om verschillende redenen het laatst behandelde) was: UIT DE OUDERE OVERGELEVERDE TAAL. Hier komt toch onmiskenbaar uitlating voor. Maar ik meen, om van het overige niet te spreken, bewezen te hebben, dat hier de ellips maar één willekeurige fase is in een gekompliceerd historisch ontwikkelingsproces en we met dezen naam dus meer goochelen dan verklaren. Maar verder zou hiervoor de naam ellips dan toch alleen geldig zijn in dien bepaalden tijd, toen het jongere geslacht den omslachtigen vorm der ouderen niet meer overnam, terwijl alle grammatici met STOETT[1)] aan het hoofd wat eenmaal een ellips geweest is ook altijd een ellips blijven noemen. Ze bedoelen dus toch nog iets anders!

Mijn derde veronderstelling was dan ook - en hiermee kwam ik tenminste reeds tot de helft van de waarheid - UIT DE SCHRIJFTAAL, GELIJK DIE DOOR DE GRAMMATICI EENS VOOR ALTIJD GENORMALISEERD IS. Juist! Wanneer wij in levende taal iets zeggen, wat uit toon, gebaren, omstandigheden duidelijk, en een heel normale uiting der gedachte is, dan vinden die heeren dat abnormaal, omdat zij in hun papieren taaltje dat anders zouden schrijven. ‘Verbeeld-je toch eens: zinnen zonder onderwerp en medeelingen zonder gezegde!’ - Maar dat was toch nog niet de heele waarheid: we vonden immers ook

1) Dit is de laatste keer in dit stuk, dat ik Dr. STOETT noem. Voor wat nu nog volgen gaat sluit ik hem beslist uit. Hij toch heeft door z'n Spreekwoordenboek en elders genoeg getoond ook iets te voelen voor levende volkstaal. Het diepere, wat ik Dr. STOETT verwijt, is, dat hij zich te suggestibel heeft laten opvoeden in de vooroordeelen der oude school.

ellipsen die aan grammatische konstruktie niets te wenschen overlieten.

Welnu, mijn vierde antwoord was en is: UIT DE HOUTERIGE GEDACHTEN VAN DE HEEREN GRAMMATICI, WANNEER ZIJ NATUURLIJKE LEVENDE TAAL TE HOOREN OF TE LEZEN KRIJGEN. Wat TERWEY en DEN HERTOG c.s. bij het hooren of lezen als een uitlating voelden in hunne kleine denkhoofden, in hun gemaniëreerden gedachtenstijl, in hun op niets dan schoolgrammatica berustend taalgevoel, dat noemden zij naar het voorbeeld van vroegere taalpotentaten *ellipsen*! En hiermee meen ik stellig de eenig ware definitie van ellipsen gevonden te hebben.

Natuurlijk hebben zíj deze viervoudige onderscheiding niet gemaakt! Zij meenden namelijk dat de gedachten van den spreker of schrijver natuurlijk juist even schoolvossig kunstmatig waren als hun eigen denkbeeldjes bij het hooren of lezen. Zij waanden dat de oudere overgeleverde taal natuurlijk altijd volkomen overeenstemde met de schematjes van hún schrijftaalgrammatica - 't overige was immers taalbederf van 't jonger geslacht! En daarom warden zij in hunne THEORIE deze vier reeksen van gevallen tot een roezemoesje dooreen. Maar in hun PRAKTIJK was feitelijk alleen hun eigen verschrijftaalde denkmanier de norma van alle volkomenheid in de taal. Ontbrak er iets wat zij er wilden bijgedacht of bijgeschreven hebben, dan was er klaarblijkelijk iets uitgelaten, dan hadden wij te doen met ellipsen.

Maar als dàt dus ellipsen zijn, dan zijn de ellipsen louter subjektieve verzinselen, DAN BESTAAN ER GEEN ELLIPSEN IN DE OBJEKTIEVE ORDE DER NATUURLIJK LEVENDE TAAL.

Want wat zíj gelooven dat *er uitgelaten is*, dat is er NIET uitgelaten, maar *dat voegen zij erbij*, om alle taaluitingen aan te ronden naar het model van de petieterig schoolsche gedachte-kurve waarop zij nu eenmaal hunne zinnen hebben gezet. Maar lees dan ook hun boeken eens. En verdraag zoo ge kunt den laffen dreun van hun volzinnetjes. En noem eens de prozaïsten van naam, die bij hen taalles hebben genoten. Hoeveel onderwijzers, op TERWEY en DEN HERTOG gedresseerd, tellen er mee in onze Nederlandsche literatuur? En zou dat niet anders kunnen worden?

Dit rechtvaardigt dan ook, naar ik vertrouw, den ietwat vertoornden toon van dit opstel. Want als onze kernige, pittige, Hollandsche gedachte geraakt in apothekershanden, als men ze wil gaan aanlengen met een zeker rozig gekleurd maar tot walgens toe flauw frambozennat; als onze vrije, gesmijdige en gespierde Nederlandsche taal met een dwangbuis wordt bedreigd, al is er dat dan ook een met zijde

gevoerd, met nikkel gemonteerd en stemmig belegsel afgezet, dan woelt mijn hart daarbinnen van verontwaardiging, mijn hersenen slaan aan het werken, en ik schrijf een geharnast betoog tot beveiliging van het onvervreemdbaar erfgoed onzer vaderen.

Maastricht.

JAC. VAN GINNEKEN.

Kroniek en kritiek.[1)]

P. Salsman over Taaleenheid.

In het Vlaamse tijdschrift *De Student* (30e Jaarg. No. I) schreef P. SALSMAN S.J. een artikeltje, *Taaleenheid*, dat een mengeling bevat van juist inzicht en misverstand. Daarom willen we het hier ontleden.

In hoofdzaak staan wij geheel op zijn standpunt. Taaleenheid tussen Noord- en Zuid-Nederland is onmogelik wanneer we *eenheid* als *uniformiteit* opvatten. Maar zo'n eenheid kende alleen de klassicistiese taalkunde. Er bestaat ook een eenheid in genuanceerde verscheidenheid (Vgl. de lezing van J.H. VAN DEN BOSCH over dit onderwerp in *De N. Taalg.* III). Zeer terecht zegt dus P. SALSMAN, wanneer hij ons Algemeen Beschaafd ook als norm voor het spreken en schrijven in het Zuiden verdedigt: 'Hegemonie is geen alleenheerschappij.' - 'Wij streven naar de beschaafde algemeen-Nederlandsche schrijf- en omgangstaal, zonder- voor het oogenblik althans, al te angstvallig daaruit alle eigenaardigheid te willen weren die inderdaad nergens in beschaafde kringen aanstootelijk zou voorkomen.' - 'Wanneer er b.v. twee woordvormen of twee woorden met gelijke beteekenis, het eene meer in Holland, het andere meer in België in gebruik is (*hof* en *tuin; gij* of *u*) doch beide goed Nederlandsch, dan bestaat er geen reden waarom de Vlamingen bij voorkeur *hun* woord niet zouden bezigen.'

Maar nu komt de tegenstrijdigheid. Deze schrijver is beslist *tegenstrever van alle kollewijnisme*. 'De op vele plaatsen bestaande buigingsuitgangen (b.v. in *de* hoek) of geslachten der woorden (De soep is warm: *hij* is anders lekker) mogen niet weggemoffeld worden.' - 'Taaleenheid zooverre doorgedreven is onmogelijk.' - 'Sommige (te

1) Een enkel woord ter inleiding van deze nieuwe rubriek. Ons tijdschrift wil allereerst een orgaan zijn, en strijden voor juister taalinzicht en beter taalonderwijs. Daardoor ontstond behoefte aan een strijdbare uiting van ons streven: korte aktuele artikeltjes om merkwaardige verschijnselen in de schoolwereld te bespreken, aanvallen af te weren of aanvallend op te treden. Wij doen een beroep op onze lezers om ons daarvoor met inlichtingen, gegevens of kort-saamgevatte artikeltjes te steunen.

verbeteren in: *alle*) kollewijnisten laten ons dan toe van de soep te schrijven dat *ze* warm is, terwijl een Hollander er zal mogen van berichten dat *hij* warm is. Maar is dat nog vereenvoudiging, of veeleer bandeloosheid?'

Horen we hier dezelfde schrijver die zo even het goed recht van twee goed Nederlandse vormen naast elkaar bepleitte? Even verder zegt hij weer zeer terecht: 'Sommige nuttelooze en spitsvondige regels, die niet uit de spreektaal, maar van de Heeren Spraakkunstenaars afkomstig zijn, moesten in het vergeetboek overgeschreven worden.' En dan toch DE VRIES en TE WINKEL 'in eere' houden?

De konsekwentie van SALSMAN's taalbeschouwing brengt mee: 1°. de werkelik *levende* geslachtsonderscheiding in België in ere houden. In *Ons Volksleven* (1889) gaf J. CORNELISSEN een lijst van 547 woorden, die in het Vlaams een ander geslacht hebben als in de lijst van DE VRIES en TE WINKEL. De beste Vlaamse schrijvers *nemen de vrijheid* om hun eigen woordgeslacht te gebruiken, b.v. GEZELLE, STREUVELS, TEIRLINCK - STIJNS[1)].

Moeten de 'Heeren Spraakkunstenaars' in Vlaanderen nu aan 't werk om de jeugd te leren dat hun beste schrijvers taalfouten maken? Of moeten we zeggen: laat niemand zijn taal geweld aandoen, in afwachting of de toekomst door nauwer aansluiting bij het Hollands-Beschaafd meer eenheid brengt? Mij dunkt, de Vlaamse letterkunde, die zo goed het levende woord beluistert, kiest de laatste partij. Zal de Vlaamse schoolmeester op den duur in de richting van DE VRIES en TE WINKEL kunnen sturen?

P. SALSMAN gaat m.i. al te ver, wanneer hij de Vlamingen in *alle* gevallen de Noord-nederlandse onverbogen vormen *mijn* en *een* wil opdringen. Waarom niet *mijne, eene*, wanneer dat de èchte vormen zijn? Laten de 'Heeren Spraakkunstenaars' hier dezelfde verstandige vrijheid laten.

2°. De Vlaming *kan* niet schrijven: 'in d*e* hoek' voor 'in de*n* hoek'. 'Dergelijke bijzonderheden zitten nog zoo diep in ons Vlaamsch volk'. Maar kan hij wèl schrijven: 'Hier is d*e* hoek'? Is naast het geslachtsverschil de onderscheiding van nominatief en accusatief in Vlaanderen levend? Of is dat een van de regels die 'niet uit de spreektaal afkomstig en dus in het vergeetboek overgeschreven moest worden'?

Wij brengen deze vragen ook onder de aandacht van Dr. JOS.

1) Zie het artikel *Over Noord- en Zuidnederlands Woordgeslacht* door Dr. R.A. KOLLEWIJN, in 'Wetenschappelijk Nieuws voor Iedereen.'

SCHRIJNEN, die met de ‘Kollewijnsche richting’ niet mee kan gaan, ‘omdat zij niet genoeg als norm neemt de *algemeene* beschaafde spreektaal. Daartoe behoort ook de beschaafde spreektaal in Limburg, Noord-Brabant en het zuidelijk deel van Gelderland, die b.v. de geslachten handhaaft.’ De geslachten van DE VRIES en TE WINKEL? vragen we. Wat is dan redeliker: de taal van ⅚ of van ⅙ als norm te nemen? En is het beschaafde spreken van die Limburgers, Brabanders, Geldersen (en Zeeuwen?) een eenheid waarop een algemeen schrijfgebruik gebaseerd zou kunnen worden? In welke van de naburige talen, Frans, Duits of Engels, wordt het ‘recht van de minderheid’ om als norm te dienen erkend?

De werkwoordelike vormen na je, u en jullie.

De heer G. LEFFERTSTRA, leraar aan het gymnasium te Sneek, schrijft ons: ‘Op mijn verzoek hebben Direkteur en Rektor alhier een cirkulaire gestuurd aan de hoofden van opleidingsscholen voor H.B.S. en Gymnasium, waarin er op aangedrongen wordt dat ze hun leerlingen toestaan en aanmoedigen om in opstelletjes de vertrouwelike vormen van de voornaamwoorden met de daarbij passende werkwoordelike vormen te gebruiken. 't Was hier nodig, en dringend ook. Vele onderwijzers willen de moderne kant wel uit, maar durven niet om praktiese redenen. Anderen moeten eerst van een hogere autoriteit horen dat het mag; nog anderen dat het moèt. Licht dat het in andere niet-hollandse streken ook zo is. Daarom wilde ik kollega's-neerlandici aansporen om iets dergeliks te doen.’

De taalopleiding en de taalexamens voor onderwijzers dragen de schuld. Het laten lezen van andere vormen - die toch weer ‘vormen’ blijven! - is niet afdoende. Overigens heeft de heer LEFFERTSTRA volkomen gelijk. Ook mijn ervaring is, dat menige onderwijzer er in geslaagd is de jongens zò ver van hun eigen taal te vervreemden, dat ze precies kunnen opzeggen: ‘*gij waart - gij zijt*’ maar onbeholpen rondscharrelen met *je waart, je zijt, bent je* enz.

In *Het Schoolblad* (2 Junie) geeft de heer F. VIERSEN op verzoek van een kollega de werkwoordelike vormen na *je, u, jullie*. Maar terwijl hij terecht *jullie gaan* en *jullie gaat* even goed noemt, zegt hij: ‘Algemeen wordt *u* tegenwoordig beschouwd als een voornaamwoord van de 2de persoon, *waaruit volgt* dat men *moet* schrijven: *u hebt* en niet *u heeft*.’ De redenerende spraakkunst zit er wel diep in bij onze onderwijzers! Natuurlik zal de schrijver *u heeft* uit het spraakgebruik (bij sommigen met een deftiger tintje dan *u hebt*) even goed kennen als ik. Of een van deze vormen de ander verdringt

moet de geschiedenis uitmaken, en niet de grammaticus. Die bestudeert en beschrijft het gebruik.

Prof. J. te Winkel over ‘schrijftaal’ en ‘spreektaal’.

Prof. TE WINKEL heeft zich laten verleiden om aan een Rotterdams auteur van een brochuretje vol eigen-wijsheden over taal, waar elk deskundige om lacht[1)], een brief van adhaesie te zenden, die in de Inleiding afgedrukt werd. Het humoristiese van het geval is, dat deze Duitser door zijn overdrijving onder een vergrootglas zet, wat er ouderwets is in een schrijftaal-idee als dat van TE WINKEL. Het is bekend dat deze hoogleraar hardnekkig vasthoudt aan de tradionele scheiding van ‘schrijftaal’ en ‘spreektaal’, als kunstprodukt en natuurprodukt. Meermalen is aangetoond dat deze schoolse indelingin-tweeën aan de tegenwoordige taalwerkelikheid tenminste niet beantwoordt, o.a. door Prof. J.W. MULLER (*Taal en Letteren* IX, 207) en door mij (*Taal en Letteren* XVI). Er is velerlei taal die gesproken en geschreven wordt. Bovendien schijnt de klok van de hedendaagse letterkunde en van het hedendaagse schrijven voor TE WINKEL 25 jaar stilgestaan te hebben. Hij *wil* niet zien, dat jongere letterkundigen en geleerden een taal schrijven die niet meer de ‘schrijftaal’ is van zijn eigen jeugd, en die grammatikaal veel dichter bij het gesproken beschaafd staat. En in plaats van de faktoren te bestuderen en te waarderen,[2)] die deze toenadering, vroeger even wenselik als onmogelik geacht, tot stand brachten, ziet hij daarin een kwaadwillig ingrijpen van vermetele en tyrannieke beeldstormers. Nergens sprak hij dat zo duidelik uit als in zijn brief aan de heer SCHUMANN. In 't biezonder willen we de vinger leggen op de volgende plaats:

‘In vroegeren tijd heeft schoolmeesterij wel eens in overdreven

1) B.Th.K. SCHUMANN, *Het Nederlandsch en de Macht der Gewoonte*. De schr. treedt als taalhervormer op, en wil ons schrijven en spreken verduitsen (b.v. van een*en* gezonden*en* brief). Als doordraver op het schrijftaal-stokpaardje is hij een goed propagandist voor Vereenvoudiging. Eén staaltje: Sedert jaren schrijft men over alle mogelijke soorten van *sport*, maar men schijnt het niet noodig te achten, dergelijke - bij uitstek *mannelijke* - lichaamsoefeningen ‘een*en* sport’ te noemen. De *vrouwelijke* ‘sport’ is onderdeel eener ladder.

2) In dezelfde brief schrijft prof. TE WINKEL, tot ergernis van zijn ‘medestander’: ‘De leeken maken de taal (spreek- en schrijftaal) en de geleerden hebben slechts te bestudeeren, wat de leeken gemaakt hebben.’ Let hier weer op de vaagheid van de term ‘schrijftaal’. Er was en er is ook een ‘schrijftaal’ die door taalgeleerdheid gereglementeerd is. Of zijn de leken die de ‘schrijftaal’ maken andere dan die de ‘spreektaal’ maken?

ijver getracht, aan de spreektaal het gezag der schrijftaal op te leggen, wat natuurlijk slechts in beperkte mate mogelijk was'. - 'De strijd tegen de tirannie der schrijftaal behoort nu echter al lang tot de geschiedenis, daar hij overbodig is geworden, en wie in de laatste jaren de oude wapens weer eens uit het arsenaal te voorschijn hebben gehaald, hebben er dikwijls in woesten strijdlust mee gestreden tegen windmolens.'[1)]

'Ongelukkig evenwel heeft dat aanleiding gegeven tot eene tegenovergestelde schoolmeesterij, namelijk om aan de schrijftaal het gezag der spreektaal op te dringen, en door U, als leek, wordt nu met ijver en overtuiging gestreden voor de onafhankelijkheid der schrijftaal.'[2)]

'In dien strijd noem ik mij gaarne Uw medestander, want ook mij mishaagt dat tirannieke doctrinarisme, al jaagt het mij minder vrees aan dan U.'

Prof. TE WINKEL kent èn de taalwetenschappelike beginselen èn de praktijk van dit 'tirannieke doctrinarisme' sinds jaren. En toch herinner ik mij niet dat hij deze beweringen ooit bewezen heeft. Of is hier dezelfde onberedeneerde ergernis in 't spel, die de letterkundigen dreef tot hun protest? Ongetwijfeld, er is strijd gevoerd tegen een zeker soort 'schrijftaal', in kunst en in onderwijs. Maar wilde men daarvoor in de plaats niets anders dulden dan een ordinaire, eenvormige praattaal? De feiten geven het antwoord. Tegenover het taalindividualisme en de taalvernieuwing van de tachtigers stonden de 'doctrinairen' van *Taal en Letteren* waarderend, TE WINKEL afwijzend (zie *Eene Halve Eeuw*). TE WINKEL's vereenzelviging van dichtertaal en konventionele schrijftaal is èn in Noord- èn in Zuid-Nederland onhoudbaar gebleken. De toenadering van schrijven en spreken in de laatste kwart-eeuw is niet veroorzaakt door het drijven van doctrinairen, maar wordt gekonstateerd door jongere taalgeleerden, die TE WINKEL's bezwaren tegen 'de geest der eeuw' niet delen. Alleen wie het oog sluit voor de taalwerkelikheid kan de schoolse indeling van TE WINKEL aanvaarden.

C.D.V.

1) Zulke 'windmolens' zijn o.a. 1°. de neiging om in kinderopstelletjes *gij* te laten schrijven (zie hiervoor); 2°. het leren 'uitspreken' van de buigings-*n* (zie hiervoor blz. 165); 3°. de heerschappij van de grammaire raisonée en de verwaarlozing van het levende woord in de onderwijzersstudie en daardoor in ons lager onderwijs. Al die molens draaien er nog lustig op los.

2) Een fraaie 'onafhankelijkheid'! De dwaasheid van den heer SCHUMANN bestaat juist daarin, dat hij van het allerjammerlikst verbasterde Nederlands alleen heil verwacht, door naar Duits model gerestaureerde, volledige buiging die dus ook *in het spreken* weer ingevoerd moet worden. Een konsekwente taalkultuur dus, in de achttiende-eeuwse lijn!

Boekbeoordelingen.

Beschrijvende klankleer van het Afrikaans. Leidse dissertatie 1910, door T.H. Le Roux. (Leiden, A.W. Sijthoff. Prijs *ƒ* 1.50).

De schrijver van dit boek heeft verdienstelik werk gedaan. Tot nogtoe was er geen voldoende behandeling van de klankleer van zijn moedertaal, en Dr. LE ROUX blijkt de voorbereiding te hebben doorgemaakt die nodig is voor het schrijven van een klankleer. Ik geloof te mogen zeggen dat het boek de vergelijking met de meeste Nederlandse dialektspraakkunsten glansrijk doorstaan zou.

Ofschoon de titel aangeeft dat de klanken van nu beschreven worden, maakt de schrijver in aantekeningen historiese ekskursies, vooral met vergelijking van overeenkomstige verschijnselen in Nederlandse dialekten. Grondslag van het boek is de taal van de schrijver zelf, en in ruimere zin van het district Worcester (Kaap Kolonie), maar in een afzonderlik hoofdstuk worden alle dialektiese afwijkingen opgegeven die de schrijver bekend geworden zijn.

Enige opmerkingen mogen de schrijver een bewijs zijn met welk een belangstelling ik zijn boek gelezen heb. Het schijnt dat *ĭ* vóór een *g* of *k* tot *e*, en bij onbeklemdheid tot *a* wordt: vgl. *neggie* ‘nichtje’, *gezeg* ‘gezicht’, *distrek* ‘distrikt’, en *-ag* voor de uitgang *-ig* in *finnag, magtag*, enz. (bl. 25 en 45). Hetzelfde verschijnsel komt ook in andere talen voor, en is fysiologies ook gemakkelik te verklaren, als gedeeltelike plaats-assimilatie. - Uit *daur, dour, doer* voor *daar*, waar de overgangsklank van de *a* tot *r* geworden is tot ‘positieklank’, zou men opmaken dat de Afrik. *r* gerond is; de schrijver zegt het echter niet. - De midden-*v*, zoals in Nederl. *haver, rover*, enz. is in 't Afrikaans tot *w* geworden: *hawer, rower*, enz. LE R. noemt als uitzondering *refiér, klafiér*, en verklaart ze door invloed van de klem, schoon aarzelend. Dat is ongetwijfeld juist; door de klem wordt de *f* hier in de zin werkelik beginklank. - De uitspraak van de Afrik. *j* is niet helemaal duidelik. Op blz. 72 verklaart

de schrijver dat de Afrik. *j* zwakker wordt geartikuleerd dan in het Nederl. Nu zal het de lezers misschien bekend zijn, dat de Nederl. begin-*j* vaak zo 'sterk' geartikuleerd wordt, dat hij op een gesloten konsonant gaat lijken, of zelfs een gesloten konsonant wordt. Zo komt het, dat Nederlanders soms *yew* uitspreken alsof het *dew* was, en *dew* als [džū] 'Jew'. Een paar dagen geleden vroeg iemand me wat [djū] was; ik antwoordde 'dauw', maar uit de toen volgende vraag: 'wat is dan [djū hedž]?' begreep ik dat [jū] 'jew' bedoeld was. Volgens LE ROUX is Afrik. *j* dus meer een halfvokaal, evenals in het Engels. Maar als Engelse woorden met [dž], b.v. *judge, George*, in het Afrik. overgenomen worden als *juts, Jors*, moet men toch aannemen dat de Afrik. *j* meer de gesloten konsonant nadert. En uitdrukkelik geconstateerd wordt een uitspraak [dj] voor STELLENBOSCH en DE PAARL. Vgl. ook *tj* voor Engels [tš] in *tjiekerie* 'Eng. chicory', *tjek* 'Eng. cheque'.

Het oorspronkelike plan van de schrijver was een volledige spraakkunst te leveren. Het is erg jammer dat dit plan niet is uitgevoerd. Komt de schrijver er werkelik toe ook de vormleer en syntaxis te behandelen, dan zal hij op de belangstelling van meerderen dan Nederlandse filologen kunnen rekenen. Immers een behandeling van de vormleer en syntaxis zou welkom zijn aan allen die zich voor de vraag naar de oorsprong van het Afrikaans interesseren.

Op deze vraag gaat de schrijver niet in, en zijn boek brengt ook weinig materiaal tot oplossing ervan. Wat de klanken betreft, kan men zonder vrees voor tegenspraak zeggen dat er geen enkele aanwijzing is die ons zou nopen vreemde invloed aan te nemen, zoals Dr. HESSELING gedaan heeft ter verklaring van verschijnselen in de Afrikaanse vormleer en syntaxis. Wat de vormveranderingen van het werkwoord aangaat, me dunkt dat Dr. LE ROUX genoeg meedeelt om de vroeger door mij gegeven fonetiese verklaring te bevestigen (Taal en Letteren 16 afl. 11, bestreden door Dr. HESSELING in afl. 12). Voor *loop*, enz. uit ouder *loopt*, enz. neemt ook Dr. LE ROUX mijn verklaring aan (bl. 106), en me dunkt dat het anders moeilik zal zijn vormen mèt -*t* (*gaat, ziet*, enz.) te verklaren. De vormen *loop* enz. voor Nederl. *lope*(*n*) heb ik vroeger ook beschouwd als resultaten van een foneties proces. Ik heb toen gewezen op de gelijke ontwikkeling van het Engelse werkwoord. Er zijn echter *in het Afrikaans zelf* aanwijzingen dat we met een foneties proces te doen hebben. Want de uitgang -*e* is niet bij alle werkwoorden verdwenen: *bewe* 'beven', *frijwe* 'wrijven', *stywe* 'stijven', *skrywe* 'schrijven' (bl. 77), en *berre* 'bergen' (bl. 92); daarentegen wèl, ofschoon na oorspronkelik

mediale *w*, in *blij* (ouder *blijwe*) ‘blijven’, *gee* ‘geven’, *glo* ‘geloven’, *proe* ‘proeven’. Als we te doen hadden met ‘kreoliserende’ invloeden die de uitgang deden verdwijnen, dan lijkt het me moeilik in te zien waarom de uitgang juist na de intervokale *w* zou gebleven zijn. En, wat de deur dichtdoet, de -*e*(*n*) is ook verdwenen in andere gevallen. vgl. *bo* ‘boven’.

Afgezien van deze details, is de oorsprongsvraag voorlopig niet te behandelen, zooals LE ROUX terecht opmerkt. Bij de behandeling van die vraag zal men goeddoen te onderzoeken wat de verhouding was ven de Afrikaners en de slavenbevolking. Dan moet ook worden geprobeerd te beslissen of eventuele vreemde invloed op het Afrikaans verklaard moet worden doordat de Afrikaners een vreemde taal spraken (het Maleis-Portugees) naast hun moedertaal, dan wel omdat ze van hun slaven een geadapteerd Hollands hoorden, zoals nu nog. Maar daarbij, schijnt het me toe, zal men alleen dan aan vreemde invloed moeten denken, wanneer verwante talen geen gelijksoortige ontwikkeling kennen. Met betrekking tot dit laatste heeft Dr. HESSELING gevraagd: ‘Waarvan vindt men al geen voorbeelden in andere talen?’ Ik zou willen antwoorden: men vindt daar geen voorbeelden van die konstrukties die aan het kleurlingen-Afrikaans hun oorsprong danken. Dat heeft de ervaring geleerd: immers juist die eigenaardigheden die ik uit het kleurlingen-Afrikaans verklaard heb, blijken geen beschaafd Afrikaans te zijn, maar eigenaardigheden van het geadapteerde Afrikaans (zie het getuigenis van HESSELING, Taal en Lett. bl. 486, noot 2).

E. KRUISINGA.

Uit het Kinderleven. Een bijdrage tot de vrije schriftelijke Gedachtenuiting, door G.Ph. Selman en W. Zoethout te Amsterdam. - Amst. W. Versluys. 1910. - (Pr. ƒ 0.90).

In afl. 4 en 5 van Jaargang 1908 van dit Tijdschrift ontvouwden we de beginselen, neergelegd in het werkje ‘Im Rahmen des Alltags’ door H. SCHARRELMANN. We konden toen niet weten, dat te Amsterdam aan een van de lagere scholen eveneens volgens dit beginsel gewerkt werd. En nu de schrijvers met de vruchten van hun arbeid voor den dag komen, hebben zij het recht op een waarderend woord van onze kant.

Al dadelik treft de Inleiding door 't juiste inzicht van de zaak

die ze voorstaan. Dit inzicht blijkt ook uit de omschrijving van hun standpunt naast en tegenover VAN STRIEN en SCHREUDER. Doch scherp gesteld is hun eigen beginsel. Ook zij zien in, dat het scherpst omlijnde beeld in 't meest juiste woord zijn bewustwording zoekt, en dus de nauwkeurigst begrensde opgave de krachtigste stimulans voor de uitbeelding is. Ze zullen dan ook niet als onderwerp opgeven: ‘Een regenachtige Zondagmiddag’, maar: ‘Vertel eens, wat je Zondagmiddag, toen het zoo regende, gedaan en gezien hebt’. Natuurlik moeten de onderwerpen variëren. En daarbij moet allereerst rekening worden gehouden met het dageliks milieu van het kind. Hoe meer men met het kind vertrouwd is, hoe beter men het zal kunnen ‘pakken’. Ongedwongenheid tegenover de onderwijzer veroorlooft de geest zich vrijer te ontplooien. Hier vertelt er een, dat hij met zijn moeder en broertje naar Grootmoe is geweest en thuiskomende, ‘waren de lucifers zoek en wij vonden ze’; een ander schrijft, hoe ze bij 't kamer doen een poppetje liet vallen, ‘'t was wel niet een erg mooi, maar toch zonde, dat het stuk was’; een derde deelt ons mede, hoe ze Zondagavond gezellig heeft zitten ganzeborden om kriekjes ‘en daar gaat het krik, krak, mijn moeder keek naar het glas en het kousje was stuk’. Gerrit uit het bierhuis vertelt in zijn verslag over: ‘Als Moeder de lamp aangestoken heeft’, hoe vader en oom een partijtje biljarten: ‘ik houd dan aanteekeningen op het bord, dat aan het keuenrek zit’. Enz.

Vrij *stellen* en vrij *vragen*. ‘Meester, hoe heet dat ding, waarmee ze iemand uit het water halen?’ Even schrijven we op ‘dreg’. Oom had.... ‘Meester hoe heeten die dingen ook weer’, en hij wijst op de ‘manchetten’. Een ander vraagt naar de schrijfwijze van ‘instructie-bassin’; hij is aan 't zwemmen. Achter in 't werkje gaven de samenstellers een hele rij van de bij dergelijke gelegenheden gevraagde ‘woorden’.

Volgen nog enige opmerkingen over de ‘correctie’.

Eerst van de taalkundige ‘fouten’. Die zeer opvoedkundig doordacht en alleszins lezenswaard zijn.

Dan over de eigenlike correctie. Waarbij, streng principiëel, als absoluut verkeerd geoordeeld wordt, in het stelproduct van de leerling woorden en uitdrukkingen te vervangen door andere, die de onderwijzer dààr beter op zijn plaats acht. Ook de indeling en 't overzicht zijn die van 't kind, ook al voelt de onderwijzer meer zìjn volgorde. ‘Verander niet: maar geef liever het kind gelegenheid zijn plan toe

te lichten, of te verdedigen.' En zo de leerling de gedachte-fout voelt, dan verbetert hij die zelf wel.

Dan volgen de 400 opstelletjes. Gedeeltelik wel, gedeeltelik niet gecorrigeerd.

Er is allersnoezigst werk bij. En in nagenoeg alle lees je de blijde lust om te vertellen. De vaardigheid voel je komen, en het sukses is er al.

We kunnen bij deze arbeid niet langer stilstaan.

Dat het een proef is op de som, welke ook op onze scholen een geheel andere richting zal geven aan ons taalonderwijs, is van 't begin tot het einde zo duidelik als glas.

De heren staan vast in hun schoenen.

En lange rijen van 10- tot 12-jarige pioniers sturen ze, gelid op gelid, ten storm, tegen 't ouwe getimmerte op.

J.K.

Uit de tijdschriften.
(Mei-Junie.)

De Gids. Mei.

Grotendeels een Multatuli-nummer. C.TH. VAN DEVENTER drukt de brieven van *Multatuli aan den Koning* (1860) af, en bespreekt het ambtelik leven van DOUWES DEKKER naar aanleiding van twee bronnenpublicaties: *Multatuli en congé*, door J. VAN VOLLENHOVE (*Havelaar-voorspel*) en de *Officiële bescheiden*, uitgegeven door P.M.L. de Bruyn Prince (*Uit Multatuli's dienstjaren*). Vooral het eerste opstel is merkwaardig, omdat van de verloftijd zo weinig bekend was. En juist toen kwam tengevolge van de 'onvrede met zijn bestaan' zijn geest tot rijpheid. - J. PRINSEN J.Lz. bespreekt *Multatuli's houding tegenover de litteratuur, tijdens het ontstaan van den Havelaar*. Uit de beschouwingen over W. SCOTT en over de Franse romantiek van 1830 in de Havelaar is te verklaren dat dit boek 'een volkomen gaaf kunstwerk' kon worden. Het latere scheve oordeel over literaire kunst, toen 'een tere snaar gesprongen was, en het evenwicht verbroken', maakt de disharmonie in zijn letterkundige uiting begrijpelik. - W. MEIJER behandelt *Multatuli als vrijdenker*. Een wijsgeer is hij nooit geweest, maar zijn grootste verdienste is, dat hij 'aanspoorde tot vrij denken'. - Enige *Onuitgegeven brieven van Multatuli aan Busken Huet*, afgedrukt door G. BUSKEN HUET, vullen een leemte aan in de uitgegeven korrespondentie. - F.M. WIBAUT schetst in *Een woord van laten dank* MULTATULI's grote invloed, op grond van eigen ervaring. - In het *Overzicht der Nederlandsche Letteren* be-

spreekt C. SCHARTEN o.a. verzen van HÉLÈNE LAPIDOTH-SWARTH (*Bleeke luchten*), die hij boven het werk van de eerste periode stelt, en verzen van jongere dichters, o.a. JULES SCHÜRMANN.

Junie. G.J.P. DE LA VALETTE geeft in een artikel *Dek* (*Van en over hem*) zijn herinneringen aan MULTATULI, en fragmenten uit een briefwisseling tussen 1880 en 1882. Het is een interessante bijdrage tot de kennis van MULTATULI's laatste levensperiode. - G. BUSKEN HUET publiceert het laatste deel van de *Onuitgegeven brieven van Multatuli*, voornamelik lopende over zijn onderhandelingen met het konservatieve ministerie van 1868. - C. SCHARTEN toont zich in het *Overzicht der Nederlandsche Letteren* buitengewoon ingenomen met ADAMA VAN SCHELTEMA, die in zijn laatste bundel 'de schoonste mogelijkheden zijner lyriek schijnt te hebben bereikt'. In de jongste verzen van S. BONN en JACQUELINE VAN DER WAALS vindt hij veel goeds. De jonge Vlamingen stellen te leur: 'zelfs RENÉ DE CLERCQ in zijn nieuwen bundel *Toortsen* begint ons te begeven'. Aan de opbloei van een Nederlandse litteratuur in Zuid-Afrika gelooft hij niet, 'omdat deze taal leelijk is', 'een verminkte en verarmde tongval', 'een gebarsten viool', waarop men nooit schoon zal kunnen zingen.

De Nieuwe Gids. Mei.

'*Uit Potgieters Jongelingsjaren*, een nadere verklaring van 's dichters innerlijk leven' is de titel van een studie, door K.H. DE RAAF, waarin overtuigend wordt aangetoond dat de teleurgestelde liefde, een telkens herhaald motief in POTGIETER's jongelingsverzen, niet op dichterverbeelding - gelijk VERWEY meende - maar op werkelikheid berust. Het gedicht *Wilhelms Reize*, in deze studie voor 't eerst volledig afgedrukt, komt daardoor in een nieuw licht. - W. KLOOS bespreekt in de *Literaire Kroniek: Het Ivoren Aapje* van H. TEIRLINCK. - A. ALETRINO beoordeelt een aantal Vlamingen. Alleen PIET VAN ASSCHE, GUST. VAN ROOSBROECK en FRANS VERSCHOREN worden geprezen; met de anderen drijft hij de spot.

Junie. In een vervolg van het bovengenoemde artikel geeft DE RAAF een reeks van interessante dokumenten uit het Potgieter-archief, over POTGIETER's verblijf in Gothenburg. Wij leren daaruit de personen kennen met wie hij omging, en die hij o.a. in *Het Noorden* herdacht, maar ook worden sprekende trekken toegevoegd 'aan de karakterschets van onzen beminden dichter.' - In de *Literaire Kroniek* vindt KLOOS aanleiding om over RHIJNVIS FEITH te spreken - 'een begin van eerherstel' - door een werk van JAN FEITH, dat in enkele regels geprezen wordt. De geestelike verwantschap die KLOOS tussen deze familieleden ontdekt heeft, is niet al te duidelik.

De Beweging. Junie.

ALBERT VERWEY spreekt in de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen*, naar aanleiding van een Zweeds boekje, over *Potgieter en Hilda Wijk*. Daardoor valt een nieuw licht op de kring waarin POTGIETER verkeerde en op zijn later letterkundig werk, vooral *Het Noorden*. (Vgl. DE RAAF in *De Nieuwe Gids*).

Groot-Nederland. Mei.

J. WALCH beoordeelt afbrekend de 18deeeuwse studies van W. Kloos, *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid*.

Junie. R.A. KOLLEWIJN bespreekt KALFF's *Geschiedenis der Ned. Lett.* V, waarin hij, in verband met het vierde deel, het gemis aan strenge chronologie betreurt, maar dat hij overigens prijst. Minder gunstig oordeelt hij over TE WINKEL's *Ontwikkelingsgang der Ned. Lett.* III, waarin hij forse lijnen en perspektief mist, al is het verdienstelik door grote geleerdheid. Ook tegen de stijl van het laatste werk heeft hij ernstige bezwaren. - EDM. VAN OFFEL behandelt in een *Vlaamsche Kroniek* o.a. werk van HERMAN TEIRLINK en MAURITS SABBE.

Elseviers Maandschrift. Mei.

Bij enige mooie Multatulie-illustraties geeft S. KALFF een onbeduidend-anekdoties artikel *Multatuliherleving*. - H. ROBBERS bespreekt de bundels *Najaar* van STIJN STREUVELS.

Junie. ROBBERS bespreekt o.a. het laatste werk van CYRIEL BUYSSE, waarmee hij minder ingenomen is, en JOH. DE MEESTER's *Lichte Lijnen*, waarvan hij de techniese knapheid prijst.

Den Gulden Winckel. Mei-Junie.

J.D.C. VAN DOKKUM redigeert een nieuwe rubriek: *Lexicografische Mededeelingen*, beknopte biografieën van bekende hedendaagse letterkundigen, met miniatuur-portretjes.

Vragen des tijds. Mei.

B.H. PEKELHARING bespreekt *Nogmaals het Woordenboek der Nederlandsche taal*, om de belangstelling van het ontwikkelde publiek in deze belangrijke onderneming te verlevendigen.

Junie. Een geestig artikel van P. VALKHOFF: *Taalverarming*? neemt het adres van de zeventig letterkundigen tegen de Vereenvoudigde Spelling onder handen. Hij toont aan hoe dit op misverstand berust, en in 't biezonder hoe de taal van schrijvers

als F. COENEN, de leider bij dit protest, en J. DE MEESTER even ‘arm’ aan buiging is als het Algemeen Beschaafd dat ze verwerpen.

Van onzen tijd. Nummer VIII.

D.A.W.H. SLOET geeft in twee bladzijden nieuwe, vroeger door hem gemotiveerde, voorstellen

tot *Spellingvereenvoudiging*. De moeielikheid van de geslachtsregeling meent hij te kunnen oplossen door deze regel: ‘Waar het geslacht niet door de natuur of het spraakgebruik duidelijk is aangewezen, kan ieder zich in dit opzicht richten naar zijn taalgevoel.’ Meent de schrijver werkelik dat dit een voor 't onderwijs bruikbare regel is?

De Katholiek. Junie.

G. VAN POPPEL: *De sproke van Beatrys*.

De Nieuwe School. Junie.

THIJSSEN geeft, onder het opschrift *Opkamertjes-moord*, een afbrekende kritiek van *Lezen en Verwerken* door G. ELGERSMA.

Tijdschr. v. Ned. Taal en Letterk. XXIX. Afl. 2.

S.G. DE VRIES toont aan dat ‘Scaliger met den purperen mantel’ uit HILDEBRAND's *Familie Kegge* een citaat is uit Niebuhr. - W. VAN HELTEN geeft aantekeningen bij VAN WIJK's etymologieën. - VERDAM wijst er op dat de uitdrukking *Gode tam maken* (in *Wapene Martijn* I) betrekking kan hebben op het bekende volksgeloof dat de eenhoorn door een maagd getemd wordt, symbolies op Christus toegepast. - J.W. MULLER schrijft over *Robijn en consorten*. Robin is het staande type van de lompe boerenkinkel, later ook landloper; vandaar dat *robijnsack* en *robijn* ook bedelzak betekent. - W. DE VRIES publiceert uitvoerige *Opmerkingen over Nederlandsche syntaxis* en bespreekt zogenaamde ‘usurpaties’, d.w.z. zinstypen als ‘Het zit hier mooi’; ‘Nieuwe schoenen lopen lastig’, enz.[1)]

Afl. 3. F. VAN VEERDEGHEM geeft een overzicht van HOUWAERT's *Handel der Amoreusheyt*, een zeldzaam rederijkersspel van 1583, ten onrechte vereenzelvigd met een gelijknamig stuk dat in 1621 te Rotterdam verscheen. - M. BOAS bespreekt *Het Latijnsche origineel der Middelnederlandsche Cato-bewerking*. De ‘overschietende strofen’ in de uitgave van BEETS blijken deels uit een andere Latijnse redaktie afkomstig dan die BEETS kende. De te reconstrueren Mnl. *Cato*- vertaling krijgt waarde bij het vaststellen van de verwantschap tussen de Latijnse handschriften. - J.W. MULLER drukt in een artikel *Reynaert in de kanselarij* aardige, grappig bedoelde Latijnse brieven af van Koning Leeuw aan de ezel en de haas, vol herinneringen

1) Wij brengen dit zeer leerzame artikel in 't biezonder onder de aandacht van onze onderwijzers-lezers, die gewoonlik in dit Leidse tijdschrift niet zo veel van hun gading zullen vinden. Als proeve van levende en leven-wekkende grammatika-studie is het te vergelijken met het artikel van Ph. J. SIMONS over het *Lidwoord*, in ons tijdschrift.

aan het dieren-epos. De teksten, onlangs in Utrecht gevonden, waren al uit andere handschriften bekend. Ze ontstonden in Noord-Italië, en leveren een nieuw bewijs voor de populariteit en de uitbreiding van het dieren-epos. - A.E.H. SWAEN wijst drie Engelse liedjes aan, die STARTER gekend en gebruikt heeft ('Vrou-voedster van de jeugd'). - G.A. NAUTA brengt enkele Franse dichternamen terecht uit CASTELEIN's *Const van Rhetoriken*. - B. FADDEGON behandelt de *afstandsdissimilatie van consonanten*, naar aanleiding van een gelijktijdig Duits boek (van MERINGER und MAYER) en een Franse studie (van M. GRAMMONT), die elkaar aanvullen en bevestigen.

Museum. Junie.

GUSTAVE COHEN bespreekt de *Middelnederlandsche Dramatische Poëzie* door P. LEENDERTZ Jr.

Volkskunde. Afl. 3-4.

A. DE COCK verzamelde allerlei volksgeloof uit verschillende landen en streken in een artikel over *Het Kerstfeest*. - JOS. SCHRIJNEN schrijft over *De Oud-Christelijke Liefdemalen*. - G.J. BOEKENOOGEN vervolgt de rubriek *Nederl. sprookjes en vertelsels* (N°. 129-130); A. DE COCK de drie lopende rubrieken (*Plantennamen, Spreekwoorden en Zegswijzen, geparodieerde sermoenen*). Onder de *Boekbeoordelingen* worden enige zeer belangrijke werken op het gebied van volkskunde besproken, nl. *Histoire de l'Imagerie populaire flamande* door EM. VAN HEURCK en G.J. BOEKENOOGEN, *La formation des Légendes* door A. VAN GENNEP, *Essays en Studiën in vergelijkende Godsdienstgeschiedenis, Mythologie en Folklore* door Dr. JOS. SCHRIJNEN, en *Faune populaire de la France* door E. ROLLAND.

Onderwijs en Opvoeding. No. 18.

H.E.W. MOLLER geeft een scherp-kritiese beschouwing *Over 'n examen in de Nederlandse taal* (toelatingsexamen voor de kweekschool te Beverwijk). In **No. 19** worden nog tweeërlei examenopgaven onderhanden genomen, om te laten zien hoe alle schriftelike opgaven 'waarin de patiënten hun kennis moeten tonen van hun moedertaal', in het teken van de 'stijloefeningen' staan.

No. 20. *Nieuwe spelling, taalverarming, geestesverarming en letterkundigen* heet een artikel van H.W.E. MOLLER, waarin het bekende letterkundig adres wetenschappelik ontleed wordt. Een citaat uit dit leerzame artikel vindt men hiervoor.

School en Leven. No. 37.

A.J. SCHREUDER schrijft nog eens uitvoerig over *Vrije opstellen en zuiver schrijven*. - **No. 40**. HERM. J.J. geeft naar aanleiding daarvan zijn ervaringen *Over korreksie, vrije opstellen en fouten*.

C.D.V.

Wanbegrippen omtrent taal en spelling bij letterkundigen.

> Ik leg mij toe op 't schrijven van levend hollandsch. Maar ik heb schoolgegaan.
> MULTATULI: *Idee 41*.

Er zijn in de veldtocht van de zeventig letterkundigen tegen de Vereenvoudige Spelling[1)] allerlei sterk humoristiese elementen. Voormannen van *De Nieuwe Gids*, die in de taal van de letterkunde een traditionele schrijfwijze doorbraken met het levende woord, komen protesteren tegen taalkundigen en onderwijsmannen, die in het volksonderwijs ‘uit denzelfden aandrang en volgens dezelfde beginselen’ - gelijk ALBERT VERWEY terecht opmerkte[2)] - met een dode schrijftraditie willen breken.

Romanschrijvers en novellisten als COENEN en DE MEESTER, HEYERMANS en QUERIDO, die in hun realisties werk de bewijzen leverden dat een bijna flektieloze taal voor verhalende en beschrijvende kunst in uitdrukkingsvermogen volstrekt niet achterstaat bij de meer ‘verbogen’ taal van een vroegere periode, komen betogen dat ze ‘behoefte hebben aan zoo veel mogelijk verscheidenheid van taalvormen’.

ADAMA VAN SCHELTEMA, die ‘de tachtigers en hun dekadenten’ bont en blauw geslagen heeft, omdat hun taalindividualisme de kunst buiten de volksgemeenschap voerde, komt de gesmade dekadenten de hand drukken, omdat ze de noodzakelikheid uitspreken dat die volkstaal zich zal richten naar hun ‘vollere, rijker geschakeerde taal’.

Het schoolhoofd EIGENHUIS en de leraren BASTIAANSE en VAN

1) Onder leiding van Dr. P.C. BOUTENS, FRANS COENEN, FRANS MIJNSSEN en ARIJ PRINS richtten zeventig letterkundigen een adres aan de Minister, waarin zij de algemene invoering van de V.S. ‘een ramp voor hun volk’ noemden, een bedreiging van ‘den vormrijkdom onzer taal met onvermijdelijke verarming.’ De volledige tekst kan men vinden in *Vereenvoudiging*, waar ook het protest van de taalkundigen volledig afgedrukt is.
2) *Een woord in zake spelling-wijziging* in *De Beweging* (April 1910), blz. 58.

MOERKERKEN zetten hun naam onder de bewering dat invoering van de Vereenvoudigde Spelling niets minder zou zijn dan een ‘volksramp’.

Tijdschriftredakteuren komen de Minister waarschuwen voor een taalbederf, dat ze sinds jaren door hun eigen tijdschriften hielpen verbreiden.

Mogen we aannemen de meesten niet nauwkeurig gelezen of begrepen hebben wat ze ondertekenden? Onberedeneerde ergernis is een slechte raadgever. De klinkende namen verdoofden de holle klank van de argumentering. Wij denken er dus niet aan om de ondertekenaars stuk voor stuk verantwoordelik te stellen voor de zonderlinge beweringen van de ontwerpers, die een zo krachtig protest van bevoegde zijde uitlokten. Hun volslagen onbekendheid met de beginselen waaruit het streven naar vereenvoudiging voortkomt en de wijze waarop de ‘Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Schrijftaal’ dit in praktijk brengt, is elders overtuigend aangetoond.[1)] Zij hebben het ondankbare werk verricht, een karikatuur te bevechten en te doorsteken. Dat kan de levende tegenstander glimlachend aanzien. Sommige schijnen het genoeglik te vinden, ook nu ze beter ingelicht zijn en vergeefs uitgenodigd om hun beweringen te bewijzen, met die karikatuur te blijven sollen.[2)] Dat kan uitwerking hebben op het grote publiek, maar het ondermijnt de waarde van hun protest.

Een verdediging van de Vereenvoudigde Spelling tegenover deze ondoordachte aanval zou voor onze lezers overbodig zijn. Een ontleding van het wanbegrip dat er achter schuilt, werkt daarentegen nuttig en verhelderend. Voor taalonderwijzers is deze strijd even leerzaam als het Kamerdebat over de spellingkwestie.[3)]

1) Bij voorbaat in mijn artikel *De letterkundigen tegenover de Vereenvoudigde Spelling* (*De Beweging*, April 1910). Na het adres door P. VALKHOFF: *Taalverarming*? (*Vragen des Tijds*, Junie 1910), MARC. EMANTS: *Een nationaal belang en het adres van de zeventig letterkundigen* (*Groot Nederland*, Julie 1910) en door Dr. J.B. SCHEPERS in zijn open brief: *Verkeerde Raadgevers* (Haarlem - H.N. MUL - 1910).
2) COENEN zei onlangs van een nog niet gedrukt toneelstuk (door BRANDT VAN DOORNE) dat het ‘Kollewijnsch’ geschreven was. BASTIAANSE had het in de N.R. Cour. weer over ‘Kollewijnsche taal’. De schrijver van een *Letterkundige Kroniek* in de N.R.C. (30 April) (J. DE MEESTER?) meent dat het ‘Kollewijnianisme’ ‘de dagelijksche gebruikstaal als voertuig ook voor het gedachteleven aanvaardt’, en noemt het ‘een nieuw gesysthematiseer, dat de taal.... niet rijker maakt.’
3) Dit artikel is dus bedoeld als een tegenhanger van *Wanbegrippen over taal en spelling in het Parlement* in *De Nieuwe Taalgids* III, 143.

Afkeer van ongewoon gespelde taal komt niet voort uit domheid of bekrompenheid. De taalkundige weet dat bij onze woordvoorstelling de klankherinnering verbonden is aan een gezichtsherinnering. De verstoring van deze associatie is hinderlik. Vandaar dat oude schrijvers vlotter gelezen worden, als hun werk in hedendaagse spelling is overgebracht. Maar wie zijn tegenzin ontleedt, moet tot het inzicht komen dat wijziging van het woordbeeld - dat in wezen toch slechts *aanduiding* is - volstrekt niet behoeft samen te gaan met *taal*verandering. Daaromtrent beslist alleen het oor. Weerzin tegen spellingverandering is niet te weerleggen, maar de motivering door het verwijt van taalverandering of verbastering komt voort uit wanbegrip.

De psychologen leren ons dat visuele type onder de letterkundigen sterk vertegenwoordigd is. Maar bij de besten bestaat toch altijd een tegenwerkende macht, in 't biezonder bij de dichters. Het keuren van ritme, klank en rijm geschiedt toch met het oor. Ook de grootste prozaschrijvers hebben altijd gehóórd, wat ze schreven. En juist de letterkundige beweging van '80 heeft de oren weer open gemaakt. De tachtigers schreven ‘levende’ taal, evenals Multatuli, maar.... ook zij hadden school gegaan. Ze hadden op school taal van de letter uit leren beschouwen. Dat is, dunkt me, een voorname factor bij de botsing van ouderwetse taaltheorie en intuitief-juist taalgebruik.

Met theoretiese taalbeschouwing houdt de letterkundige zich begrijpelikerwijze zelden bezig; evenmin als de schilder met de chemiese samenstelling van zijn verf. Als we dus buiten het Adres zoeken naar argumenten voor hun vonnis, dan is de oogst schraal. Het uitvoerigst is ADAMA VAN SCHELTEMA in zijn *Grondslagen eener nieuwe poëzie*. Verder zullen we ons moeten behelpen met enkele korte uitlatingen, openbaar of partikulier. Misschien brengen de volgende maanden meer.

ADAMA VAN SCHELTEMA's dilettantiese taalbeschouwingen zitten vol verwarring: mooie en juiste opmerkingen wisselen af met zonderling wanbegrip. Natuurlik weet hij als dichter wat ritme is. Voor theoretiese beschouwing vond hij in de mooie studie van G. VERRIEST (*Over de grondslagen van het rytmische woord*) een uitstekende gids. En toch vinden we die term elders zò gebruikt, dat er moeielik een heldere voorstelling mee verbonden kan zijn. Wat is ‘onuitspreekbaar ritme’ (blz. 132)? Ritme staat toch niet op papier! Hoe kan ritme in proza door de ‘interpunctie’ worden ‘gevormd’ (blz. 135)? Interpunktie is immers *aanduiding* van ritme! Nog vreemder is deze uitlating: ‘Denken wij ons VONDEL echter in zijn eigen tijd naar nieuwe spelling gedrukt, dan zou zijn ritme (!) zeker weinig aandoening hebben

gewekt' (blz. 163). En hoe kan het *ritme* geschaad worden door 'het minder onderscheiden tusschen *hem* en *haar, hij* en *zij*'? (blz. 163). De verhouding tussen taal en teken is deze criticus, die in VAN LOOY een 'ritmenlooze visuel' ziet, lang niet altijd helder. Vanwaar anders deze 'visuele' eis: het vers moet ook voor het *oog* rijmen, dus liefst niet: *gaat er* op *water, is* op *isch* (blz. 144). En de dichter ADAMA VAN SCHELTEMA rijmt later onbeschroomd *ruischt er* op LUISTER, en *zoudt er* op *louter*!

Terecht merkt hij op dat VONDEL gerust in onze spelling herdrukt kan worden. Maar hij laat er op volgen dat de taal door een fonetiese spelling 'veel armer zou worden'! (blz. 163).

Minder begrijpelik is een dergelijk wanbegrip bij Dr. P.H. VAN MOERKERKEN Jr., die in de schrijfwijze *z'n* en *'n* 'taalbederf' ziet.[1)] Wat is de zaak? Ons alfabet mist een teken voor de klinker ə. We moeten ons dus behelpen met teken, die ook al andere dienst doen: met *e, i* of *ij*, door de vereenvoudigde spelling teruggebracht tot *e* en *i*. Nu zijn er ook schrijvers die in sommige woorden (mən, ən, dər, ər, ət) de ə-klank aanduiden met hetzelfde kommaatje, waarmee ook wel een grafsteen gezet wordt voor een verdwenen klank (of letter!).[2)] Nu kan men die gewoonte niet volgen, en aan de lezer overlaten hoe de letters *mijn, een* geinterpreteerd moeten worden, maar de twee vormen *bestaan*. En de letterkundige zal toch de taal niet willen

1) In een artikeltje *De spelling der Nederlandsche Taal* in het weekblad *De Amsterdammer* (8 Mei 1910). Had de heer VAN MOERKERKEN niet beter gedaan het predikaat 'Dr.' bij de ondertekening weg te laten? Een letterkundige kan men zulk misverstand vergeven; een doctor in de Nederlandsche letteren niet. Hij diende beter op de hoogte te zijn, en tenminste de *regels* van de Vereenvoudigde Spelling gelezen te hebben. (Behalve de schrijfwijze *z'n* stelt hij de spelling -li*kker, tuis* op rekening van de Vereenvoudigde). Dat geldt ook voor zijn insinuaties aan het adres van *Taal en Letteren*. Onder de voormannen van dat tijdschrift zijn er die èn in hun wetenschappelikopvoedkundig, èn in hun letterkundig werk door Dr. VAN MOERKERKEN nog niet overtroffen werden.

2) Het verdwijnen van een letter b.v. in de schrijfwijze '*et* voor ət, die VAN DEYSSEL al gebruikte, maar die ongebruikelik bleef. Dr. MOLLER schrijft *et* (zonder komma) naast '*t*. VAN DEN BOSCH schrijft in zijn Lees- en Taalboek konsekwent *het* = ət, en '*t = t*. Sommige dichters schrijven voor een klinker *de*', met aanduiding van een verdwenen *letter*, waar ze eigenlik bedoelen *d*', met aanduiding van de door samensmelting verdwenen ə. Want *den* (d + è + n) kan met een volgende klinker niet samensmelten als *d*. Bestond er geen taalvorm *de* naast *den*, dan was die samensmelting nooit geschied.

verarmen door er een in de ban te doen. Hoe kan dan een poging tot nauwkeuriger aanduiding taalbederf zijn!

Een andere kwestie is of de dichter *zən* en *ən* vaak zal gebruiken. Een vers moet volloopen met klank, geen plekje mag leeg zijn of het doet denken aan zoo'n oud gobelin met hier en daar kaal-versleten plekken. 'Daarom is '*n* of *z'n* in een gedicht leelijk', zegt de heer H. VAN LOON, een bondgenoot van DR. VAN MOERKERKEN.[1] Maar is dan de klankkombinatie *zən* of *ən* lelik in een vers? Mag het woord *wezen* er b.v. niet in voorkomen? Moet in elk gedicht *een* met een *ē*-klank gelezen worden? Mag *gaat er* niet op *water* rijmen, omdat *er* geen *ər* is?

De ergste wanbegrippen omtrent de verhouding van taal en spelling stippen we hier alleen aan. Het toppunt bereikte onlangs ADAMA VAN SCHELTEMA in deze uitlating[2]: 'Onze wisselende *oo* en *o, ee* en *e* zijn een rijkdom van ons Hollandsch, zij maken de taal malscher, voller en meer verscheiden. Door ze voor een deel weg te nemen, vermagert gij onze taal, ge ontroomt haar, blaast haar den blos van de kaken, en doet haar naderen tot het Engelsche taalbeeld met zijn overmacht van lijzige medeklinkers als verpersoonlijking van zijn lang en mager knokkig volk.' Hieruit zou men opmaken dat deze schrijver de spelling *mens*, ontdaan van twee zulke lijzige medeklinkers zou toejuichen. Maar neen: dit is 'een noodelooze verschrompeling, waarmee gij een sierlijke arabesk zonder reden uit onze taal (!) wegkrast.' Tot overmaat van inkonsekwentie stelt hij aan het slot van dit artikel voor, onze taal voor de helft te ontromen en te vermageren. Geen wonder dat wij beschuldigd worden van 'ostentatief en *misleidend onderscheid maken tusschen taal en spelling*', want deze theoreticus vereenzelvigt ze volkomen. VAN LOON vindt dat de taal wordt 'iets tot op de draad-versletens of als een geplukte kip.[3] VAN MOERKERKEN neemt alleen de *e*- en *o*-spelling aan, (in theorie), omdat daardoor de afkomst-adel der woorden niet verbasterd wordt': door de *s*-spelling geschiedt dat dus blijkbaar wel. Volgens BERNARD CANTER[4] brengt de spellingbekering van EMANTS zijn hele kunst in gevaar. Zulke uitlatingen hebben alleen waarde als curiosa. Toen ik dergelijke krasse staaltjes uit de Franse spellingsstrijd aanhaalde[5] meende ik

1) Ook een academies-gevormd neerlandicus, in een artikeltje *De Nieuwe Spelling* (*De Hofstad* 28 Mei 1910).
2) *De Amsterdammer*, 24 Julie 1910.
3) In het aangehaalde artikel.
4) In een *Open brief aan Marc. Emants* (*De Nieuwe Courant*).
5) In mijn *Beweging*-artikel, April 1910.

dat de nuchterder Hollandse aard zich tot zulke buitensporigheden niet verleiden liet. De uitkomst heeft mijn verwachting overtroffen.

Wanneer de letterkundige het wezen van spelling doorzag, dan moest hij gesteld zijn op een zo nauwkeurig mogelike aanduiding van zijn *taal*. Intuitief is hij daartoe geneigd. Bij de dichter is het tot op zekere hoogte een noodzakelikheid. Schreef hij *den, ik, een, mogelik* enz., waar hij *d', 'k, 'n, mooglik*[1] bedoelde, dan kon de lezer een lettergreep te veel nemen, en het versritme bederven. Hij gaat soms opzettelik tegen de heersende schrijfwijze in. Nauwkeurig schrijft hij *mijn* of *mijne*, naar mate hij een één- of tweelettergrepig woord bedoelt.[2] Terwijl de Hollander zijn infinitieven en meervouden op *e* geregeld spelt met *en*, zal de dichter soms tot nauwkeuriger aanduiding geneigd zijn. ADAMA VAN SCHELTEMA schrijft bijv.:

> 'Dun wil ik grijpe' al de sterre' en de stede' en de golven.'
> 'En dan wil ik leve*n* en kusse*n* en zinge*n* en zinge*n*.'

Zulke nauwkeurigheid - de esthetiese beoordeling laat ik ter zijde - is navolgenswaard. Ik ben er intussen niet zeker van, of deze 'taalverminking' in de ogen van alle medeprotesterenden genade zou vinden.[3] Menigeen ziet in deze vormen - geheel ten onrechte - iets vulgairs. De dagelikse waarneming kan hier het tegendeel leren. Toch is de weglating van de *n* bij verschillende naturalisten, b.v. HEYERMANS, een middel om platte volkstaal aan te duiden.

Bij het weergeven van gesprekken, in roman en drama, ziet men de neiging tot nauwkeurige weergave, maar.... ook deze schrijvers hebben school gegaan. Al trachten DE MEESTER, ROBBERS, BRUSSE, DEKKING, EIGENHUIS, VAN ECKEREN enz. de taal van gezeten of kleine burgerij, van lagere volkskringen soms foneties-nauwkeurig weer te

1) ADAMA VAN SCHELTEMA beweert dat 'wij dichters' de uitgang *lijk* 'noch toonloos zien, noch toonloos willen doen hooren.' Men leze dus voortaan zijn verzen: En ieder zei: 'wat vrees*lijk*! Dat's zeker ongenees*lijk*!' met twee *ij*'s. Of hij het recht heeft uit naam van alle andere dichters te spreken, laten we in het midden.
2) De schrijfwijze 'mijn*e* oogen' in een vers van VAN MOERKERKEN berust weer op schoolgewoonte.
3) Ook BOEKEN, en met hem vele anderen, gebruiken in poëzie de meervouden en infinitieven op e (e'). Bij BOEKEN vond ik op enkele bladzijden bovendien gespeld: *knuist'ge, scheut'ge, geluk'ger, g'loof, ong'luk, strij'n* (= strijden), *myth'logie, had 'k geloof*. (Vgl dezelfde opeenstapeling van medeklinkers in twee opeenvolgende verzen bij VAN MOERKERKEN: 'En *als 'k mijne*' - Zag *'k daar*.

geven, er komt toch schools-nauwkeurig *den* te staan, waar niet anders dan de klank *de* bedoeld kan zijn. Bij anderen b.v. COENEN (*in Zondagsrust*), VAN HULZEN, HEYERMANS is de natuur sterker dan de leer, en komt de spelling *de* min of meer konsekwent, voor den dag. Bij de meesten leidt dit tot een slordig door-elkaar gebruiken van *den* en *de*, dat nòch artistiek, nòch prakties te rechtvaardigen is. Gemakzucht is hierbij het enige motief.

Lijnrecht daartegenover staat spelling-gedistingueerdheid bij sommige kunstenaars. Het bekendste voorbeeld daarvan is de oude ALBERDINGK THIJM. 'Hij meende dat het lezen van een opstel of novelle b.v. een ander en in zekeren zin volledіger pleizier kon zijn het hooren voorlezen. Het voorkomen der woorden, zooals zij daar gespeld staan, gaf hem een oogengenot, dat gedeeltelijk voortkwam uit de op prijs stellende overweging van de kunstige zorgzaamheid, die aan het samenstellen van het geschrift was besteed.'[1] De biograaf, die hierin zich zelf terugvindt, brengt dit in verband met 'zijn zin voor symboliek, zijn weinige vatbaarheid voor schoonheidsgenot door *direkte* impressie.' Maar hij voegt er zeer terecht aan toe: 'Er is evenwel een gevaar aan deze zorgvuldige nauwkeurigheid ten opzichte van het uiterlijk van het schrift verbonden, het gevaar van de kleêren voor den man te houden.'... 'Een niet nauwlettend lezer kan door eene speciale spelling zoo geïmpressioneerd worden, dat hij een onjuisten indruk krijgt van de voornaamheid eens auteurs, die zich in zoo ongemeen gewaad vertoont, evenals zelfs diplomaten soms een kostbaar gekleeden koffiehuisbediende voor een prins van den bloede aanzien.'[2] Bovendien, de distinktie zit alleen in de zeldzaamheid. De spelling 'iemant' of 'mooye' is op zich zelf niet sierlik. De vergelijking met artistiek-verzorgde kopie, met een prachtige typografiese uitvoering gaat niet eens op. Het is de gedistingueerdheid van een nieuwe Parijse mode, voor de voorname dame waardeloos, wanneer die één standstrapje lager is afgedaald.

Nòch de gemakzucht, nòch de gedistingueerdheid van een letterkundige spelling kunnen en mogen norm zijn voor het volksonderwijs. Nauwkeurigheid en eenvoud zijn de beste aanbeveling voor elke *algemene* spelling.

Wanbegrip schuilt ook achter de doctrinaire scheiding van spreektaal en schrijftaal. Daaraan is eveneens een schoollucht. De letter-

1) J.A. ALBERDINGK THYM, door A.J., blz. 296.
2) a.w. blz. 297.

kundige praktijk gaat er lijnrecht tegen in. Het Adres vereenzelvigt de ‘spreektaal’ met het ‘Beschaafd Nederlands’, ‘een zeer beperkte, arme taal, grootendeels op de stoffelijke behoeften van het dagelijksch leven gericht, die bijna enkel voertuig is voor laag-bij-den-grondsche nuttigheid.’ De ‘schrijftaal’ wordt dan vereenzelvigd met de rijke litteratuurtaal, geschikt ‘tot uiting hunner uiteraard meer of min niet-alledaagsche gedachten en gevoelens.’

Is die onderscheiding houdbaar?[1)] Doen beschaafde Nederlanders alleen hun mond open om laag-bij-de-grondse gedachten of gevoelens te uiten, en grijpen ze anders naar de pen? Kennen kunstenaars geen andere konversatie? Wordt er niet gesproken in vergaderzalen en kerken? Is de taal van Universiteit en Parlement geen Algemeen Beschaafd? Taal is *uiting* van geestesleven. Met de geestelike ontwikkeling van het individu, met de sociale ontwikkeling van een gemeenschap ontwikkelt zich de taal. De steller van het Adres wilde een bewijs geven dat hij op de hoogte van zijn tijd was: de taal is voor hem ‘als een steeds veranderend organisme.’ Maar dit beeld is niets meer voor hem dan een gemeenplaatsige herinnering aan de schooljaren. Vanwaar anders de waan dat een groep taalkundigen de taal kunnen bedreigen met ‘ingrijpende veranderingen’? Bovendien is het beeld onjuist, omdat het de gedachte suggereert dat de taal iets *buiten* de mens is.[2)]

Is de ‘rijker geschakeerde taal’ van de tegenwoordige letterkunde een ‘schrijftaal’? Ook deze bewering is niet tegen ontleding bestand.

1) Een typies staaltje van verward denken en onderscheiden vindt men bij GERARD VAN ECKEREN (*Den Gulden Winckel*, Julie 1910). Volgens hem is ‘*de* levende taal, de taal bij uitnemendheid de taal der groote dichters.’ Van een bepaald standpunt is daar iets voor te zeggen. Maar dan volgt: ‘De spreektaal is de cliché-taal, de taal die, ja, eigenlijk zoo dood is als een pier.’ Volgens de schrijver schijnt *zijn* tot de ‘schrijftaal’, en *z'n* tot de ‘spreektaal’ te behoren. Hij zegt: ‘Z'n’ is een vulgariseeren naar de spreektaal toe. Weet hij niet dat èn in de algemene taal èn in de litteratuur-taal de betoonde en de onbetoonde bez. vnw. voorkomen?

2) Zie het citaat van Dr. MOLLER in De Nieuwe Taalgids IV, 170. Nog onlangs schreef ALBERT DAUZAT (*La vie du langage*, blz. 92): ‘Il ne faudrait pas évidemment prendre au pied de la lettre une comparaison ingénieuse. La linguistique n'est pas la biologie. Ce n'est que par une abstraction hardie que nous conférons une existence au mot, en dehors des individus qui le prononcent.’ Onjuister nog is het vergelijken van de spelling met de *huid* van dat organisme, gelijk Dr. KUIPER deed (zie de weerlegging in *D.N. Taalgids* III), en onlangs de heer H. VAN LOON (in *De Hofstad*).

Bij de nog overheersende realistiese richting in de toneel- en romankunst moeten we eerst alle letterkundige werken uitzonderen waarin de gesproken taal zo nauwkeurig mogelik weergegeven wordt. Het gesproken woord van alle maatschappelike kringen is vertegenwoordigd. Wie zich overtuigen wil dat het Algemeen Beschaafd, in al zijn nuances, allerminst is een arme kleurloze taal, behoeft maar de werken op te slaan van onze romanschrijvers en novellisten. De verscheidenheid van gesproken taal die men daar vindt, is even rijk en kleurig als het leven zelf. Vindt men in de beschrijvende kunst één 'schrijftaal'? Leg ARIJ PRINS maar eens naast VAN LOOY, of QUERDO naast VAN SCHENDEL. In het letterkundig betoog? Vergelijk VAN DEYSSEL met VAN HALL. In de journalistiek? Is er veel gelijkenis tussen het proza van BRUSSE en CH. BOISSEVAIN?

De verscheidenheid van taal in poëzie is niet minder groot. BOUTENS lijkt weinig op ADAMA VAN SCHELTEMA, PENNING evenmin op KLOOS, ROLAND HOLST niet op VERWEY. Dit ligt in de aard van de zaak: elke dichter van betekenis heeft zijn eigen zegging. Het ontstaan van een 'schrijftaal' is hier een symptoon van verstening. ADAMA VAN SCHELTEMA zegt:[1] 'Wij [dichters] verlangen niet liever dan een zuivere schrijftaal, die niet alleen ons vertrouwd is, maar ook het volk, waarvan wij om den dood niet willen vervreemden.' In deze uitspraak is het wezen van dichtertaal miskend. Die 'zuivere schrijftaal' is, blijkens het verband een taal waarvan èn de spelling èn de grammatika (ook het woordgebruik?) gereglementeerd is op achttiendeeeuwe wijze, door een kommissie van taalkundigen en letterkundigen. Aan die regels heeft de kunstenaar en de leek zich te onderwerpen.

Op dit utopisties stokpaardje heeft ADAMA VAN SCHELTEMA meer rondgereden. In zijn *Grondslagen* (blz. 163) veroordeelt hij GEZELLE's willekeur, die naast elkaar *sperren* en *sparren* gebruikt en VAN LOOY's taalverknoeiing, die *gebrocht* en *gebracht* in het rijm nodig heeft. Terwijl dus hier 'het streven naar zoo veel mogelijk verscheidenheid van taalvormen' rondweg wordt veroordeeld, stoort de dichter ADAMA VAN SCHELTEMA zich weer volstrekt niet aan de theoreticus: denk b.v. aan de meervouden en infinitieven op *e* en op *en*, de willekeurige geslachtsregeling, *je* naast *gij, zeit* naast *zegt, gerocht* naast *geraakt* enz. enz.

Geen dichter bindt zich aan een kommissoriaal vastgestelde, 'zuivere schrijftaal' voor algemeen gebruik. Als ADAMA VAN SCHELTEMA zich losmaakt uit de strikken van zijn pseudo-socialistiese theorie, weet

1) In de *Amsterdammer*, 24 Julie 1910).

hij ook wel beter. Hoe kan hij anders GEZELLE bewonderen! Wat hij als dekadente willekeur beschouwt, is bij de grootste dichters van alle tijden terug te vinden. Men kan met hem de buitensporigheden van de Tachtigers afkeuren, zonder hun juist inzicht prijs te geven. 'Taalkundigen kennen, uit het verleden en het heden, te goed wording en wezen van letterkundige taal, om niet het recht van de kunstenaar op individueel taalgebruik ten volle te erkennen.'[1)] Het 'werkmateriaal' van de taalkunstenaar vloeit hem toe uit allerlei bronnen: de bewonderde litteratuur van vorige geslachten evengoed als het leven om hem heen. Waar het hem om schoonheid van klank en ritme te doen is, vraagt hij zich niet angstvallig af of een woord, een vorm algemeen gangbaar is. Hij verrijkt zich met archaïsmen en provincialismen. Zijn vrijheid wordt alleen ingeperkt door de eis van verstaanbaarheid. Maar ten slotte bestaat zijn grootste rijkdom in juistheid van expressie. Hier stuiten we weer op een wanbegrip. De rijkdom van een taal - meent ADAMA VAN SCHELTEMA[2)] - kan men nagaan door de 'woordenschat' te tellen, òf in een algemeen woordeboek, òf in de werken van één dichter. Alsof de taal uit losse woorden bestond, elk met één afgepaste betekenis-waarde! Waarschijnlik is een vocabularium uit 'De Schepping' van TEN KATE samengesteld, rijker dan een uit de *Verzen* van KLOOS. Betekent dit, dat KLOOS in macht over de taal, in fijnheid van uitdrukking bij TEN KATE achterstaat? Evengoed zou men bij BEETHOVEN en SCHUMANN de verschillende noten, verbindingen of melodieën kunnen gaan tellen, om uit te maken wie 'rijker' was. Er zijn wel gevolgtrekkingen te maken uit de omvang van de woordvoorraad, maar nooit is taal 'werkmateriaal' in die zin als marmer het is voor de beeldhouwer. Taal bestaat niet op zich zelf, buiten de mens. Taal is *uiting*, en als zodanig even rijk of arm als het geestesleven waarvan het de uiting is. SHAKESPEARE gebruikt meer woorden dan MILTON. Daaruit volgt niet dat SHAKESPEARE het geluk had in een tijd te leven dat *het* Engels rijker was, maar hoogstens dat Shakespeare's kunst een groter sfeer van leven en gedachte omvat. Wie zou een dichter, ter verrijking van zijn taal, dageliks aan de lektuur van een woordeboek willen zetten? Onwillekeurig redeneert men: als Shakespeare geboren was in een Hottentottenkraal, zou zijn kunst onmogelik geweest zijn, doordat het Hottentots hem de taalmiddelen niet verschafte. Zo draait men de verhouding om. Taal is afspiegeling van een kultuur. Niet

1) Aldus in het Adres van de taalkundigen.
2) *Grondslagen*, blz. 149. En met hen menig ander!

omdat de taal te kort schiet, maar omdat de kultuur onontwikkeld is, kan uit een primitief volk geen wereldkunstenaar opstaan.

Algemeen verspreid is ook het leken-misverstand, dat veelheid van grammatikale vormen een maatstaf is voor taalrijkdom. Taalkundigen weten beter. Met het verdwijnen van de *vormen* verdwijnt niet het vermogen om de *funktie* uit te drukken. Alleen het middel verandert. Anders zou immers het moderne Duits gebrekkiger zijn dan het Goties, het Engels achterstaan bij het Angel-Saksies, het Frans bij het vulgair-Latijn.

Het schrikbeeld dat de protesterende letterkundigen voorzweefde, was een ‘arm, onbuigzaam’ Nederlands. ADAMA VAN SCHELTEMA zegt: Uw ingrijpende voorstellen beteekenen, eenmaal verwerkelijkt, dat binnen een menschenleeftijd de geslachts-uitgangen niet meer worden geschreven, niet meer *bestaan*.[1)]

Wij zullen straks nagaan, waarom deze bewering voor de letterkundige taal stellig onjuist is. Een feit is het intusschen dat, *onafhankelik van ons streven*, de taal van onze letterkunde in de laatste kwart-eeuw veel buigingsvormen heeft laten varen. Ook daarop komen we terug. Gesteld nu dat over een of twee eeuwen de taal van onze dichtkunst en prozakunst, wat flektie betreft, op het standpunt komt van het tegenwoordige Engels, hoe kunnen bewonderaars van SHAKESPEARE en SHELLEY, van CARLYLE en RUSKIN dan beweren dat een rijk geschakeerde litteratuurtaal dan onmogelik zou zijn? De oorzaak van dit wanbegrip is gemakkelik na te gaan. Men stelt zich voor dat in een bestaand stuk proza, in een bestaand gedicht alle buigings-*n*'s worden geschrapt, en telkens *der* en *des* vervangen door *van de*. Het duidelikst blijkt dit uit ADAMA VAN SCHELTEMA's woorden: ‘door het verdwijnen dier geslachtsuitgangen worden tallooze versregels verminkt en ontzield.’ Natuurlik. Maar dat verlangt ook niemand. De vraag is, of in de toekomst ook zonder die buigings-*n* en die genitiefvormen taalkunst mogelik zal zijn.

Werd aan een dichter of een schrijver, die zijn hele leven veel gebruik van genitiefvormen op *r* en *s* gemaakt heeft, de eis gesteld die vormen plotseling te vermijden, dan zou hij dat stellig als een gemis voelen. Maar ook die eis zou onzinnig zijn. De praktijk van

1) Ook hier is de A.v.S. weer de belichaamde onkonsekwentie. In zijn *Grondslagen* (blz. 151) lezen we: Het Hollandsch heeft met het Duitsch nog eenigszins de geslachts- en verbuigingsuitgangen gemeen, ofschoon ze gelukkig (als ritme-belemmerend) verdwijnen.

dichters en schrijvers die de Vereenvoudigde Spelling toepassen, bewijst dat ook zij niet met de traditie breken, als zij daarmee hun *taal* geweld aan zouden doen. Die praktijk bewijst ook dat de angst voor een toekomstige opeenhoping van voorzetsels ongegrond is. Gemakkelik genoeg is een verbinding te bedenken als: '*van de* vormen *van de* inrichting *van de* maatschappij.' Maar even gemakkelik kunnen we daarnaast zetten: *van het* gebruik *van het* geslacht *van het* lidwoord; *van het* afbreken *van het* dak *van het* huis. Een goed schrijver weet de eerste zoowel als de laatste eentonigheid te vermijden. Zou anders hetzelfde bezwaar niet gelden voor het Franse *de la*, het Engelse *of the, of a*? Wie op dit punt stijlbederf zou willen aantonen, vindt overvloedig gelegenheid om materiaal te verzamelen uit de geschriften van vereenvoudigers.[1)]

Voor de toekomst van onze letterkundige taal behoeven de kunstenaars zich dus niet bezorgd te maken. Voor een plotselinge breuk met het verleden evenmin. Een gebod of verbod van een bepaald taalgebruik is in de regels van de Vereenvoudigde Spelling niet uitgedrukt, noch listiglik verborgen.[2)] Ook zonder invoering van die spelling kan en zal het Algemeen Beschaafd onderwijs-norm worden. Zonderling is het, dat verscheiden auteurs, die zich in hun eigen schrijven bijna geheel naar het beschaafd taalgebruik richten, daarin een 'bedreiging' zien. In mijn *Beweging*-artikel toonde ik aan, dat er in de taal van de realistiese kunst na 1880 een zeer sterke opschuiving naar het Algemeen Beschaafd plaats gehad heeft. Als dus onze romanschrijvers en novellisten zich bezorgd maken over een kloof die zal gapen tusschen hun *taal* en de algemene, dan zullen ze, bij scherper onderscheiding van spelling en taal, moeten inzien dat dit slechts een *spelling*kloof is, die ze zonder gemoedsbezwaar kunnen overstappen.

Nog zonderlinger is het, schrijvers als BOUTENS en ARY PRINS, die juist om hun individuele taal in zeer beperkte kring gewaardeerd worden, te horen klagen dat de invoering van de V.S. het grote publiek van hen zal vervreemden, omdat het de 'rijker geschakeerde taal' niet meer verstaat. Die 'rijkere schakering' kan in dit verband

1) Dit bewijs eiste ik vergeefs van Dr. GUNNING (zie *De School*, Junie 1910) toen hij beweerde, *altijd* en *overal* stijlontaarding gekonstateerd te hebben, wanneer een auteur 'bekeerd' werd tot het 'Kollewijnianisme.'

2) Dit laatste veronderstelt o.a. GERARD VAN ECKEREN (*Den Gulden Winckel*, 15 Julie 1910). Onze verwijzing naar onze eigen *Handleiding* is 'de gewone truc der vereenvoudigers,' om het *beginsel* te verbergen.

immers niet anders betekenen dan de buigingsvormen, in 't biezonder weer de genitieven en enkele accusatieven. Nu is de buiging bij BOUTENS, vergeleken b.v. bij POTGIETER, zeer schaars, terwijl ARY PRINS ongeveer geen buigingsvormen gebruikt.[1)]

Hiermee komen we tot een ander wanbegrip, alweer grotendeels het produkt van een oud taalonderwijs. Op de schoolbanken - zo redeneren de meeste auteurs - leerden wij de schrijftaal gebruiken. De *Grammatika* is daarvan het wetboek. Bevoegde vakmannen stelden die samen uit de werken van de beste auteurs, en verwerkten wetenschappelik de gegevens. Ondertussen zijn wij opgegroeid tot toongevende schrijvers. Is nu een herziening van de Grammatika nodig, dan dienen wij daarin gekend te worden. De kunstenaar is de taalaristokraat, de eigenlike wetgever op taalgebied.[2)] Aan een vereenvoudigde spraakkunst, door schoolmeesterlike gemakzucht ontworpen, verkiezen wij geen gezag toe te kennen.

Daartegenover stelt de nieuwere taalwetenschap en het nieuwere onderwijs: de Grammatika is niet een boek met voorschriften, die geldig blijven totdat ze herzien worden, maar de regels, opgemaakt uit het mondeling en schriftelik taalgebruik, wisselend met dat gebruik, en niet door willekeurig ingrijpen te veranderen. Evenmin als al het gesproken en geschreven Nederlands één homogene taal is, evenmin is er één Nederlandse grammatika. Een spraakkunst van het tegenwoordige beschaafd-gesproken Nederlands werd samengesteld door BUITENRUST HETTEMA, KOLLEWIJN en TALEN. Nu menen sommige letterkundigen dat deze heren alleen het taalgebruik dat daar beschreven is voor behoorlik houden, en alle andere regels voor ‘verouderd’. Ze menen dat wij in ‘archaïsmen’ een soort schimpwoord zien. Niets is minder juist. Letterkundige taal, en in 't biezonder de poëzie, is uiteraard min of meer archaïsties. Een grammatika van dichtertaal heeft even veel recht van bestaan, is niet minder goed Nederlands dan die van het Algemeen Beschaafd: *De* grammatika van *het* Nederlands zou ook het rijk geschakeerd dialekties Nederlands moeten omvatten. Wanneer wij op pedagogies standpunt in het Algemeen Beschaafd onze norm zoeken voor het mondeling en schriftelik taalgebruik van onze leerlingen,

1) Opzettelik onderzocht ik nog eens een ander stuk dan het vroeger genoemde fragment (Vgl. mijn *Beweging*-artikel, blz. 50), nl. *Harold*, waar ik op *dertien* bladzijden drie genitief-vormen vond, tweemaal *des*, en eenmaal *wiens*.

2) In deze geest spraken BERNARD CANTER, ADAMA VAN SCHELTEMA en VAN MOERKERKEN.

dan betekent dit geen uitsluiting van andersoortig Nederlands. Hoe zouden we litteratuur kunnen behandelen en leren waarderen, zonder de *taal* van de kunst, ook grammaties, te doen verstaan?

Doordat voor veel letterkundigen de grammatika een stel regels is, die ze vroeger uit een boek leerden en nu beheersen, zien ze de waarheid over 't hoofd dat de grammatika van hun taal niet meer dezelfde is als die van hun schooljaren. Vandaar een eigenaardig zelfbedrog. We zagen al dat ARY PRINS verklaart een 'onbuigzame' taal te verfoeien, terwijl de zijne zo goed als zonder verbuiging is. HERMAN ROBBERS verklaarde mij: 'Ter *afwisseling* en tevens ter versterking onzer expressie, kunnen wij "des" en "der" niet missen.' Na die uitspraak herlas ik *IJs in de gracht* (40 blz.) en vond daarin *geen enkele maal* 'des', vijfmaal een enkelvoudig *der* en zesmaal een meervoudig *der*. Het bez. vnw. bleef geheel onverbogen, het aanwijzend vnw. op één geval na. Onderzoeken we op deze wijze de grammatika van onze beste prozaïsten en dichters, dan zou het resultaat, naast TERWEY gelegd, menigeen verrassen. In die richting is nog heel wat materiaal te verzamelen. Dit onderzoek zou aantonen dat *de* grammatika van *de* 'schrijftaal' niet als iets afzonderliks te beschrijven is. Er is letterkundige taal waarin de spraakkunst van het Algemeen Beschaafd geheel, of bijna geheel terug te vinden is. Er is ook taal die èn van dat Beschaafd, èn van vroeger dichterlik taalgebruik afwijkt. De taal van BOUTENS onderscheidt zich o.a. door een voorkeur, waarschijnlik onder invloed van Engelse poëzie, voor genitieven als: nachts val, uw ziels kristal, vreugdes morgen, zons hand, blijheids doel, enz., terwijl hij voor een klinker graag de mannelike accusatief *de* (*d'*) gebruikt, bv in d'effen schijn, in d'eiken schrijn, op d'achtergrond, aan d'overkant, enz.

De geslachtsonderscheiding, uit de tegenwoordige poëzie te konstateren, zou niet in overeenstemming zijn met de Woordenlijst van DE VRIES en TE WINKEL.[1)]

Een dergelijk grammatikaal onderzoek van letterkundige taal zou

1) Zie mijn *Beweging*-artikel, blz. 52, noot 1. De daar genoemde dichters zijn niet de enige, die onopzettelik of opzettelik van de Woordenlijst afwijken. SCHARTEN en ADAMA VAN SCHELTEMA doen het bewust (Vgl. VALKHOFF: *Taalverarming*? blz. 5). BOUTENS schrijft b.v. *der* nacht. JAN PRINS zegt van een brug: *haar*, maar in hetzelfde gedicht van de zon *zijn*. J.F. VAN HEES schrijft: ik min *de* morgen (*Groot Ned.* Julie 1910). Een dichter als GEZELLE volgt natuurlik het Vlaamse woordgeslacht, zodat hij terecht zegt: '*den* winter en *de* dood bevecht.' ADAMA VAN SCHELTEMA (N.B.!) verwijt hem, op grond daarvan (*Grondslagen* blz. 163) 'dat hij er maar willekeurig op los schrijft.'

ook voor onze letterkundigen uiterst leerzaam zijn. Ze konden er uit leren, 1°. dat ‘verscheidenheid van taalvormen’ prijsgegeven kan worden, zonder de ‘uiting van het geestesleven’ te verarmen; 2°. dat het opduikend plan om de grammatika bij onderlinge overeenkomst te vereenvoudigen èn wetenschappelik èn artistiek onmogelik is.

Deze beide punten vereisen nog enige toelichting. Bij de tegenwoordige prozaïsten is het betr. vnw. *welke* met zijn buigingsvormen zeldzaam geworden. Had men dat een halve eeuw geleden voorspeld, dan zouden toenmalige letterkundigen dit woord welke ‘ter afwisseling’ onmisbaar verklaard hebben. Nog een halve eeuw vroeger achtte men het voornaamwoord *dezelve* ter aanduiding van zaken, onontbeerlik. In VOSMAER's *Amazone* wisselen bij hetzelfde gesprek *gij, ge, u* en *je* af.[1] Onze romanschrijvers zijn op dat punt ‘eentoniger’.

In de tegenwoordige poëzie zijn de onverbogen vormen van het bez. vnw. regel geworden. Sommige dichters, o.a. ALBERT VERWEY, gebruiken de tweelettergrepige vormen *mijne, mijner, mijnen* zelden; andere wat meer, terwille van klank of ritme.[2] Moet men hier van vrijwillige verarming spreken? Ongetwijfeld zou een vroeger dichtergeslacht dat zo beschouwd hebben. Nog in een ander opzicht is het laatste voorbeeld leerzaam. *Mijn* is regel geworden, ook waar de ‘schrijftaalverbuiging’ *mijne* zou vereisen, maar de dichtertaal blijft over de vormen *mijner, mijner, mijnen* beschikken, als archaïsties kunstmiddel. Als wij nu voorspellen dat het met het lidwoord juist zo zal gaan, waarom vindt men dan het laatste zo schrikwekkend, terwijl het eerste nauweliks opgemerkt, en nooit door de kunstenaars als een gevaar gesignaleerd is?

Ten slotte het tweede punt. Spellingvereenvoudiging kan bij overeenkomst geregeld worden: de keuze tussen deze of die weg is een kwestie van praktiese aard. Vereenvoudiging van de grammatika daarentegen kan nooit een kunstmatig karakter dragen. De grammatika *wordt* eenvoudiger, maar kan nooit eenvoudiger *gemaakt* worden. Wij willen geen geslachtsonderscheid ‘afschaffen’, omdat dit voor het onderwijs gemakkeliker is, zodat we desnoods ook met een afschaffing van de helft tevreden zouden zijn. Wij willen niet in sommige gevallen *de* voor *den* schrijven, omdat het *ons beter* voorkomt, maar

1) B.v.: *gij* wildet heengaan - *u* weet niet alles - weet *gij* niet - ken *ie* - zijt *ge* - heb *je* - *Gij* zijt jaloersch en heerschzuchtig. - *Ge* weet dat ik *je* van harte gaarne mag; maar *je* bent heftig (blz. 218).

2) Het gebruik van die vormen kan ook *armoede* verraden, wanneer het aanhangsel dient om een voet of vers vol te krijgen.

omdat het zo *is*. Een kunstmatige bemiddeling zou even onwetenschappelik als onmogelik zijn. Dezelfde letterkundige die een middenweg voorstelt, ADAMA VAN SCHELTEMA, verklaart bij voorbaat dat hij zich in zijn poëzie niet aan zo'n afspraakje houden zal. Hij schrijft in het ene vers 'op *de* grond', in het andere 'op de*n* vochte*n* grond', en verklaart plechtig dat hij onmogelik anders doen kon, dat hij het neerschreef 'na rijpe, maar al te dikwijls pijnlijke overweging.' Wat helpen de meest 'logiese' geslachtsregels, als de kunstenaar met zijn oor beslist of de buigings-*n* in zijn vers al of niet past!

Wanneer de grammatika van het Algemeen Beschaafd op de volkschool als norm voor het *algemene* schrijven erkend wordt, dan vrezen sommige letterkundigen daardoor 'buiten de gemeenschap huns volks' gesteld te worden. Maar laten ze eens uit hun kunstfeer afdalen, en ons vertellen wat ze dan van ons taalonderwijs verlangen. Moeten alle kinderen op alle volkscholen de geslachtsregels leren toepassen, omdat ze anders de moderne litteratuur niet verstaan? Neen; want de letterkundigen zelf zijn daaraan niet gehecht, nòch in theorie, nòch in praktijk. Moet er dan een nieuw 'schrijftaalgebruik' vastgesteld worden uit de werken van hedendaagse auteurs, en moet die spraakkunst op alle scholen, ook de laagste, onderwezen worden? De onmogelikheid daarvan toonden we reeds aan. De kunstenaars die ons nu ten onrechte van 'gesystematiseer' beschuldigen, zouden dan de eersten zijn om te protesteren tegen de onvermijdelike willekeur van dergelijke voorschriften. De leerling zal op de schoolbanken letterkundige taal leren kennen en waarderen. Schuilt er een dichter onder, dan zal hij zijn toekomstige dichtertaal niet moeten danken aan zijn leraar, maar dan zullen het leven en de litteratuur zijn leermeesters zijn. Voor hem geen betere taalschool dan die van natuur en waarheid.

Overleg omtrent een nieuwe geslachtsregeling tussen taalkundigen onderling, of tussen taalkundigen veroordeelt zich zelf. De geschiedenis alleen zal beslissen. De letterkundigen hebben te handelen naar hun artistieke overtuiging. Als ze intussen vooroordelen op zij zetten, en helderder inzicht krijgen in het wezen van spelling en grammatika, zullen ze inzien dat hun angst voor de Vereenvoudigde een nachtmerrie geweest is. Wij taalkundigen hebben de taalevolutie af te wachten en te bestuderen, terwijl wij als pedagogen veilig op de ingeslagen weg kunnen voortgaan, liefst gesteund door de vereenvoudigde spelling, maar desnoods mèt de ballast van de oude. Op ons rust de verplichting om een geslacht op te voeden, zonder wanbegrippen omtrent wezen en wording van algemene en letterkundige taal.

C.G.N. DE VOOYS.

De ‘Nederlandsche taal’ in het gemeenteverslag van Rotterdam.

Uit het Rotterdamse Gemeente-verslag over de toestand van het L.0., onlangs verschenen (zie N.R.C. van 16 Juli 1910, Ochtendblad A) trokken wij 't volgende. 't Gaat over het peil en de resultaten van het onderwijs.

‘Van zeker niet minder gewicht voor de vruchten van het onderwijs noemt de commissie de wijze, waarop het wordt gegeven en zij meent, dat te dien opzichte het rechte spoor nog niet is gevonden. De leden der commissie ontvangen nog al eens den indruk, dat de onderwijzer zich te veel bindt aan de methode, in de verschillende schoolboekjes vervat. Hij gaat als 't ware niet daarbuiten. De onderwijzer zelf, het persoonlijke element, treedt daardoor te veel op den achtergrond, waardoor zijn onderwijs de noodige opgewektheid mist en ook niet altijd even practisch is. Het volgen van het boekje kost ook veel tijd, omdat de onderwijzers te lang bij de détails stil moeten staan, zoodat de leerlingen niet zoover komen, na het afloopen der lagere school niet die ontwikkeling bereikt hebben, als mocht worden verwacht. Dit geldt voornamelijk het rekenen en de Nederlandsche taal.’

Ook heeft de commissie een onderzoek ingesteld naar de vorderingen der leerlingen in 't 5de en 6de leerjaar, van 11 scholen, in 't rekenen en in 't maken van een opstel.

De resultaten vielen niet te roemen.

Als vrij opstel werd opgegeven, omstreeks Juli ‘het Julianafeest’ en einde Augustus ‘de vacantie’. Wat de inhoud betreft, was de uitkomst bevredigend, ‘doch op alle door deze subcommissie bezochte scholen maakten vele, soms bijna alle leerlingen, grove taalfouten. In dit opzicht viel het taalwerk zoowel de commissie als de hoofden van scholen zeer tegen. De commissie schijnt het dan ook toe, dat het resultaat van het taalonderwijs op de door haar bezochte scholen onvoldoende is.’

Het lijstje van de taalfouten, dat de commissie geeft, noemt ze

‘weinig opbeurend’. ‘Fouten’, merkte ze op, ‘als - veele - zich voor een feest berijden - moeder zijde - wij mogten - ik kleede mij - ik zach - sienasappel - getrempt (voor getramd) - stambeelden - zoggens - me tante (voor mijn tante) - vollegende (volgende) enz. moeten toch niet in het 6e leerjaar voorkomen.’

't Schijnt in Rotterdam te zijn, als overal. Dezelfde proeflessen, met dezelfde klachten over dezelfde of althans gelijksoortige fouten. Maar een oordeel, menen wij, zou eerst mogelik zijn, wanneer de commissie over meer materiaal had te beschikken, en met het verkregen materiaal, enige rangschikking in de fouten had weten te brengen, om de aard van de afwijkingen beter te kunnen karakteriseren.

Staan, vragen wij met het oog op bovenstaand lijstje, de zaken inderdaad zo donker?

Er zijn taalfouten bij, zeer zeker. ‘Stambeeld’ doet al heel vreemd aan. Een leerling moet begrijpen dat hij hier heeft te doen met een ‘staand beeld’. Ook al is er een reële klankvorm ‘stam-beeld’, dan nog moet hij zich, in verband met de betekenis van het woord, houden aan de ideale vorm ‘stand-beeld’. Het eerste woord ìs ‘stand’, en moet ook in de verbinding met ‘beeld’, ‘stand’ blijven. In dit handhaven ligt een principe. Een woord moet geschreven worden zoals het gedacht wordt. Een verstandige spelling is niet foneties in die zin, dat zij al de werkelik voortgebrachte klanken zou aanduiden. Zij duidt foneties aan het enkele onsamengestelde grondwoord, het simplex, maar zoals dit simplex in de afgeleide vormen en in de samenstellingen idealiter aanwezig is. Zo moet het ook in de spelling ervan kompleet aanwezig zijn. Alle werkelike fonetiese veranderingen in die afgeleide vormen en samenstellingen worden geëlimineerd, om dezelfde reden als alle invloed geëlimineerd wordt, die de woorden in de zin foneties op elkander uitoefenen. Van dit gezichtspunt uit is ‘getrempt’ een spellingfout, maar die tevens een t a a l f o u t is, omdat op 't ogenblik van 't schrijven, bij het kind, ‘getremd’ de bekende vorm (verg. ‘gehoord’, ‘gestraft’) moest wezen van het woord ‘tremmen’ en niet van een verondersteld ‘trempen’. Zo goed als ‘onrusbarend’ een ernstige fout, en meer dan een spellingfout, e e n t a a l f o u t i n h e t s c h r i j v e n, zijn zou, zo is het ook met ‘getrempt’. De school en het taalonderwijs zijn er voor, om het spreken van de eigen taal zoveel bewuster bij de mensen te maken, dat ze begrijpen, dat het nuttig is ‘laatste’, ‘beroemdste’, ‘geschiktste’ te schrijven, ook al is het waar, dat ‘laaste’, ‘beroemste’ en ‘geschikste’ volstrekt geen onbeschaafd gesproken vormen zijn. Maar een kind moet weten, dat er bij de aanduiding van de klankenreeksen der gesproken taal een

criterium zijn moet, waarnaar te beslissen is wat *al* of *niet* wordt aangeduid, en dat het 't *normale* woord is, dat beslist. De vraag is nu, of in het geval te Rotterdam, onder het schrijven het woord ‘getrempt’ inderdaad als een vorm van ‘tremmen’ is herkend. Eén geval beslist niets. Kwam de fout in dezelfde klasse bij meer leerlingen voor? Kwam de fout alleen voor bij 't schrijven van 't woordje ‘getrempt’; kon ze ook voorkomen bij ‘verstompt’ (voor ‘verstomd’) en ‘afgedampt’ (voor ‘afgedamd’)? Zo ook keuren wij ‘zoggens’ af en ‘ik zoch’, in welker spelling het normale woord weer is verwaarloosd.

Daarentegen achten we ‘me tante’ in een eenvoudig schrijven bij eenvoudige mensen, zoals op de volksschool, heel goed toelaatbaar: ‘me’ is als possessief niet zo ongewoon meer, bij 't weergeven van Hollands beschaafd-gesproken taal, ook al dient *mijn* (*m'n*) als schrijfnorm gehandhaafd tegenover het oostelik-beschaafd, dat, ook wat de infinitieven en meervouden op *n* betreft, de vormen zonder *n* niet kent.

Ook bij vormen als ‘ik kleedde mij’, ‘hij bevrijde zich’ zij men voorzichtig in 't oordelen. De leerling kan zeer goed aan ‘kleeën’ hebben gedacht. Doch alweer, één geval zegt niets. Een beredeneerde statistiek zou meer vaste grond geven.

Een paar spelfouten vallen nog in 't oog. Bij ‘veele’ (naast ‘veel’) kunnen we kort zijn, waar een woordje als ‘heele’ (naast ‘heel’) getolereerd wordt. ‘Sienasappel’ is ook niet erg. Met meer recht zou de Commissie kunnen tegenwerpen, dat vormen als ‘hij zijde’ en ‘berijden’ (voor bereiden) in die gedaante de aan de schrijfvorm verwante betekenis zouden kunnen verlochenen, al is dit hier niet, en trouwens zeer zelden, het geval; - en ook heeft ze gelijk, als zij opmerkt, dat altans die vormen, door 't vele zien en gebruiken, het eigendom van de leerlingen hebben moeten worden. Doch dit verschijnsel raakt niet het gehalte van 't onderwijs; inderdaad zien de kinderen vormen als ‘zeide’ dageliks. Maar wat hier, juist bij deze betrekkelik ‘gemakkelike’ woorden, op te merken valt, is het oude en telkens terugkerende verschijnsel, dat een leerling, die zich de levensbeelden het duidelikst bewust wordt, - en duidelik bewust wordt het beeld pas in het w o o r d , - dit woord zo gaarne in zijn levende oorsprong neemt als k l a n k , en niet denkt om het t e k e n . Vandaar dat hij dikwels op 't papier al klaar is met de ‘k l a n k ’, voor het letterbeeld hem zijn eisen komt stellen. Men moet hier niet te scrupuleus over denken. Vooral niet in deze tijd, nu ook grotere mensen in hun schrijven de ‘gebruikelike’ letter dikwels als hinderlik op zij zetten, en zich in hun zogenaamde ‘afwijkingen’ veel nauwer aan het leven gebonden voelen.

De inhoud van de opstellen was ‘bevredigend’, vond de Commissie.

Dit is een voornaam punt.

De Commissie had immers ook kunnen bevinden, dat ze van *taalfouten* geen spoor had ontdekt, maar dat de inhoud van de opstellen haar verward en onbegrijpelik voor was gekomen. Beter is 't intussen zo als 't nu is. Als de leerlingen het leven ingaan, komt het er in de eerste plaats op aan, dat ze zich duidelik en zakelik uit kunnen drukken.

Lange tijd was de vraag een andere. ‘Zuiverheid van taal’ was de eerste en enigste eis. ‘Oefening op oefening’ werd gemaakt: angstvallig de hand aan de ‘leiddraad’ gehouden. Zelfs in 't schriftelik stellen hield men zich angstvallig aan de ‘tekst’ van de voorgepreekte modellen. Doch wie, zoals onder de onderwijzers-kwekelingen en op sommige middelbare scholen nog veelvuldig voorkomt, voor den dag plegen te komen met de traditionele ‘beekjes’, die zich als ‘zilveren linten’ door de met een ‘fluweelen mostapijt’ bedekte ‘beemden’ ‘slingeren’, hebben, zoals gewoonlik blijkt, zelf niets gezien. 't Is wel gemakkelik, de intuïtieve inspanning op te offeren aan het te pas brengen van banale reminiscenties. Maar 't is niet de weg om te komen tot geestelike ‘zelfwerkzaamheid’.[1)]

Doch de ogen beginnen open te gaan. Zowel hier als in 't buitenland gaat men, onder 't behalen van uitstekende resultaten, geheel anders te werk.[2)]

Hoe meer zorg men besteedt aan de taal-techniek, hoe meer men afzonderlik spraakkunst-onderwijs geeft, wel te verstaan, naar de gebruikelike manier, hoe klemmender zich de belemmeringen gaan voelen voor het maken van een goed opstel. Vooreerst is het voorbereidend stellen, om allengs tot de zo nodige onbevangenheid te komen, op de scholen zo goed als ondoenlik, wanneer zo en zo veel uren moet worden uitgetrokken voor het grammaticaal gedeelte van 't taalonderwijs; maar bovendien leidt het opscherpen van 't grammaties geweten er toe, dat de jeugdige leerling, zoo vaak hij aan zijn gepaste plicht, om het geleerde nu ook eens toe te passen, herinnerd

1) Men leze het artiekel van de hr. PH. J. SIMONS, ‘Twee Opstellen’, in afl. 1 van deze jaargang.
2) J. KOOPMANS, ‘Schoolopstellen’, Nieuwe Taalgids II, afl. 4 en 5. Zie ook de aankondiging van ‘Uit het Kinderleven’, door SELMAN en ZOETHOUT, in de vorige afl.

wordt, hier en daar te pas en te onpas gaat aanvullen en schrappen, hier een *n* aanhecht die er niet hoort, daar een *d* uitwrijft, die hij gerust had kunnen laten staan.

Men bedenke wel: waar de leerling de grammatiese wet niet in staat is toe te passen, mag hem de wet ook niet hinderen. Waar ze niet hindert, past hij ze 't beste toe.

Veel te veel is tot heden de vrijheid van 't kind aan ‘modellen’ en ‘vormen’ gebonden. Veel te lang heeft men tegen 't gevaar van ‘grammatiese onzuiverheid’ zwaarwichtige bedenkingen gehad. Velen zien dit in, en hebben naar we ons voorstelden, bij 't inslaan van andere wegen de steun mogen verwerven van de Rotterdamse Commissie.[1)] En ook nog heden schijnt ze van hetzelfde inzicht te zijn, en mag men een verder oordeelkundig ingrijpen verwachten, waar ze, en wel met gespatieerde letters, besluit:

Ook hier rijst de vraag: komt de zelfstandigheid der leerlingen op onze volksscholen wel voldoende tot ontwikkeling?[2)]

Ondertussen zijn wij wel benieuwd, of de Rotterdamse Commissie

1) Reeds in 1896 meenden we dit. We ontleenden destijds (Taal en Letteren, 1896) het volgende aan het verslag van de Rotterdamse C.v.T. (N.R.C. 2 Juni 1896):
‘En nu wat het onderwijs betreft. In het algemeen komt het in de hoogste klasse der volksschool de Commissie wel wat passief voor. Zij heeft bijv. veel te weinig proeven gezien van gemaakte brieven, opstellen, enz. en meestal waren die dan nog volgens bepaalde modellen geschreven. Boekjes zooals die van DEN HERTOG en LOHR hebben ongetwijfeld groote waarde, vooral in de middelklassen der volksschool, maar voor de hoogere klassen geven zij te weinig gelegenheid tot zelfstandig actief werken. De hoofdzaak, het zelfvertrouwen, om te durven en te kunnen schrijven wat men beoelt, wordt voorbijgegaan voor de bijzaak, den uiterlijken vorm. Terwijl er dikwijls wordt gezegd, dat de ontwikkeling der kinderen die zelfstandigheid niet toelaat, *kan op enkele voorbeelden worden gewezen van volksscholen, waar het maken van opstellen zonder gegeven model met eenige oefening zeer goede uitkomsten oplevert*.’

2) Hetzelfde had de Commissie wel mogen vragen ten aanzien van de onderwijzer, waar ze zelf heeft gekonstateerd, dat hij ‘zich te veel bindt aan de methode’, dat ‘hij te lang bij de détails moet stil staan’, en dat de sleur, een bepaald boekje te moeten volgen, ‘niet voldoende de voorbereiding voor “de les in de hand werkt”. Over het onderdrukken van het initiatief’ bij de onderwijzer (N.B. hij moet zijn ‘Methodiek’ opdoen uit ‘Leerboeken’!) en 't opofferen van zijn ‘persoonlikheid’ aan het ‘leerplan’, alles ten koste van het gehalte van het onderwijs, zou nog heel wat te zeggen zijn.

het met haar vroeger gemaakte bevindingen eens blijft, of voortaan meer zal aansturen op de gebruikelike ‘zuiverheid’ en in de handhaving van de grammatiese vormen het panacee zal zien voor de resultaten van 't Taalonderwijs. Wij vragen dit met het oog op de clausulo, onlangs toegevoegd aan de verdeling van de leerstof voor de Ned. Taal in het nieuwe Leerplan voor de Gewone Lagere Scholen te Rotterdam, welke niets minder bevat dan: *Bij de behandeling van de begrippen van personen, tijden, wijzen, naamvallen, enz. worden ook de namen geleerd*.[1)] Op zich zelf is dit namen-leren al iets overbodigs, aangezien het zuiver schrijven eveneens zonder kennisneming van de namen: ‘aantonende wijs’, ‘vierde naamval’ enz. kan worden geleerd. Maar het bedenkelike er in is de opvatting, die er achter te zoeken is, en die in de wetenschap hoe langer hoe meer onhoudbaar blijkt. Het is deze, dat *taal* eerst ‘schrijfbaar’ is, als ze ‘outleedbaar’ en als rededelen ‘benoembaar’ is. ‘Ontleedbaar’ en ‘grammaties benoembaar’ is alleen *de taal die in de boekjes voor dat doel geconstrueerd is*, als: ‘De man werkt’, ‘mijn zusje is een lief kind’, ‘de zoon des buurmans geeft den blinde een aalmoes’, en dergelijke. Doch niet ‘ontleedbaar’ en niet ‘grammaties benoembaar’ volgens de school, is zeer veel levende taal, die veel vitaler, veel dierekter en veel meer tot het mededelen geëigend is, zoals: ‘daar heb je die man weer’ (waarin ‘je’ geen ‘onderwerp’ is en ‘dien man’ geen ‘voorwerp’); ‘de vrouwen en kinderen werden verzocht rechts te houden, de mannen links’ (waarin ‘vrouwen’ enz. onmogelik zogenaamd ‘belanghebbend voorwerp’ kan zijn); ‘klein Jantje zal vandaag de pokken ingeënt worden’ (waar alweer ‘pokken’ geen ‘onderwerp’ is). Zelfs zouden we in een kinderopstel ‘dien man’ als on-nederlands en zelfs ‘onnatuurlik’ misprijzen, en schoolvosserijen als: ‘den heren wordt verzocht rechts te houden’ alleen van post-directeuren en spoorwegambtenaren dulden, omdat ze niet weten kunnen, dat ze slecht taalonderwijs hebben gehad. De mensen zijn niet slecht, en zoeken gaarne 't goede; maar 't juiste inzicht ontbreekt in wat het zwaarste moet wegen. En dit is, naar ons inzicht, niet de v o r m waarin de kinderen reeds vast zouden moeten zijn, vóór ze zich zelfstandig gaan uiten, maar de v r i j e o n b e v a n g e n h e i d en de g e o e f e n d h e i d , waarmee ze schriftelik het woord leren voeren, zonder dat de ‘afwijkingen’ hun als ‘bezwaren’ worden in rekening gebracht.

J.K.

1) Zelfs de Redactie van het hoofdenorgaan ‘De School’ (van 23 April 1910), overigens geen medestander, laat zich afkeurend over dit voorschrift uit.

Kroniek en kritiek.

De toekomst van de Afrikaanse Letterkunde.

In *de Gids* van Junie 1910 verklaart de heer SCHARTEN dat in 't Afrikaans ‘geen rijpe, blijvende kunst’ ‘tot wasdom kan komen’. Niet omdat die taal ‘wat vreemd klinkt’, en nog veel minder ‘omdat thands in Zuid-Afrika geen machtig geestesleven, en de tot-kunstwording daarvan, zou mogelijk zijn! Indien ergens, dan bestaat dáár, in die van nieuws aan opbloeiende maatschappij, de kans op het groeien van groot-bezielde menschen en kunstenaars’. Waarom dan toch wel? ‘Omdat deze taal leelijk is’. Door 't gebruik van verschillende afkeurende woorden wordt dit vonnis herhaald, niet verklaard of verdedigd. We moeten uit die woorden opmaken wat de schrijver onder de lelikheid verstaat die volgens hem een der gunstigste voorwaarden voor 't ontstaan van litteratuur ijdel zal maken. Onwelluidendheid - 't vreemd klinken - kan het niet wezen; SCHARTEN beseft blijkbaar dat dit van een taal in zijn geheel gezegd een subjektief begrip is. De uitdrukkingen ‘verminkte en verarmde tongval’, ‘doofstommen-taaltje’, ‘gebarsten viool’, schijnen er op te wijzen dat aan 't Afrikaans zijn afgesletenheid en eenvoud van grammatikale vormen wordt verweten. Nu is 't aardig dat onze kritikus als er ‘in Transvaal’ eens ‘een dichter van beteekenis’ opstond, hij hem ‘zou willen bezweren zijne schoonheid te geven in het schoone Engelsch’, - de taal die met het Afrikaans wedijvert in afgesletenheid en armoe van vormen. Ik zal niet ingaan op het zonderlinge verzoek door een kritikus, die zelf dichter is, aan een dichter van betekenis te doen om zijn schoonheid te geven in een andere taal dan zijn moedertaal. Alleen wil ik vragen wat er van de Engelse letterkunde geworden zou zijn als voor vele eeuwen aan de Engelsen iets dergelijks was verzocht. Zouden we dan een Fransschrijvende SHAKESPEARE genieten? Of zou 't beter geweest zijn dat er in 't geheel geen Engelse letterkunde ontstaan was, dan een in een taal die in rijkdom van vormen verder afstaat van 't Angelsaksies dan 't Afrikaans van het Nederlands?

Even wordt de mogelikheid gesteld dat het Afrikaans gaat

‘bloeien en uitgroeien tot een geheel nieuwe en schoone taal, gelijk uit verhanseld soldaten-Latijn het Fransch ontstond’. Maar dat is een illusie. ‘Wie gelooft er, in dezen practischen tijd, aan een argeloos ontstaan van nieuwe talen?’ Ik antwoord: iedereen die meent dat de menselike natuur niet veranderd is. En ik voeg er bij dat ‘het verhanseld soldaten-Latijn’ zo veel rijker aan vormen was dan het Frans dat een Merovingiese geestverwant van de heer SCHARTEN het tegenwoordige Frans stellig een ‘verminkte en verarmde tongval’ zou vinden. Maar die taal ‘zou moeten inwoekeren tegen het dagelijks zich opdringende, gemakkelijk en prettig-te-spreken Engelsch’. Tot heden zien we die triomf van 't Engels nog niet in Zuid-Afrika; de taal der Boeren heeft er in de laatste tien jaar zelfs veld gewonnen. Maar wat hiervan zij, met mooi of lelik heeft die strijd tussen de twee talen niets te maken. SCHARTEN heeft in zekere zin 't volste recht om het Afrikaans lelik te vinden, evenveel of even weinig recht als HEINE had om 't ‘prettig-te-spreken Engelsch’ te houden voor een verzameling konsonanten die men een poosje kauwt en daarna een ander in 't gezicht spuwt, maar op grond van die persoonlike afkeer een voorspelling over de litteratuur ten beste te geven, getuigt van te veel zelfvertrouwen. De Afrikaners vinden hun taal de mooiste ter wereld en als er grote dichters onder hen opstaan, dan zullen ze door hun werken die taal ook in de ogen van anderen hoe langer hoe mooier maken, niet door 't invoeren van buigingsvormen of 't aanplakken van afgesleten uitgangen, maar door 't steeds rijker worden van hun woordenschat en van hun litteratuur, de weerspiegeling der gedachten van die ‘groot-bezielde menschen en kunstenaars’.

D.C.H.

Bedroevend Konservatisme.

Op het onderwijzersexamen te 's Gravenhage, de 1ste April 1910, werd de kandidaten opgelegd het ‘*Verbeteren van een foutief opstel*’ (spelling naar DE VRIES en TE WINKEL). De vernuftige kakografie begon aldus:

Herinnerdt gij u de hiestorie van de lamme en de blinde? Den lamme zat op den schouder des blinde en de lamme wees den blinden de weg. Die deze voetreis aanvaart, belaste zich niet met te veel bagasie en vergewisse zich eerst of de omstreken vijlig zijn. De ongelukkige die van zijnen kindsheid af het juk der slavernei getorst had

wist zijne gehaate meester te ontvluchten. Twee dreumissen met bombakkessen voor jauwden de ouderwets gekleden juffrouw uit.

De rest besparen we onze lezers.[1)]

Als dezelfde man, die deze 'proeve' voor aanstaande onderwijzers heeft opgesteld, nu maar niet, als hij in een van de hoofdacte-commissies benoemd wordt, hetzelfde werk, maar dan met wat meer moeielikheden opgeeft, als volgt:

H e r r i n E r d g e , J u d e h i s s T h o r I v a n ....

Want dan zou de radjetoe al te onbegrijpelik worden.

Reeds nu werd de *zin* opgeofferd aan de *letter*. Wie het geweest kan zijn?... En is 't niet duidelik, dat de aard van dit werk de Commissie ontgaan moet zijn? Een *opstel*, staat er boven. Zou er iemand kunnen zijn, die deze term zonder aanmerking zou laten passeren? - Ook anderen[2)] vielen reeds over het 'aanvaarden', zoals 't hier gebruikt is, over 'historie', het 'oorverdovend gedruis', het 'uitweiden' over de 'bevallige neiging' van een 'aartsschelm'. Maar wat maakt de *betekenis* uit, waar 't om de *schrijfwijze* te doen is!

Het gevaar ligt voor de hand: een verwarring, bij de aanstaande onderwijzers, van hun taalbegrip. Het taalgevoel heeft geen gelegenheid te ontwikkelen; integendeel, het verstompt onder de letterdienst.

Naar onderen toe, op de schoolbanken, wordt de vervalsing nog erger. En de resultaten van het willekeurig geestdovend en tijdrovend 'grammaties' onderricht, maakt het ware taalonderwijs tot een spot.

Waarom niet eenvoudig in de praktijk toegepast, wat het allereerste en tegelijk het allerbeste is:

Het taalonderwijs leert zo volledig en zo nauwkeurig mogelik verstaan, wat anderen hebben geschreven; en tevens leert het zo te schrijven, dat anderen zo volledig en zo nauwkeurig mogelik de schrijver kunnen verstaan.

Het andere is bijzaak.

Alleen de onnatuur kan zeggen: Laten we eerst het slakkenhuisje maken, opdat de slak er in groeien kan!

J.K.

Een afzonderlike spelling voor de 'mindere man'?

De heer J. EIGENHUIS was zo vriendelik, ons mede te delen wat

1) Zie de volledige tekst in de schoolbladen.

2) De hr. W.F. TIEMEYER in '*Berichten en Mededeelingen*', V.E.O. N°. 26, Junie 1910, en JAN LIGTHART in *School en Leven*.

hem bewogen had om het anti-KOLLEWIJN-adres van de zeventig letterkundigen te ondertekenen. Naast bekende, vroeger weerlegde bezwaren is er een dat wij hier willen ontleden. Onze opponent schrijft:

'De paedagogische kant der kwestie lijkt me gemakkelijk op te lossen:

a) Op scholen, waar geen voortgezet onderwijs gegeven wordt, is het verstandig *altijd* **de** te laten schrijven, daar deze soort scholen haar tijd beter besteden kunnen en de leerlingen toch nooit de verbuiging voldoende toepassen kunnen om niet de schromelijkste fouten er tegen te maken.

b) In het 6e en 7e leerjaar der scholen, die opleiden voor middelbaar onderwijs, is er geen bezwaar de verbuiging te onderwijzen, daar het inzicht toch later voor vreemde talen (Duitsch) noodig is en het de studie van een vreemde taal moet vergemakkelijken, als men aan bekende verschijnselen in de moedertaal kan herinneren.'

Deze 'oplossing' is niet nieuw. DEN HERTOG heeft al vóór 1893 in die geest gesproken.[1)] Het heeft mij altijd verbaasd dat een scherpzinnig en demokraties-denkend man als DEN HERTOG niet inzag hoe door dergelijke koncessies het bankroet van de kunstmatige geslachtsonderscheiding feitelik erkend werd. Er zou dus een proletariese spelling komen zonder ennetjes, en een fatsoenlike met ennetjes.

Moest dat uitlopen op een onverzoenlike klassenstrijd? Of zou dat eindigen in een verbroedering van hopeloze verwarring?

Niemand wil graag onfatsoenlik zijn of schijnen. De spelling van boek en krant zal ook voor de minder ontwikkelde norm blijven. Wie in de buigings-*n* een merk van beschaving ziet, moet de konsekwentie aandurven, en de spellingdressuur, ook op de volkschool, als beschavings-eis aanvaarden. Maar wie nu DEN HERTOG napraat, vergeet dat er in die twintig jaar heel wat veranderd is ten opzichte van dit vraagstuk. In de openbare mening zijn de vereenvoudigers niet meer een groepje sansculotten.

Bovendien is de heer EIGENHUIS te optimisties. Niet alleen bij weinig ontwikkelden worden 'schromelike' fouten en inkonsekwenties ten opzichte van de verbuiging aangetroffen. Alle korrektoren en examinatoren - zelfs voor de hoofdakte van onderwijzers! - weten daarvan mee te praten. De onlangs verschenen brochure van G. LEFFERTSTRA *Hoe spellen onze schrijvers*? bevat overtuigend materiaal. Weet hij niet dat tal van onderwijzers en leraren overtuigd zijn dat

1) Zie de brochure *Waarom onaannemelijk* (blz. 23-24).

ook op scholen die opleiden voor M.O., de tijd beter besteed kan worden dan met spelling- en naamvaldressuur?

De ingeroeste mening dat de oude naamvalsleer onmisbaar is voor het vreemde-talen-onderwijs is ontleed en weerlegd in VALKHOFF's artikel *De dienstbaarheid van de moedertaal*.[1] Toch blijkt die mening nog altijd opgeld te doen. Dat men bij het onderwijzen van een vreemde taal aanknopingspunten zoekt in 'bekende verschijnselen in de moedertaal' is pedagogies voortreffelik. Maar als men er nu 'verschijnselen' theoreties in gaat leggen, om ze er dan uit te halen, bedriegt men dan zich zelf niet? Een leraar in het Duits of in het Latijn die voor de onderscheiding van Nominatief en Accusatief, van Datief en Accusatief, meent te kunnen volstaan met een verwijzing naar de 'bekende' verschijnselen, en daarbij het grotendeels kunstmatige karakter van de Nederlandse naamvalsleer voorbij ziet, zal tot zijn schrik bemerken op wat voor losse gronden hij gebouwd heeft.

Is het niet een opmerkelik feit dat onze hoogleraren in de moderne talen en de overgrote meerderheid van de leraren[2] òf warme voorstanders zijn van de vereenvoudigde spelling, of geen enkel bezwaar tegen de invoering hebben? Laten de onderwijzers bij het M.U.L.O. daar eens over nadenken.

Versmaden die leraren opzettelik een steun die sommige onderwijzers op de L.S. ons bezweren niet te kunnen missen? Of zouden ze graag leerlingen hebben die echte taalregels van kunstmatige weten te onderscheiden, zodat ze met een fris waarnemingsvermogen tegenover de nog onbekende levende taal komen te staan? Zou dit voordeel soms groter zijn dan dat van tijdbesparing, door handlangersdiensten van hun kollega in het Nederlands?

De 'gemakkelike oplossing' van EIGENHUIS, die tot nodeloze moeielikheden zou leiden, is dus waardeloos 1° omdat het schrijven van die ennetjes, bij het *algemene* taalgebruik, niets met beschaving of taalbeheersing te maken heeft; 2° omdat de wenselikheid van die 'schrijftaal' -verbuiging ter vergemakkeliking van het vreemde-talen-onderwijs door de meest bevoegden ontkend wordt.

C.D.V.

1) Zie de vorige jaargang van dit tijdschrift.
2) Blijkens hun ondertekening van het adres tegen de letterkundige bezwaren.

Boekbeoordelingen.

Taal en Maatschappij. Openbare Les bij de opening van zijn lessen als privaat-docent in de Engelse Taal en Letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, de 4de Junie 1909 gehouden door Dr. E. Kruisinga. - Utrecht 1909.

Al te lang heb ik Dr. KRUISINGA op de hem beloofde bespreking zijner 'Openbare Les' laten wachten. '*Taal en Maatschappij*' heet ze. '*Taal en Beschaving*' zou zeker juister zijn; maatschappij zegt toch te veel en te weinig. Maar ook het woord *beschaving* is te oprecht, te ongerept, te immaculaat zou ik willen zeggen, voor zoo'n dooreenmengeling van dekadentie en evolutie als onze moderne kultuur te aanschouwen geeft, want Dr. KRUISINGA mag zeker waarschuwen tegen een minachting der beschaafde taal, maar toch is er niet alles rozenkleur en maneschijn! *Kultuur* is wat onzijdiger, en heeft een klein bijsmaakje. *Taal en kultuur* zou dus misschien nog de beste naam zijn.

Want Dr. KRUISINGA wil onderzoeken, welke veranderingen een moderne Europeesche taal doormaakt, als zij van plaatselijk plattelandsdialekt tot gemeenschapstaal wordt tusschen de verstrooide elementen der klasse van beschaafden over een heel land; m.a.w. hij zoekt naar de verschillen tusschen onze min beschaafde Europeesche dialekten, en onze meer beschaafde algemeene omgangstalen en tracht dat onderscheid uit de min of meer beschaafde mentaliteit der sprekers te verklaren. Het materiaal levert hem vooral het Engelsch, maar ook het Nederlandsch.

En als verdere gezichteinder zweeft hem daarbij de gedachte voor: dat dit onderzoek de inleiding en de propaedeuse moet worden voor de vergelijkende studie tusschen de talen der onbeschaafde volken en de onze. Welnu, deze laatste gedachte is diepwaar en fonkelnieuw. De hemel gave dat elk boek over taal er zoo één bevatte!

De uitwerking dezer gedachte is evenwel niet zoo verdienstelijk als men na dien opzet zou verwachten.

Wat over den woordenschat gezegd wordt is te algemeen, te kort en te duister om waarde te hebben. Hier had KRUISINGA juist op den inhoud der begrippen in moeten gaan, om te toonen hoe de dialektwoorden meestal een veel minder komplexe beteekenis hebben, dan de termen der beschaafdentaal. Ik heb dit in de Juli-aflevering van 'De Nieuwe Taalgids' breeder uitgewerkt en hoop dat Dr. KRUISINGA bij een komende gelegenheid deze leemte zal aanvullen met een overvloed van fijn geschakeerd materiaal. Juist op dit gebied toch belooft de studie der onbeschaafde talen zoo ontzaglijk veel voor de ontwikkelingsgeschiedenis van den menschelijken geest.

Bij de bespreking van den woordvorm behandelt KRUISINGA eerst den invloed van de spelling op de beschaafde uitspraak. Goed, maar niets nieuws. En voor de talen der onbeschaafde volken slechts heel zijdelings van belang. Zie mijn *Principes* § 25 en § 17.

Van meer belang is de dekompositie van samenstellingen. Terwijl in de dialekten de samenstelling reeds als een ondeelbare eenheid gevoeld wordt, hellen er de kultuurmenschen zoo licht toe over, hun door nadenken gewonnen taalanalyse ook in het dagelijksch gebruik te volgen: een samengesteld woord of konstruktie wordt weer in zijne elementen uiteengelegd, reeds opgetreden assimilatie of klankversmelting wordt naar alouden stijl gekorrigeerd. De dialektische vormen *omberen, omoet* en *coman* worden weer *ontberen, ootmoed* en *koopman*. Dit verschijnsel is ook voor de Indogermaansche taalgeschiedenis van belang, zoo b.v. voor de oud-Romaansche periode, waar allerlei klassiek-Latijnsche samenstellingen gedekomponeerd worden. 't Is nu evenwel de vraag of deze oud-Romaansche dekompositie wel beschaving heeten mag. 't Is misschien niets dan schoolmeesterij, die wij totnutoe in dien tijd heelemaal niet verwacht hadden.

De kultuurmenschen geven ook niet zoo licht gehoor aan de neiging tot zoogenaamde valsche analogie, en van den anderen kant maken zij een frekwent voorkomend verschijnsel graag tot algemeene wet. Dit schijnt tegenspraak. Maar in werkelijkheid komt het hierop neer, dat in de dialekten de stof- en vormgroepen onbewuste acquisities maken; deze worden nu door de beschaafden ontdekt en als fouten vermeden; terwijl hun taalanalyse bij 't nadenken over de stof- en vormgroepen alles, wat hun onbegrijpelijk of ongemotiveerd lijkt, verwerpelijk acht, en dan bewust nieuwe kunstmatige groepen aanlegt, die door de school aan het nieuwe geslacht worden opgedrongen. En dat niet altijd tot voordeel van de taal als middel tot verstandhouding.

Overmaat van oppervlakkige, grammatische duidelijkheid is ten

slotte ook nog een kenmerk der kultuur-taal. Als het psychologisch onderwerp uit het voorafgaande al duidelijk is, moet het om grammatisch onderwerp te kunnen zijn, toch eerst nog eens afzonderlijk genoemd worden. Ook de verwaterde kongruentie wordt angstvallig geobserveerd.

En hiermee zijn we zoo wat aan het einde van KRUISINGA's feiten. Niets let mij evenwel hier nog een voorbeeldje en een paar verdere gevolgtrekkingen aan toe te voegen. ROTHER kon indertijd ongestraft schrijven: *dô nam daz Constantînis wîb ir tochter, die was hêrlîch, unde bâtin Dieterîche*. Het meervoudig onderwerp van *bâtin* stond den middeleeuwschen lezer levendig in de fantasie. De kultuur-taal doet soms ofdat we geen fantasie meer hadden. De dialekten kan men zonder levendige zaakvoorstellingen niet spreken of verstaan. (Principes § § 26-54).

Ook het gevoel is in de kultuur-taal sterk op den achtergrond gedrongen. Onze moderne kultuur leert toch dat we onze gevoelens niet alleen moeten beteugelen met den toom der reden, wat natuurlijk een vooruitgang is, maar überhaupt àl onze gevoelens moeten matigen tot een soort voorname, deftige ongevoeligheid. En dat is dekadentie. De gevoelsnuancen der woorden zijn dan ook in de beschaafdentaal niet half zoo levendig als in de dialekten. Hoe de logika in de verbindingswoordjes en de bijwoorden het gevoel verdrong, heb ik in mijn Principes § 152-269 lang en breed betoogd. Men denke slechts aan de dubbele negatie, enz. En soms is dit zeker ook weer vooruitgang in den besten zin des woords, maar volstrekt niet altijd.

Een verrijking daarentegen is vast, dat in de wereld der beschaafden elk individu meer zelfstandig is. Door de veel uiteenloopende bezigheden en interessen zijn er in de taal dan ook geen vaste waardeeringskategorieën meer mogelijk. Wat de eene waardeert, wordt door den ander veracht. Daarmee hangt waarschijnlijk het uitsterven van onze geslachtsonderscheidingen samen.

Het allervoornaamste verschil evenwel is zeker de grootere omvang der sekundaire eenheden of constructies bij de beschaafden, en wat daar tegenover staat: het welig tierende konkretisme der afzonderlijke zinstukjes bij de onbeschaafden, of nog anders: subordinatie tegen koordinatie. Wie daar belang in stelt zie het Museum van Juli 1910 en mijn *Principes* § 316 vlgd. Ook hiervoor materiaal bijeen te brengen, ligt, meen ik, geheel en al in Dr. KRUISINGA's studierichting.

Alles te zamen dus een mooie ‘Openbare les’ die reeds behalve één allerverdienstelijkste gedachte nog een heele reeks goede détails bracht; maar wat veel meer is: een frissche kranige studiekracht die

ons aan dieper en rijper taalinzicht nog overvloed belooft! Met het oog hierop evenwel moet ik opkomen tegen een citaat van BRUGMANN uit KRUISINGA's laatste noot: ‘om taalinzicht te verkrijgen zou het niet noodig zijn veel talen te studeeren’. Met onderscheid! Veel Indogermaansche talen (de eenige die BRUGMANN kent, en) die psychologisch over 't algemeen zeer eenzelvig zijn; toegegeven. Maar onbeschaafde, ver uiteenloopende primitieve talen! Neen, wel degelijk: hoe meer hoe beter.

Want om ook hier UHLENBECK's woorden nog eens te herhalen: ‘How many categories of which with us only the scarcely recognizable survivals may be found, still flourish in luxuriant fullness in the more youthful languages’.

Maastricht.

JAC. VAN GINNEKEN.

Overzichtelijke Bloemlezing uit Vondel. Uitgegeven en toegelicht door G.H. Weustink (drie deeltjes). (Pantheon, Thieme, Zutphen). Prijs ƒ 0,90.

Een beginsel, meer dan smaak alleen, heeft deze keus geleid. Geen z.g. volledige rij kleine stukken, berekend naar 't gemak van de lezer, maar een evenredig beeld van de dichter, ‘eene verkleinde reproductie van den heelen echten VONDEL, waarin de hoofdlijnen, de typeerende zoowel als de aesthetische, duidelijk bleven.’ VONDELS ontwikkeling wordt met de termen ‘Romaansch, Romeinsch, Roomsch’ bepaald in 't spoor van DU BARTAS, ERASMUS, AUGUSTINUS. Deze strekking is van C.R. DE KLERK, die ook de denkbeelden voor de inleiding leverde, evenals hij andere geestverwanten in de VONDEL beschouwing voorging, dezelfde die samen met SIMONS alle treurspelen zal bewerken voor de Wereldbibliotheek en al te lang geleden een boek over VONDEL beloofde, dat de opzet van deze bloemlezing dragen moet.

Filologies heeft de verdienstelike uitgaaf geen pretenties. De tekst wordt niet verantwoord en is met de meeste noten aan VAN LENNEP ontleend.

GERARD BROM.

Oud-Holland en de Revolutie. Nieuwe Studiën en Schetsen door J. Postmus. Met Portretten en Illustratiën. Kampen. J.H. Kok. - 1910. Prijs ƒ2.90 ing. en ƒ3.40 geb.

Uit het V o o r b e r i c h t .

‘In de opstellen die het eerste en verreweg grootste gedeelte van

dit boekwerk innemen, heb ik getracht de ontmoeting te schetsen tusschen het O u d - H o l l a n d, in zijn verwording, en de F r a n s c h e R e v o l u t i e, zooals ons die hier bereikte.

Mij stond daarbij voor den geest het tot tweemaal toe in zijn L a n d v a n R e m b r a n d (II[1], bl. 91, II[2] bl. 436) herhaald zeggen van B u s k e n H u e t, dat de Republiek der “Zeven Provinciën” op den langen duur wel “moest” ineenzakken. Zulk een theologische curiositeit kon niet tot in het oneindige blijven voortbestaan.

Het kwam mij voor, dat door enkel maar de feiten te laten spreken, het geheel onjuiste dezer smadelijke bewering kon worden aangetoond. - - -

- - voorts heb ik er mij met eenige naarstigheid op toegelegd om na te speuren, hetgeen BILDERDIJK (bestreed), bespiedend alzoo de hoofdgedachten van hen die hij zijne tegenstanders achtte. Het ernstig bedoelde van dit onderzoek waarborgt, vlei ik mij, zekere onpartijdigheid. De staatkundige historie het ik opzettelijk zooveel mogelijk in de schaduw. Om de geschiedenis van den gang der Nederlandsche gedachte was het mij voornamelijk te doen.’

De lijvige inhoud (ruim 400 blz.) is verdeeld als volgt: I. Voor den storm (De Republiek in de 18e eeuw); II. Navonkeling (Wolff en Deken); III-IV. Kentering (De beweging van 1780; Rhijnvis Feith); V-VI. Van onze nationale ebbe (Het befaamd getijde van 1795; Nòg stilstaande wateren); VII-X. *Unusille Vir* [t.w. BILDERDIJK] (Getolereerd? Ondergang; Ondergang niet. Een ramp; BILDERDIJK als Calvinistisch Nederlander); XI. Leiden ontzet (3 October 1823); XII. Van een heilrijk Lot (STARING). Daarop volgt een IIe Deel met schetsen die buiten de strekking van Ie Deel liggen: n.l.I. Klassenstrijd (De ‘mindere man’ in onze geschiedenis), welk opstel een verweer is tegen Dr. RAVESTEIJN's proefschrift; II. De beleefde Visscherinnen (De dochters van Roemer Visscher) naar aanleiding van ‘VONDELS Bekering’ door Dr. GERARD BROM; III. Een Vergeten Hoofdstuk (De Oranje-prinsen in onze Letterkunde), een naoogst voornamelik de Prins v. Oranje en 't Wilhelmus betreffende.

Deels dichter-studiën of uitgewerkte recensieën dus. En zo men 't niet uit het V o o r b e r i c h t wist, men kan 't weten uit andere geschriften van de hr. POSTMUS, zijn opstellen zijn ‘Calvinistisch.’

Dit zegt iets. Namelik dit, dat de schrijver bij zijn onderzoek van de geesten, die hij zijn aandacht waardig keurt, als grondslag neemt de wereld- en geschiedbeschouwing van het onvervalste Calvinisme; dat hij als Gouden Tijd ziet glanzen de periode, waarin de op

Calvinistiese grondslagen gebouwde Kerk, na zich in de geweldige Protestantse evolutieën een vaste stelling bevochten te hebben, zijn leer bewustvol afrondt en zijn positie beleidvol afpaalt in de dagen van Dordt; dat hij in de sterkte van die Vaderlandse Kerk van binnen en naar buiten, de waarborg ziet van de nationale volkskracht; dat hij in 't verslappen van de innerlike tucht, het doorbuigen van haar regels en 't vervagen van haar grenzen, zoals dit in de 18e eeuw geschiedde, de ontaarding van zijn volk erkent, dat, met zijn luttel weerstandsvermogen onmiddellik bezwijkt voor de krachtige drang en 't materieel geweld dat in 1795 hier de grenzen forceert. Met 't bestaan als volk is 't dan uit; de Nederlandse ‘volksgeest’ slaapt. Eén vertegenwoordiger is er slechts van die ‘oude geest’; éénzaam maar des te titanieser: BILDERDIJK; eerst uitwijkeling, maar daarna de banier opnemend, en hem aan de avend van zijn leven overreikend aan DA COSTA en GROEN....

Aldus, voortschrijdend langs deze baan, wil de hr. POSTMUS de dingen om hem zien.

‘De Muzen zijn anti-revolutionair,’ zei HUET. Juist, maar daarom volgen ze niet altijd Dordt. De geschiedenis van onze litteratuur, of breder gezegd, de geschiedenis van ons nationaal leven in onze geschriften, is allereerst de geschiedenis van ons godsdienstig leven, ongetwijfeld. Maar, zonder te ontkennen, dat veel van wat er op godsdienstig terrein gedacht en getuigd is, onder de geformuleerde waarheden van een bepaalde kerkleer zou zijn te brengen, b.v. de zo dikwels voorkomende bekentenissen van schuldbesef na geleden rampen, is de lyriek uit zijn aard veeleer piëtisties dan dogmatieskerkelik, en vraagt, zo ze tot de hr. POSTMUS of een ander nadert, in hem als geschiedschrijver veeleer iemand, die schouwend in de diepten van 't religieus aangelegde mensenhart, zich de verwante broeder van heel de gemeenschap voelt, dan iemand, die tastend naar een dogmatiese karakteristiek, zich, vóór hij tot algemeen waardéren overgaat, in zijn fieguren van de kracht van hun zonde-bewustzijn en de diepte van hun genade-besef vergewist.

Vanzelf, het *is* een standpunt. En het handhaven van dit standpunt zal niet nalaten, aan zijn studieën een bepaald *karakter* te geven. Doch er zouden bedenkingen op te werpen zijn: bedenkingen, die hun grond ontlenen aan het recht van ons volk, iets anders dan juist een Calvinistiese natie te zijn, anders zelfs dan een enkel Protestantse; de vertakkingen zijn vele geweest, maar wijzen, elk voor zich, op een algemeen, verinnerlikt, Christendom terug.

Zo zou men kunnen vragen, - de tijd leent er zich toe, - of VONDEL al dan niet een Ultramontaan is geweest. De jongere Katholieke school zal zeggen: we doen reeds ons best, VONDEL als zodanig te demonstreren. En toch is VONDEL een *dichter* die beheerst wordt door het geestelik opgaan in een Katholiciteit, waarvan hij op aarde de Moederkerk als de sterkstsprekende uitdrukking herkent.

Is CATS een Calvinist, of niet? Er is geen twijfel aan, of hij zal even trouw de predikaties bij de Hervormden, als VONDEL de Mis hebben bijgewoond. Doch er is alles gezegd, wanneer wij hem schetsen als iemand, die de uitspraken van de Heidense en van de Christelike Oudheid, en de verschijnselen in het hem omringende leven heeft omgeduid of dienstbaar gemaakt aan de prediking van de Christelike moraal.

Doch waartoe dienen die vragen? Is, wanneer men van die mannen hun gedachte-leven wil kennen, niet veeleer dit de hoofdzaak, dat de een zowel als de ander de dragers zijn van het kultuur-materiaal van hun tijd, en de inhoud van hun kennis, de richting van hun denken en voelen, bij allen gevoed door de zelfde bronnen, één overlevering van afgerond-beredeneerde valse-en-ware wetenschap is? Is HUYGHENS in dit opzicht een andere? Of GROTIUS? Of VOSSIUS? En komen in hun verschillende openbaringen niet eer de zijden van hun persoonlikheid, de voorliefde voor enkele genre's, de volgzaamheid tot bewonderde meesters uit, dan het streven naar een dogmatiese begrenzing van hun Geloof? En zo, als bij VONDEL het geval is, de Kerk of de Mis verheerlikt wordt, zoekt dan niet hun *didactica* een zo breed mogelik menselike en historiese bodem, al houdt zich de een, uit aanschouwelikheidszin, zich zo dicht mogelik aan de realieteit dezer wereld, en zoekt de andere, die de mensheid als een abstractum in 't oog houdt, de sfeer van een hogere orde op?

Voor de 18^{e} eeuw, wringen zich de vragen, bovengenoemd, in nog enger keurs.

De 18^{e} eeuw, - in de betekenis die wij er aan willen geven, en die ook door de hr. POSTMUS gedeeld wordt, - heeft afgedaan met het Renaissance-kultuur-apparaat. De 18^{e} eeuw heeft de mens ontdekt, los van de historiese traditie. Nu verplaatst zich het uitgangspunt van de beschouwing der dingen. Vóór dezen had men het oogpunt te zoeken in de traditie, en moest van daar uit al het omringende, met de mens incluis, worden beschreven. Tans werd het gezichtspunt in de mens zelf verlegd, en kwam het veld van beschouwing heel anders voor 't verplaatste oog te liggen. Nu bleek alles scheef te staan. Men had vroeger altijd vals geoordeeld. 't Was jammer, maar

't kon verholpen. Tweeërlei propaganda werd nu ingesteld. Eerst moest het inzicht van de mens, d.i. van al de mensen, Negers en Eskimo's inbegrepen, verhelderd worden. Ieder werd zelf-ziende. Dan moest de traditie opgeruimd, de wetenschap bevrijd worden. Of wel, men brak met de conventie van 't woord, en openbaarde aan zich zelf en aan anderen het hart. Met die propaganda kreeg men 't verbazend druk. Vooral in een kultuur-land als 't onze. Andere kwesties geraakten er door op de achtergrond: volkenrechterlike, economiese, diplomatiese, militaire.... 'Verbeeld je, militaire!' Inderdaad, zo dacht men. Want wat wij, 20e eeuwers, in de 18e eeuw brandmerken als apathie tegenover de gang van zaken; wat wij in die tijd misbilliken, haar gelatenheid onder haar polietieke achteruitstelling, haar onverschilligheid bij de vrijwillige beperking van haar trafiekswezen en haar handelsrelatiën, dat was een vrijwillige afstand van iets dat men gaarne prijs gaf voor het dienen van zo veel hoger belangen. Geen onvruchtbare lyricus wou men meer zijn, Goddank! maar een lerende, stichtende Genootschaps-redenaar, Godlof! - Geen verdeeldheid-zaaiende kerkgeschillen over genade en uitverkiezing wilde men langer, als weleer; geen beroering-wekkende Bijbelkrietiek, als de Duitsers stond te verscheuren; liever alle haarkloverijen vermeden, aan 't persoonlik inzicht wat toegegeven, en de rede en 't hart in zijn lang verstoken rechten hersteld. Men moest natuurlik voorzichtig zijn! Want voor wie dieper doordrong, bleek de Heidelbergse geloofsleer ook op een verouderde bodem te staan; met de vrijheid van de zelfontdekte mens vielen de Dortse formulieren weinig te rijmen; de volksverlichters onder de predikanten wisten schier geen raad, hoe ze 't in de Kerk moesten klaren; maar het rust zoekend Conservatisme, dat tegenover de door 't Rationalisme gevoede dissenters, alles veil had voor de éénheid van de Oud-Vaderlandse Kerk, getroostte zich gaarne offers. Weldra zetten de droeve tijdsomstandigheden op elk initiatief de domper. Zo ging het volk van de Bataafse Republiek en 't Koninkrijk Holland, wapenloos en krachteloos, steeds nog propagerende en redenerende, veel 'Nut' doende de 'kinderkens' onderrichtende, en de vertroosting zoekend bij 't gemoedelik pijpje en pimpelglas, over naar 't Landsvaderlìk bewind van Willem I, met zelfvoldaanheid neerziende op de dingen, die God zo onvoorziens aan 't 'redelik' Vaderland had gewrocht....

In deze 50 jaar nu, van ± 1775 tot 1825, heeft de hr. POSTMUS, - die al deze dingen even goed weet als gij of ik, - zijn Calvinistiese standaard geplant en er de anti-revolutionaire banier met de Oranjewimpel geheven. Hij wist het vooruit: BETSY WOLFF, BELLAMY, BORGER,

FEITH, KINKER, VAN DER PALM, WISELIUS, TOLLENS, STARING, kijken er naar, maar lopen er om rond. Alleen BILDERDIJK, en zo straks DA COSTA, voegen zich onder de wapenleus. Twee krachtige naturen, weliswaar, die de banierdrager de ontstentenis van vrij wat middelmatigheden vergoeden. Maar hun opzettelik geprovoceerde eenzaamheid doet ons aan, en brengt ons nogmaals tot de vraag, of 't billik mag worden genoemd tegenover een tijd, die zich zelve andere vragen stelde, even ernstig en even eerlik als ooit, door nationale litteraire leven de lijn CALVIJN - KUIJPER zo strak te houden, de schaar van 't oordeel te richten, en links te laten vallen wat indruist tegen de geloofstraditieën van ons aller oud-vaderlik Geuzenvolk. Juist, dunkt ons, waar de bodem van de algemeene kultuurstand zo duidelik kenbaar is, moest in de eerste plaats, rechtvaardig, van uit die bodem worden gericht. Trouwens alle verschijnselen in het geestesleven blijken bij ernstige waarneming waard, herleid te worden op de motieven, die het verschijnsel geboren doen worden. BILDERDIJK zelf kan er niet anders dan wel bij varen. De hr. POSTMUS evenwel houdt zich bij zijn eigen maatstaf. Doch wij schromen te oordelen. ‘Want aan drang en begeerte om, zij het weinigen, mocht het zijn, velen te dienen, ook met dezen arbeid, zou het niet ontbreken. Het Holland dat ik lief heb ten bate; God geve, Zijn Naam ter eere.’[1)]

Voor hen, die de hr. POSTMUS van de zaken onderscheiden kan, heeft ten slotte de behandeling van zijn onderwerp onder dit licht, niets tegen. Door de denkbeelden van de door hem onderzochte geesten te projecteren op de Geneefse wereldbeschouwing, geeft de schrijver op de verhouding der beginselen, en daardoor eveneens op het wezen en de openbaringsvormen er van, een juiste kijk. Daartoe was 't niet nodig, de auteurs in hun ganse omvang te geven; enig welgekozen en duidelik sprekend genrewerk kon hierin volstaan. We kunnen, onder des schrijvers, en onze eigen krietiek, er heel wat uit lezen. Bij velen treft ons de juiste karakteristiek. BILDERDIJK, wordt als oerste anti-revolutionair, uit verschillende hoeken en aan verschillende kanten, alzijdig ‘belicht.’ 't Best konden we oordelen ten aanzien van fieguren, die eenmaal het voorwerp van eigen studie waren. FEITH b.v. wordt in z'n ‘droefgeestigheid’ scherp tegen z'n achtergrond van ‘gelukkige zelfvoldaanheid’ gehouden; en wanneer wij met VAN HEECKEREN in *Taal en Letteren* (1902) zouden willen gissen, dat hier een ‘Christelik heimwee’ sprak naar een ‘hoger leven,’ laat

1) Voorbericht.

de hr. POSTMUS uit FEITH's gewijde poezie zo duidelik de onvervalste ‘Aufklärungs’-principes spreken, dat we ook zelf gaan wankelen, en het verlangen naar de ‘Dood’, de ‘Bron van Rust’ en de vlucht uit 't leven, ‘als een barre woestenij,’ bijna zouden willen aanvaarden als de tekenen van een ‘ziekelik zelf bedrog.’ STARING, wiens kultuurgedachten wij zelf eenmaal uit zijn gedichten trachten te bepalen (STARINGS Christendom, *Taal en Letteren* 1900) vonden wij eveneens in POSTMUS' karakteristiek terug, wanneer hij, naar aanleiding van diens *Vriendin! ons daagde een heilrijk lot*, (uit ‘Aan mijne Gade’ in zijn kalme evenwichtigheid gesteld wordt tegenover de onrust van 't gepijnigde hart van de gelovige, die in zijn schuldbesef naar verlossing hijgt. Tegenstellingen, voorbeelden, herinneringen en verwijzingen ontbreken niet, in geen van de studies. Alleen BETJE WOLFF vonden wij niet genoeg benaderd, niet in haar éénheid opgespoord. BILDERDIJK krijgt, als begrijpelik is, het leeuwenaandeel, en wordt als de ‘man’ tegenover de hem omringende gestalten, van 1806 tot 1823 en verder, gezet. Feitelik is hij nog meer dan de ‘man’; hij is de ‘held’; en er is grond te vermoeden, dat de hr. POSTMUS zich nog eer voelt aangetrokken door de krachtige ‘eenzamen,’ die het tegen een hele eeuw opnemen, dan hij zich bezig houdt met de fieguren uit de bloeitijd van 't Calvinisme zelf. Nu ligt die voorliefde in 't karakter van het Calvinisme. In de strijd geboren, draagt het de kenmerken mee van zijn strijdbaarheid; van ‘uit de diepten’ is steeds 't levensbeginsel geweest; in de verdrukking heroïek, verslapt het de rust na de overwinning. Wèl herkent het zich zelf in de ‘worstelaar’. Doch ook in 't wezen van de hr. POSTMUS zelf, zit die voorliefde voor ‘de strijdende Godsheld.’ Wie zijn wijze van werken bijhoudt, merkt telkens op, hoe hij in tegenstellingen leeft; de dingen, zo niet tegenover elkaar, dan toch naast elkaar zet, vergelijkt, en ontbindt. Zijn arbeid is projectie-werk; lijn tegen lijn, vlak tegen vlak. Ook dat brengt flikkering mee. En dit, gevoegd bij een buitengewone bewegelikheid in zijn woorden, zinnen en wendingen, maakt, dat het leven er in blijft, het *qui vive* op de lippen ligt, en de degenspits, even zichtbaar geworden, spelend in zijn strijdbaarheid, onmiddellik verdwijnt.

Want - dezelfde bewegelikheid neigt zijn steilte tot hoffelikheid. FEITH, of BELLAMY, òf STARING, worden niet vèr-oordeeld. Ze blijven ten slotte nog, zij het ook dwalend, Christenvolk. De hr. POSTMUS zou nooit de kettermeester kunnen zijn, die de mens opoffert aan 't Geloof. Daarvoor is hij te veel Christen, en ook nog te veel historicus. Wie tussen de regels leest, merkt het op, al zal hij 't niet zeggen:

‘In onze openbaringen, en daaronder ook van de diepst religieusaangelegden onder ons, zal in het echt-menselike veel worden gevonden, waarin het religieuse bewustzijn niet tot zijn uitdrukking komt, omdat wij, stilzwijgend, en met elkanders medeweten, reeds de basis bewust zijn, waarop ons geestelik wezen is opgebouwd. Laten we daarom de kiesheid betrachten.’ - De hr. POSTMUS streeft er naar, en weet ook onder hen, die BILDERDIJK te na komen, al maakten ze 't grof, - bij hun analyse het goede van 't kwade te scheiden, en ze als *mens* en als *auteur* rechtvaardig het hunne te geven.

De leerrijke bundel laat zich aangenaam lezen. Er steekt naast inzicht, heel wat belezenheid in. Toch kwam hier en daar de vraag op, - waarschijnlik hebben de artiekelen oorspronkelik een verschillende bestemming gehad, - of nu en dan aan een ander publiek dan juist aan historie- en litteratuur-beoefenaars is gedacht. Niet onwaarschijnlik waren ze voor een breder publiek bestemd.

J.K.

Studiën over het Individualisme in Nederland in de Negentiende eeuw door Dr. F.H. Fischer, (Swets en Zeitlinger - Amsterdam - z.j.) Amsterdams proefschrift.

De schrijver van dit proefschrift heeft te veel hooi op zijn vork genomen, en zich daardoor vertild. De loffelike ijver om in de breedte te gaan werd niet in toom gehouden door wetenschappelike tucht en zelfkritiek. Hij heeft willen schilderen hoe het individualisme, voortgesproten uit het achttiende-eeuwse rationalisme, in de negentiende eeuw bloeide en afbrokkelde, om plaats te maken voor het ‘societisme’. De keuze zelf wijst op overschatting van eigen kracht. Dit is werk alleen voor iemand van rijpe ontwikkeling. Van filosofies standpunt zou men gemakkelik kunnen aantonen hoe de neiging tot generaliseren, tot schematiseren, leidt tot vaagheid en oppervlakkigheid. De geschiedkundige zal de afwezigheid van grote historiese lijnen wijten aan gebrekkige historiese feitenkennis. Telkens is de lezer geneigd vraagtekens te zetten bij boute beweringen en stoute stellingen.[1)] Maar het zou onbillik zijn, als wij verzwegen dat daar tegenover

1) b.v. ‘De romanschrijver ondergaat de emoties zijner helden niet of nauwelijks’ (blz. 62). Denk aan GOETHE of DICKENS. - ‘Deze individualistische tijd was weinig gunstig voor individuele ontwikkeling’ (blz. 128 Waarom die tijd dan individualisties genoemd?

menige suggestieve gedachte staat. Kortom, het is studentikoos-onrijp, maar geen talentloos werk.

Het oekonomies-filosofiese deel van dit proefschrift laten we hier onbesproken. Voor ons is het van belang omdat de schrijver ‘zijn materiaal vooral zoekt in de litteratuur’ (blz. 2), die hij ‘echter anders beschouwt dan de litteraar-historicus.’ Later zegt hij dat de letterkunde hem ter toelichting dient. Dat is juister uitgedrukt; want de schrijver doet hier en daar een greep, meer door toeval dan door keuze bestuurd, zonder dat hij merkt op welke losse gronden zijn konklusies rusten. ‘Omdat wij de kultuur en niet de litteratuur schetsen, hebben we het recht te generaliseeren’ (blz. 123). Daardoor maakt hij zich schuldig aan dezelfde oppervlakkigheid, waarvan hij herhaaldelik de histories-materialisten een verwijt maakt.

De litteratuur wordt eerst na grondige studie een betrouwbare spiegel van het leven. In het hoofdstuk over *Het sociaal-individualisme in Nederland* (1830-1880) worden achtereenvolgens de ‘illustraties’ ontleend aan VAN LIMBURG BROUWER (1845), BUSKEN HUET (1868), WILLEM DE CLERCQ (1822) en CREMER. In het *Vervolg* (blz. 55) keert hij zelfs terug tot LUBLINK DE JONGE (1774). Dat is alleen mogelik wanneer vooraf de heersende geest omstreeks 1820, het liberalisme van 1848 en de verschillende stromingen tegen 1870 vereenzelvigd zijn in de formule ‘de liberale psyche.’ Nog zonderlinger is de volgorde in het magere zevende hoofdstukje *De religieuse oppositie*, dat niet veel meer is dan een aaneenrijging van los opgetekende citaten. Na SCHIMMEL en TER HAAR komen enige ‘bewijsplaatsen’ uit het dagboek van WILLEM DE CLERCQ (1825-1828)! Bij een behoorlike samenstelling zou natuurlik het Réveil vroeger en minder terloops ter sprake gekomen zijn. Temeer omdat de schrijver zelf zegt: ‘Voor ons is deze piëtistische richting vooral daarom van belang, omdat zij in dien tijd het eenige voorbeeld is van intellectueel individualisme’ (blz. 115).[1)]

Dat in Nederland de romantiek voor een groot deel onecht was, wordt hier niet voor het eerst aangetoond. Maar wordt dan in POTGIETER's verheerliking van de 17de eeuw ten onrechte een nationaal-romanties gevoel gezien? Trouwens, tegenover geen schrijver wordt FISCHER, ten gevolge van gebrekkige kennis, onbilliker dan tegenover POTGIETER, die voornamelik als voorbeeld van oppervlakkige sentimen-

1) Waarom ziet de schr. dan ook geen individualisme in het 17de-eeuwse piëtisme? Omdat hij vooropstelt dat *de* zeventiende-eeuwers ‘onbewuste societisten’ waren.

taliteit dienst moet doen. Hangt zijn onderschatting van onze 19de-eeuwse litteratuur - volgens hem ‘niets dan geschrijf’ - daarmee samen?

Het pathos is voor de auteur, evengoed als de sentimentaliteit, een ‘eigenschap van het rationalisties individualisme’ (blz. 72). HELMERS en TER HAAR leveren de illustraties. Maar vindt men dan bij BILDERDIJK en DA COSTA geen pathos? Of zijn die ook besmet met rationalisme?

Aan alle kanten zien we dus het hooi van de vork vallen. Toch blijft er wel wat over. Er zijn bladzijden in deze studie, die het doen betreuren dat de schrijver zich niet door zelfbeperking aan vruchtbaarder werk gezet heeft. Wat leren ons de negentiende-eeuwse romans, novellen en gedichten omtrent de maatschappij-beschouwing van de toongevende klassen, waaruit de schrijvers grotendeels voortkwamen, en omtrent de sociale verhoudingen en toestanden? De analysen van POTGIETER's en vooral van CREMER's werk (blz. 80 vlg.) en het te pretentieus betitelde hoofdstukje *De compositie van den roman* (blz. 119 vlg.), bewijzen dat de schr. op dit gebied iets goeds had kunnen leveren. Maar even onhandig als het genoemde hoofdstuk ingeschoven is na het misplaatste vorige capitteltje, even zonderling wordt het ingeleid: ‘Hoewel wij geen litteratuurgeschiedenis schrijven, willen wij het bovenstaand onderwerp toch *even in behandeling nemen*, daar het de levensopvatting van de menschen uit het midden der negentiende eeuw nader kan belichten.’ Een opzettelike en grondige behandeling zou èn de sociaal-litteraire neiging van de schrijver èn de weetlust van zijn lezers meer bevredigd hebben dan deze vage ‘studiën’, die ondanks de aan 't slot geformuleerde ‘conclusiën’ niet veel meer zijn dan losse gedachten, opmerkingen en citaten, met een luchtige band van redenering aan elkaar geknoopt.

C.D.V.

Klikspaans Studentenschetsen. Bijdrage tot de kennis van Kneppelhout als mensch en als schrijver, door Dr. A.J. Luyt. (Leiden - A.W. Sijthoff's Uitgevers-Maatschappij - z.j.)

Het is verwonderlik dat de nog altijd frisse studie van BUSKEN HUET over KNEPPELHOUT (*Lit. Fant.* XXII) niet eer een proefschrift heeft uitgelokt. In het brede boek van TEN BRINK kreeg deze auteur maar enkele bladzijden. Eerst DYSERINCK's nasporingen, die zich om

de persoon van KLIKSPAAN heen bewogen,[1] herinnerden aan de wenselikheid van een monografie. Nu komt een degelik bewerkt proefschrift deze leemte aanvullen. De *Inleiding* licht ons in omtrent het studentenleven in de Nederlandse letterkunde vóór KLIKSPAAN. Daarbij worden, naast geschriften die KNEPPELHOUT gekend en genoemd heeft, andere opgesomd, die in los verband tot het onderwerp staan, maar die van kultuur-histories belang zijn. Het eerste hoofdstuk schetst *De Student Kneppelhout*, zijn opvoeding te Noorthey, zijn intrede in de studentenwereld en zijn vriendenkring. Daarna horen we hoe de jonge student, bekoord door de Franse romantiek, droomt van lauweren in de wereldlitteratuur te behalen, maar hoe het fiasko van zijn Franse geschriften tot bittere ontgocheling leidt (II *Kneppelhout's Zwarte Tijd*). De volgende hoofdstukken (III *Klikspaans Studenten*; IV *Klikspaans Tendenz en de Werkelijkheid*) behandelen de cyclus *Studenten-Typen, Studenten-leven, De Studenten en hun Bijloop* in biezonderheden. Een slothoofdstuk handelt over *Klikspaan als Schrijver*. In een aanhangsel (*Besluit*) worden de latere uitgaven met de eerste vergeleken en komen andere Studenten-schetsen van deze schrijver ter sprake.

In de karakteristiek die deze studie geeft van KLIKSPAAN als *schrijver*, treffen ons vooral twee gezichtspunten. De artistieke kopieerder van het studentenleven is bovenal idealisties moralist. ‘Hij is slechts realistisch geworden ter wille van zijn tendenz.’ En al blijft ‘uit een algemeen letterkundig oogpunt KLIKSPAAN's realisme belangrijker dan zijn didaktiek’ (blz. 135), toch staat *Studentenleven* niet meer, gelijk bij HUET en TEN BRINK, geheel in de schaduw van de *Studententypen*. De schr. ziet in de cyclus een ‘innerlijke eenheid.’ In de tweede plaats blijft KLIKSPAAN ‘vóór alles romanticus.’ Dat zag ook HUET in, toen hij de *Studententypen* vergeleek met *Les Jeunes-France* van THÉOPHILE GAUTIER. ‘Door beiden wordt afrekening gehouden met een achter hen liggende pruiketijd.’[2] KLIKSPAANS afkeer van de ‘maatschappij’, die hij uit zijn studenten-oase bekijkt, is de romantiese haat tegen de ‘bourgeoisie’. Maar hij droomde van een jong-Holland, doortrokken van FLANOR's geest. Hij idealiseerde de toekomstige Hogeschool als ‘een brandpunt van geleerdheid, door het vaderland ontstoken en onderhouden, een koesterende zon welke het graan op den akker doet rijpen en verlichting over de velden verspreidt.’ Vandaar POTGIETER's sympathie, die niet alleen in KNEPPELHOUT de moed prees om ‘zoo *waar* te zijn in eenen tijd die zoo *kiesch*

1) Zie *De Nieuwe Taalgids* III, 158.
2) BUSKEN HUET, op de laatste blz. van het genoemde artikel.

heet',[1] maar die ook van de akademie een keur en kern van een krachtige burgerij verwachtte. Hij juichte KLIKSPAAN's geseling van de studentenwereld en van de maatschappij daarachter toe, omdat de slagen neerkwamen op de rug van Jan Salie. Terecht zegt LUYT: 'de ouders, als vertegenwoordigers der kille, bekrompen maatschappij, zijn voor KLIKSPAAN een der banden, die den student aan het Jan Salie-Holland binden' (blz. 75).

Ook de stijl van de *Studententypen*, dartel en weelderig-overladen, de brutale durf in het taal-realisme, zijn romanties gekleurd. Daarover bevat deze dissertatie menige mooie opmerking, als vrucht van nauwlettend onderzoek. Aardig is b.v. de parallel met VAN LENNEP en met BEETS. Juist zijn de grenzen van KLIKSPAANS talent getrokken (blz. 128). Dat het onderzoek naar zijn beeldspraak zo weinig positieve uitkomsten gaf, wordt begrijpelik door de opmerking dat het hem 'vaak meer om een geestigheid te doen is dan om een werkelijk gezien beeld weer te geven.' Ook de invloed van lektuur mag daarbij niet onderschat worden. In hetzelfde vijfde hoofdstuk, het rijkste van dit proefschrift, wordt aan de *Typen* een plaats gewezen in de toenmalige modestroming van de 'physiologieën'. De terloops genoemde *Physiologie de l'Etudiant*, van HUART (blz. 110), doet ons verlangen naar een parallel met KNEPPELHOUT's typen, maar we mogen er de schrijver geen verwijt van maken dat hij zijn stof enger begrensde, en dus ook de invloed van Franse romantici, waar HUET op wees, niet verder in biezonderheden naging.

Minder scherp dan de *schrijver*, is de *mens* getekend. Het eerste hoofdstuk is het magerste geworden. Een verwijzing naar de levensbeschrijving door W.P. WOLTERS bevredigt ons niet. Wij zouden willen weten of HUET niet overdreef toen hij beweerde dat de geest van Noorthey het leven en het werk van KNEPPELHOUT zozeer beheerst heeft. De vraag komt op wat de vrienden geweest zijn in het leven van de student die de vriendschap zo verheerlikte (blz. 92, 102). Hoorde niet een groot deel van hoofdstuk IV, dat de Leidse 'werkelikheid' rondom 1835 wil geven, eigenlik in het eerste hoofdstuk thuis? KNEPPELHOUT staat er nu te veel alleen, en zijn beeld blijft nevelachtig. In het derde en vierde hoofdstuk, waarvan de scheiding weinig gemotiveerd is, voelen we de nawerking daarvan. Het is verklaarbaar dat de auteur van dit proefschrift, die zelf zo dicht bij het studentenleven stond, zich het meest interesseerde voor de vraag: hoe zag de studentenmaatschappij er uit in Klikspaans dagen? Maar belangrijker is de

1) *Kopijeerlust des dagelijkschen levens*, blz. 385.

vraag: hoe weerspiegelde zich dat alles in de geest van de romantiese idealist? Daarvoor moeten we die geest kennen. Staat zijn af keer van de ‘diplomaten’ niet in verband met de demokratiese neigingen van het jonge liberalisme[1], die zonderling kontrasteerden met zijn aristokratiese sympathieën? Was het in zijn stemming niet noodzakelik dat hij van de professor een karikatuur maakte?

Laten we intussen niet vergeten dat de schrijver zelf, door zijn proefschrift een ‘bijdrage’ te noemen, erkent dat de biografie van KNEPPELHOUT nog geschreven moet worden.

Deze met zorg en liefde bewerkte monografie zal ongetwijfeld menig belangstellend en dankbaar lezer vinden.

C.D.V.

Hadewijch. Strophische Gedichten door J. van Mierlo Jr., S.J. Leuvense tekstuitgaven N°. 4. (Leuven - Keurboekerij - 1910). Prijs fr. 8.40.

Drie jaar na de verschijning van JOH. SNELLEN's kritiese Hadewijchuitgave[2] ligt een nieuwe, met buitengewone zorg bewerkte tekstuitgave voor ons. VAN MIERLO legde evenals voor het *Proza*, handschrift C ten grondslag[3] en gaf na elk gedicht de volledige varianten. Bovendien ‘scheen het nuttig er een zeer beknopten commentaar met een woordenlijst aan toe te voegen. De commentaar geeft voor elk gedicht in 't kort den inhoud. Er werd naar gestreefd de verschillende gedachten en gevoelens te ordenen en tot een plan samen te vatten.’[4] Herhaaldelik wijkt de uitgever af van de interpretatie van Dr. SNELLEN of van het Mnl. Woordenboek, al heeft hij die niet ‘rechtstreeks weerlegd’. Wij zijn dus nu in het bezit van een definitieve standaarduitgave, met de toelichting van een geleerde die zich jaren lang in HADEWIJCH verdiept heeft. Voor het debiet moge het minder wenselik zijn dat de twee uitgaven elkaar belemmeren, de beoefenaars van onze M.E. letteren zullen het niet betreuren, dat de vergelijking van de beide kommentaren hun tot een zelfstandig oordeel in staat stelt. Want al is ‘de duisterheid van HADEWIJCH's poëzie wel overdreven geworden’, de meeste lezers worden door deze poëzie in een vreemde gevoelswereld geleid, waar ze dankbaar grijpen naar de hand van een betrouwbare gids.

C.D.V.

1) Denk aan zijn latere brochure *Landgenooten*, van 1848.
2) Vgl. *De Nieuwe Taalgids* II, 157.
3) Vgl. *De Nieuwe Taalgids* II, 219.
4) *Ter inleiding*, blz. 220.

Uit de tijdschriften.
(Julie - Augustus.)

De Gids. Julie.

Naar aanleiding van PAUL FREDERICQ's driedelig werk over de geschiedenis van de Vlaamse beweging, geeft G. KALFF (*Over Vlaamsche Volkskracht*) een beknopt histories overzicht, en daarna een beschouwing over de bezwaren waarmee de Vlaamse strijders te kampen hebben en over de betekenis van hun strijd, ook voor het Noorden.

Augustus. J.J. SALVERDA DE GRAVE publiceert zijn kongresvoordracht over *Frans spreken en Frans schrijven*. Zowel het spreken als het schrijven van een vreemde taal is voor hem een antinomie. Het spreken op zich zelf is ‘absoluut waardeloos voor de wetenschap’, maar: ‘een vreemde taal kan men eigenlik slechts ten halve kennen als men haar niet leert spreken’. Evenzo kan ‘het schrijven van een vreemde taal slechts middel, nooit doel zijn’. Deze theses en antitheses worden leerzaam en boeiend toegelicht. Daarbij wordt uitvoerig het verschil tussen de gemiddelde Nederlandse en Franse stijl nagegaan. Het oordeel van Franse critici over een Frans opstel van een Nederlander geeft de aanknopingspunten. De geschiedenis van de Franse stijl, in vogelvlucht geschetst, blijkt een beeld te zijn van de Franse geest. - Onder het opschrift *Moderne kritiek* bespreekt FRANS ERENS waarderend de bundels *Krachten der Toekomst* van CAREL SCHARTEN.

De Beweging. Julie.

M. UIJLDERT bespreekt *Twee drama's* van P.H. VAN MOERKERKEN Jr.

Augustus. J. KOOPMANS begint een studie over *De Tendens in de ‘Willem Leevend’ van Wolff en Deken*. De schr. ziet in dit boek één codex van levenswijsheid, welke het nooit te verzaken opschrift draagt: ‘Wat valt er te doen, om goed te leven en wel te sterven?’ De ‘vele uitmuntende vrouwen’ aan wie ‘hier het woord gegeven is’, worden één voor één gekarakteriseerd. - ALBERT VERWEY besluit, in de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* het artikel *Potgieter en Hilda Wijk*. HILDA, ‘in haar eigen land de bewonderde

schoone', blijkt tegenover POTGIETER geweest te zijn 'de vertegenwoordigster van Zweden en Zweedsche dichters'. - J. PRINSEN J.Lz. behandelt afbrekend de studie van P.M. WESTRA *Over Multatuli als auteur, in het bijzonder als navolger van Alphonse Karr*. -ALBERT VERWEY bespreekt de *Vergeten Liedjes* van P.C. BOUTENS.

Groot-Nederland. Julie.

MARCELLUS EMANTS houdt in een artikel *Een Nationaal Belang en het Adres der Zeventig Letterkundigen in zake de Vereenvoudiging van onze Schrijftaal* een pleidooi voor de Vereenvoudigde, voornamelik door het voortwoekerende misverstand te bestrijden, dat o.a. uit het Adres en uit een artikeltje van Dr. VAN MOERKERKEN opnieuw bleek. - HERMAN TEIRLINCK spreekt met grote waardering over de *Bibliographie van den Vlaamschen Taalstrijd*, door TH. COOPMAN en JAN BROEKAERT, en vindt daarin aanleiding om de betekenis van de Vlaamse beweging te schetsen, die door het jongere geslacht zoveel doeltreffender geleid wordt dan vroeger door romantiese oudere Vlamingen. - JAN WALCH bespreekt verzen van ADAMA VAN SCHELTEMA, HÉLÈNE LAPIDOTH-SWARTH, JAC. E. VAN DER WAALS, JOZEF COHEN en EDW. B. KOSTER.

Augustus. In de rubriek *Literatuur* behandelt JAN WALCH de *Krachten der Toekomst* van C. SCHARTEN.

De Nieuwe Gids. Julie.

W.H.W. DE KOCK geeft een 'nabetrachting' over *Multatuli's afschuw van logen en onrecht, de man van Lebak en de strijdkreet van den Max Havelaar*. Hij 'wil trachten te bewijzen, dat de Havelaar uit het boek van MULTATULI en uit de huldiging niet behoort aan de geschiedenis, maar tot de legende.' In 't biezonder trekt hij te velde tegen VAN DEVENTER die 'buitengewoon vergoelijkend over MULTATULI spreekt.' De verheerliking van MULTATULI's ontslagname te Lebak stelt hij gelijk met 'het uitgalmen van frasen.' Een reeks van daden bewijzen dat MULTATULI's 'afschuw van logen' onecht was. Het pleidooi van Max Havelaar is vol logen. De overprikkeldheid van de zenuwlijder alleen is in staat om de wording van zo'n boek begrijpelik te maken. - J.B. SCHEPERS schrijft een uitvoerig artikel over *Pieter Jelles, de Friese dichter*, toegelicht met staaltjes uit de Friese verzen, in oorspronkelike of vertaalde vorm. - De *Literaire Kroniek* handelt over *Het Leven van Mr. Jacob van Lennep*. KLOOS vindt dit boek 'een waardig monument voor de nagedachtenis' van de schrijver die zoveel 'prijzenswaardigs en prettigs gedaan en voortgebracht heeft', en die hij met DE GENESTET vergelijkt. Z.i. staat VAN LENNEP's verswerk hoger dan dat van

DE GENESTET: ‘het nu komende geslacht moest er weer eens een vriendelijk kijkje gaan nemen.’ - A. ALETRINO beoordeelt een reeks grotendeels weinig belangrijke boeken.

Augustus. W. KLOOS prijst in zijn *Literaire Kroniek* de *Tropenstudies* van HORA ADEMA.

Van onzen tijd. Nummer IX.

De *Aanteekeningen bij Volksliederen* van L.J.M. FEBER, behandelen de vraag in hoever het Nederlandse volkslied herleefd is in de kunst van RÉNÉ DE CLERCQ en ADAMA VAN SCHELTEMA. ‘DE CLERCQ herinnert het middeneeuwsche volkslied, zooals SCHELTEMA het goethiaansche.’ Zijn sympathie is aan de zijde van de eerste. DE CLERCQ is ‘vanzelf volksman.’ ‘Zijn gemeenzaam volksvers dwingt hem niet tot neerbuigen als SCHELTEMA.’ Het laatste gedeelte van dit opstel geeft belangrijke beschouwingen over wezen en roeping van het volkslied.

Nummer X. MARIA VIOLA karakteriseert in enkele kernachtige bladzijden het talent van J.A. ALBERDINGK THIJM als novellist (*Literaire Kroniek*). Hij heeft ‘niet den innerlijken wasdom bereikt tot welken zijn aanleg hem scheen te bestemmen. Want met het breeder worden verliest hij aan eigenheid en aan diepte, met het verfijnen aan kracht.’ - ‘THIJM's renaissance-menschen zijn fijne en sympathieke, maar zwakke gestalten en dien éénen sterke: VONDEL, heeft hij niet aangekund in zijn diepste kracht.’

De Katholiek. Julie.

B.H. MOLKENBOER O.P. bespreekt in een *Letterkundige Kroniek* de bundel *Uit Stilte en Strijd* van ADAMA VAN SCHELTEMA, en zeer uitvoerig het krities werk van IS. QUERIDO.

De Boekzaal. Junie.

Vondel in den vreemde heet een uitvoerig artikel van HENDR. C. DIFEREE, waarin hij een overzicht geeft van buitenlandse belangstelling in VONDEL's werk, blijkende uit vertaling en opvoering.

Den Gulden Winckel. Julie.

F. BEZEMER bespreekt *Een zonderlinge prijsvraag*, bij een rederijkerswedstrijd van 1679.

Augustus. JAN GRESHOFF beoordeelt de bloemlezing *Nieuwste Nederlandsche Dichtkunst* van GUTTELING en UYLDERT. - GERARD VAN ECKEREN geeft *Kantteekeningen bij de Literatuur van den Dag*. - ARY DELEN bespreekt het belangrijke folkloristiese werk *Histoire de l'Imagerie populaire flamande*, van E. VAN HEURCK en G.J. BOEKENOOGEN.

Museum. Julie.

J. VAN GINNEKEN bespreekt een studie van C.C.

UHLENBECK over de Algonkin-talen (Amerika), en bewijst, ook door parallellen met onze taal, hoe nuttig het voor de algemene taalstudie is, zulke uitheemse taalstruktuur te ontraadselen. - A. KLUYVER bespreekt de tweede druk van FRANCK's *Mittelniederländische Grammatik*.

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde XXIX, Afl. 4.

R. VAN DER MEULEN Rz. zet de *Hollando-Russica* voort. - J. FRANCK bespreekt in zijn *Beiträge zur niederländischen grammatik* twee moeielike vraagstukken, nl. welke klanken in het Mnl. bedoeld werden met de letters *ie* en *ij*, en met de aanduiding *oe*. Voor hem staat het vast dat *ie* monophthong was. Maar even zeker is het, dat *ie* bij nauwkeurige dichters niet rijmt op *ij.* Toch is z.i. de *ij* evenzeer monophthong; de diphthongering tot *ei* kwam maar sporadies in de late M.E. voor. De rijmen waarop men een tegengestelde mening grondde, hebben weinig of geen bewijskracht. Het verschil tussen de beide *i*-klanken was misschien hetzelfde als de tegenwoordige West-Vlaamse onderscheiding. Behalve lengte-verschil kan er akcentverschil in 't spel geweest zijn. In tegenstelling met zijn vroegere mening is de schr. nu overtuigd dat ook *oe* in het Mnl. geen tweeklank aanduidde. Het klankverschil met de 'scherplange *o*' staat vast, omdat die klanken niet rijmen, maar de Mnl. *oe* behoeft daarom niet identiek te zijn met de tegenwoordige *oe*-klank. Een definitieve oplossing geeft deze bijdrage niet, maar de kwestie wordt scherp gesteld en voor verder onderzoek vatbaar gemaakt. - D.C. HESSELING behandelt de *Overblijfsels van de Nederlandse taal op Ceylon*, die merkwaardige overeenkomst vertonen met het Afrikaans. Het Nederlands is daar bezweken door de konkurrentie met het Indo-Portugees, maar deze taal heeft vrij wat Nederlandse woorden opgenomen. De aard van die woorden bewijst dat het Nederlands de officiële, de 'Zondagse' taal was op Ceylon, terwijl men voor de vertrouwelike omgang het Portugees gebruikte. - J.H. KERN herstelt in *Troyen* vs. 10890 het rijmwoord *melme*. Verder bevat deze afl. enige kleinere bijdragen en bladvullingen.

Volkskunde. Afl. 5-6.

M. SABBE wijst op de folkloristiese waarde van PIETER BREUGEL's schilderkunst. - A. DE COCK vervolgt de opsomming van plantennamen, op volksgeloof berustend, en de *Spreekwoorden en zegswijzen over de vrouwen, de liefde en het huwelijk*. - G.J. BOEKENOOGEN deelt nog enige *Geparodieerde sermoenen* mee. *Uit een oud reisboek* haalt A. BORGELD een proeve aan van volksgeneeskunde. Verder een aantal boekbeoordelingen.

Afl. 7-8. *Folkloristische Hazenpastei* heet een artikel van M. SABBE,

waarin allerlei volksgeloof, overleveringen, fabels en vertellingen waarin de haas een rol speelt, bijeengebracht worden. - A. DE COCK en G.J. BOEKENOOGEN zetten de bovengenoemde rubrieken voort. - M. SABBE verklaart de uitdrukking: 'Ze komen overeen lijk Duifjen en Willemientje' uit een bekend oud volksboekje. Ten slotte enige boekbeoordelingen.

De Nieuwe School. Julie.

De Hoofdige Boer. Proeve eener karakterbeschrijving ten behoeve van hoofdakte-kandidaten is een parodie, door BOL geschreven.

Augustus. THIJSSEN besluit het artikel *Opkamertjesmoord*, een afbrekende kritiek van ELGERSMA's *Lezen en Verwerken*.

Zeitschrift für Philosophie und Pädagogik. August.

In het artikel *Aus der Reform des niederländischen Sprachunterrichts* geeft RUDOLF PANNWITZ, de auteur van *Der Volksschullchrer und die deutsehe Sprache* een helder overzicht van het streven naar een nieuw taalonderwijs hier te lande. In het biezonder toont hij zich ingenomen met de geschriften van VAN DEN BOSCH, waarin hij zoveel van zijn eigen denkbeelden omtrent moedertaalonderwijs terugvond. Hij prijst ook onze nieuwere leesboekjes voor de lagere school, om de echt kinderlike tekst en kindertaal, en om de illustraties: 'Ich würde es für dringend wünschenswert halten, dasz man sich diese Dinge einmal ansähe.' Ook de 'freie Kinderniederschriften' - een beter woord dan ons 'opstellen'! - hebben hem sterk geinteresseerd. 'Soweit ich den Eindruck habe, wird, summarisch, dort und hier die Bewegung gleichweit geschritten sein.'

School en Leven. No. 43.

FRITS VAN RAALTE en JAN LIGTHART spotten met de kakografie in *Het Haagsche taalwerk, anno* 1910: 'Het komt meer voor, dat deskundigen zich zo blind staren op "taalfouten", dat ze hun taal niet meer zien, en dat men zo verzot is op de juiste letters, dat men de juiste woorden niet meer voelt.'

No. 46. *Studiën der levende taal* noemt A.W. STELWAGEN een artikel, waarin hij de *Vakwoorden* van de stoomkatoenspinnerij nagaat.

Het Katholieke Schoolblad. 28 Julie

e.v.B. SCHURINK schrijft een reeks artikels: *Ons taalonderwijs in nieuwe banen*, waarin hij zijn vakgenoten voorlicht, en opwekt om met de sleur te breken.

C.D.V.

Over leenwoorden.

Een leenwoord is een woord, dat door een taal is overgenomen, anders gezegd ‘ontleend’ uit een andere taal: ziedaar een waarheid, waartegen weinig is in te brengen, een waarheid (zoals onze Nederlandse taal het zo plasties uitdrukt) als een koe. Een even grote waarheid is het, dat de uitdrukking ‘een taal neemt een woord over van een andere taal’ slechts een werkformule is voor: ‘een groep van mensen, die eenzelfde taal spreken resp. schrijven, neemt van een andere dergelijke groep mensen een woord over,’ - maar deze waarheid wordt niet door allen voldoende erkend: hoevelen toch zijn er, niet alleen onder de leken, maar ook onder de filologen, die, wanneer ze horen zeggen, dat bijv. het woord *lawn-tennis* of korter *tennis* in 't eind der 19de eeuw uit het Engels of het woord *kasteel* in de Middeleeuwen uit het Frans is ontleend, overtuigd zijn, dat ze die meedeling volkomen begrijpen, maar er zich nooit rekenschap van gegeven hebben, dat ‘het Frans’, ‘het Engels’ en ‘het Nederlands’ niet tot handelen, tot geven of ontvangen in staat zijn. Substitueren we nu voor de taalnamen de volksnamen en zeggen we, dat ‘de Nederlanders’ van ‘de Engelsen’ resp. ‘de Fransen’ de woorden *lawn-tennis* en *kasteel* hebben overgenomen, dan is er een aanleiding tot misverstand opgeheven, maar toch niet elke aanleiding. Vooral bij 't eerste van de genoemde voorbeelden valt ons dat gemakkelik op. Hebben heus ‘de Nederlanders’ het woord ontleend? Neen, een klein kringetje van Nederlanders, in de eerste plaats sportmensen, daarna heren en dames die tennissen uit modezucht of voor hun genoegen, ten slotte de vele Nederlanders, die het spel wel eens zien of er veel over horen spreken enz. Maar er zijn nog altijd massa's Nederlanders, die nooit van ‘tennis’ gehoord hebben of als ze dit al hebben, niet hebben begrepen, wat het woord betekende en dat het een in de Nederlandse taal gebruikelik woord was.

Dit eenvoudige voorbeeld toont ons, dat we bij het probleem der woordontlening steeds moeten letten op de vele groep-talen, die zovele schakeringen zijn van ‘het Nederlands’, ‘het Duits’ enz. Hoe weinig aandacht wordt in onze taalkundige geschriften vaak aan die

groeptalen geschonken! Een gunstige uitzondering maakt o.a. VAN LENNEP's ‘Vermakelijke Spraakkunst’, in welker ‘Inleiding’ er expresselik op gewezen wordt, hoe wij naast elkaar ‘Beschaafd Nederduitsch’, ‘Voorzangers-Nederduitsch’, ‘Koffyhuis-Nederduitsch’ enz. moeten onderscheiden evengoed als ‘Ciceroniaansch Latijn’, ‘bastaard-Latijn’, ‘monniken-Latijn’, ‘potjes-Latijn’.

Als wij deze waarheid uit het oog verliezen, kunnen we nooit begrijpen, op wat wijze woorden ontleend worden en op hoe reusachtige schaal woordontlening plaats heeft. Immers met dit verschijnsel hebben wij niet alleen dan te doen, wanneer ‘het Nederlands’ of ‘het Duits’ of ‘het Kaffers’ e. dgl. meer een woord uit ‘het Engels’ e. dgl. overneemt, maar ook wanneer een groep Nederlands sprekende personen aan een andere dgl. groep of wanneer een dialekt of - wat veel meer voorkomt - een sociale groep van mensen aan de niet geheel nauwkeurig, maar toch met een zekere nauwkeurigheid te omlijnen taal, die ‘algemeen-beschaafd’ of ‘algemeen-Nederlands’ heet, woorden of uitdrukkingen overdoet.[1)] De voorbeelden zijn maar voor 't grijpen. Wanneer in de kring van de kappersbediende, die mij pleegt te scheren, sedert enige tijd het woord *dineren* voor *eten* in de plaats is gekomen, is dit een geval van woordontlening uit een andere groeptaal. Een ander voorbeeld: In verschillende dialekten, waar de intervokaliese *d* klankwettig verdwijnt, vormt het woord *vader* een schijnbare uitzondering; in het door VAN WEEL beschreven[2)] West-Voornse dialekt is ook de vokaal niet klankwettig (*ā* voor *ǣ*); naar ik meen opgemerkt te hebben, komt in 't tegenwoordige Amsterdams de vorm *vader* meer en de vorm *vaer* minder voor, dan in de taal van BREDERO's Robbeknol: al die verschijnselen wijzen op ontlening van de ‘algemeen-beschaafde’ vorm *vader* door de volkstaal, waarschijnlik uit de kerk- en katechisatietaal. Laat ik terloops nog herinneren aan de gymnasiasten, die studententermen gebruiken, de klerken, die de taal van hun superieuren nadoen; verder zal ieder zelf zoveel van dgl. groep-ontleningen kunnen bedenken als hij wil. Als we het vocabularium van onze ‘algemeen-beschaafde’ taal eens woord voor woord onderzochten, dan zouden we ons verbazen over het vergelijkenderwijs geringe aantal woorden en uitdrukkingen, dat regelrecht van geslacht op geslacht is overgegaan zonder dat ontlening 't zij uit een niet-Nederlandse taal 't zij uit een groep-taal waar-

1) Vgl. vooral A. MEILLET, Comment les mots changent de sens. L'Année Sociologique, IX (1905-1906), Paris, 1906, blz. 1-38, speciaal blz. 20 vlgg.
2) M.A. VAN WEEL. Het dialect van West-Voorne, Leiden, 1904.

schijnlik is of vaststaat. Voorlopig noem ik enige voorbeelden van de laatste soort, over ontlening uit niet-Nederlandse talen komen we nog te spreken: de ‘Vermakelijke Spraakkunst’ noemt *ouwe heer* voor ‘vader’ een term van het ‘Koffyhuis-Nederduitsch’; nu is het een algemeen-Nederlands woord, in de ogen van een kleine minderheid van mensen nog enigszins suspekt. - Het mul. *schōle* ‘troep, schaar’, o.a. ‘school vissen’ is in de laatste betekenis in het algemeen-Nederlands blijven voortleven: een ontlening uit de visserij-taal. - *Boom* ‘stok om een schuit voort te bomen’ is hetzelfde woord als *boom* ‘arbor’. De grondbetekenis was ‘de groeiende’, in het Oerwestgermaans, waarschijnlik reeds in 't Oergermaans had het woord (**bawwəma-z*) de betekenis ‘arbor, Baum’, in de Nederlandse schipperstaal ging men het, waarschijnlik in de latere Middeleeuwen, met een zeer speciale techniese betekenis[1)] gebruiken en met die betekenis kent het nog zowel het schippers- als het algemene Nederlands. Wanneer men lange artikels als *boom, arm, hoorn* in het Nederlands woordeboek doorleest, zal men een massa betekenissen aantreffen, die zulke woorden in verschillende groeptalen hebben aangenomen, en in vele van die betekenissen zijn ze van algemene bekendheid in de ‘beschaafde’ taal.

Wanneer we nu overgaan tot wat men in engere zin ‘woordontlening’ pleegt te noemen, namelik het overnemen van woorden door het Nederlands, Frans, Engels en andere van die ‘talen’ in de alledaagse opvatting van dat woord uit andere dergelijke ‘talen’, dan moeten we ons daarbij steeds voor ogen houden hetgeen in het kort hierboven besproken is: immers deze soort van woordontlening is alleen te begrijpen, als we er goed van doordrongen zijn, dat elk van die zogenaamde ‘talen’ gesproken wordt door veel heterogene groepen van mensen, die ieder hun eigen vocabularium er op na houden. Die verschillende vocabularia stemmen tot zekere hoogte overeen, maar niet geheel. Geen twee mensen hebben een volkomen gelijke woordeschat, maar toch zullen personen, die in één omgeving leven of gemeenschappelike bezigheden hebben, in vergelijking tot andere groepen van mensen een grote homogeniteit in het woordgebruik vertonen. Wanneer nu een woord uit een vreemde taal in ‘het Nederlands’[2)] ontleend wordt, dringt het eerst door in de taal van een klein krin-

1) Of deze e.a. techniese betekenissen (ten dele reeds mnl.; zie VERDAM, Mnl. Handwdb.) op een reeds algemeen-mnl. betekenis ‘stok, staak’ teruggaan, is verre van zeker.
2) Hetzelfde geldt natuurlik voor ontlening in ‘het Frans, het Duits, het Spaans’ enz.

getje mensen en wordt dan verder door andere mensegroepen of door de ‘algemene taal’ overgenomen. Voorbeelden kan ieder vinden zoveel als hij wil: men behoeft daarvoor slechts een lijst van leenwoorden door te zien en zich bij elk afzonderlik woord af te vragen, door wat voor mensen het het eerst gebruikt zal wezen. Ik stel me nu met enige voorbeelden tevreden: *lawn-tennis*. Zie hierboven. - *baadje*. Was oorspronkelik alleen in gebruik bij bewoners en oudbewoners van onze Oost. 't Komt uit het Maleis.[1] - *boot*. Is reeds in de Middeleeuwen uit het Engels ontleend.[2] Het zal natuurlik 't eerst door zeevaarders resp. scheepsbouwmeesters of scheepsbouwkundigen gebruikt zijn. - *kater* ‘katterigheid’. Ik aarzel niet dit woord tot de ‘algemene taal’ te rekenen, ofschoon ik het in VAN DALE[4] (1898) niet vind en ofschoon voor enige jaren een leraar in het Nederlands aan een H.B.S., met wie ik mij onderhield, bleek in een ‘morele kater’ niets anders te kunnen zien dan een ‘zedelike mannetjespoes’. Het Duits kent in dezelfde betekenis *Kater*. Hier is het een oorspronkelik oostmiddelduitse vorm voor *Katarrh*, die ± 1850 in de Duitse studentetaal is gedrongen.[3] Het Nederlandse woord komt blijkbaar uit 't Duits. Of 't 't eerst in de taal van de studenten dan wel in die der Duitsland bereizende handelsmensen in gebruik is gekomen, waag ik niet uit te maken. Het eerste komt mij het waarschijnlikste voor. - *peer*. Ongeveer 800 uit het Latijn overgenomen, wellicht door de bemiddeling van Benediktijner monniken; deze toch hebben voor de ontwikkeling van de tuinbouw in de Germaanse landen veel gedaan, - zoals men bij SEILER[4] kan nalezen. Daarmee is niet gezegd, dat dit en dergelijke woorden een tijdlang door de Benediktijnen over het hele Duits-Nederlandse gebied gebruikt zijn en door de andere mensen eerst later; maar in de streek, waar de pereboom het eerst is ingevoerd, zal de naam de eerste tijd wel in een beperkte kring van kloosterlingen en mensen, die met hen veel in aanraking kwamen, gebruikt zijn. - Het woord *bisschop* was vóór de afscheiding van de Angelen en Saksen van de overige Westgermanen, dus vóór het midden der 5de eeuw verbreid over het hele Westgermaanse gebied.[5] Deze vóór de invoering van het Chris-

1) Vgl. bijv. J. TE WINKEL, Pauls Grundriss I^2, 920.
2) Vgl. bijv. H. KERN, Tijdschrift voor ndl. taal- en letterkunde, 17, 237.
4) F. SEILER, Die Entwicklung der dentschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnwortes, II^2, Halle, 1907, blz. 35 vlgg. De tweede druk van deel I verscheen in 1905.
3) F. KLUGE, Zeitschr. f. deutsche Wortf. 5, 262.
4) F. SEILER, Die Entwicklung der dentschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnwortes, II^2, Halle, 1907, blz. 35 vlgg. De tweede druk van deel I verscheen in 1905.
5) Vgl. A. POGATSCHER Zur Lantlebre der griechischen, lateinischen und romanischen Lehnworte im Altenglischen [Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker, 64], Strassburg (London), 1888, passim.

tendom ontleende Christelike term is beslist oorspronkelik door een kleine groep van mensen ontleend, die hem dan weer aan andere groepen overdeden. Natuurlik hebben we bij een dgl. woord ook geleidelike geografiese verbreiding aan te nemen, maar in elke nieuwe streek, waar het ingang vond, zal het wel niet onmiddellik bij alle bewoners zijn bekend geraakt.[1)]

In het biezonder dient gesproken te worden over de zgn. ‘geleerde ontleningen’. De naam behoeft, zou men zo zeggen, geen nadere kommentaar: ‘geleerde ontleningen’ zijn woorden, die door bemiddeling der geleerden of liever der intellektuëlen in een taal zijn ontleend. De naam wordt evenwel op verschillende kategorieën van leenwoorden toegepast, die niet geheel met elkaar gelijk te stellen zijn. Als er gesproken wordt over de woorden, die, voordat er nog van een Franse, Italiaanse, Spaanse taal sprake is, uit het Latijn of uit een op 't Vulgairlatijn teruggaand Romaans dialekt zijn overgenomen, onderscheidt men gewoonlik tussen geleerde ontleningen en volks-ontleningen. De eerste gaan op de Latijnse vormen terug, zoals die in intellektuële kringen werden geschreven en gesproken, de tweede

1) Er zijn woorden, die uit een vreemde taal ontleend zijn en waarbij we vooral of uitsluitend met geografiese uitbreiding te doen hebben: dat komt duidelik uit bij woorden, die in volksdialekten zijn overgenomen. Zo komt in Nederlandse dialekten, in het Fries en als ik mij niet vergis ook op Nederduits gebied een woord *krek, krekt* voor (W. DIJKSTRA's Friesch Woordenboek vertaalt *krekt* met ‘nauwkeurig, nauwlettend, net, juist’), dat uit Frans *correct* ontleend is, misschien via de beschaafde ndl. konversatie-taal, misschien ook niet. In ieder geval heeft het zich onder de boerebevolking verbreid zonder dat wij hierbij sociale of andere groepen moeten onderscheiden, afgezien van het huisgezin en geografiese groepen: blijkbaar heeft dit woord iets in zijn klank gehad wat het voor de verbreiding geschikt maakte. Een zeer interessant geval is het adjektief *gans*, dat zich allengs van het Opperduitse taalgebied uit verbreid heeft (vgl. H. MÖLLER, Zeitschrift für deutsches Altertum 36, 326-356) en behalve in het Middel- en Nederduits ook in het Nederlands, Skandinavies, Litaus en Oudpruisies gedrongen is. Wat was er in dit woord, dat het voor zo'n gebied-uitbreiding geschikt maakte? Ik stel me tevreden met een verwijzing naar SCHUCHARDT's woorden op blz. 282 en verder verzoek ik, deze gevallen van geografiese uitbreiding, waarbij we dikwels geen rekening hebben te houden met sociale e. dgl. groeptalen, in de gedachte te houden met 't oog op de diepere problemen, die blz. 285 vlgg. ter sprake komen.

op de vormen van een of ander Romaans dialekt. Zo veronderstelt bijv. wgerm. **biskupa-, -opa-*, ndl. *bisschop* een Romaanse vorm met anlaut *bi*, terwijl oudiers *epscop* op het Latijnse *episcopus* teruggaat. In dit geval blijkt de oorsprong der ontleende woorden uit hun vorm, in andere gevallen staat deze beide opvattingen toe: oudhoogduits *choh*, ndl. *kok* kan een vroege ontlening uit lat. *cocus* (= *coquus*) zijn, maar ook van een romaanse vorm met korte *ŏ* komen; angelsaks. *cóc* gaat waarschijnlik op lat. *cocus* terug, dat in het Middeleeuwse Latijn met gerekte *o* gesproken werd; echter is ontlening uit een dialekt, waarin rekking (of eventueel een kwalitatieve verandering) had plaats gehad, wegens de vorm niet geheel onmogelik.[1)]

Bij de hier besproken groep van ontleningen hangt het al-of-niet-gebruiken van het epitheton ‘geleerd’ af van de taal, waaruit ze ontleend zijn, niet van de groep van personen, die ze ontleende. Een niet-geleerde ontlening uit een Romaans dialekt kan even goed als een direkte ontlening uit het Latijn het eerst in een intellektueel milieu in gebruik zijn geweest: zo kan een kring van geesteliken, die zowel voor de verbreiding van het Christendom als voor de verbetering van de ooftbouw veel gedaan heeft, best een kerkelike term uit het Latijn en de naam van een vrucht uit het dialekt van Romaans sprekende tuiniers hebben overgenomen: beide termen kunnen dan verder in de algemene taal gekomen zijn.

In andere gevallen gaat de boven gegeven definitie: ‘geleerde ontleningen zijn woorden, die door bemiddeling van intellektuëlen zijn ontleend’ beter op. Zo zijn de ndl. woorden *zich* en *niks* beide uit het Duits in het Nederlands gekomen; bij het eerste woord twijfelt niemand er aan, bij het tweede woord, dat 1. eerst na de Middeleeuwen doordringt ('t is niet te verwachten, dat een woord van deze betekenis een paar eeuwen in een taal bestaat en zich overal, zelfs in door weinig ontwikkelde mensen afgeschreven gebedeboekjes en devote traktaten zorgvuldig schuil houdt), 2. als echt Nederlandse vorm niet, als oorspronkelik Duitse vorm zeer goed begrijpelik is, is nauweliks een andere opvatting mogelik. Nu is echter de vorm *zich* in de meeste streken van ons land geen volkswoord - men zegt *hem* of *z'n eigen* -, in de Middeleeuwen komt het nog zelden voor,[2)] maar o.a. komt het voor bij de ‘geleerde’ en Duits kennende GEERT GROTE, in zijn

1) Vgl. E. SIEVERS, Zum angelsächsischen Vocalismus, Leipzig, 1900, blz. 12 vlg.
2) Zie VAN HELTEN, Middelnederlandsche Spraakkunst, blz. 436 vlg., VERDAM, Mnl. Wdb. s.v., FRANCK, Mittelniederl. Gramm. ^{2}, blz. 177.

uit het Latijn vertaalde Getijden: *zich* is een geleerde ontlening, wellicht meer dan dat: een opzettelike ontlening, ten einde in het Nederlands een equivalent te verkrijgen voor lat. *se* naast *eum*, Duits *sich* naast *ihn. Niks* echter is in de meeste streken van ons land een volkswoord, ook in de beschaafde taal is het zeer gewoon, hoewel men het niet pleegt te schrijven en het - mede hierdoor - in 't oog van sommige ‘deftige’ Nederlanders een vulgair tintje heeft: *niks* is een niet-geleerde ontlening, wellicht vooral door Duitse soldaten, die in ons land dienden, verbreid.

En wat voor geleerde ontleningen dringen nu in onze tijd door in de Nederlandse taal? Wij leven in een periode van vroeger ongekende specialisering der wetenschappen. Iedere wetenschap heeft haar eigen internationale terminologie en die verschillende terminologieën lopen zo belangrijk uiteen, dat een gestudeerd persoon gewoonlik van de vakwoorden, die in de dissertaties van zijn vrienden-niet-vakgenoten voorkomen, weinig of niets snapt. Het is niet waarschijnlik, dat de meeste van zulke woorden ooit in de algemene taal zullen doordringen, in zoverre het niet de namen zijn van voorwerpen of verrichtingen, waarmee het grote publiek op den duur bekend wordt. In zoverre laten zich deze geleerde ontleningen vergelijken met de vele Franse woorden, die in de rederijkersgedichten en in de brieven van de 16de en 17de eeuw voorkomen, maar nooit algemeen Nederlands zijn geworden.

Toch is het aantal geleerde ontleningen, dat wel in de algemene taal doordringt (niet, of veel later, in de plattelandsdialekten!) in het Nederlands van nu evenals in de taal van alle kultuurvolken [NB. Ook dit woord is een ontlening resp. vertaling uit het Duits] enorm groot en de ontlening gaat vlugger en gaat op groter schaal dan ooit te voren. Dat hangt samen met het internationale karakter van de tegenwoordige kultuur zelf. ‘Innerhalb der Kulturvölker’ - zegt MAUTHNER[1] terecht - ‘.... ist trotz Nationalhass und Geldgier, trotz religiöser Gegensätze und ewiger Kriegsgefahr doch etwas wie eine geistige Einheit entstanden, die einer Universalität des Denkens oder der Sprache zum Verwechseln ähnlich sieht.... [Es gibt] für die Weltanschauung der abendländischen Kulturvölker und Amerikas eine Gemeinsamkeit der Seelensituation, die trotz der Verschiedenheit der Mundarten oder Sprachen zu einer Internationalität geführt hat. Namentlich die Seelensituation der Grosstädter aller Völker ist auf

1) F. MAUTHNER, Die Sprache [Die Gesellschaft. Heransgeg. v. Martin Buber. Bd. IX], Frankfurt a.M., 1906, blz. 42 vlg.

den Gebieten des Wissens gemeinsam.' Niet alleen dat allerlei nieuwe uitvindingen zich in een ogenblik verbreiden over de hele kultuurwereld, hetzelfde geldt van geestelike stromingen en van wereldbeschouwingen. Natuurlik beantwoordt aan het internationale element van de hedendaagse kultuur een internationaal element in de talen der kultuurvolken. Hierbij is het snelle en op grote schaal plaats hebbende verkeer van invloed, maar meer nog de journalistiek. Vlugger dan in de latere Middeleeuwen, de tijd van de 'Moderne devotie', een groot aantal woorden en zegswijzen uit vreemde talen via de kringen van RUUSBROEC, GEERT GROTE e.a. in de taal van grotere groepen van Nederlanders en ten dele ook in de algemeen-beschaafde taal - voorzover daarvan in die periode sprake kan zijn - doordrongen (zowel langs de weg van schriftelike als van mondelinge overlevering), veel vlugger neemt nu onze taal - en evenzo elke andere kultuurtaal - massa's nieuwe woorden en uitdrukkingen op, die later voor de geschiedvorsers een onschatbaar instrument zullen wezen voor het bestuderen van de 'Sachen', die al deze 'Wörter'[1] hebben te voorschijn geroepen: 't zijn vooral de kranten en periodieken, die voor de popularisering van alle nieuwe wetenschap en voor de vlugge verbreiding ook van de 'woorden', die op de 'zaken' betrekking hebben, zorg dragen.

Wanneer we hier van 'leenwoorden' spreken, is dit woord in een ruime betekenis op te vatten; hetzelfde geldt trouwens ook voor andere 'geleerde ontleningen': we rekenen er ook de zgn. 'Lehnübersetzungen' toe: *invloed* = mlat. *influxus*, hd. *Einfluss*, fr. *influence*, russ. *wlianie* en *stem* in de betekenis van eng. *vote*, = fr. *voix*, hd. *Stimme*, russ. *golos* zijn evengoed internationale leenwoorden als bijv. *aviatiek, telefoon, elektries*: slechts n o e m e n we gewoonlik alleen de laatste kategorie 'leenwoorden', en de eerste 'vertalingen'.[2] De ene taal geeft vaak de voorkeur aan vertalingen, waar de andere het vreemde woord overneemt, maar in zulke gevallen hebben we gewoonlik met een opzettelik purisme te doen, zo bijv. wanneer Duitsers het woord *Fernsprecher* voor 'telefoon' en Nederlanders het woord *aangezichtskaart* of *prentbriefkaart* voor het uit *Ansichtskarte* verkorte en blijkbaar voor ons taalgevoel gemakkeliker dan de genoemde vertalingen verduwbare *ansicht* gebruiken.[3]

1) Zie A. KLUYVER in de lopende jaargang van dit tijdschrift, blz. 171-178.
2) MAUTHNER t.a.p. blz. 55 vlgg. handelt vrij uitvoerig over de 'Lehnübersetzungen': een lezenswaardig hoofdstuk.
3) Op m.i. zeer goede gronden veroordeelt SEILER in de inleiding tot zijn blz. 276 noot 4 genoemde boek een dgl. purisme, - zonder echter anderzijds een overdreven liefde voor wat men wel 'verbastering der moedertaal' noemt aan de dag te leggen. Zeer hinderlik is ook een dgl. purisme in wetenschappelike taal: een eeuwige ergernis zijn mij steeds de ontelbare vertaalde grammatiese termen in Poolse en Russiese taalkundige geschriften: heus die barbaarse vertalingen van *adjectivum, verbum, infinitivus* e. dgl. maken de taal veel onnatuurliker dan de ontleende Latijnse woorden. Trouwens, voor ons Nederlands geldt hetzelfde: niet alleen voor de vreemdelingen, die Nederlandse geschriften lezen, maar ook voor onze eigen schooljeugd zou het gewenst zijn, als we de vreemde termen gebruikten en niet die monstra *aantonende wijs, naamwoord, deelwoord, voornaamwoord* enz., die desnoods, als men zich van hun betekenis tracht rekenschap te geven, nog allerlei wanbegrippen in de wereld kunnen brengen. In dergelijke geest laat zich K. BRUGMANN, Germanisch-romanische Monatsschrift 1, 210 vlg. uit.

Woordontlening uit een vreemde taal, vooral als die op grote schaal plaats heeft, gaat gewoonlik door de bemiddeling van een aantal mensen, die in een of ander opzicht een groep vormen: een sociale groep of een groep van vakgenoten. Met een dergelijke woordontlening door middel van een groep-taal hebben we ook te doen, wanneer twee naties door hun politieke betrekkingen in nauw kontakt met elkaar komen en de ene dan ook op de taal van de andere invloed heeft. Dit is slechts een speciaal geval van de ontlening van woorden enz. tengevolge van kultuurinvloeden: de politieke betrekkingen - vooral heb ik hier 't oog op afhankelikheidsbetrekkingen - doen alleen de ontlening wat vlugger gaan. Wie zijn in dit geval de bemiddelaars, wie zijn het, die het eerst het vreemde tot hun eigendom maken? De twee-taligen. Trouwens ook in zeer veel andere gevallen zijn dit de tussenpersonen. Zo zijn de talrijke Latijnse kerk-termen in de Germaanse talen het eerst gebruikt door geesteliken en monniken, die èn Latijn èn Duits kenden. De Latinismen en Germanismen in de terminologie der ‘moderne devotie’ zijn bij ons door personen geïmporteerd, die Latijnse en Duitse geschriften lazen, eventueel ook die talen spraken. De vele Franse woorden der konversatie-taal, die soms ook in de onderste lagen der samenleving doordringen, werden oorspronkelik slechts gebruikt in kringen, waar men Frans sprak en verstond, de Engelse sporttermen zijn door Engels kennende sport-mensen en journalisten bij ons algemeen bekend geworden.[1)] Het Latijn, vooral het Latijn der ontwikkelde Romeinen heeft een belangrijke invloed

1) Over tweetaligheid als aanleiding tot woordontlening vgl. E. WINDISCH, Zur Theorie der Mischsprachen und Lehnwörter, Berichte über die Verhandlungen der königlich sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse, 49. Band, 1897, blz. 101-126.

van het Grieks ondergaan: ‘Die politische Uebermacht hatte Rom, die culturelle Ueberlegenheit Griechenland. Die vornehmen Römer lernten Griechisch, und durch diese Griechisch verstehenden Römer sind griechische Lehnwörter, namentlich solche, die der wissenschaftlichen Litteratur und der feineren Lebensführung entstammen, in die lateinische Sprache übergeführt worden’. Aldus WINDISCH.[1] Deze wijst ook, waar hij over de Germaanse woorden in het Frans spreekt[2], op de getuigenissen van oude schrijvers, waaruit blijkt, dat een niet onbelangrijk aantal van de Gallies-Romaanse bewoners van Frankrijk de taal van de Germaanse overheersers kende: uit de taal van deze tweetaligen stammen die leenwoorden. In dit laatste geval zijn de politieke betrekkingen in de eerste plaats de aanleiding tot de ontlening geweest: immers van een hogere kultuur der Germanen kan in de vroege Middeleeuwen geen sprake zijn. Trouwens terecht wijst WINDISCH er op,[3] dat het een onjuiste opvatting zou wezen, ‘dass alle Lehnwörter nur culturhistorisch irgendwie bemerkenswerte Dinge beträfen’, en even verder citeert hij deze woorden van H. SCHUCHARDT[4]: ‘Häufig Gehörtes wird leicht angenommen; ich erinnere z.B. an das im Deutschen eingebürgerte franz. *allons*. Mit dieser Häufigkeit verbindet sich vielfach ein innerer Vorzug des Fremdsprachlichen, der wiederum auch allein zu entscheiden vermag: Kürze, Wohlklang, Anklang der äusseren, Schärfe, Phantasie, Humor der inneren Form.’

Natuurlik zijn de kondities voor het overnemen van dgl. woorden, die niet met kultuur-ontleningen in verband staan, het gunstigst, als er een vrij groot aantal tweetalige mensen zijn. Wanneer dat eeuwen achter elkaar zoo doorgaat, dan kan de woordeschat zo'n reusachtige verandering ondergaan als bijv. die van het Armeens, een wat flexie aangaat typies-Indogermaanse, in meerdere punten ouderwets-Indogermaanse taal, maar met een kleine minderheid van van ouds overgeërfde Indogermaanse woorden,[5] - in de eerste plaats tengevolge van de eeuwenlange onderworpenheid aan Iraanse overheersers. Een dergelijke substituering van vreemde elementen voor eigen taalmateriaal heeft in een andere Indogermaanse taal, namelik het Albanees plaats gehad: GUSTAV MEYER's etymologies woordeboek dezer taal

1) t.a.p. blz. 115.
2) t.a.p. blz. 109 vlg.
3) t.a.p. blz. 116.
4) Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches, blz. 37.
5) A. MEILLET, Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique, Vienne, 1903, blz. 108: ‘Le nombre des groupes de mots arméniens qu'on peut avec quelque vraisemblance considérer comme étant d'origine indoeuropéenne ne va pas à quatre centaines.’

bevat[1] ongeveer 5140 ‘Schlagworte’, waarvan 1420 van Romaanse, 540 van Slaviese, 1180 van Turkse, 840 van Nieuwgriekse oorsprong, terwijl van 730 de oorsprong niet was na te gaan en slechts 400 als ‘indogermanisches Erbgut’ konden worden verklaard. We krijgen hier de indruk van een revolutie, maar dat is slechts schijn: we nemen slechts het resultaat waar van een eeuwenlange ontwikkeling, die samenhangt met een eeuwenlange twee- resp. meertaligheid van een groot aantal Albanezen.

Om ten slotte nog een voorbeeld te ontlenen aan het Nederlands: wij zullen bij het grote aantal woorden, dat in de Middeleeuwen uit het Pikardiese Frans[2] in het Vlaams en Brabants en daarna verder overgenomen is, wel niet moeten denken aan een langzaam voortdringen van hoeve tot hoeve, van dorp tot dorp, van stad tot stad, maar veeleer aannemen, dat een vrij grote kring van Vlamingen en Brabanders ook met het Pikardiese Frans vertrouwd waren, tengevolge van politieke en verkeersbetrekkingen tussen beide taalgebieden.

Het onderwerp ‘leenwoorden’ is zo uitgebreid, dat men er lang over kan spreken, zonder in het verste verschiet een eindpunt te zien. Ik heb mijzelf beperking bevolen en daarom ook als bovenschrift ‘over leenwoorden’ en niet ‘leenwoorden’ gekozen. Een zeer volledige behandeling van een belangrijk deel onzer Nederlandse leenwoorden bezitten we sinds 1906 in SALVERDA DE GRAVE's ‘De Franse Woorden in het Nederlands’.[3] Ik veronderstel dit werk bij mijn lezers als bekend en daarom heb ik gepoogd, mijn onderwerp zo te behandelen, dat ik hun ook na de lektuur hiervan nog wat nieuws gaf. Natuurlik echter zijn er raakpunten, ja meer dan dat: ik herhaal wel eens wat men in SALVERDA DE GRAVE's onderzoekingen reeds vroeger gevonden had. Zo spreekt deze ook over datgene wat in het middelpunt van onze beschouwingen stond: het bestaan van groep-talen en hun betekenis voor de woordontlening (pag. 110 vlgg.: Graad van ontlening); over de ‘Oorzaken van ontlening’ en de daarvan door sommigen onvoldoende onderscheiden ‘Aanleidingen tot ontlening’ handelt hij heel uitvoerig, blz. 117-126: opzettelik heb ik over de daar besproken zaken weinig of niets gezegd.

1) Blijkens blz. IX der ‘Vorrede’.
2) Vgl. J.J. SALVERDA DE GRAVE, Tijdschrift voor ndl. taal- en letterkunde, 15, blz. 172-219, 16, blz. 81-104.
3) Verhandelingen der Kon. Akad. v. Wetensch. te Amsterdam. Afd. Letterkunde. Nieuwe Reeks. Dl. VII. Amsterdam, 1906.

Aan het voorafgaande voeg ik nog een enkele opmerking toe; wij verlaten daarbij het speciale gebied der leenwoorden: trouwens de leenwoorden-kwestie of liever de vele kwesties, die zich aan de leenwoorden vastknopen, zijn niet te scheiden van andere taalkwesties en in een ruimer verband komen we op de leenwoorden terug.

Eerst een enkel woord over ‘vreemde woorden’.

In Duitse geschriften van onze dagen wordt vaak onderscheiden tussen ‘Lehnwörter’ en ‘Fremdwörter’. Ik citeer de definitie die HIRT in zijn Etymologie-handleiding[1] geeft: ‘Man unterscheidet heute im gelehrten Sprachgebrauch L e h n - und F r e m d w ö r t e r , indem man unter Lehnwörtern die Worte versteht, die vollständig in unsern Sprachgebrauch aufgenommen und eingedeutscht sind, während man mit Fremdwörtern deutlich erkennbare Entlehnungen bezeichnet.’ Terecht voegt hij er bij, dat deze onderscheiding geen essentiële is en dat het vaak zeer onzeker is, tot welke klasse een woord te rekenen is. Vraag maar eens aan verschillende mensen, tot welke kategorie ze *gymnasium, rector, fagot, meeting, bureau, fameus, akkuraat* rekenen, en de antwoorden zullen nog al uiteenlopen. Wanneer iemand de vraag stelt, of een of ander woord, bijv. *uitbuiten*, een germanisme is, dan zal hij ontdekken, dat zo'n vraag een uiterst goed middel is, om de gedachtewisseling levendig te houden.[2]

Wanneer we ook nu niet uit 't oog verliezen, dat iedere kring van mensen zijn eigen taal heeft, dan kunnen we in een ‘vreemd woord’ ook nog heel wat anders zien: een ‘vreemd woord’ kan tegelijk een van ouder tot ouder Nederlands woord zijn. Als ik op z'n ouderwets-Amsterdams geen andere vogels ken, dan *duifies* en *finkies*, dan zijn *specht, zwaluw* ‘vreemde woorden’ voor mij; ik weet dat het de namen van vogels zijn, maar geen enkele nauwkeurige voorstelling knoopt zich aan de klank van de woorden vast. Nog ‘vreemder’ zijn voor een stads-mens woorden als *beug, breel, vleet*; hij zal misschien weten, dat het termen der Nederlandse visserstaal zijn, maar verder strekt zich veler wetenschap niet uit. Als ik eens naga, welke woorden voor mij niets ‘vreemds’ hebben, dan moet ik van mijn vocabularium een groot aantal typies Nederlandse woorden schrappen, en ik zal anderzijds merken, dat talrijke woorden, die volgens de boven

1) H. HIRT. Etymologie der neuhochdeutschen Sprache [Handbuch des deutschen Unterrichts, herausgeg. v. Dr. A. MATTHIAS, IV, 2], München, 1909, blz. 88.

2) Over germanismen vgl. K. VEENENBOS in dit tijdschrift, 3, 190-201, 225-239.

naar HIRT gegeven definitie ‘Fremdwörter’ zijn, voor mij absoluut geen ‘vreemde woorden’ zijn; de woorden *etymologie, syntaxis, dekoratief, gestileerd* vormen wezenlike elementen van zijn woordvoorraad, de woorden *beug, vaars, lisdodde* zijn klankgroepen, welker betekenis ik niet met enige nauwkeurigheid kan omschrijven.

De vocabularia der meer ontwikkelde mensen van onze tijd zijn zeer sterk afwijkend van elkaar: wanneer twee stadsmensen met elkaar bevriend zijn, gelijke werkkring en liefhebberijen en in verband daarmee een in vele punten overeenstemmende woordeschat hebben, kan het toch zeer goed zijn, dat de een een natuurvriend is en een goed opmerker van de diere- en plantewereld en dat de ander deze eigenschappen mist: dan zal de ene vriend toch een massa woorden op zijn repertoire hebben, die voor de ander ‘vreemde woorden’ zijn.

Hoe primitiever de levenskondities van een maatschappij zijn, des te gelijkvormiger is ook de levenswijze der individuen en de omvang van hun geestelike horizon: ook hun vokabulaar zal ‘einheitlicher’ zijn; wel zal de een, die beter spreekt dan de ander, in zijn verhalen en meedelingen meer woorden tot zijn dispositie hebben, maar in veel mindere mate dan in onze kultuur-wereld zal de ene buurman met woorden vertrouwd zijn, die voor de ander ‘vreemde woorden’ zijn. Wanneer we een woordelijst als de Gelders-Overijselse van GALLÉE of de Noord-West-Veluwse van VAN SCHOTHORST opslaan, zullen we daarin grotendeels woorden en uitdrukkingen vinden, die ‘men’ ‘algemeen’ in die streken gebruikt. - Zeer opvallend is die homogeniteit van de taal in Rusland. Hoe vaak hoort men daar van een uitdrukking zeggen, dat ‘het volk’ dat zo zegt! ‘Het volk’, dat is: iedere persoon van de boerestand over hele gouvernementen! In TOERGENEW's roman ‘Now’’ (‘Onontgonnen grond’) hoofdstuk 25 poogt de aristokraat SIP'AGIN ‘d'une voix rustique’ enige typiese volksuitdrukkingen ten beste te geven; soms vergist hij zich, want hij kent de volkstaal niet: ‘de volkstaal’ van de om zijn homogeniteit door de sociologiese auteur G. OESPENSKIJ met een school vissen vergeleken boerebevolking.

Schijnbaar zijn we heel ver van ons onderwerp ‘woordontlening’ afgedwaald: inderdaad echter zijn we nu aan het terrein gekomen, dat de taalstudie der toekomst zal moeten doorvorsen, wil ze eenmaal het diepste wezen der ‘woordontlening’ leren doorgronden. Immers de moeilikste en gewichtigste vraag is niet: Hoe ontleent een natie woorden uit de taal van andere natieën? Of: Hoe neemt een onderling tot zekere hoogte homogene groep mensen woorden van een dergelijke groep over? Maar wel: Hoe gaat het in zijn werk, wanneer b i n n e n

een dergelijke groep een woord zich verbreidt? Willen we op die vraag een antwoord zoeken, dan levert onze eigen samenleving een slecht materiaal op met haar talrijke groep-talen, met haar niet te overziene verscheidenheid van maatschappelike raakpunten tussen de individuen, met haar hierdoor veroorzaakte sterke differentiëring der individu-talen, met haar voortdurende wisselwerking tussen groep-taal en volksdialekt en algemene taal; hier hebben we met zoveel omstandigheden rekening te houden, die we onmogelik kunnen elimineren; en dat zou toch nodig zijn, wilden we een voorstelling er van krijgen, hoe wat het woordgebruik aangaat de verhouding is van het individu tot de menigte.

Laat ik weder een voorbeeld ontlenen aan TOERGENEW's reeds genoemde roman, ditmaal aan het 27ste hoofdstuk. Hierin komt een gesprek voor tussen een boerevrouw en een jonge man en vrouw, die de hogere kringen waarin ze tot nog toe verkeerden verlaten hebben en willen leven onder het volk en voor het volk; van zulke mensen waren er veel in die dagen (± 1870-1880). Als de jonge vrouw tracht duidelik te maken, wat haar idealen zijn, antwoordt de boerin: ‘Zo, komaan! Wel, nu weet ik het. Jullie zijn van die mensen, die willen *opròstitsa* (‘zich vereenvoudigen’)’ en als de andere zich verbaast over dat in deze betekenis nog nooit door haar gehoorde woord, krijgt ze de nadere explikatie: ‘Ja -, zo'n woord hebben we tegenwoordig. Met 't eenvoudige volk, wil 't zeggen, gelijk-op leven. *Opròstitsa*.’ In korte tijd heeft het woord zich bij massa's mensen, bij het volk van hele streken verbreid. Hoe komt dat? Het antwoord ligt voor de hand: omdat men het nodig had en het een natuurlike Russiese formatie is. Zeer juist, maar door dat antwoord hebben we nog niet het rechte inzicht gekregen, h o e zo'n woord zich verbreid heeft; het moet door één individu het eerst gebruikt zijn, maar noch bij dit woord noch bij enig ander jong woord kunnen we nagaan, hoe het - geleidelik, maar vaak, zoals in 't hier besproken geval, gaat het zeer vlug - van individu op individu is overgegaan en een alledaags woord in de omgangstaal van velen geworden. Dat ontleningsproces van individu op individu is evenals elke taal-verandering een sociologies-psychologies proces, welks wezen wij nog niet doorgronden[1)]

1) Vgl. H. SCHUCHARDT, Sprachgeschichtliche Werte. *Στρωματεις*. Grazer Festgabe zur 50. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner, Graz, 1909, blz. 155-172. Een uitermate lezenswaard artikel, al verklaart de schrijver ook, dat hij zelf over de kwesties, die er in behandeld worden, nog niet tot klaarheid is gekomen, hoewel ze hem lange jaren hebben beziggehouden.

en dat toch de toekomst eens zal moeten doorgronden, wil zij van taalgeschiedenis een helder begrip hebben. Immers elke verandering in welke taal ook is een symptoom van de invloed, die het ene individu op het andere heeft en waaraan allengs hele gemeenschappen van mensen worden onderworpen. Elk nieuw woord, 't zij het uit een andere taal wordt ontleend, 't zij het volgens de in een taal heersende woordvormingswetten gemaakt wordt, 't zij het van onzekere formatie is (zoals ons *fiets*), verbreidt zich in de taal, waar het in gebruik komt, van persoon op persoon, evenzo iedere nieuwe syntaktiese eigenaardigheid; evenzo ook staat het met de wijzigingen in de aksentuatie en met de klankwetten. Ook al zijn we in staat een klankwet foneties te verklaren, ook al hebben wij begrepen, dat de ene eigenaardigheid van betoning een andere te voorschijn roept en hoe de klankwetten weer van betoning afhankelik zijn, dat alles doet ons nog niet het diepste wezen van de aksent- en klankwetten begrijpen. Daarvoor is een juist inzicht in de psychiese verhouding van de mens tot zijn medemens en tot de samenleving zijner medemensen nodig en dat juiste inzicht is, voorzover mij bekend is, nog niet verkregen.[1)] Wil men het verkrijgen, dan is de beste weg het bestuderen van meer primitieve, meer homogene maatschappijen dan de onze, waar we niet van zoveel ingewikkelde omstandigheden moeten abstraheren, om de mensen als elkaars gelijken naast elkaar te zien. Moge het aan de taalwetenschap der toekomst nog eens gegeven zijn, in deze richting werkende tot het gewenste resultaat te komen, d.w.z. tot een meer afdoende verklaring, dan nu mogelik is, van de taalhistoriese verschijnselen, waarvan dat der woordontlening ongetwijfeld een der allerbelangrijkste is!

N. VAN WIJK.

1) Vgl. SCHUCHARDT t.a.p.M.i. met volle recht beschouwt VAN GINNEKEN, Principes de Linguistique psychologique, Paris-Leipzig-Amsterdam, 1907, blz. 465, de verklaring, die PAUL van de klankwetten gaf, als een surrogaat van een bekentenis van onvermogen. Maar PAUL begreep toch best, dat de moeilikheid hem zat in de verhouding van mens tot mens, van mens tot mensegroep. En wanneer VAN GINNEKEN de 'dernière et complète explication' der klankwetten in het 'jeu combiné de nos principes d'automatisme psychologique sur toutes les qualités des phonèmes du langage, disons sur nos cinq sortes d'accent' zoekt, dan geloof ik, dat we voor 'leur dernière et complète explication' beter doen 'leur explication partielle' te substitueren dan komt mij VAN GINNEKEN's these aannemelik voor: een volledige verklaring heeft echter met meer faktoren dan de psychologie van 't individu rekening te houden. - In de intussen verschenen 4de druk van de 'Prinzipien der Sprachgeschichte', Halle, 1909, blz. 61 vlgg. behandelt PAUL het onderwerp even weinig afdoende als vroeger.

Konservatieve beschouwingen omtrent leesonderwijs.

De betekenis van het leesonderwijs is door VAN DEN BOSCH voortreffelik uiteengezet. Zijn *Inleiding*[1] zouden we in handen wensen van alle taalonderwijzers. Maar het goede voorbeeld in de hànden helpt weinig, zo lang er oude denkbeelden huizen in de hoòfden. Dat werd ons duidelik, toen we het laatste jaar opzamelden wat er in de schoolbladen over leesonderwijs geschreven werd. Wie nieuwe huizen wil zetten in een oude stad, moet steeds weer afbreken om plaats te winnen voor nieuwe opbouw. Daarom is een terreinverkenning nuttig en nodig.

Wie met zijn beschouwingen overleesonderwijs anderen wil voorlichten en overtuigen, dient een helder inzicht te hebben in de verhouding van taal en schrift, van klank en teken. Het is jammer dat deze een voudige waarheid voor sommigen zo gemeenplaatsig begint te klinken, want gemeengoed is dit inzicht helaas nog niet in de onderwijswereld.

In *Het Katholieke Schoolblad* (6 Jan. 1910) schreef C.G.J.M. een artikel over *Luid lezen*. Lezen is voor hem ‘de zichtbare woordentaal vertolken’. De ‘schriftelijk uitgedrukte gedachte’ wordt ‘overgebracht in hoorbare woordentaal’. Later spreekt hij van ‘de geschreven taal in de beschaafde spreektaal overbrengen’, van ‘schrifttaal in de gehoorspraak overbrengen’, en eindelik van ‘het verstaan der schrift-*spraak*’, in tegenstelling met ‘haar hoorbare voortbrenging’. Blijkt uit deze verwarde terminologie niet dat het wezen van het schrift, als *aanduiding* van klank, voor deze schrijver iets nevelachtigs is? Voor hem bestaat taal uit letters, die op zich zelf ‘uitdrukking van gedachten’ bevatten, en die desnoods ‘uitgesproken’ kunnen worden. Zijn konklusie is dan ook dat die ‘overbrenging in hoorbare woordentaal’ ‘slechts een betrekkelijke waarde heeft. Iemand kan grote han-

1) n.l. de *Inleiding* op het *Lees- en Taalboek*, die bij de uitgevers (Kemink, Utrecht) afzonderlik en gratis verkrijgbaar is. Daarmee vergelijke men *Over het oude leesonderwijs* in *De Nieuwe Taalgids* III, 171.

digheid krijgen in dat overbrengen, zonder dat hij de “schriftelijk uitgedrukte gedachte” eigenlijk begrijpt. De schrijver heeft zo'n vluggerd gekend, “die uitstekend las, zelfs met grooten lof op de planken voordroeg, en toch blijken gaf, dat hij weinig of niets van het gelezene of voorgedragene verstond.” Eigenaardig is de volgende verklaring van dit “treurige verschijnsel”: “Zou die lezer niet te veel gelezen hebben, d.i. te veel luid gelezen hebben? Wat toch is daardoor bij hem ontstaan? Dit dat hij een groote vaardigheid verkregen heeft in het opvatten der zichtbare woorden en zinnen en in het luid uitspreken daarvan, zelfs naar den eisch van den zin.” Men zou zo zeggen, wie naar “de eis van de zin” leest, moet die zin dan toch vrij goed verstaan! Neen, zegt de schrijver, “hij liet zich leiden door zekere onbewuste vaardigheid om den toon te verbinden met den woord- en zinsvorm”. Maar hoe rijmt hij het “uitstekende” lezen van deze onbewust-begaafde met de volgende uitspraak, in hetzelfde artikel: “Daarbij leidt het veel luid lezen vooral bij niet volkomen verstaan, zoo licht tot een eigenaardigen dreunenden leestoon, dien men haast schooltoon of schooldreun zou kunnen noemen.” Ten slotte een derde aanhaling: “Goed luid lezen moet zijn voornaamsten grond vinden in goed verstaan van den inhoud”, terwijl weer “goed luid lezen leidt tot gemakkelijker verstaan van den zin.” En toch blijft luid lezen zo weinig belangrijk? Zou de onklaarheid tegenover de grondbegrippen onschuldig zijn aan de verwardheid van deze uiteenzetting?

Deze schrijver - voorzover hij een omlijnbare overtuiging heeft - vond een bondgenoot in D. ZOOLSTRA, die in het *Nieuwe Schoolblad* (16 Febr. 1910) over *Ons leesonderwijs* schreef. Hier ontmoeten we, blijkens het eerste gedeelte van zijn artikel, een prakties, scherponderscheidend onderwijzer. Zijn overtuiging kent geen aarzeling. Door het aan vankelik leesonderwijs brengt hij zijn leerlingen zo ver, dat ze “een behoorlik zinnetje in eenvoudige taal behoorlijk vlug kunnen *overzien*.” Verder is het lezen-met-de-ogen voldoende. Vaardigheid in het hardop lezen noemt hij geringschattend, “declamatorische geoefendheid.” Goed lezen is goed begrijpen, wat het geschrevene beteekent en dat gaat heel wel zonder declamatorisch talent.’ Een zo uitgebreid mogelike zaken- en woordenkennis moet ‘denkende’ lezers vormen.

In deze beschouwing is de taal alleen de sleutel die, op zich zelf onbelangrijk, toegang verleend tot de schatkist van kennis. Natuurlik is de taal ook dàt. Maar de mens is meer dan louter ‘denkend’ wezen. Taal heeft niet alleen waarde door het *konventionele* woord, de pas-

munt in onze samenleving, maar ook door het *bezielde* woord. Taal is ook menselike *uiting*, of - om met HUGO VERRIEST te spreken - 'zieleklank'. De leerling komt niet op school met een lege tas, die met een behoorlike voorraad 'taal' zo gevuld moet worden, dat hij er voor later genoeg aan heeft, maar een groeiend individu, waarvan de taal zich mèt zijn kennis zal en moet ontwikkelen. Een noodwendig gevolg van de eenzijdige verstandelikheid van zulk leesonderwijs is miskenning van de kindertaal. Konsekwent kwam ZOOLSTRA dan ook tot het plan van een 'Schoolcourant', een vereenvoudigde editie van een grote-mensen-krant.

Deze pedagogiese voorbarigheid is ook voor gezonde taalontwikkeling niet zonder gevaar. Daar hopen wij later, in verband met kindertaal, op terug te komen.

Een ander, niet minder nadelig gevolg van dit 'stumme Augenlesen', dat de taal niet in levend ritme bewust maakt, maar dat de dode letter in plaats van de levende klank schuift, is dat in het schrijven de heerschappij van de 'Papierne Drache' bevorderd wordt.

'Weten de heeren dan niet, dat ons taalonderwijs thans meer en meer den weg opgaat van het geheel te baseeren op, ja haast te doen opgaan in het vrije stellen? En weten en voelen zij dan niet, dat het leesonderwijs een even krachtig als prettig maar ook onmisbaar steunsel is bij zoodanig taalonderwijs, dat met recht op dien steun rekent? Zulke elementaire dingen behoeft men toch aan deskundigen waarlijk niet uit te leggen.'

Met deze woorden trekt DR. J.H. GUNNING WZ. te velde tegen... onderwijzers die voortaan willen laten lezen: in d*e* grot*e* tuin, in plaats van: in de*n* grote*n* tuin! Omdat dit menig lezer ongelooflik zal schijnen, schrijven we de woorden af die onmiddellik volgen:

Maar dan vraag ik: is er beter middel te bedenken om het taalonderwijs te maken tot een *belemmering* voor het taalonderwijs dan om bij het lezen de uitgangen opzettelijk te doen verwaarloozen?[1)]

Het streven naar een gezonder leesonderwijs, dat in het Lager Onderwijs gelukkig veld wint,[2)] komt aan alle kanten in botsing met laks-

1) In *De School* van 4 Junie 1910.

2) Een bewijs daarvoor is ook het artikel *Ons Leesonderwijs*, door S. in *De School met den Bijbel* van 15 Maart 1910, dat wij met instemming lazen. De schr. acht overluid lezen 'om zich-zelf van groot belang', en 'het eenvoudigste middel om te weten of de lezer verstaat wat hij leest'. De voornaamste opmerkingen die we bij het lezen maakten, zijn 1° dat de schr. het verband van goed lezen en goed schrijven voorbijziet, 2° dat hij er nog niet over nagedacht schijnt te hebben, hoe nuttig het is, ook voor het lezen, met de zinsontleding-interpunktie te breken, 3° dat men er niet alleen op te letten heeft of een stuk 'buiten de gedachtenwereld' van het kind ligt, maar ook of de auteur in de *taal* van zijn stuk binnen de kindersfeer blijft. 'Gemakkelijke leesstof' dus, èn echte taal.

heid en onverstand. Het is zo gemakkelik, op de oude weg te blijven voortsukkelen! Tegen sleur baat noch voorbeeld noch betoog. Maar nu DR. GUNNING, in andere opzichten voor nieuwe gedachten allesbehalve ontoegankelik, zijn gewicht als schoolopziener en pedagoog in de schaal legt, en het aan gemakzuchtigen, konservatieven en 'Streber' gemakkelik maakt zich op hem te beroepen, moeten wij krachtig front maken, en de aanval afweren. Temeer omdat een ander bekend man op pedagogies gebied, het schoolhoofd ZERNIKE, hem in hetzelfde blad vóórgegaan was met een polemiese beschouwing over leesonderwijs, gericht tegen de praktijk, door VAN STRIEN, BOK, DOUMA en LEM voorgestaan.

Voordat we de kritiek van ZERNIKE en GUNNING toetsen, moeten we nagaan wat eigenlik hun verontwaardiging gewekt heeft. Het is een heuglik feit dat de lagere school tegenwoordig beschikt over uitnemende leesboeken, waarin verhalen en ervaringen, uit de kindersfeer gegrepen, in kinderlike taal neergeschreven zijn. Het is ons niet bekend dat de beide pedagogen ooit tegen de samenstelling of invoering van dergelijke boekjes geprotesteerd hebben. Welk leesonderwijs is nu in harmonie met het pedagogies inzicht van deze kinderschrijvers? Zij schreven taal die de kinderen vertrouwd in de oren klinkt; leefden in de kinderlike voorstellingen. Het lezen van die taal kan dus voor de kinderen zijn een *herkennen*, een rekonstrueren van het levende woord. Hij leest het best, die het leven het meest nabijkomt. Men kan van mening verschillen omtrent de beste weg, maar omtrent het einddoel - het ideaal, als men wil - lijkt twijfel onmogelik. Elke aanduiding van taal is uiterst gebrekkig, doordat ritme, toon en tempo moeielik aangeduid kùnnen worden. Bovendien is elke overgeleverde spelling een belemmering, want fonetiese nauwkeurigheid is wetenschappelik en prakties onbereikbaar. Dat betekent natuurlik niet dat we in nodeloze moeielikheden zouden moeten berusten. LIGTHART en SCHEEPSTRA lieten b.v. zeer terecht in *Pim en Mien* de buigings-*n* weg. In *Nog bij moeder* zou dit ook moeten gebeuren, want de zesjarige kleintjes hebben in 't begin nog te veel last met spellen om de drie letters *d-e-n*

als *de* te lezen.[1] Toch moeten ze dat later leren, evengoed als Franse kinderen moeten leren dat de letters *d-e-s, l-e-s* aanduidingen zijn van *dè* en *lè*. Als mijn geachte tegenstanders dit lezen, moeten ze zich steeds herinneren dat we het hebben over de taal van *kinderleesboeken*!

De taal, ook van het kind, onderscheidt scherp het lidwoord *ən* van het telwoord *een*, de betoonde vormen *wij, mij, hij, zijn, haar* van *we, me, ie, zən*, (*d*)*ər* enz. De schriftelike aanduiding is op dit punt minder nauwkeurig. Sommige schrijvers onderscheiden fijn *wij* en *we*; andere schrijven in beide gevallen *wij*. De schrijfwijze *ie, z'n* en *d'r* zijn nog verre van algemeen. Maar het al of niet bestaan van enklytiese en minder betoonde vormen hangt niet af van het *schrift*. In de *taal* worden ze niet straffeloos verward: hun bestaan hangt ten nauwste samen met het hele ritme van de zin.

Wat elk deskundige in het artikel van ZERNIKE[2] allereerst treft, is dat het woord 'ritme' in zijn pedagogies woordenboek ontbreekt. Taal bestaat voor hem uit letters, in woorden gegroepeerd, die 'uitgesproken' kunnen worden. Of in een zin wordt gezegd *een* of *ən* 'is van zoo goed als geen beteekenis'. Zulke 'fijnheden van uitspraak' - let hier wel op het woord *uitspraak*! - moet men niet 'in de aanvangsklasse onder de oogen en op de lippen van de leerlingen willen leggen.' Alsof ze die twee verschillende woorden al niet lang op hun lippen en in hun oren hadden! Het zeggen van '*n* in plaats van *een*, van het enclytiese *ie*, in plaats van het gespelde *hij* wordt gequalificeerd als 'verminkingen (!) in de leestaal (!)' die de heren BOK c.s. voorstaan. Die rare taal is dus zeker een uitvloeisel van een nieuwe methode! Het mooiste komt achteraan: 'De vaardigheid in het aan elkander rijgen van woorden, als kralen aan een snoer, mag niet te zeer bevorderd worden.' Dit is gekeerd tegen de sandhi-regels, waarin deze criticus blijkbaar ook al een soort taalverminking ziet. Fonetiek schijnt alleen bij de andere moderne talen thuis te horen. Dat we zeggen 'de mui*z* in de val', maar 'de po*p* in de wieg' vindt ZERNIKE bespottelik. Wat is daar nu voor logiese regel in! De medeklinker moet toch voor een klinker òf scherp blijven, òf zacht worden. Dat de substantieven op *cht, ft* en *st* in de verkleinwoorden de *t* verliezen, al worden ze om de gelijkvormigheid met *t* (of *d* b.v. hoof*d*je) gespeld,

1) Dat het hierdoor omgekeerd moeielijker wordt, te weten wanneer *de* met drie letters geschreven moet worden, komt voor rekening van de 'gangbare' spelling. De autoriteiten hebben het in hun hand om deze moeielikheid voorgoed terzijde te stellen.

2) *Van Spreken en Lezen* in *De School*, 11-17 Des. 1909.

daarvan heeft ZERNIKE nooit gehoord. Het staat in geen enkele paragraaf van TERWEY of DEN HERTOG. Ni*chje* e.d. wordt alleen door Joden gezegd, beweert deze taalwaarnemer. Dan hadden zeker VONDEL en zijn tijdgenoten, die niet zelden verkleinwoorden met *chje* schreven, ook Joods bloed in de aderen.

Uit deze staaltjes blijkt dat de schoolhoofden verstandig zullen doen, als de beginselen van leesonderwijs gekeurd moeten worden, uit eigen ogen te zien, en niet door de ogen van deze criticus, al heeft hij in vroeger jaren ook zelf een 'Handleiding' geschreven. Zijn slotsom is dan ook een zonderlinge halfheid. Hij begint met de 'natuurlijkheid' die BOK voorstaat, d.w.z. de norm van het beschaafde spreken, te verwerpen. Niet 'de dagelijksche omgangstaal', maar 'de meer afgemeten voordracht' is zijn maatstaf bij het 'uitspreken' van de woorden. En later heet het: 'natuurlijkheid' is het einddoel, maar 'de natuurlijke leestoon wordt niet in één jaar aangeleerd'; die 'wil langzamerhand komen, bij stukjes en beetjes'. Dus nu weer wèl natuurlik? Ja, maar alleen 'waar de stijl er zich toe leent', heet het elders. Hoeveel stijlen leren de kinderen dan voor hun dertiende jaar kennen, en hoe moeten ze die onderscheiden? Of moeten ze tijdig voorbereid worden op het verschillend lezen van verschillende stijlsoorten die ze later zullen leren kennen? Maar daarmee kan ik weer niet rijmen dat er, volgens ZERNIKE, een algemene Nederlandse *leestaal* bestaat. Daarover laten wij hem zelf aan 't woord:

> Wij hebben nog een opmerking. Spreken en lezen is niet hetzelfde. Als iemand in de kamer naast ons iets voorleest, kunnen wij altijd hooren, dat hij l e e s t ; zijn toon is anders, dan wanneer hij spreekt. Voornamelijk ligt het verschil in den cadans van de lezende stem, in het vloeiende, gelijkmatige van de voordracht. Een redenaar, die zijn rede l e e s t , maakt altoos een anderen indruk, dan hij, die voor de vuist spreekt, ook al maakt de laatste geen enkele fout en al spreekt hij, 'alsof 't gedrukt stond.' Ook is er onderscheid tusschen l e e s t a a l en s p r e e k t a a l . De zinconstructie van de eerste kan meer samengesteld zijn, dan die van de laatste; ook kunnen wij niet gebruikelijke woorden, die ons onder het spreken niet zoo gemakkelijk invallen, zonder bezwaar bij het schrijven en dus ook bij het lezen toelaten. De spreektaal is armer dan de leestaal, welke armoede door krachtiger intonatie, door sprekender gebaar en door onwillekeurige herhaling van de hoofdgedachte vergoed wordt. BUSKEN HUET heeft eens gezegd: Spreek, zooals gij spreekt en schrijf, zooals gij schrijft[1)]! Wij zouden er aan willen toevoegen: en lees, zooals gij leest!

1) Heeft de schr. niet gemerkt wat een onzin hij neerschreef, toen hij in deze 'gevleugelde' woorden *men* door *gij* verving? Dat komt er van, als men afgezaagde citaten gebruikt! Bovendien wees ik er vroeger (*De Nieuwe Taalgids* I, 72) op, dat DEN HERTOG - want hij is de trechter - uit HUET's woorden ongeveer het omgekeerde haalt van wat er, in het verband (in *Lit. Fant.* XI, 53) mee bedoeld is.

> Onze geschreven - en dus gelezen - taal is een gemiddelde tusschen verschillende persoonlijke, plaatselijke en gewestelijke eigenaardigheden. 't Is een taal, die voor allen verstaanbaar moet zijn. Lezen nu is het uitspreken van die taal op een wijze, die misschien nooit het juiste, onveranderlijke afdruksel is van een bepaalde spreektaal, maar een kunstvorm, die zich, wel is waar, van geen der gesproken talen te ver mag verwijderen, maar toch ook geenszins door een dezer gedekt wordt. Ook de meest beschaafde Hollander zegt: Wat doet-ie daar? wat een Overijselaar vreemd in de ooren klinkt. Laat den Hollander dat gerust blijven zeggen, maar als hij l e e s t en dus gebruik maakt van de algemeene, de gemiddelde taal, dan zegge hij zonder schromen: Wat doet hij daar?

Wij zullen de begripsverwarring in dit stukje niet uitvoerig trachten te ontleden, en ons tot een paar kanttekeningen bepalen, die ons tegelijk brengen op GUNNING's argumenten.

Als iemand ons voorleest, zullen we gewoonlik kunnen horen dat hij *leest*. Dat is voor ons een bewijs dat hij geen volmaakt lezer is. Maar ZERNIKE maakt daarvan: wij *moeten* kunnen horen dat hij leest, want hij behoort zich te bedienen van de 'leestaal'. En GUNNING voegt er bij: 'Lees zooals je spreekt' is daarom een bedrieglijke leus, omdat niemand dat kan. Dat lijkt mij een zonderling argument. Is het bijbelse gebod: 'Wees volmaakt' dan ook soms een valse leuze?[1)]

ZERNIKE spreekt in bovenstaand citaat van 'onze geschreven taal'. Als hij met 'onze' geen pluralis majestatis bedoelt, dan kan hij toch moeielik al wat nu geschreven wordt samenvatten als één soort taal. Ik zal nu niet gaan specificeren, en verwijs dus naar mijn vroegere ontleding van deze 'schrijftaal'-veralgemening. Juist dat vereenvou-

1) In mijn polemiek met Dr. GUNNING (in *De School*, 25 Junie 1910) gebruikte ik deze vergelijking: 'Een beginnend pianist speelt BEETHOVEN haperend, hakkelend, niet in het juiste tempo en met de juiste uitdrukking. Hij ontsijfert noten, een voor een. Zijn ideaal zou zijn, zò te spelen als BEETHOVEN zelf, zonder muzieknoten vóór zich. Zijn leerlingen-muziek staat nog ver van komponisten-muziek. Evenzo blijft de *lees*taal van de beginnende leerling meer of minder ver van het einddoel, het levende woord. Is dat een reden om *lees*taal als iets aparts te wettigen, als iets dat er ook zijn *moet*, en dat in wezen verschilt van *spreek*taal? Evenmin als musici afzonderlike regels en eisen gaan opstellen voor leerlingen-muziek.'

digen van alle taal-op-papier tot één ‘schrijftaal’, die in één hoorbare leestaal omgezet kan worden, is de grote fout, waaraan onze critici zich schuldig maken, en die ze óns in de schoenen schuiven. Lezen - wij herhalen het - is reproduceren van taal, met behulp van aanduidende tekens-op-papier. Er is velerlei taal, en dus zullen met de aard van die taal de eisen van de reproduktie zich wijzigen. Aan *alle* lezen de eis stellen dat het klinkt als vlotte konversatie, zou dwaasheid zijn. Juist zij die met de doktrinaire splitsing van schrijftaal en spreektaal gebroken hebben, zullen zich daarvoor wachten. Het woord ‘natuurlikheid’ is bij de gedachtenwisseling over deze kwestie gevaarlik. In de lagere school kunnen we de taal van het ‘natuurlik’ lezen veilig gelijkstellen met de beschaafde overgangstaal. Maar omdat de ‘natuur’ van een vers, van dichtertaal, heel iets anders is dan de ‘natuur’ van de omgangstaal, zal ook een vers eerst dan natuurlik gelezen worden, wanneer men de taal die de dichter in zich hoorde, of uitte, zo nauwkeurig mogelik weergeeft. In de polemiek met ZERNIKE gaf BOK toe dat men bij een voorlezing uit VONDEL's *Lucifer* altijd zal kunnen horen dat er gelèzen wordt. Maar ook hier zou ik willen volhouden: het ideale lezen is spreken, dat wil in dit geval zeggen: spreken met een kunstenaarstem. Als een dichter of een akteur een fragment uit *Lucifer* volmaakt leest, dan moeten de verzen tot ons komen zoals we die van het toneel zouden horen, en dan moeten we het boek dat hij vóór zich heeft kunnen vergeten.

Datzelfde geldt voor de taal van een betoog, van een preek, van een plechtige toespraak, van artistiek proza. Altijd hebben we ons af te vragen: hoe heeft de schrijver dat innerlik gehoord, of hoe zou hij dat gezegd hebben. Deze hogere eenheid van lezen en spreken, en de daaruit voortvloeiende opvatting van ‘natuurlikheid’ is zo natuurlik, en zo los van alle schoolsheid, dat men er moeielik een gevaar in kan zien. Maar er blijft één groot bezwaar. Men zal zeggen: dat is mooi in theorie, en zou juist zijn voor de praktijk, als er een dergelijke hogere eenheid van spreken en *schrijven* bestond. Er wordt en is zoveel geschreven dat ook de beste lezer niet goed en natuurlik lezen *kan*, omdat het papier-taal is, met het oog geschreven, zonder dat het oor keurde, eindeloze woordenreeksen zonder levend ritme. Dat is volkomen juist. Maar er wordt en is óók veel geschreven, waarin we de polsslag van het leven wèl voelen. En dat is juist van het allerbeste. Daartoe behoort de taal van onze grootste taalkunstenaars, evengoed als de taal van eenvoudige, karaktervolle naturen, en van onze beste pretentie-loze kinderschrijvers. Het is voor mij niet

twijfelachtig in welke richting wij de beste ‘leesstof’ moeten zoeken, en in welke richting wij onze leerlingen hebben te ontwikkelen. Het vlot oplezen van lange klankenreeksen is een nuttige vaardigheid; het echte lezen is een tààloefening, die het taalgebruik bewust maakt, en een inzicht geeft in de hogere eenheid, die er behoort te bestaan tussen schrijven en spreken.

GUNNING wil van ZERNIKE's getemperde natuurlikheid - als de ‘stijl’ er zich toe leent - zelfs niet weten. Zijn konklusie luidt met onverbiddelike konsekwentie: ‘Laat de kinderen voorloopig (d.i. op de geheele L.S. waar alles nog maar voorloopig is; ze zijn pas 12 als ze er vanaf gaan) alles lezen wat er staat, en zoo goed gearticuleerd mogelijk, desnoods wat overdreven.’ Wel ja; dan zijn ze ‘voorlopig’, en als ze geen voortgezet onderwijs krijgen voorgoed in hun lozen bedorven! Ter verduideliking volgt dan nog: Men kan wat toegeeflik zijn als een kind uit zich zelf de uitgangen weglaat, ‘maar in geen geval *leere* men de kinderen *opzettelijk* letters weg te laten.’[1)] Wie ‘hem laat lezen wat er niet staat en niet laat lezen wat er wel staat’, geeft volgens GUNNING principieel verkeerd leesonderwijs. Maar ‘wat er staat’ zijn immers zwarte letters! Voelt onze bestrijder niet dat hij juist zo redeneert als de schoolmeesters in de dagen van VAN DER PALM, die din-*g*, mens-*ch* lazen: Die letters stonden er toch ook niet voor niets! Als een onderwijzer door zijn opleiding niet geheel bedorven is, zal hij zich aan deze machtspreuk niet onderwerpen. Van het eerste leerjaar af leert het kind ‘letters weglaten’ en ‘anders lezen dan er staat’. Telkens moet het uitmaken wat met de letters *e, o, ij, c* bedoeld is, en dat kan hij, omdat het zijn moedertaal is die hij voor zich ziet. ‘Hoe kan een kind weten of er *een* of *ən, den* of *de, hij* of *ie, wij* of *we* gelezen moet worden’, vragen onze bestrijders. Wij antwoorden met een tegenvraag: Hoe weet een Frans kind of de letters *des* en *les* gelezen moeten worden als dè en lè of als de*z* en le*z*? Omdat hij daarvoor een regel geleerd heeft, of omdat zijn oor het voorschrijft? Het voorschrift om altijd te lezen *ee*-n, *h*-*e*-*t*, is even dwaas en even taalbedervend, als wanneer men in het Frans altijd les het lezen. Vandaar dat alle leraren in moderne talen GUNNING's ontaalkundig en onpedagogies voorschrift met de grootste verbazing zullen lezen.

Hoe komt nu een man als deze schoolopziener, die op pedagogies gebied allesbehalve konservatief is, tot zulk een uiterste? Wanneer

1) In *De School*, 18 Junie 1910.

de pedagogen van vroeger en van nu, die hij als zijn geestverwanten eert, deze uitlating hadden kunnen lezen en begrijpen, dan zouden ze daarin geen geestverwantschap ontdekken. Deels is het te verklaren uit zijn opleiding als klassiek filoloog[1)], deels uit een chronies geworden afkeer van 'het nieuwe taalbegrip'[2)], waarmee men hem 'om de ooren suist en dreunt', en van de nieuwe spelling, die hij, blijkens zijn jongste filippika, als taalbederf blijft verafschuwen. 'Kollewijnianisme beteekent de aanprediking van slordigheid, onachtzaamheid en gemakzucht in uitspraak, in woordenkeus, in zinsbouw, in stijl.' De aanhangers van die 'leer' vormen in zijn verbeelding een gevaarlike 'sekte', die met bedrieglike leuzen werkt. Zulk fanatisme staat vast als een rots. Wij zouden er dan ook om heen kunnen gaan, zonder onze krachten aan het onwrikbare te verspillen, als het hier niet een invloedrijk man gold, die ook door zijn positie ons streven kan tegenwerken. Daarom dient gewaarschuwd te worden tegen de suggestie van zijn woord, niet door gezag tegenover gezag te stellen, maar door de aansporing aan alle onderwijzers: vormt u een mening door eigen onderzoek en nadenken.

Ook zonder kennis van de 'taalprincipes en -beginselen van PAUL' - volgens GUNNING vergankelike wetenschap, bestemd om te verouderen - zijn pedagogen en kunstenaars doordrongen geweest van het besef dat het levend woord hoger staat dan de letter. In 1769 schreef HERDER: 'Man lernt Stil aus dem Sprechen, nicht sprechen aus dem künstlichen Stil... So wird's Gang, erst sprechen, d.i. denken, sprechen, d.i. erzählen, sprechen, d.i. bewegen zu lernen... Die Sprache soll nicht aus Grammatik, sondern lebendig gelernt werden: nicht fürs Auge und durchs Auge studiert, sondern fürs Ohr und durchs Ohr gesprochen, ein Gesetz, das nicht zu übertreten ist.'

1) In zijn studietijd dacht men er nog niet aan, Grieks en Latijn anders te lezen dan 'het er stond.' - Waar Dr. G. spreekt over onze taalhistorie, blijkt dat hij oordeelt zonder kennis van de feiten. Hij meent 'dat men reeds in de XVIe eeuw en vroeger het geslacht van vele woorden *niet meer wist, den* in de (lees: den) 1n nv. gebruikte en *hun* en *hen niet onderscheidde*.' Dat mnl. woorden in Zuidelike dialekten ook nu nog een nominatiefs-*n* kunnen hebben, is hem dus niet bekend. In de niet-onderscheiding van *hun* en *hen* in de 16de eeuw ziet hij een 'retrograde beweging.' Wanneer en waar werden ze dan vóór de 16de eeuw onderscheiden?
2) Van deze term zijn wij ook geen bewonderaars. 'Begrip van taal' lijkt ons voldoende, want het besef dat geschreven taal uiteraard sekundair, en in wezen *aanduiding* is, kan moeielik 'nieuw' genoemd worden.

LUDWIG GURLITT, die deze woorden aanhaalt[1)], voegt er bij: ‘Man staunt, dasz es beinahe anderthalbhundert Jahre brauchte, ehe so einleuchtende Gedanken *anfangen*, Gemeingut der Lehrer zu werden!’ Wie de taalopleiding van onze onderwijzers kent, weet ook waar de grote rem te zoeken is. Maar des te meer is het te betreuren, wanneer het schooltoezicht, dat door breder ontwikkeling in staat moest zijn om de gebreken helder te zien, en energiek te verhelpen, integendeel lofwaardige pogingen om met de sleur te breken, openlik tegenwerkt.

C.G.N. DE VOOYS.

Moet er een afzonderlike ‘leestaal’ bestaan?

Die Grenze zwischen den beiden hier unterschiedenen Sprechweisen, dem Gespräche und der rednerischen Sprache, sind natürlich nicht absolut, und es kann viele Übergangsglieder geben, wie z.B. die Sprache des Lehrers einer kleineren Klasse gegenüber. Wollte man aber als eine dritte Art die *Lesesprache* aufstellen und besondere Regeln über die beim Vorlesen zu benutzende Aussprache geben, so würde ich diesem Verfahren nicht beipflichten können. Es liegt gar kein Grund vor, beim lauten Lesen eine andere Aussprache als bei jedem anderen lauten Sprechen zu verlangen. Im Gegenteil besteht die Kunst des Vorlesers darin, so zu sprechen, dasz der Zuhörer das beim Lesen benutzte Buch oder Papier zu vergessen veranlaszt wird. Derjenige Prediger oder sonstige Redner, der sein eigenes Manuskript vorliest, musz dieses in derselben Weise tun können, als ob die betreffende Wörter und Sätze während des Sprechens auf natürliche Weise in ihm als gedanken entständen, und wer das Werk eines andern vorliest, musz dieses mit derselben Aussprache und Betonung tun, als ob dieselben Worte von ihm selbst und nicht von einem andern herrührten.....

Wer das Vorlesen mit einiger Kunst betreibt, wird dann auch veraltete Formen vermeiden und selbst wo das Buch z.B. ‘es wallet, es brauset’ hat, stets ‘es wallt’ und ‘es braust’ lesen. Die natürlichste, alltägliche Form ist auch beim Vorlesen die beste, ausgenommen natürlich, wo der Versrythmus die ältere vollere Form erheischt. (Und es wallet und siedet und brauset und zischt). Weder wissenschaftlich noch praktisch scheint somit ein Grund vorhanden zu sein, die Lesesprache als etwas Besonderes auszuscheiden oder andere Regeln für sie zu geben als diese: man folge der Aussprache der natürlichen Sprache (je nach den Umständen der Sprache der Unterhaltung oder der Rede) so genau wie möglich.

(Prof. OTTO JESPERSEN: *Phonetische Grundfragen*, blz. 63-64),

1) *Erziehung zur Mannhaftigkeit*, blz. 31.

Franck's Mittelniederländische Grammatik herdrukt.[1)]

De beoefenaars der Nederlandsche, met name der Middelnederlandsche philologie hebben in den laatsten tijd niet te klagen over gebrek aan lectuur. Terwijl verscheiden tekstuitgaven nieuwe kennissen, of oude bekenden in beter staat of gewaad, binnenleiden (Ferguut, VELTHEM's Spieghel Historiael, de Dramatische Poëzie, prozawerken enz.), terwijl het Middelnederlandsch en het Nederlandsch Woordenboek, hunne wegen vervolgende, het gebied, waar wij ons met den ouden OUDEMANS moeten generen, al meer doen inkrimpen, en terwijl wij in de blijde verwachting leven van een nieuw Etymologisch Woordenboek, vrucht van eigen bodem, zijn nu kort na elkaar nieuwe uitgaven verschenen van STOETT's 'Middelnederlandsche Spraakkunst (Syntaxis)' en van FRANCK's 'Mittelniederländische Grammatik'. Twee heuglijke gebeurtenissen.

FRANCK's werk heeft sedert den eersten druk (1883) aan wetenschap en onderwijs, in Noord- en Zuid-Nederland en daarbuiten, zeer belangrijke diensten bewezen: reeds meer dan één geslacht gedenkt met erkentelijkheid wat het aan dit boek te danken heeft. De meeste beteekenis heeft het echter zeker wel voor diegenen gehad die, als de ondergeteekende, tijdens de eerste verschijning nog student waren. Inderdaad, hoe grondig wij te Leiden van onzen geliefden leermeester DE VRIES Middelnederlandsch, vooral wat woordverklaring en tekstcritiek betreft, geleerd hadden, hoe degelijk wij door COSIJN in het Oudgermaansch, bepaaldelijk in het Gotisch en het Angelsaksisch, door onzen 'mahâguru' KERN in het Sanskrit en de vergelijkende taalkunde onderwezen waren, tusschen de Mnl. philologie (in den ouderen, engeren zin des woords) en de historisch-vergelijkende Germaansche en Indogermaansche taalwetenschap bleef voor ons een kloof gapen, die alleen door een historische grammatica van het Neder-

1) JOHANNES FRANCK, Mittelniederländische Grammatik mit Lesestücken und Glossar. Zweite, neubearbeitete Auflage. Leipzig, CHR. HERM. TAUCHNITZ, 1910. (XII, 295 blz., geb. M. 10. -).

landsch, in de eerste plaats door een Middelnederlandsche klankleer, overbrugd kon worden. Zulk een boek, op de hoogte van den tijd, ontbrak. En de opsporing van hetgeen er dan nog van dien aard was werd aan onzen speurzin overgelaten; althans noch VERWIJS' 'Korte Midden-Nederlandsche Spraakkunst' (achter in het 4de deel van de eerste uitgave zijner 'Bloemlezing', 1867)[1], noch MARTIN's uiterst beknopte 'Grundzüge der mnl. Laut- u. Formenlehre' (in zijn Reinaert-editie, 1874) werd ons ter bestudeering aanbevolen. Middel-nederlandsche grammatica, en daarmede eigenlijk de geheele historisch-g r a m m a t i s c h e studie onzer taal, bleef een terra incognita. Zeker, enkelen wisten het, hun eigen weg zoekende, soms na eenig vallen en struikelen, ver te brengen; doch vele anderen verlangden hier hulp en steun. Voor mij althans - en ik ben stellig niet de eenige geweest[2] - was de kennismaking met FRANCK's tijdschriftartikelen en met zijn Grammatik - eerst in 1882 als privatissimum te Bonn gehoord en opgeteekend, daarna in den aanvang van 1884 in boekvorm gelezen - niet veel minder dan een openbaring, die antwoord gaf op allerlei gerezen vragen, de toepassing vertoonde der methoden van grammatisch onderzoek, waaraan wij bij COSIJN met betrekking tot Gotisch en Angelsaksisch gewend waren geraakt, op het Middelnederlandsch dat wij bij DE VRIES hadden geleerd. Er kwam orde en verband in de ons bekende vormen, wij leerden de ontwikkeling onzer taal ook historisch-grammatisch verstaan.

In de 26 jaren, sedert den 1sten druk verloopen, heeft men in Noord- en Zuid-Nederland niet stil gezeten. Verscheiden Middelnederlandsche dicht- en vooral prozawerken zijn voor 't eerst of opnieuw uitgegeven. En daarnaast ontbreken de grammatische studiën - van de letterkundige hier nu eens afgezien - althans niet geheel. Bovenaan natuurlijk VAN HELTEN's Middelnederlandsche Spraakkunst, vier jaar na FRANCK's boek in 't licht gegeven; dan STOETT's Middelnederlandsche Syntaxis (en Etymologie); verder J.H. KERN's grammatische bewerking van het Limburgsch en enkele kleinere opstellen van anderen. Waarnaast bovendien eenerzijds VAN HELTEN's Oudfriesche en Oudnederfrankische en GALLÉE's Oudsaksische grammatische en lexicolo-

1) Aan welken verdienstelijken voorganger F. zelf meer lof en waardeering schonk dan hem hier te lande ten deel is gevallen: zie Mnl. Gramm. (1ste druk), Vorwort.
2) Zie b.v. hetgeen VERDAM mededeelt in het Levensbericht van EELCO VERWIJS (Levensber. v.d. Mij. d. Ned. Lett. 1879/80) 35-36.

gische geschriften, anderzijds de talrijke studiën over hedendaagsche Noord- en Zuidnederlandsche dialecten, in academische proefschriften, in tijdschriften e.e., genoemd moeten worden.

Wat echter helaas bij dit alles, ondanks FRANCK's gedurigen aandrang, nog steeds te veel gemist werd en wordt is de beoefening der middeleeuwsche dialecten, in hunne betrekking tot de toenmalige en de hedendaagsche schrijftaal, de studie van de handschriften, de klanken (vooral de rijmen), vormen en ook woorden der Dietsche en Duutsche auteurs en oorkonden, ten einde de taal, den stijl (en den versbouw) der verschillende gewesten en tijdperken en der voornaamste schrijvers eindelijk eens wat nader en zekerder te onderkennen en het gemeen schappelijke, algemeene van het bijzondere, gewestelijke of persoonlijke te onderscheiden. Hoeveel auteurs of werken of genres zijn op deze wijze aan een grammatisch, lexicologisch, stilistisch en metrisch onderzoek onderworpen? Een gansche reeks, in plaats van de zeer enkele bestaande monographieën, zouden - het dient met schaamte erkend - vereischt zijn, aleer wij den blik met eenige voldoening over dit gebied konden laten gaan. Het is waar dat onze Zuidnederlandsche taalgenooten, in wier gewesten het grootste en voornaamste gedeelte onzer middeleeuwsche letterkunde is opgesteld, in wier hedendaagsche volkstaal nog zooveel van dat oude Dietsch voortleeft, in dezen wel de eerstgeroepenen zijn (en zich trouwens in de laatste jaren niet onbetuigd laten[1)], al houden zij zich vooral bezig met de streng phonetische studie der moderne dialecten). Maar ook voor Noordnederlanders is, op eigen en op naburigen bodem, waarlijk genoeg te doen.

Hoe het zij, hetgeen er in dien tusschentijd gedaan is heeft FRANCK voor zijn nieuwen druk natuurlijk gebruikt en verwerkt. Het eerst en het meest VAN HELTEN's Mnl. Spraakkunst; daarnevens vooral de Limburgsche Sermoenen, Sinte Lutgart - welk werk en welks auteur door FRANCK zelf grondig bestudeerd en in letterkundig opzicht gewaardeerd zijn[2)] - en de Spiegel der Sonden. Maar niet minder zeker dankt hij aan eigen voortgezette studie, waarvan de uitkomsten ten deele reeds gemeen gemaakt waren in zijne uitgave van MAERLANT's Alexander (1882) en diens Strophische Gedichten (1898, samen met VERDAM), in verschillende artikelen in ons Tijdschrift e.e., terwijl zijn Etymologisch Woordenboek (1892) hem inmiddels ook met andere

1) Ik denk hierbij aan de studiën van LECOUTERE, GEURTS e.a.
2) Zie zijn verhandeling: Eine literarische Persönlichkeit des XIII. Jahrhunderts in den Niederlanden, in de Neue Jahrb. f.d. klass. Altert., Gesch. u. deutsche Lit. 1904 I (Bd. XIII, 6).

gebieden en jongere tijdperken onzer taal in nadere aanraking had gebracht. Evenwel scheen het eenige jaren lang haast, alsof FRANCK aan de Nederlandsche taalstudie den rug had toegekeerd: wat van zijne hand verscheen had veelal betrekking op het Oudgermaansch in 't algemeen, het Oudsaksisch of het Middelnederduitsch. En toen hij eenige jaren geleden de hoofdredactie aanvaardde van een groot Rijnsch idioticon[1)], bekroop ons soms de vrees dat de vele beslommeringen, aan zulk een zwaarwichtige onderneming verbonden, hem geheel in beslag zouden nemen en voor Nederland verloren doen gaan. Intusschen blijkt nu zijne ten vorigen jare verschenen Altfränkische Grammatik, waarin hij (zelf te Bendorf bij Coblenz geboren) voornamelijk het Middelfrankisch (Ripuarisch- en Moezelfrankisch) behandeld heeft, niet alleen de vrucht der voorstudiën voor dat dialecticon te zijn geweest, maar tevens een voortreffelijke voorlooper van dezen herdruk zijner Middelnederlandsche grammatica, waarin nu telkens verschijnselen uit die zoo nauw verwante Middelfrankische tongvallen ter vergelijking aangehaald worden.

Zoodat wij ons thans weder verheugen in 't bezit van een Dietsche spraakleer, naar den eisch dezes tijds.

Inderdaad, het is en blijft een mooi, echt wetenschappelijk boek, waaruit ook het tegenwoordig geslacht van studenten (in den ruimsten, ook niet-academischen zin des woords) niet alleen de klanken en vormen van het Middelnederlandsch kan leeren, maar ook de methodische verklaring der feiten en betrekkingen uit het oudere tijdperk hunner moedertaal (immers de beste grondslag van alle historische taalstudie), in geregeld en innig verband met de uitkomsten der Oudgermaansche, Indogermaansche en algemeene taalwetenschap. Zij zullen er het Nederlandsch historisch leeren beschouwen als een Westnederfrankische taal, met ettelijke Sassische en Friesche (Anglo-Friesche, ‘Ingwaeoonsche’) bestanddeelen vermengd, en vanouds (immers sedert de aanraking der Salische Franken met de geromaniseerde Kelten), vooral in Vlaanderen, onder Franschen invloed staande. En wat paedagogisch van nog grooter gewicht is, zij zullen er leeren klanken en letters, gesproken en geschreven taal niet met elkaar te verwarren, maar behoorlijk te onderscheiden, onder of achter de letters de eigenlijke klanken te zien of te gissen, waarom het bij alle taalstudie (niet alleen, maar toch) allereerst te doen is. Zij zullen er ook - een gansch ander vraagstuk - een juist inzicht krijgen

1) Zie zijn opstel: Das Wörterbuch der rheinischen Mundarten, in de Westdeutsche Zeitschr. f. Gesch. u. Kunst 1908, I.

in het wezen van de altijd min of meer traditioneele en conventioneele, literaire schrijftaal (of eigenlijk: gewestelijke of individueele schrijft a l e n), zooals die zich, reeds in de middeleeuwen, hebben ontwikkeld. Maar zij zullen er eveneens leeren beseffen welk een macht reeds in de middeleeuwen de literaire traditie in spellen en in stellen had, en zóó gewaarschuwd worden tegen averechtsche voorstellingen, alsof toen in zaken van schrift, spelling, rijm, taal en stijl ieder scribent zijn eigen aard volgde, alsof wij in middeleeuwsch dicht en ondicht de onvervalschte natuurlijke taal des dagelijkschen levens konden aantreffen: een vrijheid, die eerst door de Renaissance aan banden en boeien gelegd zou zijn![1)] Zij zullen oog krijgen voor de beteekenis van het accent, b.v. in het hoofdstuk over de syncope, apocope en inclinatie.[2)] De leerling zal in de Vervoeging nog telkens de overblijfselen van het Indogermaansche stelsel terugvinden. Daarentegen zal hij in de Verbuiging der znw. en bnw. een puinhoop zien, waarvan nog slechts enkele brokken duidelijk toonen in welk vak zij eens vastgezeten hebben, maar de meeste steenen, losgeraakt, geheel door elkaar liggen, veelal verbonden met stukken van gansch andere

1) Men zie b.v. wat FRANCK schrijft over de beteekenis van eene al of niet zuiver historisch-grammatische dan wel phonetische spelling als *rr* in de comparatieven, in 't algemeen van de dubbelschrijving der medeklinkers, die later alleen een ‘graphisch teeken’ is (§ 103-104); over regelmatige grammatische spellingen als *ghehadt* en *hadt* (113 Anm. 1; 114, 4); elders over het ‘grammatisch besef’; over ‘hyperschriftsprachliche’ vormen (eigenlijk ‘graphies inverses’) als *kastijden* enz. en vooral *vlieden*, zooals F. deze vormen nu, met VAN WIJK, te recht verklaart (116, 1 Anm. 1); over een mogelijk opzettelijk behoud van een adverbialen vorm *ver-re*, waaruit dan *verde* (116, 1 Anm. 2); over de verklaring van jongere vormen (nom.-acc.) gelijk *conste, gloede*, als ‘im gegensatz zu ihr’ (t.w. der Apocope) ‘in pedantischer Sprache bevorzugte Formen mit -*e*’ (185: eveneens ‘graphies inverses’ dus); over de waarschijnlijke uitbreiding in de schrijftaal, buiten hun eigenlijk gebied, van de pronominale vormen *soe* (212, en *das* (217): alles voorbeelden der min of meer bewuste inwerking van schrijvers of sprekers op de taal (natuurlijk eerst de schrijftaal, pas daarna en daardoor soms, en in de middeleeuwen zeker nog in veel beperkter mate dan thans, ook op de min of meer beschaafde spreektaal), welke inwerking in den laatsten tijd niet zelden nagenoeg geheel en al verwaarloosd of zelfs geloochend pleegt te worden.

2) Soms zou men met het accent nog meer rekening gehouden wenschen te zien. De *a* van *alénde* b.v. is m.i. niet de oude *a* van germ. *ali-* (33), maar veeleer de jongere, protonische, die vooral in vreemde woorden zoo vaak ontstaat (verg. 19 Anm.). Ook bij de ingelaschte (meest pro- of posttonische) *n*'s en *s*'s in 116, 6 en 7 schijnt het accent wel een rol te spelen.

herkomst: een baaierd, waaruit een later geslacht van schrijvers en spraakkunstenaars voor onze schrijftaal, kunstig of kunstmatig, weder een nieuw eenvoudiger gebouw heeft opgetrokken. Bij de verbuiging der vnw. zal hem o.a. de gedurige wederkeerige invloed der beklemde en onbeklemde vormen treffen. Kortom hij zal, mits hij eenigen wetenschappelijken zin heeft, dit boek meer en meer leeren waardeeren en daardoor opklimmen tot belangstelling in, ja tot bewondering voor het samenstel en de historische ontwikkeling zijner eigene, en daarmede aller taal.

Die vormende kracht ontleent het boek zeker niet in de laatste plaats aan zijne inrichting, zijne bijeenstelling der zich bij verschillende klanken voordoende gelijksoortige verschijnselen: umlaut, monophthongeeringen, vocaalveranderingen door consonantische invloeden van medeklinkers, metathesis enz. Deze groepeering vestigt van meet af de aandacht op de krachten, die in eene taal alom werkzaam zijn, geeft inzicht in het onderling verband of althans de evenwijdigheid tusschen verschillende verschijnselen.[1)]

Deze indeeling en de geheele opzet zijn in den 2den druk onveranderd bewaard: zij zijn beproefd en deugdelijk bevonden. Het geheele boek is inderdaad een wel doordacht en doorwrocht geheel, welks deelen goed in elkaar sluiten, ook door de talrijke (in dezen druk nog telkens vermeerderde) verwijzingen.

Zeker heeft een andere verdeeling der klankleer, naar de verschillende (Middel- of Nieuw)Nederlandsche klanken, zooals die in VAN HELTEN's Middelnederlandsche Spraakkunst en in VERCOULLIE's Schets eener historische grammatica der Nederlandsche taal gevolgd is, voor den leerling en den gebruiker onmiskenbare practische voordeelen. Doch nu de Anhang I bij de klankleer uit den 1sten druk van FRANCK's boek is om- en uitgewerkt tot een uitvoerig Register, is dit bezwaar zeker grootendeels ondervangen en kan ieder wat hij zoekt (en tevens de verwante verschijnselen er bij) spoedig en gemak-

1) Niet geheel zonder gevaar (al wordt ook dit stellig vaak overdreven) voor de juiste voorstelling der zaken in het ontvankelijk brein der leerlingen zijn misschien zulke uit een oudere periode overgebleven beeldsprakige uitdrukkingen als: ‘die Sprache’ (hier het Hoogduitsch) ‘hat auch den ursprünglich rein mechanischen Vorgang mit einer gewissen Ueberlegung als grammatisches Bildungsmittel verwandt’ (32), ‘dass die Sprache in diesen verwickelten Verhältnissen auf genanere Flexion verzichtete und die schon verschiedene Kasus vertretende Form auf -*e* verallgemeinerte’ (199), of elders: ‘die Sprache liebt es -’; evenzoo: ‘der Ausgleich drang erst durch, als er den umgekehrten Weg einschlug’ (138, waar de 1ste druk, iplv. *er* nog: *man* heeft).

kelijk vinden. De didactische waarde wordt bovendien verhoogd door de heldere, bondige (voor Nederlandsche studenten soms wel wat al te beknopte) uiteenzetting en betoogtrant, den overzichtigen druk, de practische aanwijzing van inhoud en paragraaf boven de bladzijden enz.

Daarentegen heeft VAN HELTEN's werk - gelijk aan alle gebruikers der beide boeken welbekend is - behalve het zooeven genoemde betrekkelijke, nog andere stellige voordeelen. Vooreerst maken de bijgevoegde verwijzingen naar een heerleger van bewijsplaatsen - hoe onaantrekkelijk, ja hoe verbijsterend die soms bladzijden lange paragrafen of zelfs zinnen, bestaande uit reeksen van vormen met verkorte titels en cijfers, er voor den student aanvankelijk ook mogen uitzien - voor den wetenschappelijken werker contrôle en voortgezet onderzoek mogelijk, terwijl zij bovendien aanstonds (althans wanneer men geleerd heeft de talrijke afkortingen te ontcijferen) inlichten over het gewest en het tijdperk, waarin de besproken klanken, vormen en woorden voorkomen. En ten tweede heeft VAN HELTEN veel meer rekening gehouden met het jongere Middelnederlandsch vooral der 15de eeuw, met de Hollandsche geschriften in ondicht en dicht, die den schakel vormen tusschen het oudere, in hoofdzaak Vlaamsch-Brabantsche, gewone of ‘classieke’ Middelnederlandsch en het Brabantsch-Hollandsche Nieuwnederlandsch der 16de en 17de eeuw.

Inderdaad, dit gemis van citaten - slechts zeer zelden, hoewel in dezen tweeden druk iets meer dan in den eersten, verwijst FRANCK naar bewijsplaatsen van gewestelijke of anderszins ongewone vormen - en deze beperking tot het oudere Vlaamsch-Brabantsche Dietsch der 13de en 14de eeuw zijn wel de twee voorname schaduwzijden in FRANCK's boek, die hij trouwens in zijn voorbericht ook geenszins verheelt, maar verontschuldigt of verklaart deels uit plaatsgebrek, deels uit de onvoldoende bijzondere voorstudiën op het gebied der Mnl. dialectologie.

Wat nu het tweede punt betreft, natuurlijk heeft deze welbewuste beperking tot de min of meer classieke[1)], toongevende Vlaamsch-Brabantsche ‘schrijftaal’ der 13de en 14de eeuw (zie voorbericht en § 3) dit onloochenbare voordeel, dat zoodoende een betrekkelijke eenheid en evenredigheid verkregen en bewaard is in het taalbeeld, dat zich aldus ook gemakkelijker vast in 't geheugen prent dan wanneer hier een bonte verscheidenheid van vormen gegeven ware. Echter is het de vraag of deze toch min of meer willekeurige beperking niet

1) FRANCK spreekt zelfs meer dan eens van ‘gut Mnl.’ (b.v. Vorwort): een ietwat bedenkelijke term.

een eenigszins o n j u i s t beeld, immers een eenzijdige voorstelling geeft van de toch altijd maar betrekkelijke eenheid en uitbreiding (of kring van invloed) dier ‘schrijftaal’. In allen gevalle is het beeld van de middeleeuwsche taal d e z e r l a n d e n nu niet v o l l e d i g. Niet alsof nooit van Mnl. dialecten of zelfs van het Friesch (b.v. 107) sprake ware; integendeel, in den tweeden druk zijn ook deze verwijzingen, mede door overneming uit VAN HELTEN (met vermelding van diens naam), zeer toegenomen. Maar dit geschiedt toch slechts terloops, veelal ter vergelijking dier ‘dialectische’ vormen met h e t Mnl. Met het Limburgsch en het Oost-Brabantsch wordt niet geregeld rekening gehouden: VELDEKE, dien F. toch zeker ook wel tot de Mnl. letterkunde rekent, wordt, naar ik meen, nooit, de Limburgsche Sermoenen zelden genoemd, meer de taal van het Leven van Sinte Lutgart. Hetzelfde geldt, in mindere mate, van het l a t e r e Vlaamsch-Brabantsch, hetzij dit inderdaad eenigen Hollandschen invloed ondergaan heeft, of slechts in talrijke Hollandsche h a n d s c h r i f t e n zich aldus gekleurd aan ons v o o r d o e t, en vooral van het eigenlijke Hollandsch der 14de en 15de eeuw, dat wel af en toe genoemd wordt, maar toch steeds op den achtergrond blijft staan.[1)]

Zoogoed als geheel ter zijde gelaten is de taal der noordoostelijke Friesch-Sassische gewesten. Nu is het waar dat 1°. eigenlijk gezegde literatuur uit die gewesten uiterst schaarsch is (ofschoon dan toch de geschriften der moderne devoten en voorts kronieken en oorkonden

1) Enkele voorbeelden. De apocope eener slot-*e* na een onbeklemde lettergreep heeft, behalve na klinkers en in ettelijke (met name genoemde) partikels, geen plaats, ‘in der jüngeren Periode aber wird sie allgemein’ (21, 7): het classieke Mnl. omstandig uiteengezet, de jongere taal der 14de en 15de eeuw, bij wijze van aanhangsel, even genoemd. - *Emmer, nemmer* zijn de gewone Mnl. vormen (67), d.w.z. de Vlaamsch-Brabantsche, (*n*)*ummer* wordt elders (55) genoemd, als jonger-Mnl. - De Hollandsche spelling *o* iplv. *oe* vóór labialen en gutturalen (*ropen, soken* enz.), die kennelijk een anderen klank aanduidt, is veel gewoner en meer verbreid dan men uit het alleen noemen der Rotterdamsche keur (30) zou opmaken. - Bij de wisseling tusschen *a* en *e* voor *r* + mkl. (46, 65) is toch stellig rekening te houden met de omstandigheid, dat in het latere Hollandsch der 16de en 17de eeuw *ar* beslist overheerscht (*hart, hartog, darde, barsten* enz.; zie trouwens hierover VAN WIJK in Tijdschrift XXVI, 33 vlgg. enz.). - De spelling (en klank) *ei* iplv. *ē* (74) is in het jongere Westvlaamsch der 16de eeuw (b.v. bij CORNELIS EVERAERT) vrij wel regel. - De belangrijke afwijking van het Limburgsch van het Westneder-frankische type in vormen als *macde* (*magđe*) iplv. *maecte* wordt alleen bij de assimilatie der medeklinkers in de flexie (113 Anm. 2), niet bij 't zwakke praeteritum (154) vermeld.

vrij wat stof konden leveren), 2°. men kan twijfelen of die taal niet eer en beter tot het gebied van het Middelneder d u i t s c h dient gerekend (en de naam 'O o s t middelneder l a n d s c h' dus beperkt tot de z u i d oostelijke, O o s t neder f r a n k i s c h e streekspraken.[1] Maar, te recht of ten onrechte, die taal wordt nu eenmaal, met het oog vooral op de latere staatkundige en daardoor ook taalkundige ontwikkeling en samensmelting, gewoonlijk veelal tot ons Nederlandsch taalgebied gerekend (staat ook grootendeels eer bij VERDAM dan bij SCHILLER-LÜBBEN geboekt), en Nederlandsche geschied- en taalkundigen komen er telkens mede in aanraking. Daarom mogen vooral wij N o o r d nederlanders het betreuren dat FRANCK, die zich met het Middelnederduitsch geregeld bezighoudt - en die het zelf meermalen gegispt heeft dat Duitsche germanisten[2] voor de hedendaagsche, staatkundige Nederlandsche grens (die in de middeleeuwen voor spreektaal noch schrijftaal dier gewesten bestond!) halt houden en de Nederlandsche dialecten en schrijftaal en wetenschap verwaarloozen - in zijn boek deze streken zoogoed als geheel en al buiten beschouwing laat. Het gevolg is nu in allen gevalle een gemis aan overeenstemming tusschen zijn Mnl. grammatica en het Mnl. Woordenboek, waarin b.v. pronominale vormen als *oen*(*e*) en *sik*, bij FRANCK n e r g e n s te vinden[3], wel degelijk vermeld staan: deze beide werken bestrijken nu niet geheel hetzelfde gebied.

Ik weet wel dat tegen deze uitbreiding van het te bearbeiden gebied, behalve het bovengenoemde practische bezwaar van het plaatsgebrek, ook nog andere, meer principeele bestaan. Toch zouden althans de hoofdtrekken der zuid- en der noordoostelijke dialecten, in noten of met kleinere letter gedrukt, misschien het boek niet al te zeer bezwaard, en de eenheid van het beeld der oudere 'Dietsche'

1) Ik zwijg van de eigenaardige kanselarijtaal dier streken, die allerlei Nedersassische, Nederrijnsche en ook Hoogduitsche invloeden vertoont.
2) Niet het minst de medewerkers aan het Korrespondenzblatt van den Verein für niederdeutsche Sprachforschung, waarin men telkens en telkens weer opstellen onder de oogen krijgt, die bij raadpleging van het Mnl. of van het (naar 't schijnt daar geheel onbekende) Ned. Wdb. belangrijk verbeterd of bekort of ook geheel achterwege gelaten hadden kunnen worden.
3) Evenmin als b.v. de z u i d oostelijke vormen *hon, hun, henne* (ook poss.) enz. Zoo ook is *dwele* niet alleen in Limburg bekend geweest (33), maar mede in Utrecht, alwaar ook de umlaut van *â* (*greve*) vroeger thuis gehoord schijnt te hebben (39). De in 41 Anm. 1 en 2 besproken verlengingen van klinkers vóór dubbele medeklinkers als *cht, st* doen denken aan thans te Utrecht gehoorde vormen als *grãch*(*t*), *vãst, plãnk* enz., met circumflecteerenden toon.

schrijftaal[1] niet merkelijk geschaad hebben, integendeel zelfs het karakter dezer laatste, door de tegenstelling, juist te meer hebben doen uitkomen.[2] Liefst zou men dan in een aanhangsel, met kleine letter (in den trant van Anh. I der klankleer van den 1sten druk), uit de verspreide § § bijeengebracht willen zien alle eigenaardigheden der verschillende gewestspraken, op dezelfde wijze als FRANCK het zelf voor 't Limburgsch in Taal en Letteren VIII, 503-515 zoo overzichtig gedaan heeft. Een dergelijk overzicht (dat men nu uit FRANCK en VAN HELTEN bijeen moet garen) der eigenaardigheden van het Limburgsch, Brabantsch, (West-)Vlaamsch[3], Hollandsch en van de (voorshands niet nader te scheiden) noordoostelijke gewestspraken of schrijftalen zou, ondanks de talrijke vraag- en twijfelstukken die er stellig nog in zouden voorkomen, zulk een nuttige grondslag, ter uitbreiding en toetsing, opleveren voor het door FRANCK zelf altijd gevraagde détail-onderzoek van klanken en vormen.

Naast die telkens weer aanbevolen studie der hedendaagsche en middeleeuwsche dialecten uit grammatisch oogpunt blijft trouwens ook noodig een vergelijkend lexicalisch onderzoek. Er valt nog zeer veel te doen voor de ‘woordgeographie’, ter onderscheiding van den woordenschat der verschillende gewesten, vooral der zuidwestelijke tegenover de noordoostelijke, in hun geheel genomen. Telkens zal dan zeker blijken hoe de laatste, evenals op andere gebieden hunner geschiedenis, ook in dit opzicht toen nog nauwer verwant waren met de overige Friesch-Nedersassische (en Nederrijnsche)[4], terwijl de zuidwestelijke, het Vlaamsch natuurlijk 't meest, onder Franschen invloed

1) Vaak genoeg (b.v. 31, 33, 123, 143, 217) uitdrukkelijk als zoodanig tegenover de ‘dialecten’ gesteld.
2) Zoo had men bij de monophthongeeringen (25-27) allicht gaarne omstandiger uiteengezet of scherper uitgedrukt willen zien, dat in de zuidoostelijke, Brabantsch-Limburgsche tongvallen de oude *ai* en *au* in bepaalde gevallen in de middeleeuwen (en nog steeds) *ei* en *ou* luiden, in tegenstelling met west-mnl. (wvl.) *ee* en *oo*, en dat in het Brabantsch bovendien vóór een oude heterosyllabische *j* zeer zelden monophthongeering plaats heeft, welk verschijnsel toch zeker wel in eenig verband staat met de in diezelfde zuid- (en noord)oostelijke tongvallen vanouds bestaande klankwijziging (umlaut) van lange klinkers, waarvan in 39 sprake is.
3) Ook de Anglo-Friesche (Ingwaeoonsche) eigenaardigheden zou men gaarne bijeengebracht zien: zie 2, 56, 118 (waarom is hier niet even op meng *i-, y-* en het geheel wegvallen, eveneens in de n o o r dengelsche dialecten, van het praefix gewezen?), 127 (?), 209 enz.
4) Bevreemdend is, in dit gewag, ‘scheinen’ in § 3 (blz. 3, r. 10).

stonden, het Westvlaamsch bovendien nog op vele punten samenhing met de oude Anglofriesche buren over de zee.

In zeker verband met de zeer zelfstandige, overheerschende plaats, in dit boek aan de Vl.-Brab. ‘schrijftaal’ toegekend, staat het onophoudelijk, ronduit gezegd, mij bevreemdend gebruik van termen als ‘deutsch-fränk. (mittelfr. und niederfr.) Mundarten’, ‘Mittelfränk. und deutsch-N.fränk.’, ‘deutsch-Fränk.’, ‘benachbarte deutsche Dialekten’, ‘das Deutsche’, ‘deutsche Lehnform’, ‘deutscher Einfluss’, en daarnaast: ‘(östliche) Grenzmundarten, -dialecte’, ‘Grenzgebiete’, ‘die Grenze’: alles in al dan niet uitdrukkelijk genoemde tegenstelling met *Nederland*(*sch*). Dit gebruik kan m.i. niet anders dan de schier onuitroeibare averechtsche voorstellingen bestendigen en bevestigen van het desonkundig publiek (waartoe ook aankomende studenten behooren), alsof er in de eigenlijke middeleeuwen, reeds vóór den Bourgondischen tijd, in het tijdperk dus, waarover FRANCK's boek vooral handelt, inderdaad iets als een oostelijke ‘grens’ en een staatkundige of ook maar een taalkundige eenheid, genaamd ‘Nederland’, wel onderscheiden van ‘Duitschland’, geweest ware. En toch vinden wij, van het staatkundige hier nu afgezien, dunkt mij, niet veel meer of anders dan zekere West- en Oostnederfrankische en Nedersassisch-Friesche tongvallen, alleen in het Zuiden scherp begrensd door de Romaansche dialecten, in het Oosten geleidelijk overgaande in de overige, ten allernauwst verwante Oostnederfrankische, Middelfrankische en Nedersassische streekspraken, waaruit en waarboven zich in het Zuidwesten een schrijf- of literatuurtaal ontwikkelt, die buiten Vlaanderen en Brabant, ten oosten en ten noorden, wel eenigen invloed krijgt, maar toch nog niet genoeg om b.v. Limburgsche schrijvers zóó aan zich te assimileeren dat zij niet meer een overgang of tusschenstadium zouden zijn tusschen de Westmnl. en de Nederrijnsche schrijftaal; terwijl in het noordoosten daarentegen een soort van kanselarijtaal opkomt, die misschien nog ruim zooveel naar het oosten als naar het zuidwesten georiënteerd is, en verderop in ‘Duitschland’ ook niet ééne en dezelfde, maar verschillende literatuur- en kanselarijtalen naast elkaar, en dichter bij of verder van die Mnl. schrijftaal staan: alles toch kwalijk voldoende om het stellig gebruik van bovengenoemde termen te wettigen. Van een ‘grens’ naar het Oosten, naar de ‘Duitsche’ zijde kan immers eerst sprake zijn, wanneer zich in een staatkundig en maatschappelijk gebied één schrijftaal ontwikkeld heeft, die daar overal geldt en scherp gescheiden is van de ééne schrijftaal in een naburig (‘volksaardig’ en ‘volkstalig’ nog steeds nauwverwant, maar politiek gescheiden) land of gebied.

Bovendien schijnen termen als ‘Duitsche invloed’ ook daarom gevaarlijk, omdat zij zoo vaag zijn en niet leeren onderscheiden tusschen den literairen, uiteraard plaatselijk, tijdelijk en maatschappelijk beperkten, noch diepgaanden, noch wijdstrekkenden invloed eener letterkundige schrijftaal, als b.v. die van de hoofsche Mhd. op de Hollandsche literatuurtaal der 14de en 15de eeuw (waaraan in § 3 m.i. nog steeds te veel gewicht wordt toegekend)[1], en den rechtstreekschen oralen invloed van zuidoostelijke zoogenaamde ‘grens’-tongvallen, die op de volkstaal der naburige ‘Nederlanden’ zonder twijfel gewerkt hebben. Is het niet gevaarlijk vóór de 16de eeuw meer algemeene verschijnselen, niet beperkt tot den engen kring der schrijftaal van zekere auteurs, aan ‘Duitschen’ invloed toe te schrijven, als b.v. hier 217 (mnl. *das* mede < mhd. *daz*), 229 (*selver* mede < mhd. -*er*) geschiedt? Wanneer een man als FRANCK, die dit vraagstuk zonder twijfel ter dege overwogen en bepeinsd heeft, zich herhaaldelijk zoo uitdrukt, moet men wel aannemen dat hij hiervan een andere opvatting heeft, dat hij inderdaad de Mnl. schrijftaal in die mate als een afgesloten geheel beschouwt. Maar dan is het te betreuren dat hij die opvatting niet, in de inleiding van dit boek of elders, eens opzettelijk nader heeft uiteengezet. In allen gevalle echter durf ik betwijfelen of hij zich rekenschap heeft gegeven van de hier te lande op dit gebied nog steeds bestaande politiek-historische wanbegrippen, waaraan hij hierdoor, denkelijk meer dan hij zelf bedoelt, voet geeft.

Een andere eigenaardigheid van het boek is dat er zoo zelden, voor ons Nederlanders althans veel te zelden, gebruik is gemaakt van de gegevens der h e d e n d a a g s c h e , Nieuwnoordnederlandsche algemeene spreektaal of der Zuid- en Noordnederlandsche tongvallen, ter verklaring van verschijnselen der middeleeuwsche taal. Niet alweer alsof dit nooit geschiedt (zie b.v. 43 e.e.). Maar een Nederlandsch lezer denkt telkens aan analogieën uit onze tegenwoordige taal[2], of hij zou uitvoeriger behandeling wenschen met het oog op de latere uitbreiding (of verdwijning) van het besproken verschijnsel.[3]

1) Ook VAN HELTEN trouwens noemt (blz. 436) een vorm als *sich* ‘Hollandsch’, waar het toch voor de middeleeuwen stellig juister, voorzichtiger ware van ‘Hollandsche schrijftaal’ te gewagen.
2) B.v. bij 172 Anm. 1 aan een assimilatie als ons *een heele mooie stem*, bij 200 Anm. 2 aan vormen als *een goud horloge*, bij 198, 206 aan *mijn oud*(*e*) *huis*, bij 207 Anm. 1 aan een vorm als *dikwijlser*.
3) Als in 176 de mann. meervoudsvormen op -*s*, in 179 het onz. mv. op -*eren* en -*ers*, in 52 Anm. 2 vormen als *schuieren* met -*uier*- < -*uur*-, in 35*a* overoude vormen als *brigge* (ook te Dordrecht) en *breg*(*ge*), *pet* enz. in latere tongvallen, in 64 *dach* voor *doch* (verg. zaansch *nag* voor *nog*), in 99 de Brabantsche klankwettelijke vorm *ven*(*ne*) (ook als geslachtsnaam) naast het Holl.-Friesch(?) *vēne* > *veen*, in 189 het nwvl. *genaân*, in 82 naast *wecken-wrecken* ook vormen als *Writsaert* (< *Guichard*), *wriemelen, schrokken, schrossen, schran sen*, die de bewering van 82 Anm. wel wat boud doen schijnen enz.

Toch is een en ander wel te begrijpen. De schrijver zal, van zijn standpunt te recht, zeggen dat hij 1°. geen historische grammatica van het (Nieuw)Nederlandsch heeft willen geven, maar zich tot het Middelnederlandsch bepaald heeft; 2°. als Duitscher in het Duitsch en in de eerste plaats voor Duitschers heeft geschreven.

Met het laatste hangt ook nog deze eigenschap samen, dat FRANCK weliswaar gewoonlijk van het Oudgermaansch uitgaat[1], maar ook wel eens de verschijnselen beziet van het standpunt van, althans met het oog op het (Nieuw)Hoogduitsch (zie b.v. 25, 28, 29, 32); soms wordt dan ook iets dat ons, Nederlanders, zeer natuurlijk voorkomt, opzettelijk gestaafd en verklaard (en daardoor ons eigen besef daarvan verhelderd), doch wat een Duitscher vanzelfsprekend, ons daarentegen vreemd dunkt niet of nauwelijks vermeld. Daargelaten nu dat deze wijze van voorstelling, zeker tegen des schrijvers uitgesproken bedoeling[2], aan Duitsche lezers den indruk zou kunnen geven (zelfs onder Duitsche p h i l o l o g e n treft men soms nog wonderlijke denkbeelden hieromtrent aan!), alsof het Nederlandsch ook thans toch eigenlijk, zoo al niet een ‘dialect van 't Hoogduitsch’, dan toch geen zelfstandige nationale schrijf- en literatuurtaal, alsof het Hoogduitsch toch de eigenlijke norm ware, heeft de bovengenoemde geringe aandacht, aan het jongere, Hollandsche Mnl. en Nnl. geschonken, voor ons Nederlanders vooral dit nadeel, dat (zooals reeds hierboven is aangeduid) de ontwikkeling van het Vl.-Brab. Mnl. tot de (Brab.-) Holl. schrijftaal en de Holl.-Nnl. spreektaal der 16de, 17de en latere eeuwen hier niet aanschouwelijk gemaakt of althans voorbereid wordt. Ik weet wel dat ook dit een zeer omvangrijk en ingewikkeld vraagstuk is, dat zeker niet door één man in één boek opgelost, en dat ook eigenlijk niet tot de taak van dezen schrijver gerekend kan worden. Maar dat het boek van VAN HELTEN hiertoe allicht meer b i j d r a a g t dan dat van FRANCK dient dan toch erkend; ook dat dit niet a l l e e n het gevolg zal zijn van FRANCK's welbewust verschillend standpunt en bedoeling.[3]

1) Al maakt de schrijver veel minder gebruik van de Onfr., Os. en Ofri. (gestaafde en onderstelde) vormen dan men zou verwachten en soms wenschen.
2) Zie 7 en trouwens ook hierboven, blz. 309-310.
3) Zie zijn Vorwort.

Ik zou nu nog kunnen aanwijzen op welke punten deze tweede druk gewijzigd en verbeterd is. Zooals reeds gezegd is, zijn ingrijpende veranderingen onnoodig gebleken en is de inrichting en verdeeling ongewijzigd gebleven; slechts enkele verschikkingen zijn aangebracht. Maar hoe tal van paragrafen bijgewerkt en uitgebreid zijn, hoe ook dit boek inderdaad een 'neubearbeitete Auflage' mag heeten, blijkt reeds uit de vergelijking van den omvang van den eigenlijken tekst in beide drukken (159 > 196 blz.). De vele 'vrienden van het boek' (gelijk men in het Duitsch zoo gemoedelijk zegt) zullen zich verheugen dezen vertrouwden, beproefden raadsman, met nog rijper ervaring maar in wezen en gedaante onveranderd, terug te zien. Wie veel met het boek heeft omgegaan zal menigmaal vragen en toevoegsels, in margine van den 1sten druk aangeteekend, in den nieuwen beantwoord en aanwezig vinden. Telkens ook is scherper onderscheiden; zoo zijn b.v. de voorwaarden voor analogieformatie vaak nader getoetst.[1)]

Het zou niet wel mogelijk en ook nutteloos zijn hier al wat veranderd, verduidelijkt, uitgebreid of ook geheel nieuw is op te sommen. Als voorbeeld wil ik slechts op enkele paragrafen wijzen, die, vergeleken met den 1sten druk, er geheel anders uitzien: de diphthongeeringen en monophthongeeringen (5, 25-31, verg. 53 en 54: *ie* en *oe* worden nu als reeds (weer) enkelvoudige klanken, *î* als misschien reeds op den weg der diphthongeering[2)] beschouwd); de beteekenis der spellingen *g* en *gh, sc* en *sch* (9: thans te recht als zuiver orthographisch in herkomst en beteekenis opgevat); vocaalveranderingen ten gevolge van het accent, syncope, apocope, vooral de inclinatie (17-22, verg. 89: omgewerkt naar F.'s onlangsche Academie-verhandeling); umlaut (32-35); vocaalveranderingen vóór *w* (62)[3)]; de betrekking tusschen *o* en *u*, tusschen *û* (*ü*) en *ie* (71-73); praet. als *leefde, vraechde* (88 Anm.: F. is nu door KERN jr. overtuigd); uitval van intervocalische *d* (115, 5; toch zou ook hier een Nederlander, met het oog op het Nnl., allicht nog meer wenschen); paragogische *t* (116, 4); de perfectiveering met *ghe-* (121); de *a*-declinatie (173-174);

1) Al schijnt het voorbeeld der *ie*-praet. van *houden, heffen, beseffen, scheppen* alleen, ter verklaring van *stierf* enz. (138), en de verklaring van (*des*) *te* < *de* (217) uit 'Anlehnung' aan *te* (nimis) mij nauwelijks afdoende.

2) Hier zou. men gaarne iets meer over het beloop dier diphthongeering van *î, û* en *û* en over de parallelie dezer processen vernomen hebben (zie nu F.'s opstel in Tijdschr. XXIX).

3) Waarom staan de verspreide opgaven over den bewaarden *u* (*oe*)-klank, door *u* voorgesteld, niet bij elkaar: zie 5 (2), 62, 72 (5), 209 e.e.?

-*scap* (186); de verbuiging der eigennamen (194-195)[1]; de verbuiging der bnw. (196); de enclitische vormen van het pers. vnw. (210: afzonderlijk opgegeven, doch niet meer als oorspronkelijke vormen zonder *h*- opgevat); enz. enz.

Natuurlijk zijn er ook tal van paragrafen en punten, waar het onderzoek intusschen niet verder is gekomen, oude vraagteekens zijn blijven staan of nieuwe noodig gebleken zijn. Ook zou de een licht dit, de ander dat uitvoeriger behandeld willen zien. Maar ik zou zeer ongaarne, gansch tegen mijn bedoeling, door nog meer wenschen te uiten, den indruk maken niet zéér dankbaar te zijn voor al hetgeen FRANCK ons in dezen nieuwen druk wederom geschonken heeft. Daarvoor hebben wij, Nederlandsche philologen, te vele en te groote verplichtingen aan hem!

Ten slotte zijn de leesproeven achter de grammatica niet alleen van 57 tot 67 blz. uitgedijd, maar ook eenigszins anders samengesteld.[2] Het proza heeft een grooter aandeel gekregen; overigens is, evenals in den eersten druk, meer op de taal- dan op de letterkundige waarde gelet, vermoedelijk ook met het oog op 'Seminarübungen'. Voor Nederlandsch, althans N o o r d nederlandsch gebruik zou men ook hier gaarne de taal der noordoostelijke gewesten vertegenwoordigd gezien hebben; maar achter dit boek, zóó ingericht als het nu is, zou dit natuurlijk kwalijk passen.

Het glossarium, in den eersten druk uitgebreid tot een algemeen beknopt handwoordenboekje, is hier, nu VERDAM's door FRANCK terecht geroemde 'gesegnete Arbeitskraft' ons zijn Woordenboek reeds tot halverwege *S*- geschonken heeft, weer beperkt tot de woorden, voorkomende in de hier gegeven stukken (64 > 21 blz.).

Het getal drukfouten is zeer gering, de letter duidelijk, het papier deugdelijk, de linnen band stevig. Moge het boek in zijn nieuwe gedaante evenveel nut stichten als tot dusverre.

N o o r d w i j k a a n Z e e, Augustus 1910.

J.W. MULLER.

1) Over het (licht misverstaan) ME. gebruik van slechts één voornaam met bijgevoegden vaders- en grootvadersnaam spreekt noch FRANCK noch STOETT; zou een historicus dit niet bij een van beiden vermeld en verklaard willen vinden?

2) Toegevoegd is o.a. een tweede brok uit den REINAERT. Voor beide stukken heeft F. het nieuwe hs. reeds hier en daar in de varr. gebruikt, doch zonder een eigenlijk critischen tekst te geven. Ten onrechte wordt in 't eerste stuk op vs. 118 als lezing van *f* niet *sculen*, maar *luscen* opgegeven: dit laatste is een conjectuur van VAN HELTEN. Waarom F. hier niet de spelling van hs. *a* volgt, dat geregeld *ee* (*ê*) van *e* (*ē*) onderscheidt weet ik niet.

Kroniek en kritiek.

Een eenheidsprogramma voor het Nederlands op de Meisjes-H.B.S.

Het ‘Weekblad voor Gymn. en M.O.’ bracht een zeer kort verslag van een vergadering, waar Mej. Dr. J. SNELLEN een inleiding hield over ‘een eenheidsprogramma voor het Nederlands.’ De slotsom was deze:

> Klasse I. Ontleding van de enkelvoudige zin; in verband daarmee van de samengestelde zin vooral het onderschikkend zinsverband in hoofdzaken. Onderscheiding der rededelen. Taal- en stijloefeningen. Mondeling en schriftelik vertellen. Opzegging van gedichten. Lezen.
> Klasse II. Herhaling van het behandelde in klasse I. Ontleding van de samengestelde zin. Voortzetting van de taal- en stijloefeningen. Mondeling en schriftelik vertellen. Lezen.
> Klasse III. Herhaling van het behandelde in klassen I en II. Figuurlike taal. Zinverwante woorden. Overzicht van de verschillende dichtvormen. Vertellen. Opzeggen van gedichten. Opstellen. Lezen.
> Klasse IV. Woordvorming. Veranderingen en invloeden, die onze taal heeft ondergaan. Stijloefeningen (vertalen). Herhaling van de spraakkunst. Opstellen. Lezen.
> Klasse V. Stijloefeningen (vertalen). Opstellen. Lezen. Herhaling der spraakkunst.

In hoofdtrekken vertoont dit programma een sprekende overeenkomst met dergelijke produkten van twintig jaar geleden. De ontleding-sport blijft in volle werking. De afzonderlike ‘stijloefeningen’ naast het ‘schriftelik vertellen’ ruiken naar de bekende stijlboekjes. Het ‘opstel’ schijnt heel iets anders te zijn dan ‘schriftelik vertellen’; die metamorfose heeft plaats van de 2de naar de 3de klasse. Afzonderlike behandeling van synoniemen gaat aan het vertalen, als stijloefening, vooraf.

Wij meenden, dat de meisjes-H.B.S., die niet voor examens behoeft te drillen, eer dan elke andere onderwijsinrichting met de sleur in ons taalonderwijs zou kunnen breken. Daarom is dit ‘program’ een dubbele teleurstelling. Het is alsof er in de laatste twintig jaar in ons taalonderwijs niets gebeurd is! Bij de ‘levendige gedachtenwisseling’ zal, hopen we, een frisser geluid gehoord zijn, maar uit het meerderheidsbesluit blijkt hoe noodzakelik het is dat

de leraressen bij het M.O. door nadenken, voortgezette studie en proefnemingen in de praktijk, wat verder leren zien dan de opleiding hen bracht.

C.D.V.

De baan gebroken.

In de vorige aflevering plaatsten we, onder het hoofd ‘Bedroevend Konservatisme’, in deze rubriek een afkeurend woord over het voorleggen van ‘kakografieën’ aan kandidaten voor de examens voor onderwijzer.

Dit woord was niet misplaatst. Wij voorzagen, dat de opleiding van de kandidaten in die richting haar heil zou zoeken. En dit zou, meenden we, een vruchtbaar taalonderwijs hoe langer hoe meer onmogelik maken, en alle aandacht vragen we voor ‘opgeworpen’ moeielikheden in de spelling-dressuur.

De gevolgen zijn dan ook niet uitgebleven.

Kort daarna verscheen onder den titel: 36 Foutieve Opstellen, ter verbetering en aanvulling voor hen, die examen willen afleggen voor onderwijzer (es), van de hand van de hr. C. GROUSTRA, onderwijzer a/d Rijksnormaallessen te Sliedrecht, een verzameling van degelijke kakografieën[1]. Het Voorbericht motiveert de proefneming. ‘Wie nooit een cacographie heeft verbeterd, zal er licht fouten in laten, *die hij zelf in opstel of dicté niet maken zou*. Dit is met candidaten te Rotterdam voorgekomen... Eenige oefening is dus noodig’.

In het door ons gecursiveerde ligt een vonnis.

Men vernedert op de examens de foutenjacht tot een bedenkelike sport. De hr. GROUSTRA voelt het. Doch het belang van zijn leerlingen riep hem aan de arbeid.

We kunnen begrijpen, met welk een tegenzin hij zich moest lenen tot een geknoei als dit:

> Heeft zij niet verviel Nard in patos[2] vandaar over 't groote Meer gestaard eew in eew uit. Heeft zij dat Meer niet op zich doen toekoomen tot vlak bij haar erf. Heeft zij 't niet zien droogmalen ten slotten en zich noch verheugt in de goude akkers op den plaats dier woeligge golven. En heeft zij niet het regt dat vreedigge gezigt na haar wederoprigting te bleiven genieten als een blijden hoop voor ons alle.....

Waarlik, het is beschamend!

Maar waarom bedacht hij niet bijtijds een pseudoniem?

J.K.

1) Uitgave NOORDHOFF, Groningen.
2) sic!

Boekaankondiging.

Officiële Bescheiden betreffende de dienst van Multatuli als Oost-Indies ambtenaar door P.M.L. de Bruyn Prince. Tweede vermeerderde druk. Max Havelaar op de Westkust van Sumatra. (Amersfoort - G.J. Slothouwer - 1910). (Prijs ƒ 2.90).
Uit de Ideën van Multatuli, uitgegeven door Dr. J. Prinsen J.Lzn. Zwolsche Herdrukken N°. 24. (Zwolle - W.E.J. Tjeenk Willink - 1910). Prijs ƒ 0.50, geb. ƒ 0.75).
Over Multatuli als Auteur, in het bijzonder als navolger van Alphonse Karr door P.M. Westra. (Amersfoort - G.J. Slothouwer - 1910).

Behalve menig tijdschrift-artikel bracht het jaar van Multatuli-herdenking de drie bovengenoemde werken. De belangrijke publicatie van DE BRUYN PRINCE, als oud-resident alleszins bevoegd, geeft meer dan de titel belooft. De doorlopende toelichting en de vele noten stellen de lezer in staat, de ambtelike loopbaan van DOUWES DEKKER te volgen en de historiese achtergrond van de Max Havelaar te leren kennen. Voor een toekomstige biograaf is dit werk onmisbaar. De schrijver heeft moeite noch kosten ontzien om zijn verzameling zo volledig en akkuraat mogelik te maken. Zijn 'tweede druk' (eigenlik een derde) werd feitelik een geheel nieuwe uitgave.

De *Bloemlezing* van de Multatuli-kenner PRINSEN verdient eveneens een warme aanbeveling. Een degelike *Inleiding* van 22 blz. getuigt van oprechte waardering, maar ook van onbevangen kritiek. De studerende lezer wordt daardoor inderdaad ingeleid in de grillige letterkundige nalatenschap van deze vergode en verafschuwde schrijver. De laatste bladzijden geven bibliografiese mededelingen. Bij de keuze is *Woutertje Pietersen* bevoorrecht. Een reeks nuttige *Aantekeningen* aan het slot vergemakkeliken de lektuur.

In zijn studie over *Multatuli en de Romantiek*[1] heeft PRINSEN door een reeks opmerkelike parallellen aangetoond dat MULTATULI's ideeën in nauw verband staat met die van de bekende romantiese auteurs in Duitsland, Frankrijk en Engeland. P.M. WESTRA deed nu een aardige vondst, toen hij sterke overeenkomst ontdekte tussen MULTATULI en ALPHONSE KARR, de auteur van *Les Guêpes* (1839). Maar in plaats van deze ontdekking bekend te maken in een artikel, ter versterking van PRINSEN's betoog, doet hij alsof de studie van

1) Vgl. *De Nieuwe Taalgids* III, 311.

PRINSEN nooit geschreven is, en spint hij zijn parallellen-reeks uit tot een boek, waarvan de lengte onevenredig is met de belangrijkheid. Door KARR's invloed te beschouwen buiten verband met de vele andere invloeden, komt hij tot een overschatting, waardoor het de schijn krijgt alsof MULTATULI bijna al zijn denkbeelden bij elkaar plunderde uit dit Franse geschrift. In hoever wij hier met 'navolging' te doen hebben, heeft PRINSEN onlangs nog eens helder uiteengezet.[1)] Deze studie kan dus slechts aanspraak maken op een zeer bescheiden plaats in de Multatuli-litteratuur.

C.D.V.

Uit de tijdschriften (September - Oktober).

De Gids. Sept.

C. SCHARTEN bespreekt *Vlaamsche en Hollandsche proza-epiek*. In TEIRLINCK's *Ivoren Aapje* ziet hij 'een mooi talent aan den rand van zijn verderf.' De kunst van K. VAN DE WOESTIJNE (*Janus met het Dubbele Voorhoofd*), met die van TEIRLINCK in dekadente verfijning verwant, vindt hij 'veel rijper en daarom voor 't oogenblik waardeerbaarder', maar minder groeikrachtig. ROBBERS, wiens werk 'weifelt tusschen dat van VAN LOOY en dat van COENEN', geeft in *De Gelukkige Familie* 'sobere krachtige kunst die geheel de zijne is.' Lager stelt hij het 'goed geschreven, oprechte werk' van INA BOUDIER-BAKKER (*Armoede*).

Okt. Een interessant boek van de ethnoloog A. VAN GENNEP, *La Formation des Légendes*, gaf G. BUSKEN HUET aanleiding tot een artikel over *Legenden en legendenvorming*. De ethnografiese methode stelt op grond van legendenstudie bij primitieve volken, algemene regels voor legendenvorming, o.a. dat 'localisatie, individualisatie en onmiddellijke nutsaanwending' voorafgaan aan de eigenlike sprookjes en vertelsels, dat zoömorfiese voorstellingen (d.i. het maken van dieren tot helden der vertellingen) in de oudste ontwikkeling overheersen. BUSKEN HUET meent dat VAN GENNEP de waarheid voorbijziet dat 'de ethnographische methode hare grenzen heeft', en dat hij 'aan de ethnografie meer vraagt dan zij kan geven', wanneer hij zijn konklusies uitstrekt tot de gerijpte, de histories geworden mens. Dat licht hij toe met enige aardige voorbeelden, o.a. de ontwikkeling van de Faustsage.

De Beweging. Sept.

J. KOOPMANS besluit zijn studie over *De Tendens in de 'Willem Leevend' van Wolf en Deken*. Hij wijst er

1) In de Augustus-afl. van *De Beweging*.

op, dat de schrijfsters ‘hun ideaal zoeken in het heroïese - nl. het heldendom van Rede en Zede, naar Aufklärungs-opvatting - òf wel, ze vermeien zich in de krachteloze excessen van een overprikkelde sentimentaliteit.’ Naast ABRAHAM BLANKAART staat WILLEM LEEVEND als deugdheld zwak. Bij de episode van LOTJE's ondergang, waarin ‘de wassen weekheid van de 18de-eeuwse sentimentaliteit’ gegispt wordt, treedt ADRIANA BELCOUR op als tolk van de rede. Merkwaardig is de figuur van Jambres, de dwalende Ongodist, met Heftig, Maatig e.a. ‘uitgeknipte poppetjes, die elk voor zich het opschrift dragen: *Haec fabula docet*.’ Daartegenover wordt de zinrijke creatie van tante De Vrij, ‘een kostelike en veelzijdige tiepe van het stille werkdadige Christendom’, geprezen. Voortreffelik zijn nevenfiguren als Mej. Heftig en vooral tante Martha de Harde, waardoor ‘BETJE WOLFF zich een plaats verdient in de betekenisvolle rij, die de volksaardige plastiek van de 17de eeuw over VAN EFFEN en ASSELIJN heen verbindt met het realisme van de nieuwere tijd.’ Aan het slot van deze studie wordt er op gewezen hoe de buitenwereld geheel ligt ‘buiten de kalme wateren van deze merkwaardige roman,’ en hoe sterk de schrijfsters bij het cultiveren van de Rede en het propageren van de Tolerantie, zich verplicht voelen aan hun vrije vaderland. - ALBERT VERWEY geeft in de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* een diepgaande bespreking van KAREL VAN DE WOESTIJNE's jongste dichtbundel *De Gulden Schaduw.* - J. PRINSEN J.Lz. beoordeelt ongunstig de *Studiën over het Individualisme in Nederland* van F.H. FISCHER: ‘*De* groote fout van Dr. F. is, dat hij niet is opgeklommen tot de geboorte van het individualisme in West-Europa, tot de Renaissance’.

Oktober. Aan het slot van een opstel over *Leigh Hunt en zijn vrienden*, herdenkt ALBERT VERWEY op zijn wijze het jubileum van 1885. Hij verklaart waarom de tachtigers liever zagen naar de Engelse schrijvers dan naar hun Duitse verwanten. ‘De werkelijkheidsliefde was hier inheemsch en de ontwikkeling van dat geestelijk organisme, dat vaderlandsch genoemd wordt, zal voor een klein volk, nog veel meer dan voor een groot, altijd hoofdzaak zijn. Niet door onze stoffelijke uitbreiding, maar alleen door dat geestelijk organisme kunnen wij een macht blijken. Slagen wij erin, ons vaderlandsche te doen erkennen door Europa, dan oefenen wij invloed op de eenige manier die voor een klein volk mogelijk is. Wij moeten daartoe den tijd, het leven van de wereld in zijn wijdste beteekenis, niet loslaten, maar het hartstochtelijk meeleven. Wij moeten niet meenen dat éenig leven, dat éenige gedachte, gezegd is zoolang ze *half* zijn gezegd. Wij moeten, zoo ruim en tevens zoo streng mogelijk, tijdgenoot èn kunstenaar

zijn.' Verder brengt deze aflevering een brede bespreking van VAN LOOY's *Wonderlijke avonturen van Zebedeus* door VERWEY. De ontwikkeling van VAN LOOY's gaven stemt de beoordelaar tot bewondering, maar ook tot weemoed.

De Nieuwe Gids. Sept.

F. BUITENRUST HETTEMA publiceert een kongres-voordracht, *Mr. J. van Lennep op Kongressen*. De betekenis van VAN LENNEP's populariteit wordt, naar zijn mening, onderschat: 'Niemand toch is populair of hij is hoger type van zijn volk.' Dat geldt evenzeer van deze romanschrijver in de 19de als voor CATS in de 17de eeuw. - ALETRINO beoordeelt een aantal boeken.

Oktober. Deze aflevering is uitgegroeid tot een lijvig *Gedenkboek*, ter viering van het zilveren jubilee. Een groot aantal medewerkers leverden korte bijdragen en lieten hun portretten reproduceren. KLOOS vertelt als inleiding *Hoe 'De Nieuwe Gids' tot stand kwam en wat hij heeft gedaan*. ALETRINO herdenkt dankbaar zijn eerste kennismaking met KLOOS en de invloed die daarvan uitging. JULIUS DE BOER behandelt *De Geestelijke Bloei van Holland in het Licht der Idee*, waarbij KLOOS, VAN DEYSSEL en GORTER's ontwikkeling kort gekarakteriseerd worden. - G. BUSKEN HUET wijst op herinneringen aan de *Orlando Furioso* in HOOFT's *Granida*, n.l. de strijd van Daifilo in de wapenrusting van Tisiphernes, en het karakter van Ostrobas. - J.B. SCHEPERS wijst op het verband tusschen *De Nieuwe Gids en de Nieuwe Taalbeweging*, dat door de kunstenaars die tegen de vereenvoudigde spelling verzet aantekenden, over 't hoofd gezien werd.

Groot-Nederland. Sept.

W.G. VAN NOUHUYS bespreekt twee drama's van P.H. VAN MOERKERKEN Jr.; J.L. WALCH geeft boekbeoordelingen.

Elseviers Maandschrift. Sept.

H. ROBBERS bespreekt uitvoerig de roman *Guillepon frères* van GERARD VAN ECKEREN, die z.i. bij het vorìge werk van deze schrijver ver achterstaat.

Okt. Het onderwerp van ROBBERS z'n boekbespreking is *De Verlatene*, een roman uit het joodsche leven door CARRY VAN BRUGGEN DE HAAN.

De Tijdspiegel. Sept.

In een artikel *Jacob van Lennep* geeft F. SMIT KLEINE enige anekdotiese 'heugenissen,' waardoor de verering die deze schrijver en toneelminnaar genoot, wordt toegelicht.

Van onzen tijd. Nummer XI.

In een artikel *Vlamingen voor Vlaanderen*, wijst L.J.H. FEBER op het grote belang van GUIDO GEZELLE's persoonlikheid voor de tegenwoordige Vlaamse beweging.

Zijn evenredig leven is door deugd en wijsheid vanzelf het model voor de beweging, die den volksgeest heeft op te voeden. Het oude flamingantisme zat met zijn propaganda midden in de romantiek. De aktie was melodramaties. ‘Ze begonnen een aanval op het fransch in plaats van een verheffing van 't vlaamsch.’ GEZELLE heeft in zijn stille tijd ‘die evenmaat van meditatie en aktie’ verkregen, waardoor hij geestelik rijp werd. ‘Hij, die nooit van vergadering of gouwdag de leiding had, werd over alle volksmenners de leider.’ - ‘Hij zweeg zijn halve leven en vond het eenige vlaamsche wachtwoord: kultuur en tucht.’ GEZELLE's ‘zelfkultuur’ klopt met de vernieuwde vlaamse geest. RODENBACH werkte in die richting. Daardoor worden ‘de idealen gezuiverd en de idealisten getemd.’ ‘De feesten worden het ornament, beschaving en wetenschap geven den stijl van het leven aan.’ Alleen zo zal Vlaanderen aan de Vlamingen teruggegeven worden.

Museum. Aug.-Sept.

J.W. MULLER bespreekt uitvoerig de uitgave van het nieuwe Reynaert-handschrift door H. DEGERINK. Hij betreurt het dat de uitgever zich niet bepaalde tot een diplomatiese afdruk. Nu er gestreefd werd naar een kritiese uitgave, was het resultaat ‘een halfslachtig ding, noch zuiver diplomatisch, noch geheel critisch.’ Tegen die taak was DEGERINK als buitenlander en ‘buitenstaander in 't vak’ niet opgewassen. Aan het slot deelt de recensent mede dat hij zelf een nieuwe kritiese uitgave onderhanden heeft.

Volkskunde. Afl. 9-10.

De *Bijdrage tot de folklore van het kantwerk*, van H. BACCAERT, is bedoeld als aanvulling van zijn vroeger artikel *Gebruiken bij kantwerksters*. - EMILE VAN HEURCK vertelt over *De Folklore-tentoonstelling in het jubelpark te Brussel*. A. DE COCK vervolgt de rubrieken met plantennamen en spreekwijzen over de vrouwen, en drukt een volksliedje, *De Waarheid*, af. Verder enige boekbeoordelingen, vragen en aantekeningen.

Den Gulden Winkel. Sept.

ATY BRUNT heeft JOHAN DE MEESTER geinterviewd, en schrijft daarover een geillustreerd artikel. - F. BEZEMER heeft onder de *Oude Boeken* KRUL's *Pampiere Wereld* voor den dag gehaald, waaruit hij een en ander meedeelt. - GERARD VAN ECKEREN bespreekt de roman *De Verlatene* van CARRY VAN BRUGGEN. De *Lexicografische Mededeelingen* betreffen Is. QUERIDO.

Opvoeding en Onderwijs No. 22 en 23.

H.W.E. MOLLER geeft een overzicht van *Vondel's Lucifer*, voorafgegaan door een uiteenzetting van de diepere betekenis.

C.D.V.